T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MEZAR VE TÜRBELERE KÜLT MERKEZLİ BİR BAKIŞ: ADANA ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HİLMİ SAVUR

DANIŞMAN
DOÇ. DR. RABİA GÖKCEN KAYABAŞI

AKSARAY 2023

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

MEZAR VE TÜRBELERE KÜLT MERKEZLİ BİR BAKIŞ: ADANA ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HİLMİ SAVUR

DANIŞMAN
DOÇ. DR. RABİA GÖKCEN KAYABAŞI

AKSARAY 2023

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 0 ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Hilmi

Soyadı : Savur

Bölümü : Türk Dili ve Edebiyatı

İmza :

Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Mezar ve Türbelere Kült Merkezli Bir Bakış: Adana Örneği

İngilizce Adı : A Cult-Centered View on Tombs and Shrines: The Case of Adana

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Hilmi SAVUR

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

JÜRİ ONAY SAYFASI

Hilmi Savur tarafından hazırlanan " Mezar ve Türbelere Kült Merkezli Bir Bakış: Adana Örneği" başlıklı tez çalıması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/ oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İMZA

Danışman: Doç. Dr. Rabia Gökcen Kayabaşı …….

Türkçe Eğitimi/Aksaray Üni.

Üye: Doç. Dr. Mehmet Çevik

Polatlı F. E. Fakültesi/ Ankara Hacı B. Veli Üni.

Üye: Doç. Dr. Onur Alp Kayabaşı

Türkçe Eğitimi/Aksaray Üni.

Tez Savunma Tarihi: 19/01/2023

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ……tarih ve …… sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

İmza

Göktürk Savur'a ve Mustafa Kemal Atatürk'ün aziz ruhuna ithafen…

TEŞEKKÜR

Çalışmanın ilk gününden son zamanına kadar üzerimden ilgi ve alakasını eksik etmeyen hocam, danışmanım sayın Doç. Dr. Rabia Gökcen Kayabaşı'na, eğitim sürecimde desteklerini her zaman hissettiğim, üzerimde büyük emekleri olan sayın hocalarım Doç. Dr. Erkan Salan'a, Doç. Dr. Onur Alp Kayabaşı'na, Doç. Dr. Betül Keray Dinçel'e, saha araştırmaları esnasında büyük katkı ve desteklerini gördüğüm Ali Savur'a, Kürşat Savur'a, Hasan Serttaş'a, derlemeler esnasında büyük katkıları olan Turuncu Beyazlılar Derneği'ne, maddi ve manevi olarak her zaman yanımda olan Hümeyra Çelik'e, bir güneş gibi ailemize, ocağımıza doğan Göktürk Savur'a, çalışmalarımı her zaman destekleyen, dinleyen, katkıda bulunmaya özen gösteren sevgilerin en yücelerine layık aileme, bu tezin her aşamasında katkıları bulunan hemşehrilerim Adana halkına, çalışmanın var olmasına, saha araştırmalarını yapabileceğimiz yurt topraklarını bizlere bahşeden Yüce Atatürk ve Türk milletine teşekkür ve saygı sunmayı bir borç bilirim.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MEZAR VE TÜRBELERE KÜLT MERKEZLİ BİR BAKIŞ: ADANA ÖRNEĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

HİLMİ SAVUR, AKSARAY 2023

ÖZET

Akdeniz'in köklü tarihî geçmişine sahip olan Adana, içerisinde bulundurduğu zengin toplumlar ve kültürel miraslar sayesinde türlü çalışmalara kaynak olmuştur. Türbe, yatır ve ziyaret yerleri toplumun sosyal yapısını ortaya çıkarmaktadır. Adana ilinde bulunan bu mekânlar, halkın çeşitli sıkıntı ve isteklerine çare aradıkları yerlerdendir. Bu mekânların bazısı ulusal çapta bilinirken bazısı terkedilmiş durumdadır. Olağanüstü özellikleri olduğuna inanılan bu yerlerin çevresinde yapılan uygulamalar ve inanışlar, mülakat, fotoğraf, ses kayıtlarıyla tespit edilip çalışma içerisinde aktarılması amaçlanmaktadır. Her türlü dilek, istek ve adaklar için gelinen bu mekânlar, evliyaların olağanüstü özelliklerinin yanında cezalandırma gibi korkutma özellikleri de halkın ilgisini çekmektedir. Bu özellikler, toplulukların bu mekânlarda buluşmalarına, ibadet etmelerine, adaklarla paylaşım alanları hâline gelmesine sebep olmaktadır. Eski Türklerde olağanüstü güçlerle iletişim kurabilme vasfı şaman ve kamlara aitken, Adana ili anlatılarında bu vasfın evliyalarda olduğu görülmektedir. Mezar, Türklerin ilk dönemden bu güne kadar önemini korumuş kutsal alanlarından bir tanesidir. Çalışma içerisinde kültürel açıdan mezar, mezar kültü, mezar taşları ve simgeler açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmamız giriş, beş ana bölüm, sonuç, kaynakça, fotoğraflar, sözlü kaynaklar kısımlarından meydana gelmektedir. Giriş kısmında evliya, mezara dönük

teorik bilgi, çalışmanın amacı, yöntemi, birinci bölümde Adana ilinin tarihî, coğrafî durumundan bahsedilmiştir. İkinci bölümde Türkiye genelinde bulunan ziyaret yerleri, türbeler, mezarlar üzerine yapılan çalışmalar ve bu yerler hakkında bilgiler, üçüncü bölümde Adana ilinde tespit edilen türbe ve anlatıları aktarılmıştır. Dördüncü bölümde çeşitli kültler bağlamında tespit edilen türbeler değerlendirilmiştir. Beşinci bölümde Adana ilinde bulunan mezarlar tespit edilip mülakatlar yapılmış, mezarlarda yapılan uygulamalar ve simgeler değerlendirilip açıklanmıştır.

Bilim Kodu: 31003

Anahtar Kelimeler: Adana, Türbe, Mezar, Kült

Sayfa Adedi: 276

Danışman: Doç. Dr. Rabia Gökcen Kayabaşı

AKSARAY UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

A CULT-CENTERED VİEW ON TOMBS and SHRİNES: THE CASE OF ADANA

(MASTER THESIS)

HİLMİ SAVUR, AKSARAY 2023

ABSTRACT

Adana region, which has a deep-rooted historical past of the Mediterranean, thanks to societies and cultural heritages, it has been a source for various studies. Mausoleum, entombed saint and visiting places reveal the social structure of the society. These places are the places where the people seek solutions to their various troubles and wishes where located in Adana region. and these places some are known nationally while others are abandoned. It has extraordinary features practices and beliefs around these places of belief, interview, photography, sound and it is aimed to be determined with the records and transferred in the study. All kinds of wishes, requests in addition to the extraordinary features of the saints, these places, which are visited for votives, frightening features such as punishment also attract the attention of the public. These features allow communities to meet in these places, to worship, to share areas with votive offerings causes it to happen. Ability to communicate with extraordinary powers in ancient Turks while his qualification belongs to shamans and kams, in the narratives of Adana region, this quality is found in saints is seen. The tomb is a sacred place that has preserved its importance since the first period of the Turks is one of its fields. In the study, culturally grave, grave cult, tombstones and symbols are tried to be explained. Our study consists of introduction, five main sections, conclusion,

bibliography, photographs, oral sources. In the introduction, the saint, the theoretical knowledge about the tomb, the aim of the study, in the first chapter, the historical and geographical situation of the Adana region is mentioned. In the second part, the works on the places of visit, tombs, tombs in Turkey and information about these places, in the third part, the tombs found in Adana region and their narratives. In the fourth chapter the tombs identified in the context of various cults evaluated. In the fifth chapter, the tombs in Adana region were identified and interviews were made, the practices and symbols in the graves were evaluated and explained.

Science Code : 31003
Key Words : Adana, Mausoleum , Tomb, Cult.
Page Number: 276
Supervisor: Doç. Dr. Rabia Gökcen Kayabaşı

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU V
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI ..... Vİ
JÜRİ ONAY SAYFASI ..... Vİİ
TEŞEKKÜR ..... İX
ÖZET X
ABSTRACT ..... Xİİ
İÇİNDEKİLER ..... XİV
KISALTMALAR ..... XVİİİ
GİRİŞ 1
1.ADANA'NIN TARİHİ VE COĞRAFİ DURUMU 5
1.1. Adana'nın Tarihi 5
1.2.Coğrafi Konum 9
2.TÜRBE, YATIR, ZİYARET YERLERİ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR 12
2.2.Türbe, Yatır ve Ziyaret Yerleri İle İlgili Temel Kavramlar 12
2.2.1.Türbe 12
2.2.2.Yatır 14
2.2.3.Ziyaret ve Ziyaret Yeri 15
2.2.4.Makam 16
2.2.5.Veli-Evliya 17
2.2.6.Dede 21
3.TÜRKİYE'DE TÜRBE, YATIR, MEZAR ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR 24
3.1.Türkiye'de Türbe, Yatır, Mezar Üzerine Yapılan Çalışmalar 24
3.1.1.Kitap Olarak Yapılan Çalışmalar 24
3.1.2.Yüksek Lisans ve Doktora Tezi Olarak Yapılan Çalışmalar 41
3.1.3.Makale ve Bildiri Olarak Yapılan Çalışmalar 46
4.ADANA YÖRESİNDE BULUNAN TÜRBELER HAKKINDA BİLGİ VE ANLATILAR 50
4.1.Ramazanoğlu Türbesi 50
4.2.Ulu Câmi Türbesi 50
4.3.Ziya Paşa Anıt Mezarı 52
4.4.Bulut Dede Türbesi 53
4.5.Şıhmus Dede Türbesi 54
4.6.Zilli Dede 54
4.7.Ali Dede Türbesi 56
4.8.Arpacı Dede Türbesi 57
4.9.Çoban Dede Türbesi 57
4.10. Sultan Habibin Nacar Türbesi 65
4.11.Şeyh Ali Zülfikar Efendi Türbesi 66
4.12. Abdürezzak Antaki Türbesi 66
4.13. Şeyh Ali Efendi Türbesi 67
4.14.Şeyh Movsar El-İlishani Türbesi 67
4.15.Durhasan Dede Türbesi 67
4.16.Narlı Dede Türbesi 71
4.17.Arap Dede Türbesi 71
4.18.Cabbar Dede Türbesi 72

4.19.Eczacı Mehmet Türbesi 73
4.20.Yedi Kardeşler Türbesi 74
4.21.Ağca Baba Türbesi 75
4.22.Çomak Dede Türbesi 76
4.23.Hasan Esad Bağdadi Türbesi 77
4.24.Mutlu Dede Türbesi 77
4.25.Hızır İlyas Türbesi 79
4.26.Timurtaş Dede Türbesi 79
4.27.Gaffur Baba Türbesi 80
4.28.Sadık Sultan Türbesi 81
4.29.Sofu Dede Türbesi 81
4.30.Evliya Türbesi 83
4.31.Bulamaç Dede Türbesi 83
4.32. Yatır 84
4.33.Gubbe Dede Türbesi 84
4.34.Boğa Dede Türbesi 84
4.35.Topçu Dede Türbesi 85
5.ADANA YÖRESİ'NDE BULUNAN TÜRBE VE YATIRLARIN İŞLEVLERİ 86
5.1.Ferdi Talepler 87
5.1.1.Hayatın Geçiş Dönemi İle İlgili Talepler 87
5.1.1.1.Doğumla İlgili Talepler 87
5.1.1.2.Evlilikle İlgili Talepler 88
5.2.Kişisel ve Toplumsal Talepler 89
5.2.1.Kişisel Talepler 89
5.2.2.Toplumsal Talepler 89
5.3. Halk Hekimliği İle İlgili Talepler 91
5.3.1.Çocuk Hastalıkları 91
5.3.2.Yetişkin Hastalıkları 92
5.4.Türbelerin Oluşumu 93
5.4.1.İskân Sonucu 93
5.4.2.Rüya veya Keramet Sonucu Bulunan Türbeler 94
5.5.Ziyaret Zamanları 94
5.5.1.Dinî Günler 94
5.5.2.Festival ve Törensel Zamanlar 94
6.ADANA YÖRESİNDE BULUNAN TÜRBE VE YATIRLARIN KÜLT MERKEZLİ DEĞERLENDİRİLMESİ 95
6.1.Ağaç Kültü 95
6.2.Atalar Kültü 110
6.3.Ateş Kültü 121
6.4.Dağ Kültü 124
6.5.Evliya Kültü 128
6.6.Hızır Kültü 134
6.7.Işık Kültü 138
6.8.Kurban Kültü 141
6.9.Mağara Kültü 146
6.10.Obo Kültü 150

6.11.Taş Kültü 151
7.MEZAR KÜLTÜ VE ADANA YÖRESİNDEKİ MEZAR MOTİFLERİ 155
7.1.Mezar Kültü 155
7.2.Ağaç Motifi 157
7.3.Tütsü Yakma 159
7.4.Kurdele 161
7.5.Çarkıfelek 162
7.6.Kıyafet Asma 162
7.7.Bayrak 163
7.8.Âşık 164
7.9.Umay Ana 165
7.10.İbrik 166
7.11.Eşik 167
7.12.Beşik 167
7.13.Edebî Dizeler 168
SONUÇ 178
KAYNAKÇA 182
EKLER 203
Ek 1: Sözlü Kaynaklar Tablosu 203
Ek 2: Sözlü Kaynaklara Yönlendirilen Sorular 206
Ek 3: Adana İli'nde Bulunan Türbe, Yatır ve Mezarlara Ait Fotoğraflar 207
TEZ DEĞERLENDİRME FORMU 258

KISALTMALAR

İSAM :İslam Araştırmaları Merkezi
MEB :Millî Eğitim Bakanlığı
s. :Sayfa
S. :Sayı
yy. :Yüzyıl
vb. :Ve benzeri
Ens. :Enstitü
TDK :Türk Dil Kurumu
vs. :Vesaire
KK :Kaynak Kişi
çev. :Çeviri
m.s :Milattan sonra
m.ö :Milattan önce
İ.Ö. :İsa'dan önce

GİRİŞ

Akdeniz'in önemli şehirlerinden biri olan Adana, bulunduğu coğrafî konum, zengin ve geniş toprakları, iklimi, denize yakınlığı, su kaynaklarının zenginliği, önemli geçiş yollarını bünyesinde barındırması sebebiyle tarih sahnesinde bütün toplumları cezbeden bir konumda bulunmuştur. Adana, Hititler, Roma İmparatorluğu, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere farklı devlet ve medeniyetlere ev sahipliği yaparken bölge içerisinde farklı kültürleri de bünyesinde barındırmıştır. Bu kültür mozaiği olan şehrin kültür dinamiklerinin tespit edilip literatüre kazandırılması, bölgenin tarihî, sosyal ve kültürel yapısının günümüzle bağlantısı açısından önem arz etmektedir.

Kültür, bir milleti millet yapan temel yapılardan bir tanesidir. Din ise, kültürü şekillendiren, dönüştüren etkileşimli bir olgudur. Türkler, tarihin her döneminde din ile kültürü kaynaştırarak hareket etmiş kültürel ritüellerin içerisine kutsallık katmıştır. İnsanların ruhaniyeti ve kutsiyeti hissettiği mekânlardan olan mezar ve türbeler bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

Mezar ve türbelerde yapılan ritüellerin tespiti, ziyaret amaçları, ziyaret zamanları, ziyaret esnasında duyulan, yaşanılan efsanelerin derlenmesi esas alınmıştır. Türbe ve mezar ziyaretlerinin temelini Atalar kültü oluşturmaktadır. Atalar kültü merkezinde ortaya çıkan ve bu yönde şekillenen türbe ve mezarlar, Türk dünyasında vâr olduğu gibi Adana merkez ve ilçelerinde de çok sayıda bulunmaktadır.

Adana ili merkezinde, ilçelerinde ve köylerinde bulunan türbe ve mezarlar bütün yönleriyle çalışmada değerlendirilmeye çalışılmıştır. Adana ve çevresinde bulunan türbeler halk sağlığı ve efsaneler kapsamında değerlendirilmiş ancak kültler açısında ele alınmamıştır.

Bu nedenle türbe ziyaretlerinde yapılan ritüeller, mezar, mezar taşı ve mezarda yapılan ritüellerin kült merkezli bakış açısıyla değerlendirilmeye ve derlenmeye çalışılmıştır.

Tezin amacı, Adana ili temel alınarak türbe ve mezarlarda yapılan ritüel ve inançların Türk kültür tarihî ekseninde karşılaştırma yaparak kült bazında değerlendirmektir.

Bu çalışma, saha çalışmasına dayalı oluşturulmuş, kitap kaynaklarından da faydalanılmış bir halk bilimi araştırmasıdır. Derleme, halk bilgisi türlerinin belirli bir zaman, belirli bir yer, belirli amaç ve gereçleri, yöntemleri kullanan uzman halkbilimci veya amatör olarak halk bilimine ilgi duyan kişilerce halk bilgisi ürünlerini üreten

tekrardan üreten, taşıyan, aktaran, nakleden veya icra eden kişilerden sözlü, yazılı veya görsel olarak kayıt altına alınması, derlenmesi, toplanması işidir (Ekici, 2007: 25).

Saha çalışmasına başlamadan önce yapılması gereken en önemli hazırlıklardan bir tanesi literatür taraması ve bibliyografyanın hazırlanmasıdır. Bu bağlamda konuyla ilgili ortaya koyulmuş, yayınlanmış çalışmalar gözden geçirilmiştir. Halk inanışları, adak yerleri, mezar ve türbe ile ilgili yazılmış kitap, makale, tez, bildiri ve arşivlerde olan derlemelere ulaşılmış ve tasnif edilmiştir.

Saha çalışmasının bir başka önemli meselesi planlama kısmıdır. Çalışmamız, pandemi dönemine denk geldiği için çeşitli sıkıntılar ile karşılaşılmıştır. Sokağa çıkma yasaklarının var olduğu, türbelerin ziyarete kapalı olduğu, ulaşım araçlarının kapasite kısıtlamaları olduğu bir dönemde, yasakların kalktığı dönemlerde hızlı şekilde sahaya çıkılmıştır. Öncelikle gerekli izinler alındıktan sonra Adana ili merkezinde yer alan mezarlarda saha araştırması yapılmıştır. Adana Büyükşehir Belediyesi'nden fizikî ve teknik mezarlıklarla ilgili destek alınmış olup mahalle muhtarları ile de görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Adana ilinin dağlık bölgelerinde yer alan (Kozan, Saimbeyli, Pozantı, Tufanbeyli, Aladağ, Feke) ilçelerinde saha çalışmaları, iklim şartları iyileştikten sonra yapılmıştır. Adana ilinde yer alan Seyhan, Çukurova, Sarıçam, Yüreğir, Karataş, Yumurtalık ve Ceyhan ilçelerinde saha çalışmaları yaz ve kış aylarında sürekli yapılmıştır. Ziyaretler genellikle Perşembe, Cuma ve Cumartesi günleri yapılırken kandil, bayram ve arefe günlerinde gözlem amacıyla mezarlara ve belirli türbelere gidilmiştir.

Araştırmada, ses kayıt cihazı, fotoğraf makinesi ve gerekli araç ve gereçler araştırma esnasında kullanılmıştır. Elde edilen görsel ve sesli bulgular alındıkları gün deşifre edilerek ve tasnif edilmiştir.

Sahaya çıkılmadan önce Adana Büyükşehir Belediyesi Mezarlıklar Müdürlüğü'nden gerekli izinler alınmıştır. İzinlerin yanı sıra saha çalışmalarında önemli noktalardan birisi de kaynak kişidir. Kaynak kişilerden gerekli izinler alınarak mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Kimi kişiler açık bir şekilde ad ve soyadını verirken kimi kişiler noktalı şekilde adının ve soyadının yazılmasını istemiştir. Çalışmada, "karşılıklı görüşme yöntemi" ve "gözlem yöntemi" ile kaynak kişilerle mülâkatlar yapılmıştır. Kaynak kişilerle görüşmeler yapılırken temel sorular sorulmuş, gelen cevaplara göre farklı sorularda yöneltilmiştir. Sorular sorulduğunda ilk başta kaynak kişilerin akıllarına soruların cevabı gelmemiştir. Genel açıdan bilinen bilgiler örneklerle kaynak kişilere

sunularak yardımcı olunulmuştur. Sorular kaynak kişilere yönlendirilmiştir, kaynak kişilerin cevapları, izin verilmesi hâlinde ses kayıt cihazıyla kaydedilirken, izin vermediklerinde yine izin alınarak not defterine cevap kaydedilmiştir. Çalışmanın sonunda kaynak kişilerin detaylı bilgileri liste olarak verilmiştir.

Türbe ve mezarlar, insanların sıkıntılarına, dertlerine, kişisel sorunlarına çare aramak için ziyaret ettikleri yerlerdir. Çalışmada türbeleri ziyaret eden, dileklerde bulunan, dertlerine derman arayan insanlar, mezarlığa ziyarete giden insanlar doğal ortamda gözlemlenmiş, fotoğraflar ile kayıt altına alınmıştır. Ses kayıt cihazıyla elde edilen bulgular yazıya aktarılırken kaynak kişilerin ağızlarından çıktığı şekilde aktarılırken bazı yerlerde düzeltmeler yapılmıştır.

Çalışmada karışıklık olmaması için kaynak kişiler (KK) harfi ile aktarılırken kaynak kişinin sırası "Kaynak Kişiler Listesi"nde yer alan numarası ile (KK1, KK2) şeklinde metin içerisinde kullanılmıştır. Adana türbe ve mezarları da alfabetik sıralamaya göre sıralanmıştır.

Çalışmada türbe ve mezarlar etrafında elde edilen bulgular, türbe, yatan kişinin kimliği, menkıbevi şahsiyetleri, yeri ve konumu, mimarî yapısı ve çevresi, cinsiyetleri, birseysel/toplumsal ziyaret zamanları, ziyaret sebepleri, efsaneleri, inanış ve uygulamaları tasnif edilerek aktarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada Adana merkez, Seyhan, Çukurova, Yüreğir, İmamoğlu, Ceyhan, Pozantı, Feke, Kozan, Saimbeyli, Tufanbeyli, Karataş, Yumurtalık ilçeleri ve yerleşim yerlerinde bulunan türbe ve mezarlar görüşme ve mülâkat metotlarıyla incelenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Adana ilinde bulunan türbe, yatırlar etrafında çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalar yörenin tamamını kapsamazken efsane ve halk hekimliği yönleriyle ele alınmıştır. Çalışmada yer alan türbe ve yatırlar haricinde, araştırmalara dâhil edilmemiş türbelerin de bulunduğu görülmektedir. Bu nedenle yörede bulunan türbeler tespit edilmiş yörelerin ileri gelenleri, siyasi kişilikler ile görüşülmüş, izinler alındıktan sonra kaynak yerlerine gidilmiştir.

Bu çalışmada türbe ve yatır olarak 35 adet mekân, 902 adet mezar tespit edilip incelenmiştir. Araştırma, saha araştırması olduğu için gözlem, mülâkat ve saha araştırması teknikleriyle bulgular elde edilmiş ve nesnel olarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Kutsal yer olarak görülen türbe, yatır ve mezarların etrafında çeşitli inanış ve uygulamaların hâlen yapıldığı, bazı türbelerde bu tür uygulamaların yok olduğu hatta

türbelerin bakımsız, terk edilmiş durumda olduğu tespit edilmiştir. Adana ilinin 5 merkez ilçesi olmak üzere toplam 15 ilçesini kapsayan bu çalışmada bölge üzerine yapılmış diğer çalışmalardan da faydalanılmıştır. Aktarılan türbelerin seçiminde toplumun her kesiminin ziyaret ettiği türbeler esas alınmaya çalışılmıştır. Türbeler, merkezden ilçelere doğru sıralanmıştır.

Çalışma giriş, yedi ana bölüm, sonuç ve ekler bölümünden meydana gelmektedir. Giriş kısmında türbelerin kökenleri ile ilgili kısa bir girişten sonra araştırmanın amacı, yöntemi ve teknikleri üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde alt başlıklar hâlinde Adana'nın tarihî ve coğrafyası hakkında genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde türbe ve yatırların çevresinde oluşan temel kavramlarla ilgili bilgiler verilmiştir. Bu bölümde altı tane alt başlık bulunmaktadır. Bu başlıklar; Türbe, Yatır, Ziyaret ve ziyaret yeri, Makam, Veli-evliya, Dede gibi kavram açıklamalarından oluşmaktadır. Üçüncü bölümde Türkiye genelinde tespit edilen halk bilimi alanında türbeyle alakalı yapılan kitap, makale ve bildiri çalışmaları yer almaktadır.

Dördüncü bölümde Adana ilinde bulunan türbe, yatır ve mezarlar tespit edilmiş, bölgeyle ilgili akademik çalışmalardan alıntılar yapılmış ve kaynak kişilerden elde edilen veriler, ses kayıtları, not alma yöntemiyle işlenen bulgular aktarılmıştır.

Beşinci bölümde halkın türbelere hangi amaçlarla gittiği ve ne gibi uygulamalar yaptıkları üzerinde durulmuştur.

Altıncı bölümde saha çalışmasında kaynak kişilerden derlenen bulgular, Türk inanış ve düşünce dünyasında önem arz eden kültler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu kültler; Ağaç Kültü, Ateş Kültü, Atalar Kültü, Dağ Kültü, Evliya Kültü, Hızır Kültü, Işık Kültü, Kurban Kültü, Mağara Kültü, Taş Kültü, Obo Kültü'dür.

Yedinci bölümde mezar kültü ve yöre halkının mezar taşlarına işlettirdikleri motifler açıklanmaya çalışılmıştır.

Ekler kısmında kaynak şahısların bilgileri, ziyaret yerlerinin ve mezarların fotoğrafları, derleme sırasında sorulan sorulara yer verilmiştir.

1.ADANA'NIN TARİHİ VE COĞRAFİ DURUMU

1.1. Adana'nın Tarihi

Adana İsmi

Adana ismine ilk defa Hititlere ait Boğazköy metinlerinde rastlanmaktadır. M.Ö. 1650'li yıllara ait olduğu bilinen kaya kitabelerinde Adana bölgesinden "Uru Adania" (Adana kenti/ülkesi) şeklinde bahsedilmektedir. Adana ismi çeşitli rivayetlerle anılmaktadır. Bir rivayete göre, Hititlerin fırtına tanrısı "Adel" ile Suriye ve Mezopotamya kavimlerinin fırtına tanrısı "Teşup"tan geldiği aktarılmaktadır. Bir başka rivayete göre bölgede ticaret ile uğraşan Fenikeliler bölgeye "Efendi" anlamına gelen ve bitki tanrıları Adenis'in ismini verdiği aktarılmaktadır. Adana ismini Bizanslı tarihçi Etienne ise, Yunan mitolojisinden kaynaklandığını, şehri gök tanrısı Uranüs'ün oğullarının kurduğunu, Uranüs'ün Tarsus şehri ile yaptığı savaşa katılan oğulları "Adenus" ve "Serus"un isimlerini şehre ve nehre verdiği aktarılmaktadır. Adana'da bulunan Ceyhan ve Seyhan nehirlerinin Orta Asya'dan bölgeye gelen Türkler tarafından Seyhun ve Ceyhun isimlerini verdikleri zamanla Seyhan ve Ceyhan'a dönüştüğü aktarılmaktadır (Çanak, 2017: 8-9).

Adana'nın bulunduğu bölge Çukurova'nın eski adı Kiliya'dır. Heredotos, Kilikya adının Fenike Kralı'nın oğlu Kilik'ten geldiği aktarılmaktadır (Yurt, 1991, s.20). İslâm ordularının bölgeye gelmesiyle birlikte dinî motifli rivayetlerde ortaya çıkmıştır. Buna göre peygamber Yasef'in torunu Ezene'den geldiği aktarılmaktadır. Bölge Osmanlının hâkimiyetine girdikten sonra Erdena, Edene, Azana ve Ezene isimleri kullanılmıştır. Osmanlı döneminde iskânlar yapılırken Ezene ismi kullanılmıştır. Bu iskânlar esnasında Edirne ile yazımdan kaynaklı karışıklılık olmaması için Mahmut Nedim Paşa Atana şeklinde kayda düşüp zamanla bu isim Adana'ya dönüşmüştür (Çanak, 2017: 9-10).

ESKİ ÇAĞLARDA ADANA

Luvi Krallığı

M.Ö. 1900 yıllarında yaşadıkları düşünülen Hititlerin kolu olan bir gruptur. Prota-Luvi olarak kayda geçerken Fin-Macar kökenli oldukları aktarılmaktadır.

Arzava Krallığı

M.Ö. 1500'lü yıllarda bölgeye hâkim olduğu aktarılmaktadır. Mısırla iyi ilişkiler kurup Hititlerle savaşmışlardır ve M.Ö. 1333'de Hititler tarafından ortadan kaldırılmıştır.

Hitit Krallığı (M.Ö. 1900-1200)

Anadolu'ya büyük etkileri olan Hititler, bu yöreyi Uru Adania olarak adlandırmaktadır. Adana ilinde iyi bir idari yapı oluşturmuşlardır. Devlet Pankuş denilen idari bir meclis ve bir kral tarafından yönetilmiştir (Adana İl Yıllığı, 1991, 25).

Kue Krallığı (M.Ö.1190-713)

Frigler tarafından kurulmuş küçük devletlerden biridir. Asurlular tarafından M.Ö. 713'te yıkıldı.

Asur Krallığı (M.Ö. 713-663)

Çukurova'yı 50 yıl kadar yönetmişler ve Çukurova'yı sömürge olarak kullanmışlardır.

Kilikya Krallığı (M.Ö. 663-612)

Kilikya Krallığı, Asur devletinin zayıflaması ve halkın bağımsızlık ilan etmesiyle ortaya çıkmıştır. Sömürge olmamak için Pers İmparatorluğu'nun himayesine girerek, bir satraplık hâline gelmiştir.

Pers Satraplığı (M.Ö. 612-333)

Satraplık, merkeze vergi ödeyerek iç işlerinde serbest şekilde 279 yıl egemenliği devam etmiştir.

Helenistik Dönem (M.Ö. 333-323)

Çukurova, İskender'in komutanlarından Antigonos'un idaresi altına girmiştir. Egemenliği çok kısa sürmüştür.

Selökidler (M.Ö. 312-133)

Babil valisi, Selencos'un krallığının bir parçası hâline gelmiş Romalılar tarafından yıkılmıştır.

Korsanlar Dönemi (M.Ö. 178-112)

Selökidler'in Romalılar tarafından yıkılmasından sonra Çukurova'da siyasi ve otorite boşluğu meydana gelmiştir. Akdeniz'de ticaret yapan korsan gruplar, Çukurova'nın sahil kesimlerinde bağımsız yönetimler kurmuşlardır. Korsanların Doğu Akdeniz'de ki ticareti sekte vurmaları sebebiyle Romalılar tarafından yıkılmıştır.

Romalılar (M.Ö. 112- M.S. 395)

Çukurova'da 407 yıllık bir egemenlik yaratmışken bu dönemde de Çukurova içerisinde çok imar yapıları yaratmışlardır (Adana İl Yıllığı, 1991, s.26).

ORTA ÇAĞLARDA ADANA

Bizanslılar (M.S. 395-638)

Bizanslılar, Çukurova ipek yolu üzerinde bulunduğu için tarım ve ticaret merkezi olmuştur. Orta Çağ boyunca Adana ilinde ilk hüküm süren topluluk Bizanslılardır.

İslam Devri

M.S.638'de Çukurova'ya gelen ilk İslam akınlarının komutanı Halid bin Velid'dir. Daha sonra sırayla Emevi ve Abbasi egemenliği başlamıştır. Anadolu'ya uç beyleri ve boylar hâlinde Türklerin girmesi, Horasan ve Türk elinden Türklerin gelmesiyle birlikte Bizans'a karşı tampon bölgeler oluşturulmuştur. Türklerin Çukurova'ya yerleşmelerinin 1200 yıllık bir geçmişi olduğu görülmektedir.

Selçuklular

1071 Malazgirt Zaferi ile akınlar hâlinde Anadolu'ya gelen Türkler öncelikli olarak Çukurova'ya da yerleşmişlerdir. Süleyman Şah komutasında Çukurova kazanılmış ve bu bölgeye Oğuz Boyları yerleştirilmiştir.

Ermeni Krallığı

1.Haçlı Seferleri'nin sonunda Çukurova'da bir Ermeni Krallığı kurulmuştur. 1375 yılında Türk Memlük devletinin akınlarıyla yıkılmıştır (Adana İl Yıllığı, 1991, s.27).

YENİ ÇAĞDA ADANA

Mısır Türk Memlükleri

Işık Demir ve Bey Demir'in Kozan'ı almasından sonra Çukurova bölgesi Mısır Türk Memlük devletinin idaresi altına girmiştir. Moğol istilaları sonucunda bölge bozulan siyasi otorite ile Anadolu'da beylikler dönemi başlamıştır. Bu dönem içerisinde Türk Memlük sultanının Çukurova'yı dirlik olarak verilmesi isteği ile Çukurova'da Ramazanoğlu Beyliği 1352 yılında kurulmuştur (Adana İl Yıllığı, 1991, s.28).

Ramazanoğulları

Çukurova'nın Türkleşme sürecinde Ramazanoğulları'nın önemli bir rolü mevcuttur. Oğuz Türkleri'nin Üçok kolundan ve Yüreğir boyundan olan Ramazanoğulları, 1352 yılında kurulmuştur. Uzun bir süre bölgede hâkim güç olmuştur (Ürgenç, 2012, s.23).

OSMANLI VE MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ

Adana, Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi ile Osmanlı toprakları içerisine katılmıştır. Osmanlı idaresindeki Adana, Halep eyaletine ait bir sancakta bazı dönemlerde eyalet olarak idare edildiği görülmektedir. 1608-1833 yılları arasında mütesellimlik şeklinde Adana, 1867'de Kozan, Cebel-i Bereket ve İç-il birleşimiyle eyalet olarak idare edilmiştir. 1833-1840 yılları arasında Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Paşa'nın isyanıyla başlayan harekât sonunda Ali Paşa'nın isyanı neticesinde oğlu İbrahim Paşa, Adana'yı ele geçirmiş, Londra Antlaşması ile 1841'de tekrar Osmanlı Devleti hâkimiyetine geçmiştir. I. Dünya Savaşı sonunda 1918'de Fransızlar tarafından Adana işgal edilmiştir. Adana halkının Kuvay-ı Milliye birlikleri 2 yıl Fransızlar ile mücadele etmiştir. 1921 yılında imzalanan Ankara Antlaşması ile Adana Türkiye Cumhuriyeti'ne teslim edilmiş ve 5 Ocak 1922'de Fransızlar şehirde kendilerini destekleyen, yardımcı olan Ermeniler ile birlikte şehri terketmişlerdir. 5 Ocak günü o günden sonra Adana'nın düşman işgalinden kurtuluş günü olarak kutlanmaktadır (Yusuf Halaçoğlu, 2000: 11-12).

Adana Tarihi Kronolojisi

İÖ 1900 Luvi Krallığı

İÖ 1500 Arzava Krallığı

İÖ 1500 Kizvatna Krallığı

İÖ 1530 Hititler

İÖ 1200 Kue Krallığı

İÖ 713-663 Asurlular

İÖ 663-612 Kilikya Krallığı

İÖ 621-333 Pers Satraplığı

İÖ 333-323 Makedonya Krallığı

İÖ 312-133 Selökid Krallığı

İÖ 178-12 Çukurova Korsanları

İÖ 12- İS 395 Romalılar Dönemi

395-653 Bizans İmparatorluğu

651 Çukurova İslam egemenliğinde

786-809 Harun-ür Reşid yönetimi

960-956 Nikeforos Fokas, Tarsus ve Misis'i ele geçirdi.

1080-1375 Ermeni Krallığı

1353-1517 Ramazanoğulları Dönemi

1517 Adana'da Osmanlı egemenliği

1608 Müsellimlik Dönemi

1691-1840 Mısırlı İbrahim Paşa Dönemi

1865 Fırka-i Islahiye Çukurova'da devlet otoritesini yerleştirmek için Adana'ya geldi.

1864-1865 İngilizler ve Fransızlar Adana ile ilgilenmeye başladılar.

1867 Adana Halep'ten ayrılarak bağımsız bir vilayet oldu.

1886 Adana- Mersin demiryolu açıldı.

1900 Almanlar Adana ovaları ile ilgilenmeye başladı.

1-14 Nisan 1909 Adana'da karışıklıklar ve Ermeni olayları (Adana Vakası)

1916 Yıldırım Orduları Adana'da karargah kurdu.

22 Kasım 1918 Osmanlı Hükümeti, Adana dolaylarının Pozantı'ya kadar boşaltmasına karar verdi.

17 Aralık 1918 Fransız güçleri Mersin'e çıkartma yaptı.

18 Aralık 1918 General Hamlin törenle Adana'ya girdi.

20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması ile Fransız işgali kaldırıldı.

2 Aralık 1921 Mustafa Kemal, Adana'nın kurtuluşuna ilişkin bir bildiri yayınladı. (Yurt Komisyon, 1983: 21).

1.2.Coğrafi Konum

Adana tarih boyunca var olduğu toprak sınırları içerisinde çeşitli medeniyetlerin ilgisini çekmiş, farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Türkiye'nin güney kesiminde yer alan Adana, kuzeyinde Kayseri, güneyinde Hatay ve Akdeniz, batısında Mersin, doğusunda Kahramanmaraş bulunurken Gaziantep ve Osmaniye, Niğde ile çevrili bir

alana sahiptir. Adana, şehrin ortasından geçen Seyhan Nehri'nin iki yakasına kurulmuştur. Adana ve Seyhan Nehri, Çukurova olarak adlandırılan bölgenin de merkezi olarak görülmektedir. Adana, sahip olduğu verimli topraklar, şehrin içinden geçen Seyhan ve Ceyhan Nehri ile sulak toprakların olması, Anadolu'nun Güney'den girilen en önemli noktası olması sebebiyle her zaman ilgi çekmiştir. Asya'yı Avrupa'ya bağlayan ulaşım yolları ve geçitlerinin var olmasından dolayı stratejik olarak tarih boyunca önem arz etmiştir. Bu nedenle tarih boyunca önemli devletlerin ilgisini çekerken birçok devlet bölgeyi hâkimiyeti altına almıştır. Bölgeye hâkim olan siyasî yapıların uzun süreli olmaması, bölgede istikrarlı bir siyasî yapının olmamasına neden olmuştur. Bu durum birçok medeniyetin bölgede bulunmasıyla bölgeye özel bir kültürel yapının ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Adana ili ve çevresinin iktisadi ve sosyal açıdan gelişimi sahip olduğu coğrafi konumu, iklimi ve verimli toprakları sayesinde olmuştur. Bu iktisadi gelişmenin ana unsuru "ak altın" olarak adlandırılan pamuktur. 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgede yoğun olarak ekilmeye, toplanmaya ve işlenmeye başlanan pamuk ile Çukurova, hızlı bir sanayileşme ve kalkınma sürecine girmiştir (Çanak, 2017: 1).

Jeolojik Yapısı

Adana ili Çukurova'nın merkezi olarak adlandırılmaktadır. Adından da anlaşılacağı üzere genel olarak düz bir ova görünümüne sahiptir. Kuzey kısmı dağlık görünümü ile dikkat çekmektedir. Bölgenin en önemli dağ oluşumu, dağ silsilesi Toroslar olarak bilinmektedir. Oluşumu birinci zaman dilimine denk gelen Toroslar, dağ silsilesinin yanında yine Adana ilinde yer alan Aladağlar da ikinci zaman diliminde oluşmuştur. Şehrin bir başka dağ yükseltisi ise birinci zaman diliminde oluştuğu aktarılan kireç ve kum taşlardan oluşan Tahtalı Dağları'dır. Bu dağlık alanlar dışında kalan Çukurova bölgesine doğru uzanan tepe ve düzlüklerin çoğunluğu üçüncü zaman diliminde meydana geldiği düşünülmektedir. Bu dağ oluşumları, kalkerli yapıları, akarsuların yer yer dar ve derin vadilerden dolayı depreme karşı güvenilir bölgelerdir. Adana ili ilçelerinden Kozan'ın kuzeyi, Karataş ve Yumurtalık ilçelerinin önemli bir bölümü ikinci ve üçüncü deprem bölgeleri içerisinde yer almaktadır (Çanak, 2017: 2).

Fiziki Yapısı

Adana’nın fizikî yapısına bakıldığında dağlar, eşik alanlar, ovalar, akarsular ve göllerin önem arz ettiği görülmektedir. Dağlık alanların, ovalık alanların bölge yüzölçümünde önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir.

A.Dağlar

Adanada, güneyden kuzeye gidildikçe yükseltisi artan 3000 metreyi aşan dağlar bulunmaktadır. Bu dağlar Toroslar ve Antitoroslar olarak gruplandırılmaktadır.

B.Ovalar

Çukurova, Amanos Dağları ile Toroslar arasında kalan bölgeye denilmektedir. Türkiye’nin en büyük delta ovası olarak bilinen Çukurova, Seyhan, Ceyhan ve Berdan nehirlerinin Toroslardan taşıdığı alüvyonların birikimi sonucunda oluşmuştur.

C.Akarsular

Bölgenin akarsuları Seyhan, Ceyhan, Zamantı, Göksu, Aksu (Göksun), Çakıt, Görgün (Körkün) ve Eğlence’dir. Uzunlukları, debileri bakımından Seyhan ve Ceyhan bölge açısından hayati bir öneme sahiptir (Çanak, 2017: 3).

2.TÜRBE, YATIR, ZİYARET YERLERİ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

2.2.Türbe, Yatır ve Ziyaret Yerleri İle İlgili Temel Kavramlar

Çalışmamızın temelini oluşturan mezar, türbe, ziyaret vb. kavramların yanında yer alan çeşitli kelimelerin açıklanması, saha araştırması esnasında tespit edilen yerlerin ve anlatılanların daha iyi anlaşılması için önem arz etmektedir.

2.2.1.Türbe

Türbe, "Genellikle ünlü bir kimse için yaptırılan ve içinde o kimsenin mezarı bulunan yapı." (Türkçe Sözlük, 2011: 2400) olarak bilinmektedir. Bir başka sözlük kaynağında türbe şöyle aktarılmaktadır; "1-) Mezar, kabir. 2-) Mezar üstüne yapılan bina. 3-) Büyük kişilere ait ziyaret edilen mezar, kümbet." (Doğan, 2011: 1729). Erman Artun'un *Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü*'nde türbe, mezar üstüne yapılan yapıdır. Üstü örtülmüş yapı olarak tanımlanmaktadır (Artun, 2014: 468). Yaşar Çağbayır'a göre türbe, çoğunlukla devlet adamları ve tanınmış kimseler için yaptırılan, içinde o kimsenin mezarı bulunan, çokgen planlı ve kubbeli büyük anıtsal yapı; anıt mezardır (Çağbayır, 2007: 4944). Ferit Devellioğlu'nun hazırladığı *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* isimli sözlük kaynağında türbe iki tanımla açıklanmaktadır; "1-)Mezar (genellikle ünlü bir kimse için yaptırılan) 2-)Mezar üzerine çatılmış yapı." (Devellioğlu, 1993: 1115). Tabiatüstü güçleri olduğuna inanılan, dilediğinde insanlara yardım edeceğine inanılan mezarı belli olan ölmüş kimse, evliya olan bu yatırlar, inanışlara gör hastalıkların iyileşmesi, kızların bahtlarının açılması, hacetlerin giderilmesi, kötülük ve belaların uzaklaştırılması gibi dileklerin yerine gelmesinde rol oynayan yapılardır (Erşahin, 2005: 338). İskender Pala'nın hazırladığı *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*'nde türbe, önemli şahsiyetlerin türbe yaptırdığı, türbeleri vasiyet ettirdikleri ve türbedarlar görevlendirdikleri şöyle aktarılmaktadır; "Mezar üzerine çatılan yapı, türbe. Üstü örtülmüş mezar. Büyük insanlar öldükleri zaman kendilerini diğer insanlardan ayrı tutmak için ayrıca, bir mezar yaptırıp oraya gömülmeyi vasiyet ederlerdi. Hatta türbeyi açıp kapamak, orada Kur'ân-ı Kerîm okumak için türbedâr adıyla bir görevli bulundurulan türbeler de vardır. Tarihimizdeki mimâri değeri yüksek türbelerin de hayli çok olduğu dikkat çeker (Pala, 2015: 462). Orhan Hançerlioğlu ise

türbeyi şöyle tanımlamaktadır; "Mezar üstüne kurulmuş yapı, sözcük olarak mezar demektir. Halk dilinde, içinde ünlü din büyüklerinin yattığı (genellikle veli sayılan) üstü örtülü mezarları dile getirir. Bir dileğin (hacetin) yerine gelmesi için bu türbelere iplik, mum, adanır. Türbenin bekçi ya da bakıcısına türbedâr denir." (Hançerlioğlu, 2000: 663). Türbelerde yatan insanlar, sadece evliya veya olağanüstü güçlere sahip ermiş kişiler değildir. Bunların dışında önemli devlet adamlarının, kahramanların, şâirlerin de ülkemizde türbeleri mevcuttur. MEB tarafından hazırlanan *Dinî Terimler Sözlüğü*'nde türbe şöyle aktarılmaktadır; "1-) Ziyaret edilen üstü kapalı veya yarı açık mezar. 2-) Sehabeler, büyük âlimler, şehitler, veliler, hükümdarlar, vezirler ve tarihte önemli işler başarmış kişilerin mezarları üzerine yapılan ve üzerleri kubbelerle örtülü bina. Müslüman olmayanların mezarları üzerine yapılan binalara türbe denilmez. İslam dini, türbelerin ziyaret edilmesin de bir sakınca görmez. Çünkü türbe, bir kabir olduğu için kabirleri ziyaret etmek insanlara ölümü hatırlatır (MEB, 2019: 370). Süleyman Uludağ'ın *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*'nde türbe; "1-) Toprak, hâk. 2-) Bir ermişin ve yatırın kabrinin bulunduğu üstü kapalı mekân, ziyaret yeri. Buralara adaklar adanır, mumlar yakılır, dilekler dilenir, serili postlarda namaz kılınır, dua edilir, paralar verilir, çaputlar bağlanır. Ermişin ve yatırın sağ insanlara mânen, ama gerçekten yardımcı olacağına inanır (Uludağ, 2012: 361). Türbeler dinen veya devlet kademelerinde bulunmuş devlet büyüklerine yapılan anıt mezarlardır. İSAM'ın hazırladığı *Temel İslam Ansiklopedisi*'nde türbe, toprak, yer anlamına gelmektedir. Dinî, askeri veya siyasi bakımdan öne çıkan şahsiyetlerin mezarları "türbe" yanında "kümbet", "meşhet", "darîh", "yatır" gibi adlarla da anılmıştır; ancak bunlar arasında bazı farklılıklar bulunduğu bilinmektedir. Bununla birlikte Selçuklu mezar anıtları için kümbet, Osmanlı mezar anıtları için ise türbe tabirinin kullanımı daha yaygındır. Süreç içinde "türbe" kelimesi, tanınmış din veya devlet büyüğüne ait mezarın üstüne bina edilen yapı anlamında terimleşip yaygınlık kazanmıştır (İSAM, 2020: 173). TDK tarafından günümüz Türkçesine aktarılan *Kâmûs-ı Türkî*'nin içerisinde türbe şu şekilde aktarılmaktadır; "1-) Bir adamın metfun bulunduğu toprak, mezar, merkat. 2-) Kibâr ve mazenne-i kiramın merkatları üzerine tesis olunan bina ki ekseriye ziyaretgâh olur. (Sami, 2019: 1266). Saha araştırmamız ve yaptığımız mülakatlarla edindiğimiz bilgilere göre türbe, üstü kapalı veya açık, mezar veya ziyaret alanı formatında olan yatan kişinin belli olduğu veya olmadığı kutsal yerlere genellikle türbe denilmektedir.

2.2.2.Yatır

Yatır kelimesi *Türkçe Sözlük*'te "Doğaüstü gücü bulunduğuna ve insanlara yardım ettiğine inanılan kimsenin mezarı" şeklinde aktarılmaktadır. (Türkçe Sözlük, 2011: 2550). Mehmet Doğan Büyük *Türkçe Sözlük'*te yatırı şöyle aktarmaktadır; "1-)Ölmüş evliya. 2-) Evliya kabri, türbe." (Doğan, 2011: 1822). Yaşar Çağbayır'ın hazırladığı *Ötüken Türkçe Sözlük*'te yatır şöyle tanımlanmaktadır; "etT. yat (yada taşı) >yat-mak (yada taşı ile büyü yapmak)>yat-ur > yat-ır) 1-)İnsanlara ölü veya diri yardım ettiğine inanılan mezarı belli ölü; evliya; dede. 2-) Ermiş mezarı; evliya mezarı. 3-) Kutsal sayılıp kesilmeyen koruluk." (Çağbayır, 2007: 5247). Yatır ve yatırın içerisinde yatan kimsenin olağanüstü güçlere sahip olduğu kutsallığı olan mekânlar olduğuna inanılmaktadır. Yatırın bulunduğu alanda veya başka yerlerden gelen insanlar çeşitli halk inanışlarını bu alanlarda gerçekleştirdiği aktarılmaktadır; " Çeşitli olağanüstü güçleri olduğuna inanılan, adlı adsız velilere halk, türlü hastalıklarını sağaltmak için de başvurur. Kısırlık kadının bir suçu sayıldığı için, yatırlara bunu gidermek amacıyla başvuranlar kadınlardır. Yatırlara giden kadınların giriştikleri işlemler çeşitlidir. Bir adak adamak, yatırın toprağından suya karıştırıp içmek, yakının da bulunan kaynaktan su içmek, etrafındaki ağaç, çalı, parmaklık, pencere demiri gibi şeylere bez bağlamak, dileğini daha açık, daha keskin belirtmek için ufacık bir salıncak asmak, yatırın bulunduğu yerde gecelemek, bunların en yaygınlarıdır. Kimi yatırlar bir hastalığın uzmanıdır; ama çoğunda birkaç hastalığı, kiminde ise "bütün dertleri" sağaltma gücü olduğuna inanılır. Ankara'nın Ayaş ilçesinde, Isparta'da "Sıtma Dedesi" vardır; adlarından da anlaşıldığı gibi bunlar "sıtma uzmanları"dır (Artun, 2014: 448). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü'nde yatır, ermişlerin gömülü olduğuna ve ziyaretçilerine fayda ya da (çarparak) zarar verdiğine inanılan mezarlar. Dede, baba, türbe şeklinde açıklanmaktadır (Uludağ, 2012: 387). Farklı bir çalışmada, yatır, hayatları boyunca takva, ibâdet ve Allah yolunda ilerleyen bunun yanında vatanı, milleti uğruna savaşan şehadet mertebesine ulaşan, Allah dostu oldukları kabul edilen, Allah dostu oldukları için dilek ve hacetlerde geri dönülmeyeceğine inanılan kült hâle gelmiş veliler olarak kabul edilir (Köksal, 1987: 227). Yatır kavramı kaynakların genelinde ermiş, evliya, velî olarak aktarılmaktadır. Türbe kavramı açıklamalarda yapısal durumdan bahsedilip ünlü devlet adamları ve şahsiyetlerin de türbelerinin olabileceği aktarılırken yatır kelimesinde genel anlamda evliya ve ermişlere ait olduğu görülmektedir. Adana ilinde insanların türbelere yatır dedikleri de tespit edilmiştir.

2.2.3.Ziyaret ve Ziyaret Yeri

Ziyaret kelimesi köken bakımından Arapça bir kelimedir. Değer verilen bir alanı, yeri, birini görmeye gitmek anlamında kullanılmaktadır. Mehmet Doğan ziyareti; "1-) Bir yeri veya kişiyi görmeye gitme. 2-) Mübarek bir yere gitme: Kâbe ziyareti. 3-) Ziyaret edilen yer, yatır, evliya türbesi, ziyaretgâh." (Doğan, 2011: 1892) şeklinde tanımlamaktadır. Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı *Türkçe Sözlük*'te ziyaret ve ziyaret yeri kavramları şöyle tanımlanmaktadır; "1-) Birini görmeye, biriyle görüşmeye gitme, görüşme. 2-) Bir yeri görmeye gitme. Ziyaret yeri: Hayır işlemek için gidilen yer, ziyaretgâh." (Türkçe Sözlük, 2011: 2662). Özhan Öztürk'ün *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*'nde ziyaret, kutsal kabul edilen mekânlar, ölen dost ve akrabaların mezarları ve evliyalar gibi kutsal kişilerin türbelerine belli zamanlar ve periyotlarda gidilmesi âdetinin adıdır (Öztürk, 2009: 1022). Yaşar Çağbayır'ın hazırladığı *Türkçe Sözlük*'te ziyaret; "Saygı duyulan bir mekânı gezip görmek, orada dua etmek, dilekte bulunmak amacıyla oraya gitmek. İnceleme araştırma gibi amaçlarla bir yeri gezip dolaşma işi." şeklinde aktarmaktadır (Çağbayır, 2007: 5492). Ziyaret sadece bir yeri görme bulunma durumu değildir. Bazı durumlarda ziyaret ibadet anlamı da taşımaktadır. İslamiyet içerisinde ziyaretin ibadet amacı taşımasına örnek olabilecek en önemli gösterge, belli ritüel ve kuralları olan Kâbe'yi ziyaret etmek ve hac ibadetinde bulunmaktadır (Atasağun, 2004: 34). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*'nde ziyaret, mübarek ve kutsal olduğuna inanılan ermişlere ait kabir ve türbelerin ziyaret edilmesi buralarda dua ve ibadet edilmesi, kurban kesilmesi. Ziyaret edilen yere ziyaretgâh (mezar), ziyaretçilere zâir (zavuer) denilmektedir (Uludağ, 2012: 395-396). Ziyaret kendi içerisinde bir fenomen durumuna gelmektedir. Bu duruma konu olan olgular, yatır, türbe, kümbet, tekke, ziyaret, dede mezarı gibi çeşitli isimlerle anılan ve çoğunlukla kendilerine velî, evliya, eren, ermiş, âbid, zâhid, âlim, sofu, seyyid, şeyh, gâzi, mübarek, pîr, dede, baba, abdal yahut şehit gibi türlü isim ve sıfatlar verilerek mânevî güç ve meziyetlerine inanılan kişilerin yattıkları kabul edilen yerlere, belli hacet, dilek, istek ve muratlarla yapılan ziyaretler ve bu çerçevede oluşmuş bulunan inanç ve uygulamardır (Atasağun, 2004: 34). *Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü*'nde ziyaretgâh, hayır işlemek veya saygı göstermiş olmak için ziyaret edilen yer, ziyaret yeridir (Artun, 2014: 497). Ziyaret genellikle manevi gücü ve olağanüstü güçlerinden dolayı kerametlere konu olan insanlar tarafından inanılan kişilerin yattıkları makamlara gidip çeşitli ibadetlerin yapılmasıdır. Ziyaret kendilerinde belirli bir mânevi güç veya keramet

bulunduğuna inanılan ve bunlar etrafında oluşan efsane, hikâye, anlatı, kerametler, menkıbeler ithaf edilen kimselerin türbeleri ve makamları dışında kutsal kabul edilen taş, ağaç, kaynak, su, göl, kaya, mağara ve dağ gibi mekânlarda ziyaret yeri olarak kabul edildiği görülmektedir (Güney, vd, 1996: 10). *Temel İslam Ansiklopedisi*'nde ziyaret, değer verilen bir kimseyi ya da mekânı görmeye gitmek anlamına gelir. Aynı kökten türeyen mezar "ziyaret edilen yer" demek olurken Türkçede kabir ile eş anlamlıdır. Ziyaret ibret almak için kabirleri, sevap kazanmak için kutsal yahut mübarek yerleri, şifa dilemek için hastaları, yakınlık bağlarını canlı tutmak ve dayanışmayı sağlamak için akrabaları görmek gibi amaçlarla gerçekleştirilir. Ziyaretler, kabir ziyaretleri, kutsal yerleri ziyaret, hasta ziyareti, dost ve akrabaya yönelik genel ziyaretler olmak üzere dört kategoride sınıflandırılmaktadır (İSAM, 2020: 529). Adana ili ve çevresinde ziyaret yerleri olarak adlandırılan yerler, manevi gücü ve kerametleri olan kişilerin yattığı alanlar olarak aktarılmaktadır. Mübarek kişilerin mekânları dışında su, kaya, taş, dağ, tepe, mağara, ağaç gibi mekânlara ziyaret yeri konumunda olduğu görülmektedir.

2.2.4.Makam

Velîlerin, evliyaların, ermişlerin mezarlarının bulunduğu veya bir dönem orada bulunduğu hatıralarının, eşyalarının olduğu yere makam denilmektedir. Makam mezardan farklı bir olgudur. Yunus Emre'nin Anadolu'da hatta Türk coğrafyasında mezarlarının olduğu aktarılmaktadır. Kuzey Azerbaycan, Nallıhan, Kula, Sandıklı, Bursa, Ortaköy, Azerbaycan Gâh ve çeşitli yörelerde Yunus Emre'nin kabri olduğu bilinmektedir (Tatcı, 2014: 118-120). Doğan Kaya *Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*'nde makam, velilerin mezarlarının bulunduğu yahut hatıralarının olduğu yere verilen isim olarak aktarmaktadır. Bektaşî tarikatlarında ocak, baba postu, gayb erenleri postu gibi makamlar da mevcuttur (Kaya, 2014: 503). Makam, bir evliyanın mezarı olması dışında tasavvuf ahlakında bir yükselme erişme anlamlarına da gelmektedir. Makam, durulan yer, durak; memuriyette mertebe; musikide âhenk ile söylenen sesler topluluğu ve tasavvufta kulun kendi gayretiyle yükseldiği yerdir. Tasavvufta kırk makam vardır. Onar onar şeriat, tarikat, mârifet ve hakikate paylaştırılmıştır (Pala, 2015: 296). Makam, tasavvuf yolunda ilerleyen kimselerin, sûfilerin yol içerisinde kat ettiği manevî eşiklerin her birinin adıdır (Öztürk, 2009: 666). Makam, menzil, merhele, konak, mertebe anlamlarına da gelmektedir. Sembolik kabir anlamına da gelen makam, türbe, kabir, mezar anlamlarını da taşımaktadır. Veysel Karâni'nin makamları da çeşitli yerlerde olması onların sembolik kabirler olduğunu

göstermektedir (Uludağ, 2016: 234-235). Artun, makamı, durulan yer, durak anlamlarında tanımlamaktadır. Tasavvufta kırk makamının var olduğu bu makamların onar onar şeriat, tarikat, marifet ve hakikate paylaştırılmıştır (Artun, 2014: 340). MEB'in hazırladığı *Dinî Terimler Sözlüğü*'nde makam 3 farklı anlamda açıklanmaktadır; "1-)Ayak üstü durulacak yer, mertebe, konum, ikametgâh, mevki. 2-)Velilerin kabirleri veya onların sembolik türleri. 3-)Tasavvuf yoluna giren dervişin, yaratılışında var olan iyi huy ve temiz duygularını kalıcı ve sürekli bir duruma getirme çabası sonucunda kazandığı derece; ahlaki donanım." (MEB, 2019 : 221). İSAM'ın hazırladığı *Temel İslam Ansiklopedisi*'nde makam, ayaküstü durulacak yer, mertebe, mevki anlamlarına da gelmektedir. Tasavvufta manevi eğitim esnasında dervişin kalıcı olarak elde ettiği ahlaki ilkeler ve mertebeleri ifade etmektedir. Makam bu anlamların yanı sıra veliler için oluşturulmuş sembolik kabirleri de tanımlamaktadır (İSAM, 2020: 329). Adana ili ve çevresinde evliyanın bulunduğu alana ve mezarına makam denildiği ve her evliyanın bir makamı olduğu belirtilip aktarılmaktadır.

2.2.5.Veli-Evliya

Velî, *Türkçe Sözlük*'te ermiş anlamına gelmektedir (Türkçe Sözlük, 2011: 2478). Ocak'a göre velî, Arapça velâ, yahut velîye (yaklaşmak, yakın olmak) fiilinden gelen velî kelimesi, sözlükte "dost, ahbap, arkadaş, yardımcı, komşu vs." gibi manalara gelirken evliya velî kelimesinin çoğuludur. Türkçede evliya, tekil anlamda kullanılmaktadır. Tasavvufta velî, Allah'ı seven, dost edinen ve O'nun tarafından dost edinilen mânasında kullanılmaktadır (Ocak, 2016: 24). Dost, ermiş anlamlarına gelen velî, Allah'ın gerçekliğine ulaşmış kişi olarak da bilinmektedir. Velî kavramı Allah'ın 99 isminden bir tanesidir. Tasavvufta velilik makamı peygamberlik içinde mevcuttur. Dini tasavvuf edebiyatı ve halk nazarında "Hakk'ın dostu ve sevgili kulu" olarak da kullanılmaktadır (Artun, 2014: 482). Velileri halk nazarında değerli kılan, sağ veya öldüklerinde insanlara gösterdikleri kerametlerdir. Velilerin kerametlerini Erşahin şöyle aktarmaktadır; "Ermiş, eren. Genellikle çoğul şekli olan "evliya" kullanılır. Dünyanın menfaat ve gösterişinden sıyrılarak Allah'a yakınlaşmış kişi. İslam tasavvufunda Allah'ın ilgi, himaye, yardım ve sevgisine mazhar olarak gizli bilgilerle donanmış, zaman ve mekân bağlarının dışına çıkmış, velayet makamına ulaşmış kimse. Velîlerde "keramet" denilen çeşitli olağanüstülükler (Gaipten haber verme, insanların içinden geçeni bilme gibi.) görülür. Velîlerde dini emirlere kesin biçimde uymanın yanı sıra nafile ibadet, sürekli zikir, açlık ve öz denetimle benliği eğitip artırmak halleri görülür.

İki tip velî vardır. Biri halk içinde kendini saklayan gizli velî, biri de herkes tarafından bilinip sayılan velî. İkinciler genellikle tarikat ulularıdır." (Erşahin, 2005: 351-352). Sürekli ibadet edip takva eden, isyandan, şikayetten, gıybetten, riyadan, şehvetten bütün olumsuz davranışlardan uzak duran Allah dostuna velî denilmektedir. Velî, Allah dostudur, onun himayesinde, onun sevgisine mazhar olmaktadır. Velîlerin çoğu keramet sahibidir. Dünyanın akışından, heveslerinden kendilerini sıyırmışlardır. Yaptıkları ibadetlerin dışında başka ibadetler de yapmaktadırlar. Kimileri kendisini gizler, kimileri de kerametini insanlara göstererek kendilerini belli ederler (Kaya, 2014: 827).Velî kavramı, IX. yüzyıl başlarında gelişmeye başlarken XI. yüzyılda tarikatların şekillenmesi ve gelişmesiyle ve tarikatların yayılmasıyla tasavvuf hareketi oluşmuştur. Bu gelişimin temel konusu, rızasını elde etmek amacıyla Allah'a ulaşmak olduğu anlaşılmaktadır. Kul olan kimsenin Allah'a ulaşmasıyla ilgili büyük manevi mücadele ve katedilen yolda başarıya ulaşmak, bu yolda başarılı bir şekilde ilerleyen kişi Müslümanlar içerisinde velî "Allah dostu" olarak kabul edilmiş ve nitelendirilmektedir (Ocak, 2016: 25). Süleyman *Uludağ'ın Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*'nde velî kavramı şöyle aktarılmaktadır; " 1-)Dost, yâr, sevgili, eren, ermiş. 2-) Hakk'ın dostu ve sevgili kulu. "Allah bir kulunu sevdiği zaman onun gören gözü, işiten kulağı, tutan eli, yürüyen ayağı olur. Bu kul Allah'tan bir şey dilese dileği kabul edilir. Allah'a sığındığında da Allah onu korur. Allah, velisine düşman kimselere harp ilan eder". Velî zahiri hükümlere ve şer'i âdâba saygılıdır, bunları titizlikle uygular. Velî masum değildir, ama mahfuzdur, yani Hak onları günaha düşmekten değilse bile, düştükleri günahta ısrar etmekten korur. Velî hasbelbeşer günah işler, ama tevbe eder ve günahta ısrar etmez. Velî keramet izhar etmez, ama keramet veliden zuhur eder. Velî kesinlikle keramet göstermez, keramet sahibi olduğunu da iddia etmez. Gayr-i ihtiyarî kendisinden keramet zuhur edince de, bunun bir mekr-i ilahi olması ihtimalini göz önüne alarak, endişe eder. Velînin velî olduğunu bilmesi icap etmez. Pek çok velî vardır ki, velî olduğunu bilmez. Fakat bazı velîler velî olduklarını bilebilirler. Velî nefsinden fâni, Hak'la bakidir. Velî insan-ı kâmildir. Velî ibn vakittir. Velî arif-i billâhtır." (Uludağ, 2012: 379). Mehmet Kaplan'ın *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar III* adlı çalışmasında karakter tipleri açıklanmaktadır. Alp tipi, gazi tipi edebiyatımız için önem arz ederken velî tipi de önem arz eden bir başkatiptir. Velîlerin dünya hayatında çoğu şeyden üstün olmaları ve tutulmaları, manevi güçlerinin, kerametlerinin boyutu şu şekilde ifade edilmektedir; "Velîler kendilerinin umumiyetle maddi iktidar sahiplerinden üstün görmüşlerdir. Halk

da, kendilerine daha yakın ve yardımcı olduklarına inandıkları velîleri, maddi iktidar sahiplerinden üstün tutmuşlardır. Bunda, velîlerin öldükten sonra da tesiri devam ettiğine inanılan manevi güçlerinin büyük rolü vardır. Sultan ve gazilerden çoğunun öldükten sonra unutmalarına karşılık, Mevlâna, Hacı Bektaş Veli, Hacı Bayram Veli ve Akşamseddin gibi velîlere karşı gösterilen saygı ve inancın asırlar boyunca devam etmesi, bu bakımdan manâlıdır." (Kaplan, 2014: 115). Velîler, şahsiyetleri bağlamında yaptıkları iş ve becerileri bakımından farklı özellikler göstermelerinin yanında ortak bazı durumlar gösterdikleri görülmektedir. Velîlerin gösterdikleri bu durumlar yaşadıkları çevre, sosyal alan, içinde bulundukları tarikat ahlakı ve kültürleri bakımından birbirleri arasında yakından ilişkisi olduğu vurgulanmaktadır (Kaplan, 2014: 117). Sonuç olarak, velî olan kişiler Allah dostu olan, Allah'a yakın olan kişilerdir. Bu kimseler hayatlarını Allah yoluna adamış, dünya işleriyle bağlarını kesmiş, dünyanın nefis işlerinden kendisini arındırmış, dünya menfaatlerinden, hırstan, kibirden, haramdan kendilerini soyutlamış kişilerdir. Bu insanlar kendilerini bazen gizlerken bazıları keramet yoluyla kendilerini göstermektedirler. Bu kerametlerin yaşarken veya öldüğünde de devam ettiğine inanılmaktadır. Velîlerin mezarları veya makamlarına toplum tarafından saygı, sevgi gösterilip korunurken ziyaret yeri hâline getirilmiştir. İnsanlar çeşitli hastalık, hacetleri durumunda bu kabirleri ziyaret ederek burada yatan Allah dostunu vesile kılarak dertlerine derman aradıkları görülmektedir.

Evliya, ermiş, iyi ahlaklı kimse olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2011: 838). Artun, evliya için, ermiş, keramet gösteren kişi olarak aktarılmaktadır. Bektaşilerde ermiş denilen yol büyükleri, erenler sözüyle anlatılmaktadır. Hacı Bektaş Velî için de "Erenler şahı" deyimi kullanılmaktadır (Artun, 2014: 189). Evliya kavramı hem İslâm dinî bakımından hem de folklor bakımından çeşitli anlamları bulunmaktadır. Öztürk, bu anlamları şöyle aktarmaktadır;

"İslâm dinî açısından: Tanrı'nın dostları olduklarına inanılan olağanüstü yeteneklere sahip, Tanrı sevgisiyle yoğrulmuş kişilerdir. Kuran'da "İyi bilin ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur" (Yunus 62) ve "Çünkü benim dostum, Kitap'ı indiren Allah'tır, O iyileri dost edinir" (El Araf 196) ayetlerinde bahisleri geçen evliyalar yeryüzünde örnek bir yaşam sürüp, Tanrı katına çıkmış kişilerdir.

Folklor açısından: Mucize yaratabilen, gelecekten haber verebilen, hastalara şifa dağıtabilen hatta ölüleri dirilten kısacası keramet sahibi insanların adıdır. Türk geleneğindeki evliya kavramı Kur'ân'daki anlamıyla Allah'ın emaneti olan dinini ve

hükümlerini yeryüzünde yerine getirerek korumaya çalışan, 'velî ve evliya' tanımından biraz farklıdır. Türk folklorunda evliyalar öldükten sonra bile keramet dağıtmaya devam etmekte, türbelerine giden insanlar (kısır kadınlar, hastalar, dertliler) ondan sıkıntılarına çare bulmasını dilerler." (Öztürk, 2009: 366). Ermişler, erenler, kerâmet sahibi kişilere evliya denilmektedir. Evliya kelimesi çoğul olduğu halde tekil anlamında da kullanılmaktadır. Bu kişiler hayatlarını riyâzet ve mücadelelerle geçirip kendilerini ibâdet ve teâta adarlar. Kendilerine gaybdan haber verme, durumu keşfetme gibi kerâmetler de verilen evliyâya bazen evliyâullah da denilmektedir (Pala, 2015: 142). Evliya, Türk halk inancı içerisinde görünmez âlemlerle bağlantısı olan bir varlık olarak tanımlanmaktadır. Evliyanın gönlüne Allah tarafından ilham verilir, gözü ve kalbi açılır keramet sahibi olur. Geleneksel düşünce içerisinde evliyalar mucize yaratabilir, gelecekten haber verebilir, rüyalara girip insanlara ayan olabilir, hastaların tedavi edilmesine vesile olabilir, ölüleri diriltebileceğine inanılmaktadır. Burak Baba, Dede Korkut, Hazreti Ali, Hızır Türk-Müslüman evliya tiplerindendir (Beydili, 2015: 207). Evliyaların Allah dostu olmaları duaları da makbul ve makul hâle getirmektedir. Uludağ, evliya kavramını şöyle açıklamaktadır; "1-) Velîler, dostlar. 2-) Ermişler, erenler. Hakk'ın dostları, Allah'ın özel ilgisine, sevgisine ve yardımına nail olanlar. Genel anlamda müminlerin hepsi evliyadır. Özel anlamda Allah'ın kendilerine kerâmet ve ilham ihsan ettiği kâmil müminler evliyadır. Evliyanın çeşitli varlıklar üzerinde etkili olan bir manevi gücü vardır. Duaları Allah katında makbul olur. Evliya Allah'ı kendisine dost edinmiş, Allah da onları kendine dost edinmiştir." (Uludağ, 2012: 129-130). MEB'in hazırladığı *Dinî Terimler Sözlüğü*'nde evliya ve evliyatullah kavramları kuranda ayet ve hadislerle şu şekilde açıklanmaktadır; " 1-)Dostlar, yakınlar, arkadaşlar. "Müminler, müminleri bırakıp da inkârcıları evliya edinmesinler…" (*Kur'an-ı Kerim* 3/28) 2. İdareciler, yönetenler. "Ey iman edenler! Yahudi ve Hristiyanları kendinize evliya edinmeyin. Onlar birbirlerinin evliyasıdır. Kim onları kendine evliya edinirse o da onlardan olur." (*Kur'an-ı Kerim* 5/51) 3. Yardım edenler, koruyanlar, himayesine alanlar. "Sakın zalimlere meyletmeyin, sonra size ateş dokunur, cehennemde yanarsanız. Sizin, Allah'tan başka evliyanız yoktur. Sonra size hiçbir yardım da gelmez." (*Kur'an-ı Kerim* 11/113) 4. Allah'ın özel ilgisini, sevgisini ve yardımını elde eden sevgili kulları, dostları; onun övgüsüne layık olan velîler, ermişler, erenler. "Şüphesiz ki Allah'ın evliyası ancak muttaki olan müminlerdir. Fakat insanların çoğu (bu gerçeği) bilmiyorlar." (*Kur'an-ı Kerim* 8/34) 5. Allah'ı hakkıyla tanımaya çalışan,

ibadetlerini içtenlikle yapan, günahlardan kaçınarak nefsiyle mücadele eden ve ruhunu arıtan, bayağı arzu ve zevklere dalmayan, Allah'a yakın, ermiş kişiler. "Kullarımdan benim evliyam ve yarattığım insanlardan benim dostlarım beni sürekli zikredenlerdir, onlar beni andıklarında ben de onları anarım." (Kudsi Hadis) evliyaullah Allah'ın evliyası, velileri, dostları, koruması altına aldığı kimseler. Genel anlamda müminlerin hepsi Allah'ın evliyasıdır. "İyi bilin ki evliyaullaha korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. Çünkü onlar inandılar ve inançlarının gereğini yerine getirerek takva sahibi oldular." (*Kur'an-ı Kerim* 10/62-63)." (MEB, 2019: 81).

Adana ili ve çevresinde evliyalar Allah dostu olarak aktarılırmıştır. Onların makamlarına gidenlerde onlar aracılığıyla Allah'tan isteklerini dile getirip dua ettikleri tespit edilmiştir.

2.2.6.Dede

Dede, Mevlevî tarikatında çile doldurmuş olan dervişlere verilen ünvandır (Türkçe Sözlük, 2011: 604). Artun, dede kavramı babayla birleşik açıklanmaktadır; "Bektaşi terimlerindendir. Kırşehir'deki post makamı postnişine verilen ünvandır. Tarikat mertebeleri, âşık, talip, muhip, derviş, baba, hâlife, dede-baba. İlk dördü mürid, beşinci ve altıncısı mürşid. Dede-baba pir vekili olması itibariyle pir payesindedir." (Artun, 2014: 129). Kelimenin ilk hâlinin *Divânu Lugâti't-Türk*'te geçtiği aktarılmaktadır. M. Kaşkâri'nin "Divan-ı Lügat-it Türk"ünde Oğuzca olan bu kelime, "cet,ata" anlamına gelmektedir. Eski inanışlar bağlamında manevi-ruhanî ata özelliği taşımaktadır (Beydili, 2015: 149). Türk halk edebiyatının ana kaynaklarından biri olan *Dede Korkut kitabı*nda da dede kavramı ile karşılaşılmaktadır. Dede Korkut, olayların sonunda gelip sözünü söyleyerek hikâyeyi bitirmektedir. Nitekim Dede Korkut, millî-dinî bir velî tipi olarak Allah'tan dua ister ve insanlara hikâyede dua eder ve toplulukla birlikte dua yapmaktadır. Dede kavramının millî ve dinî efsaneler içerisinde yer alan kahramanlara, evliyalık katına yükselen kimselere verilişi şöyle aktarılmaktadır:

"Dede adı, millî-dinî efsane kahramanlarına, evliyalık katına yükselenlerine ve din büyüklerine de verilirdi. Selçuklular zamanında Anadolu'da İslamlaşmış Türkmenlerin din büyüklerine, "Baba" ve "Dede" denilirdi. Evliya Korkut Ata'nın kendisi de bir dededir. Onun adı, *Dede Korkut Kitabı*'nda, birkaç yerde, "Korkut Ata" olarak, diğer yerlerde ise "Dedem Kokut" şeklinde kullanılmıştır. Sonraki çağların en saygın el âşıkları da "Dede" adıyla bilinir, tanınırlardı." (Beydili, 2015: 149-150).

Dede kelimesi halk nezdinde yol gösteren, tecrübeli ve bilgili insanlar oldukları görülmektedir. Ahmed Yesevi için "Yesevi Ata" denildiği, onun hocasının Arslan Baba, bazı halifelerinin Zengi Baba, Meçin Baba, Hâkim Ata, Süleyman Ata adlarıyla anıldıkları aktarılmaktadır. Dede kelimesi, ata ve baba kelimelerine nazaran daha geç yaygınlaşmıştır. Korkut Ata sonraki dönemlerde Dede Korkut olarak yer almıştır. Anadolu'da var olan birçok tarikat dede kelimesini kullanmıştır. Yaygın olarak Bektaşi ve Mevlevi tarikatları kullanmıştır. Mevlevilik'te çeşitli görevleri yapıp çile çeken, dervişlik ünvanına erişip dergâh içinde oda sahibi olan yol mensubuna dede denilmektedir. Alevilik ve Bektaşilik içerisinde dede ve babalar taliplerinden "el ele, el Hakk'a" temasıyla ikrar aldıkları için toplum nezdinde sözleri bağlayıcı, toplum tarafından sevgi ve saygı görmektedirler (İSAM, 2020: 185-186). Uludağ, yatır ve Alevilik yönünden dedeliği şöyle tanımlamaktadır; "1-) Yatır, ermiş kişilerin gömülü oldukları mezar veya türbe. Ruhaniyetlerinden ve manevi güçlerinden faydalanmak için ziyaret edilen ve çevresinde mum yakılan yatırlar. 2-) Alevi din adamları. Alevilikte dedelik soy güder, bu soya dede soyu denir. Bu soydan gelmeyen bir kimse asla dede olamaz (Uludağ, 2012: 100-101). Bektaşi tarikatında en tepe makam postnişine verilen ünvana dedelik denilmektedir. Bektaşilik içerisinde makamlar, âşık, talip, muhip, derviş, baba, halife, dedebabadır. Bu mertebe içerisinde ilk dört sıradakilere mürit, baba ve halife makamına ulaşanlara mürşid, dede-baba'ya pir denilmektedir. Dede, mahallî bir alevi ocağının başında bulunan kişiye de denilmektedir. Bu kişilerin peygamber soyundan geldiklerine inanıldığı için "seyyid" denilmektedir. Dede, cemleri düzenler, ikrar alırlar, talipler arasındaki anlaşmazlıkları çözerler, ağır ceza işleyenleri düşkün sayarlar. Güz mevsimi ev ev insanları ziyaret ederler. Cuma geceleri taliplerin köylerine gidip görgü-sorgu yaparlar, bahar geldiğinde bulunduğu köye geri dönerler. Bu dönüşe aleviler "çiğdem bitti/dede gitti" atasözüyle aktarmaktadırlar. Mevlevilik tarikatında dedelik muhiplik ile alakalıyken, Alevilik de dedelik soyla bağlantılı bir durumdur. Alevilik içinde dede olmanın şartı seyyid olmaya, Hz. Hüseyin'in soyundan gelmeye dayalı bir durumdur (Kaya, 2014: 230).

Adana ili ve çevresinde türbe ve yatırların geneli dede sıfatıyla adlandırılmaktadır. Dede mezarları şehrin ve ilçelerin hâkim bir noktasında yer alırken tanımlamalar da belirtilen kutsallık hepsinde çeşitli kültlerle sağlanmıştır. Türbelerin yanında ağaçların olması, çaput bağlanması, hacetler için gidilmesi, mum yakılması gibi inançların bir bütün

olarak dede mezarlarında görülmesi inanç dünyasında dede kavramının önemini de göstermektedir.

3.TÜRKİYE'DE TÜRBE, YATIR, MEZAR ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

3.1.Türkiye'de Türbe, Yatır, Mezar Üzerine Yapılan Çalışmalar

Türbe ve mezarlar üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Çalışmalarda belirli bir bölge seçilip bu bölgede yer alan türbe, mezar ve yatırlar ele alınmıştır. Dinler tarihi, sosyoloji ve halk bilim bağlamında ortaya koyulan çalışmalarda türbe ve mezarlar, ziyaret bağlamında değerlendirilip açıklanmaya çalışılmıştır. Türk kültüründe türbe ve mezarlara dönük çalışmalar: 1-Kitaplar, 2-Makale ve Bildiriler 3-Tez başlıkları altında değerlendirilmektedir.

3.1.1.Kitap Olarak Yapılan Çalışmalar

Ahmet Kaya, **Amasya Kitabeleri ve Mezar Taşları**, Amasya: Amasya Valiliği, 2016.

Ali Abbas Çınar, **Muğla İnanış Merkezleri (Erenler/Ziyaret Yerleri)**, Muğla: Muğla Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2018.

Çalışmada Muğla ve çevresinde yer alan türbelerin tarihsel ve kültürel boyutları aktarılmaktadır.

Kitap içerisinde bahsedilen türbeler şunlardır:

Hamursuz Dede, Şahidi Dede, Şemsi Ana, Üç Erenler, Seyit Kemalettin, Emir Bayezit, Allan Kavağı, Sinan Efendi, Sül Efendi, Pisili Hoca, Koyun Baba, Güvercin Dede, Eren Dede, Saldır Şeyh, Kadın Eren, Veli Efendi, Çal Dağı Ereni, Hızır Şah, Nohutlu Baba, Çengerli Evliya Osman Efendi, Babadağ Ereni, Eren Dede (Kavaklıdere), Çiçek Baba, Şeyhler Türbesi, Benliler Türbesi, Sarı Ana, Abdal Musa, Ermiş Dede, Ahmet Gazi, İlyas Dede, Pir Ahmet Çelebi, Güvenç Dede, Kıyıkışlacık Ereni, Şenköy Dede, Mustafa Efendi, Ulalı Hüsameddin Efendi, Tek Hasan Dede, Akyaka Ereni, Pir Ahmet, Akçapınar Delik Dede, Çaybükü Ereni.

Ali Rıza Özcan, **İstanbul'un 100 Mezar Taşı**, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2013.

Ali Rıza Özcan, **Türk Kültür ve Medeniyet Tarihinde Fatih Külliyesi 1-2-3**, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2007.

Aslı Sağıroğlu Aslan, **Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları**, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Bahattin Ayhan, **Çankırı İnanç Rehberi Camiler, Türbeler, Şifalı Sular**, Çankırı: Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır: Camiler, Türbeler, Şifalı Sular. Kitapta türbelerin tarihsel durumu, yapılan inanışlar aktarılmaktadır. Kitap içerisinde tespit edilen türbeler:

Emir Karatekin Türbesi, Karatekin Türbesi, Billur Bey, Sarı Baba Türbesi, Çare Baba Türbesi, Şeyh Hacı Bahaeddin, Toprak Baba Türbesi, Taş Mescit Türbesi, Astarlızade Şeyh Mehmet Hilmi Efendi, Üç Kızlar Türbesi, Veli Dede Türbesi, Akkız Sultan Türbesi, Karaşeyh Türbesi, Hatçe Sultan Türbesi, Karaman Dede, Bekyatan Türbesi, Mahmut Şah Dede Türbesi, Şıh İsmail Türbesi, Mehmet Hoca Efendi Türbesi, Şeyh Hamza Pir Sultan Türbesi, Habîb-i Karamânî Türbesi, Yediler Türbesi, Çamdibi Dede Türbesi, Şeyh Sinanlar Türbesi, Hüyük Türbesi, Aşık Hasan Türbesi, Ambar Deviren Türbesi, Balı Baba Türbesi, Dolaşlar Türbesi, Üçgaziler Türbesi, Şeyh Ömer Türbesi, Pir-i Sani Türbesi, Tekeli Türbesi, Şeyh Veled Türbesi, Haydar Türbesi, Demirci Şeyh Timur Türbesi, Ağaca Türbesi, Kısaç Türbesi, Yel Türbesi, Isıtma Türbesi, Çoban Dede Türbesi, Aliözü Türbesi, Hacı Murad-ı Veli Türbesi, Abdi Hoca Türbesi, Hacı Zekeriya Türbesi, Kadir Şıh Türbesi, Şıh Dede Türbesi, Yağmur Baba Türbesi, Şakir Efendi Türbesi, Şeyh Yahya Türbesi, Şeyh Muharrem Türbesi, Yağlı Dede Türbesi, Kara Dede Türbesi, Çörekçi Baba Türbesi, Şeyh Alüyal Buka Türbesi, Kuşçu Hacı Baba Türbesi, Şeyh Yunus Türbesi, Ersarı Mehmet Dede Türbesi, İmanlı Dede Türbesi, Seyyid Baba Türbesi, Osmanlı Dede Türbesi, Paşasultan Türbesi, Osman Dede Türbesi, Hasan Hüseyin Dede Türbesi, Hatun Türbesi, Abdal Dede Türbesi, Elvan Seydi Türbesi, Saka Baba Türbesi, Dedeoğlu Türbesi, Desturun Türbesi, Şıh İbrahim Türbesi, Cabbar Dede Türbesi, Mehmet Dede Türbesi, Ali Turabi Türbesi, Fethiye Türbesi, Karadede Türbesi.

Bedri Mermutlu, Hasan Basri Öcalan, **Tarihi Bursa Mezar Taşları 1 Bursa Hazireleri**, İstanbul: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2011.

Bedri Mermutlu, Hasan Basri Öcalan, **Tarihi Bursa Mezar Taşları 2 Emirsultan Mezarlığı**, İstanbul: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2011.

Celil Civan, **İstanbul'un 100 Türbesi**, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2013.

Çalışmada İstanbul'da bulunan 100 türbenin durumu, yapımı aktarılmaktadır. Bu türbeler:

Baba Cafer, Bosnalı İbrahim Paşa Türbesi, Destari Mustafa Paşa Türbesi, Ebu Şeybetü'l-Hudri ve Hamdullahü'l-Ensari Türbesi, Fatih Sultan Mehmed Türbesi, Gazi Osman Paşa Türbesi, Gülbahar Hatun Türbesi, Gülüştü Valide Sultan Türbesi, Haseki Hürrem Sultan Türbesi, Hatice Sultan Türbesi, Hatice Turhan Sultan Türbesi, İskender Paşa Türbesi, Kanuni Sultan Süleyman Türbesi, Kapı Ağası Hüseyin Ağa Türbesi, Keçecizade Fuad Paşa Türbesi, Koca Sinan Paşa Türbesi, Mahmud Nedim Paşa Türbesi, Merkez Efendi Türbesi, Mimar Sinan Türbesi, Muhammed El-Ensari Türbesi, Mustafa Reşid Paşa Türbesi, Nureddin Cerrahi Türbesi, Nuruosmaniye Türbesi, Pertevniyal Valide Sultan Türbesi, Ramazan Efendi Türbesi, Rüstem Paşa Türbesi, Safiye Sultan Türbesi, Selçuk Sultan Türbesi, Sultan I. Abdülhamid Han Türbesi, Sultan Abdülmecid Türbesi, Sultan I. Ahmed Türbesi, Sultan II. Bayezid Türbesi, Sultan II. Mahmud ve II. Abdülhamid Türbeleri, Sultan III. Mehmed Türbesi, Sultan III. Murad Türbesi, Sultan I. Mustafa ve Sultan İbrahim Türbeleri, Sultan I. Mustafa ve Sultan İbrahim Türbeleri, Sultan III. Mustafa ve III. Selim Türbesi, Sultan II. Selim Türbesi, Sünbül Efendi Türbesi, Şehzade Mehmed Türbesi, Şehzadeler Türbesi, Şeyh Ebu'l Vefa Hazretleri Türbesi, Yavuz Sultan Selim Türbesi, Abdurrahman Paşa Türbesi, Âdile Sultan Türbesi, Ayas Mehmed Paşa Türbesi, Çifte Gelinler Türbesi, Defterdar Nazlı Mahmud Çelebi Türbesi, Edhem Baba Türbesi, Eyüb Sultan Türbesi, Ferhad Paşa Türbesi, Feridun Ahmed Paşa Türbesi, Hacı Beşir Ağa Türbesi, Hançerli Sultan Türbesi, Hasan Hüsnü Paşa Türbesi, Hubbi Hatun Türbesi, Ka'b Türbesi, Mahmud Celaleddin Efendi Türbesi, Mihrişah Valide Sultan Türbesi, Mihriman Mehmed Paşa Türbesi, İzzet Efendi Türbesi, Siyavuş Paşa Türbesi, Sultan V. Mehmed Reşad Türbesi, Arif Efendi Türbesi, Üryanizade Esad Efendi Türbesi, Zal Mahmud Paşa-Şah Sultan Türbesi, Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi, Galib Dede Türbesi, Güzelce Ali Paşa Türbesi, Mahmud Şevket Paşa Türbesi, Turabi Baba Türbesi, Yahya Efendi Türbesi, Hacı Hoca Türbesi, Ayşe Hanım Sultan Türbesi, Aziz Mahmud Hüdai Türbesi, Devati Mustafa Efendi Türbesi, Yaldızlı Türbe, Garip Dede Türbesi, Gülnuş Emetullah Valide Sultan Türbesi, Hacı Ahmed Paşa Türbesi, Haydar Baba Türbesi, İskender Baba Türbesi, İvaz Fakih Türbesi, Kaptanıderya Sinan Paşa Türbesi, Karaca Ahmed Türbesi, Mustafa Kavsara Baba Türbesi, Nakkaş Baba Türbesi, Nalçacı Mehmed Efendi Türbesi, Rumi Mehmed Paşa Türbesi, Sadrazam Halil Paşa Türbesi, Salih Efendi Türbesi, Mustafa Dede Türbesi, Süt Baba Türbesi, Şemsi Paşa Türbesi, Salı Tekkesi Türbesi, Zeynep Kamil Türbesi.

Ebul Faruk Önal, Osman Doğan, **Osmanlı'nın Manevî Önderlerinden Şeyh Edebâlî ve Türbesi**, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2012.

Ed. Zekeriya Işık, **Nehrin Piri: Koyunbaba Sempozyumu**, 13-14 Mayıs 2016, Ankara: Salmat Basım Yayın, 2016.

Emine Güzel, **Malatya Sancaktar Mezarlığı'ndaki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları**, İstanbul: Çizgi Kitabevi.

Erkan Kaya, **Ayasuluğ Bölgesinde Bulunan Beylikler Devri Mezar Taşları ve Kitabeleri**, İstanbul: Zinde Yayınevi, 2012.

Fatih Çavuş, **Osmanlı Mezar Taşlarının Sırları**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2018.

Gül Güler, Mustafa Güler, **Mevlid-i Halil Camii Hazireleri**, Şanlıurfa: Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı Yayınları.

Gürol Pehlivan, **Manisa Şehrinde Evliya Kültü**, Manisa: İl Özel İdaresi Yayınları, 2012.

H.Necdet İşli, Mehmet Kökrek, **Yeniçeiler Remizleri ve Mezar Taşları**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.

Hikmet Tanyu, **Ankara Çevresindeki Adak ve Adak Yerleri**, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967.

Hikmet Tanyu tarafından 1958 yılında Ankara İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Kürsüsü'nde doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında, adak kavramının açıklanması, halk edebiyatı ürünlerindeki yeri, sözlüklerdeki yeri açıklanmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında Ankara ve çevresinde bulunan adak yerlerinin aktarımı yapılmaktadır. Üçüncü bölümde ise Türkiye'nin kırk dört ili ve Güney Türkmen Oymaklarındaki belli başlı türbe, yatırlar aktarılırken adak ve adak yerleri, efsaneleri, inanışlar, uygulamalar hakkında bilgi verilmektedir. Tezimiz içerisinde de yer alan Zilli Dede Türbesi bu çalışma içerisinde de yer almaktadır.

Eser içerisinde bulunan türbelere bakacak olursak giriş kısmında:

Ankara'da bulunan türbe, mezar, adak ve adak yerleri: Ahi Şerefeddin, Cenabi Ahmet Paşa, Hacı Bayram Veli, Karyağdı Türbesi, Kulderviş Dede, Taceddin Sultan, Tezveren Dede, Yürüyen Dede: Şeyh İzettin, Ermeni adağı, Nakşibendi Sultan, Yusuf Dede, Mamak'ta Karaağaç Dedesi (Altıağaç Dedesi), Hüseyin Gazi,

bazı Ankara köylerinde adak ve adak yerleri: Elvan köyü, Hasaoğlan köyü, Hacıdede Yatırı; Ankara ilçe ve köylerinde adak ve adak yerleri: Ayaş (Bünyamin Hazretleri, Toprak Dede, Kesikbaş Sultan, Yavuz Ana Sultan, Şeyh Zekeriya, Şemsi Dede, Değnekli Dede, Sıtma Dede, Ahmet Dede, Um-um Dede, İskender Dede, Göz Pınarı Dedesi, Akkaya Dede), Bâlâ (Kartal Dede, Afşar köyünde Tutdede, Seydi Yusufî Dede), Beypazarı (Ayvaşık Dede (Ivaz Dede) Karacaahmet Sultan, Üç Kızlar, KaraDavut, Yediler), Çubuk (Gülbaba ve diğerleri, Seyit Siyami ve Kalender'in türbeleri, Kalender Sultan, Susuz köyündeki Çam Ağacı), Güdül (Kasım Dede, Kızılcık Ağacı ziyaret yeri (Dedeağaç)), Haymana (Cimcime Sultan)), Kalecik (Koçu Baba ve diğerleri), Keskin (Halil Dede, Haydar Dede), Kırıkkale (Hasan Dede), Kızılcahamam (Mehdi Dede, Hızır Dede, Dikmen Dede), Nallıhan (Emrem Sultan, Bacım Sultan, Akdere köyünde Hoşebe, Gebe sakızlık, Öksürük taşı, Hasan Dede), Polatlı (Karaca Ahmet) 'daki inanç yerleri bahsedilmiştir.

İkinci bölümde aktarılan kırk dört ilimizde yer alan türbeler şunlardır:

Adana (Zilli Dede), Adıyaman (Seydi Vakkas), Afyonkarahisar (Sultan Divani ve diğerleri, Karacaahmed, Sultan Divani, Kırklar Makamı, Furuni Dede, Devrani Baba, Mısri Sultan, Merdik (Mürdümek-Merdiyek), Su adağı (Karababa Dedesi), Öksürük Dedesi, Şakalak Dede, Deve Dede (Mustafa Dede), Sarıkızlar, Ziyaret edilen ağaç, Kız Kulesi), Amasya (İlyas ve Diğerleri, Pir İlyas, Bektaş Baba, Kurtboğan, Yorgan Baba, Halkalı Dede, Seyit Hoca, Şirvanlılar Türbesi, Kuba Dede Şeyh Hüsameddin Hazretleri, Cehennem Kuyusu, Toruntay Türbesi- Kılıçaslan Türbesi, Selamet Hatun, Hamdullah Baba, Ambarlı Evliya, Şeyh Şerafeddin Hamza, Hazreti Ali'nin izleri, Merzifon yatırları, Gani Baba, Bakırbaş, Kurtboğan Dede, Hacı Veli yatırı, Fenerli Dede, Abdürrahim-Kaşe Sultan, Üçler, Sucu Hatun, Ali Cebbar, Gül-Ali Baba, Rumi Hoca, Karaağaç, Kemal Baba), Antalya (İhsaniye köyü, Akseki, Yılancık ocağı, Uzun Dede, Muhtelif yatırlar), Aydın (Nazilli Mehmed Zühdü Efendi, Hıdır Baba), Balıkesir (İshak Baba, Paşa Sultan, Töm Dede, Kızdedesi, Çırpıl Dede, Bardakkıran Dede, Sarıkız, Kazdağında Kutsal Ağaç, Mukaddes Koruluk, Kılavuz Dede, Hızır İlyas, Edremit yatırları, Şıp şıp Dede, Yusuf Dede- Çitlenbik Dede, Arap İbrahim Dede, Güre Başa (Çam Ağacı), Erdek, Dilek Tepesi: Murad Dede (Seyit Gazi), Dilek Ağacı), Bolu (Kemal Ümmi, Tekke Baba, Aftal Dede, Mukaddes Su, Fındıcak Türbesi, Türbe kırı, Davut Baba, Kırkkızlar, Yağmur duası zamanı ziyaret edilen türbe), Bursa (Zekeriya Sofrası, Emir Sultan, Kara Mustafa, Yürüyen Dede, Abdal Murad, Sultan Baba veya

Geyikli Baba, Kral Kızı (Gemlik), Orhaneli: Demirkaynak Dede), Burdur (Sıtma Pınarı, Çankırı (Akkız Çalısı, Sıtma Çalısı), Çorum (Hıdırlık Sultan, Çelebi Gazi, Mehmet Paşa ve Yusuf Bahri), Diyarbakır (Sultan Şeyhmus, Üçdemir Çubuğa Halka Geçirilmesi, Sultan Şeyhmus'un birinci Halifesi, Sultan Şeyhmus'un bulunduğu yer, Tövbe Mahalli, Çocuk dileği Mahalli), Edirne (Dönen taş ve dilek, Hıdır Baba), Elazığ (Harput ziyaret (adak) yerleri, Ankuzu Baba, Fatih Ahmet Türbesi, İbrahim Baba Türbesi, Nadir Baba, Nazır Baba, Şeyh Hacı Osman Bedreddin Efendi, Şeyh Şerafeddin Türbesi, Uryan Baba, İğneli Baba, Şeyh Hasan Dede), Erzincan (Terzi Baba), Erzurum (Huy Kesen Yatırı), Eskişehir (Dede Baba, Şücaeddin Veli, Türkmen Baba, Çoban Baba, Seyit Battal Gazi, Kral Kızı, Valide Sultanın Türbesi, Kırkkızlar veya Kırgızlar), Gaziantep (Hallac-ı Mansur, Ükkeş, Müdevvir, Şürahbil Bin Hasene, Küt küt Dede: Samson-Şemun dede, Muhammed-ul Ensari, Karababa, Hazreti Talha ve Zübeyr, Hulk Dede, Pancarlı Dede ve incir Ağacı, Şeyh Ahmed ve Şeyh Burhaneddin, Şeyh Mansur, Şeyh Yusuf Aziddin Ebu Hamra), Hakkari (Beytüşşebap: Şeyh Abdüllah)), İçel (Mukaddem Dede, Muğdat, Eshabı Kehf, Bilali Habeşi), Isparta (Ayak Dedesi, Şeyh Muslihiddin Türbesi, Abdülkadir Türbesi, Piri Efendi, Sıtma Dedesi, Sarılık Dedesi, Polat Dede), İstanbul (Bağdat Köşkü önündeki Dilek Havuzu, Koyun Dede, Tezveren Dede, Kahhar Baba, Horoz Baba, Baba Cafer, Nalıncı Dede, Elekli Dede, Yıldız Baba, Çifte Sultanlar, Yavuz Er Sinan, Gül Baba, Terler Direk, Yuşa Nebi, Yavedud Sultan, Sümbül Sultan, Selami Dede, Aziz Mahmud Hüdai, Merkez Efendi, Tuz Dede, Karacaahmad Sultan, Karacaahmad'in Atı, Lohusa Hatun, Lohusa Sultan, Saka Baba Türbesi, Eyüp çevresi adak yerleri, Eyüp Sultan, Kısmet Çeşmesi, Üç kardeşler çifte gelinler, Niyet kuyusu can kuyusu, Ahmet Turani Hazretleri, Telli Baba, Helvacı Baba, Azizler Azizeler Ayazmalar, Yeniköy ayazması, Panayai ayazması, Zuhurat Baba, Çatalca'da ziyaret yerleri, Yalova'da Murat, Dilek ve adak yerleri, Murad Köprüsü, Zekeriya Sofrası), İzmir (Polikarp, Testili Dede, Narlıdere Yatırları, Yanyatırlar, Narlıdere dağlarının tepelerinde beş yatır, Tekke Dede, Deliktaş, Meryem Ana Tapınağı: Mukaddes Su, Bergama'da niyet ve adak yerleri, Bölcek köy: Gül Adağı, Kırmızı Gül, Al krep ve Çömlek Adeti, Kırmızı Bez: ilk lokma ve rüya), Kastamonu(Pirin Türbesi, Melik Gazi, Ali Danışman Türbeleri, Şeyh Musa, Abdal Paşa, Abdal Hasan Türbesi) Kayseri (Battal Gazi, Hazreti Ali'nin İzleri, İbrahim Tennuri Hazretleri, Kuule Deliği, Seyid Burhaneddin, Helvacı Baba, Eski ocak yeri), Kırklareli (Muradiye Baba: Kaygusuz Baba: Gül Baba: Ahmed Baba: Hamza Baba, Kırklar ve

Çömlek Baba, Ariz Baba, Balaban Baba, Hızır Baba, Mahye Baba), Kırşehir (Ahi Evren Veli: Süleymanı Türkmani ve diğerleri, Karakurt Baba, Hacı Bektaş: Balım Sultan, Âşık Paşa, dilek taşı), Konya (Mevalana, Tuz Baba, Çarpık Tekkesi, Dede Karkın, Dede Molla), Kütahya (Ergun Çelebi: Acar Sultan: Dede ve diğerleri), Manisa (Ayni Ali, Akhisar'da Kulak Dede, Akhisar'da Martifal, Karacaahmed), Malatya (Kara Baba ve diğerleri), Maraş (Sahabiler, Şeyh Ukkaş ve diğerleri), Muğla (Seyyit Kemalettin ve diğerleri, Hamursuz Dede: Üçler: Semikoz, Kazancı Dede, Çınar ağacı, Buga Dede, Sarıana, Benliler: Şeyhler: Çomaklı Babave diğerleri, Ağaç Ereni), Muş (Yalpuz Ağacı, Karir Baba ve diğerleri, Köşkar Baba), Nevşehir (Hasan Dede), Rize (Şehitler), Samsun (Seyid Kudbeddin, İsa Baba, Kılıç Dede), Sinop (Seyid Bilal Dede ve diğerleri, Sazlı Dede, Sivas (Hızır Direk, Şeyh Çoban, Ali Baba, Şeyh Şemsi Aziz Dede, Yürük Şah, Mor Ali Baba, Kadı Burhaneddin, Mum Baba=Bumbaba, Emir Ahmed Dede, Arap Şıh, Dönbaba, Dabaz: Güdük Minare: Dabaz Tekkesi, Abdülvehap Gazi, Kırklar, Kılavuz Baba, Ahmed Duran, Çeltek Tekkesi ve Hacetpınar, Ozmuş Tekkesi), Tokat (Timurlenk Türbesi= Lenk Timur Tekkesi, Sümbül Dede, Zeğzencane ve Boyunbaba, Gijgij Baba, Şehi Şifane= Şeyh Şirvani, Çoban Baba Türbesi), Uşak (Adakçılar, Hacım Sultan), Urfa (KutluGöller: Balıklar, Hacı Taş Bekir Ocağı, Bedri (Bediizaman) Zaman, Abdurrahman Dede, Şeyh Tüfh, Zeve, Hakim Dede, Nebi Efendi, Koç Ali: Latif Efendi,Hacı İbrahim Efendi,Hazreti İsa'nın Mendili ve Adak Kuyusu), Zonguldak (Demirci Dede, Köstepe Dede, Mersin Dede) türbelerinde gelişen adak ve adak inanışları belirtilmektedir. Güneyde Türkmen Oymaklarında Adak ve adakla ilgili inançlar (Bozoğlan Dede ve diğerleri, Bozgeyik Dede, Mürsel Dede) aktarılmaktadır.

İlhami Yurdakul, Refik Arıkan, Halim Demiryürek, **Şehrin Hafızası Bilecik Mezar Taşları ve Kitabeleri**, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019

İrfan Yiğit, Ülkü Ünlüsoy, **Hıdırlık- Ulumezarlık Osmanlı Dönemi Çorum Mezar Taşları**, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2014.

İsmail Yücedağ, **Osmanlı Epigrafisi Kitabeler ve Mezar Taşları**, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2017.

Kadir Pektaş, **Adilcevaz Çevresindeki Mezar Taşları**, İstanbul: Ege Yayınları, 2007.

Komisyon, **İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri 1-2**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Mahmut Karakaş, **Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri**, Konya: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2010.

Mahmut Karakaş, **Şanlıurfa Mezar Taşları**, Konya: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2011.

Mahmut Karakaş, **Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler**, Konya: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2012.

Mehmet Emin Yılmaz, **Macaristan Budin'de Gül Baba Tekkesi ve Türbesi**, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2013.

Mehmet Kökrek, **Börk Bir Başlığın Tarihî Serüveni ve Edirne'deki Börklü Mezar Taşları**, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Mehmet Kulaz, İlter İgit, **Tunceli'deki Mezarlıklar ve Mezar Taşları**, İstanbul: Hiperyayın, 2018.

Mehmet Samsakçı, **Ölüme Açılan Estatik Kapı Türk Mezar Taşı Edebiyatı**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2017.

Mustafa Çıpan, **Hz. Mevlâna'nın Türbesi ve Pûşîdeleri (Sanduka Örtüleri)**, Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları, 2020.

Nezihe Araz, **Anadolu Evliyaları**, İstanbul: Fatiş Yayınevi, 1958

Çalışma içerisinde 48 evliya etrafında gelişen menkıbeler aktarılmaktadır. Bahsedilen evliyalar: Erenler Ereni Ahmet Yesevî, Geyikli Baba, Kurban İsmail, Tavus Hatun, Sarı Saltuk Sultan, Emîr Sultan, Pir Sultan Abdal, Üç Kızlar, Seyit Battal Gazi, Merkez Efendi, Yunus Emre, Karyağdı Hatun, Aziz Mahmut Hüdai, Kumral Abdal, Rabia Adviye Sultan, Eyüp Sultan, Hacı Mesut, Hacı Bayram Veli, Akşemseddin Sultan, Sarı Kız, Mevlânâ Celâleddin Rumi, Kız Eren, Erzurumlu İbrahim Hakkı, Sultan Murat Han, Çoban Dede, Sine-Çak Yusuf Baba, Hacı Bektaş Veli, Gülnar Hatun, Sümbül Sinan Efendi, Sultan Divanî, Vefa Hoca, Şaban Eren, Kemal Ahmet Dede, Hoca Nasreddin, Ganem Dede, Şeyh Yahya Efendi, Ali Fâni Dede Efendi, Baba Haydar, Şeyh Galip, Lokman Dede, Harabî ile Türabî, Bayezit Bestamî, Maderi Mevlânâ, Sultanül Ulema, Karaca Ahmet Sultan, Oruç Gazi, Çerkeşli Veli, Nureddin Cerrahî.

Nihat Aytürk, Bayram Altan, **Türkiye'de Dini Ziyaret Yerleri**, Ankara: Altanoğlu İlim ve Kültür Hizmetleri Yayınları, 1992.

Kitap, dini turizmin gelişmesi ve geliştirilmesi amacıyla çıkarılmıştır. Kitap iki bölümden oluşurken ilk bölümünde İslâm dini içerisinde ziyaretlerin yeri, ikinci bölümünde ise Türkiye'nin il ve ilçelerinde bulunan türbe, yatır çeşitli ziyaret yerleri aktarılmaktadır. Çalışma içerisinde yer alan türbeler şunlardır:

Adana (Ziyaret Tepesi, Hasan Dede), Adıyaman (Ebu Zer Ğıfari, Şeyh Abdurrahman Türbesi, Mahmut Ensari Türbesi, Zeynel AbidinTürbesi, Şeyh İbrahim Iraki Türbesi, Şeyh Yusuf Türbesi, Hacı Mehmet Türbesi, Çıplak Baba Türbesi, Dede Yusuf Evi, Zerban, Üzeyir Peygamber Türbesi), Afyon (Mevlevi Türbesi, Demiryalayan Türbesi, Kadınana Türbesi, Sahipler Sultan Mezarı, Seyyit Hasan Basri Türbesi, Abdülkadir Geylani Türbesi, Sultan Carullah Türbesi, Seyyit Mehmet Sinan Baba Türbesi, Seyyiz Cafer Türbesi, Uğur Kabri, Emir Baba Türbesi, Alınca Türbesi, Pancar Türbesi, Ahi Yakup Dede, Karaca Ahmet Türbesi, Hayranveli Türbesi, Herdenebaharbaba Türbesi, Sayababa Türbesi, Menteş Baba Türbesi, Mahmut Sultan Türbesi), Ağrı (Ahmed-i Hani Türbesi), Amasya (Torumtay Türbesi, Hüsamiye Türbesi,Şeyh Mir Hacı Hamza Türbesi, Pir Şücaeddin İlyas Türbesi, Halifetgazi Türbesi, Hamzadede, Akbilek Dede, Selamet Hatun Türbesi, Şeyh İsmail Siracettin Türbesi, Sultan Tacettin Altunbaş, Halkalı Evliya,Üçler Evliyası, Perdeli evliya, Elvan Çelebi, Ser Çoban, Cender Evliyası,Piri Baba Türbesi, Şeyh Abdurrahman Nizamettin Rumi, Üçler Tepesi, Gani Baba Ziyaretgahı), Ankara (Hacı Bayram Veli Türbesi, Ahi Şerafettin Türbesi, Karyağdı Türbesi, Cenabi Ahmet Paşa Türbesi, Karacabey Türbesi, Yürüyen Dede Türbesi, Tacettin Sultan Türbesi, Şeyh İzzettin Türbesi, Gülbaba, Bağlum Evliyaları, Kutbu Ali Türbesi, Karadavut Türbesi, Karacaahmet Türbesi, Şeyh Aliyyüsemerkandi Türbesi, Cimcime Sultan Türbesi, Kazancı Baba Türbesi, Caferi Sadık Rahim Baba Türbesi, Ömerşıh Türbesi, Emrem Sultan Türbesi, Bacım Sultan Türbesi, Yörük Dede,Kesikbaş, Osman Fazıl Paşa, Saraç Sinan Türbesi, Azimi Türbesi, Zeynel Abdin Türbesi), Antalya (Zincirkıran Mehmet Bey Türbesi, Şeyh Şücaeddin Türbesi, Şeyh Sinan Türbesi, Ahi Yusuf Türbesi, Hacetkana Türbesi, Emirdede, Sarı Şeyh Hüseyin Efendi Türbesi, Aksebe Sultan Mescidi ve Türbesi, Seydi Zeynep Zaviyesi ve Türbesi, Birce Alaeddin Türbesi, Vahab'il- Ümmi Türbesi, Sinan-ı Ümmi Türbesi), Artvin (Camandar Efendi Kabri, Kavut Baba, Kürdevan)Aydın (Cihanoğlu Camii, Üveyspaşa Camii, Ramazanpaşa Camii, Telli Dede,Evliya Karaca Ahmet Sultan, Çıtlık Dede, Baltalı Dede,Ahi Bayram, Dedeköy,Paşa Sultan, Dedebağ Dedesi, Yarendede, Şeyh Kemal, Süleyman Rüştü Türbesi, Sinan Baba, Yeşil Türbe, Alihan Baba Türbesi),

Balıkesir(Tömdede, Ayak Dedesi, Kız Dedesi, Karesi Türbesi, Şeyh Hasan Hoca, Şeyh Lütfullah, Murat Dede, Haydar Dede, İbrahim Dede, Hüseyin Dede,Muhittin- I Rumi Türbesi, Sinan Dede, Murat Dede, İnanbey Türbesi, Ahmet Dede, Yâren Dede, İbrahimdede, Şeyh Hüseyin Dede, Kılavuz Dede, Sinan Dede), Bilecik (Şeyh Edebali Türbesi, Kandilli Baba, Yediler Tekkesi, Ertuğrulgazi Türbesi, Tezveren Bayraktar Mehmet Dede, Esen Sofu Türbesi, Koç Tacettin Baba Türbesi, Köse Mihal Türbesi, Dursun Fakıh, Temaşa Türbesi), Bingöl (Şeyh Ahmet Türbesi, Seyyit Kasım, Emirağa Yatırı, Yukarı Türbe), Bitlis (Abdurrahman Dede, Seyyidi Baba, Pirgayip Baba, Karakol Baba, Sahabe Abdullah Bin Derrare, Ahlat, Ahlat Mezarlığı, Dede Maksut Mezarlığı, Abdurrahman Gazi Türbesi, Ergen Hatun Kümbeti, Hasan Padişah Kümbeti, Boğatay Ata Kümbeti, Üç Bacılar Türbesi, Küfrevi Türbesi, Nuhiye Türbesi, Saidiye Türbesi, Çıblak Dede, Bolu (Aslahattin Türbesi, Gülyüzü Türbesi, Aktaş Türbesi, Ümmü Kemal Türbesi, Tokad-ı Hayrettin, İmam-ı Kurtubi Türbesi, Konuralp Türbesi, Ali Hamza Türbesi, Şeyh Hacı Halil Efendi Türbesi, Yukarı Tekke, Akşemsettin Türbesi, Ömer- I Sikkin Türbesi, Tabak Dede, Sarıkız Türbesi, Babahızır Türbesi, Hacı Ayvat Dede, Şeyh İsmail Türbesi, Aşağı Tekke Türbesi, Erenler Türbesi, Fındıcak Türbesi, Akçakoca Türbesi, Ahmet Dede, Aksak Dede, Erenler Türbesi), Bursa (Osman Gazi, Orhan Gazi, I. Murat, Yıldırım Beyazıt, Çelebi Mehmet, II. Murat, Çelebi Türbeleri, Veysel Karani, Zerdeci Dede, Helvacı Bacı, Pir Emir, Abdal Murat, Tezveren Sultan, Emir Sultan, Üç Kuzular, Üftade Tekkesi, Somuncu Baba, Molla Fenari, Azerbey Türbesi, Çobanbey Türbesi, Devlet Türbesi, Ebe Hatun Türbesi, Filboz Mezarı, Gülçiçek Hatun Türbesi, Gülruhsultan Türbesi, Gülşah Hatun Türbesi, Hamzabey Zevceleri Türbeleri, Hatice Sultan Türbesi, Hatuniye Sultan Türbesi, Kara Abdürezzak Türbesi, Kara Mustafa Paşa Türbesi, Karıştıran Süleyman Türbesi, Mevlevihane Türbesi, Mahmut Seyyit Ali Türbesi, Molla Hayali Türbesi, Muslıhıttin Türbesi, Mükrime Hatun Türbesi, Parsbey Türbesi, Saraylılar Türbesi, Süleyman Çelebi Mezarı, Şehzade Mahmut Türbesi,Şehzade Ahmet Türbesi, Şirin Hatun Türbesi, Umurbey Türbesi, Üftade Tekkesi, Timurtaş Türbesi,Molla Yegan Türbesi, Molla Hüsrev Türbesi, Genç Ali Dede, Yiğit Baba Türbesi, Saltuk Dede Türbesi, Çandarlı Hayrettin Paşa Türbesi, Yakup Çelebi Türbesi, Hacıcamaza, Huysuzlar Türbesi, Eşrefzade Türbesi, Abdulvahhap Sancaktarı, Reyhan Türbesi, İbrahimpaşa Türbesi, Şeyh Kutbiddin Türbesi, Şeyh Selahattin Buharı, Hasan Bey Türbesi, Şeyh Müftü Abdülkerim Türbesi, Lalaşahin Paşa Türbesi, Süleymanpaşa Türbesi, Postunpuşbaba

Zaviyesi), Çanakkale (Tekke Dedesi, Şeyh İbrahim Dede, Çiçekli Dede, Aburga Ahmet Dede, Cahidi Sultan Cami ve Türbesi, Üç Dedeler, Eren Dede, Yahya Dayı Türbesi, Kaptan-ı Derya Sinan Paşa Türbesi, Saruca Paşa Türbesi, Bayraklıbaba Mezarı, Çilehane,Arıburnu Şehitliği,İki Al Atlı Sultan, Seyyid- i Sefain Sultan, Ahi Yunus Türbesi), Çankırı (Yediler Türbesi, Hoş İslamlar, Emirkaratekin Türbesi, Vehbi Sultan,Şahvelet Sultan Türbesi, Pirisani Türbesi, Hacı Murat Veli, Dedeyaylası Yatırı, Musadede, Osman Dede Türbesi, Dikilitaş, Benli Muhittin), Çorum (Süheyb Rumi Türbesi, Erzurum Sultan, Seydim Sultan, Abdalata Türbesi, Hüseyin Gazi Türbesi, Seyyit NizamTürbesi, Büyükeşlik Türbesi, Şeyh MuhittinTürbesi, Elvan Çelebi, Koyunbaba, Ergülü Baba,Demir Şeyh, Yediler), Denizli (Hacı Hasan Tekke, Yediler Türbesi, Eski Mezarlık, Üzüm Dedesi, Server Gazi, Koyun Baba, Sarı Baba), Diyarbakır (Sahabeler Türbesi, Sa'd Bin Ebi Vakkas, Hanceri Güzel, Malik'ül-Eşter, Şeyh Muhammet Kadiri Türbesi, Sarı Saltık Türbesi, Zincirkıran Türbesi, Seyda Türbesi, Seyfülmüluk, İmam Ukayl Ziyareti, Elyesa Peygamber, Zülfikar Peygamber, Pir Musa, Pir Mansur, Enüş Peygamber, Şeyh Ahmet Türbesi, Seyyit Bedrettin, Seyyit Caferi Tayyar, Şeyh Mahmut, Şeyh Muaz Bin Cebel, Şeyh Ebubekir, Andok Türbesi,Sultan Suca Türbesi, Şeyh Abdülcelil Türbesi, Lala Bey Türbesi, Karadeniz Türbesi, Arap Şeyh Türbesi), Edirne (Sezai Hazretleri Türbesi, Yunus Kaptan Türbesi, Garip Baba, AmelBaba, Muhittin Baba, Kum Baba, At Baba Gazi Mahmut Bey, Gazi Turhan Bey Türbesi), Elazığ (Şeyh Şerafettin Türbesi, Mansur Baba, Fatih Ahmet, Arap Baba, Uryan Baba, Beşik Baba, Seyyit Ahmet Kürdi, Ankuzu Baba, Salı Baba, Şeyh Ahmet Peykerci, Hacı Hasan Baba, Şeyh Şazili Hazretleri, Seyyit Kattal, Camşitbey Cami, Şeyh Aliyi Septi, Mahmudi Sami, Hacı Yasin Efendi), Erzincan (Terzi Baba, Şeyh Hasan Baba, Sultan Melik Türbesi, Muhammet Şemsettin, Halife Türbesi, Seyyit Sinan Cami, Mama Hatun Türbesi), Erzurum (Kırkkızlar Türbesi, Ebu İshak Kaziruni Türbesi, Karanlık Kümbet, Abdurrahman Gazi Türbesi, Mehdi Abbas Türbesi, Timurtaş Baba Türbesi, Şehit ve Kaynak Su, Horasan Baba, Hasan Baba, Hacı Ahmet Baba, Kardeşler kümbeti, Şeyh Süleyman Efendi Türbesi, Eskişehir (Şeyh Edebali, Şeyh Şahabettin Sühreverdi, Hasandede, Yunus Emre, Seyyit Battalgazi, Sucaaddin Türbesi, Kümbet Baba, Nasrettin Hoca, Hamdibaba Türbesi, Sultancami Türbesi, Demirtaşpaşa Türbesi, Melikgazi Türbesi, Yılankıran Türbesi), Gaziantep (Ükkaşe Türbesi, Hacı Hamza Türbesi, Şeyhbileç Türbesi, Yuşa Tübesi), Giresun (Seyyit Vakkas Türbesi, Şeyh Keramettin Türbesi, Seyyit Mahmut Çağıran Baba, Hacı Hasan Türbesi, Derviş

Alibaba, İsmail Hakkı Çağırgan Baba), Gümüşhane (Pir Ahmet, Baba Çağırgan Türbesi), Hakkari (Gülereş Baba Cami ve Türbesi, Şeyh Musa Cengidost, Kırk Şehitler, Abdullah İbni Ömerin Peyiki, Kasranlı Şeyh Hasan), Hatay (Şeyh Ahmed'ül- Kuseyri, Beyazad-i Bestami Cami, Habib'ün Neccar), Isparta (Hızırbey Türbesi, Sidre Muharrem Dede, İncirci Dede, Gökveli Sultan, Tez Murat Dede,Altan Dede, Kesikbaş Dede, Atabey Medresesi,Osman Efendi, Kocabıyık Erendere, Taşlı Dede, Hıdırlık Dede, Baba Sultan Türbesi, ŞeyhülislamBerdai Sultan, Şeyh Piri Muhammet Huyi, Şeyh Mehmet Çelebi Sultan, Şeyh Ahmet Sultan Türbesi, Erenler Dede, Beşir-i Ebşir, Zekeriya Sultan, Baba Garkın, Veli Baba, Şeyh Muslihittin Türbesi), İçel (Paşa Türbesi, Zeynel Abidin Türbesi, Kuskan Türbesi, Taşoluk Türbesi, Şeyh Ömer Türbesi, Lalağa Cami, Halife Me'mun Türbesi, Şit ve Lokman Aleyhisselam, Makam-ı Şerif Cami ve Danyal Aleyhisselam Türbesi, Buhara Tekkesi, Demirkapı Camii, Bilali Habeşi Mescidi, Muhittin Semerkandi, Ashab-ı Kehf), İstanbul (Eyüp Sultan Türbesi, Abdullah'ül Ensari, Abdullah'ül Hudri, Ebu Şeybet'ül-Hudri, Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezıt, Kanuni Sultan Süleyman, II.Sultan Selim,III. Sultan Murat, III.Sultan Mehmet, I.Sultan Ahmet, II,Sultan Osman, IV. Sultan Murat, Sultan İbrahim, I. Sultan Mustafa, III.Sultan Ahmet, III.Sultan Osman, I.Sultan Abdülhamit, III.Sultan Selim, IV. Sultan Mustafa, II. Sultan Mahmut, Sultan Abdülmecit, Sultan Abdülaziz, V. Sultan Murat, II. Sultan Abdülhamit, V. Sultan Mehmet,Haseki Sultan Türbesi, Turhan Sultan Türbesi, Nakşıdil Valide Sultan Türbesi, Gülbahar Hatun Türbesi, Gülistan Sultan Türbesi, Laleli Türbesi, Şehzade Mahmud Türbesi, Kadiriler Tekkesi, Şeyh Galip, Saçlıemirefendi Dergâhı, Şeyhebuvefa, Sünbül Efendi, Yuşa, Yahya Efendi, Laleli Baba, Emirbuhari, Buharalı Yavedud, Tuzbaba, Şenlik dede, Üryani Dede, Şeyh Mehmet Geylani, Helvacı Baba, Maarifsultan, Mercimek Dede, Veli Baba, Telli Baba, Sarıgazi, Aziz Mahmut Hüdayi, Merkez Efendi, Seyyit Nizam, Ovacık Türbesi, Erenler Türbesi), İzmir (Susuz Dede, HamzaBaba Türbesi, Kasımpaşa Türbesi, Şeyh KamilTürbesi, Mühürlü Sultan, Efe Halil Paşa, Hıdır Dede, Aydınoğlu Türbesi, İmam-ı Birgivi, Selçuk Türbesi, Şahabettin Türbesi, Ece Sultan Türbesi, Sinan Dede, Süleyman Şah Türbesi, İbni Melek Türbesi, Torbalı Dedesi, Garip Dede, Memidedeoğlu Ali Baba, Uzunali Dede, Abdüssamet, Pamuk Dede), Kars (Celal Baba Türbesi, Hasanı Harakani Türbesi, Keloğlan, Lefter Ziyareti, Şeyh Muhammet Kebir ve Şeyh Ahmet Sağir, Mağlise, Çağağzı Yatırı, Hacı KağızmanTürbesi, Kamil Gülbaba, Akbaba, İbrahim Baba, Geyikli Baba, Malik-i Ejder), Kastamonu (Şeyh Şabanı Veli, Abdülfettah, İsmail Bey, Müfessir Alaaddin,

Hatun Sultan, Aşıklı Sultan, Karanlık Evliya, Adil Bey, Benli Sultan, Hasan Şeyh Türbesi, Ali Paşa Cami, Sarı Şeyh, Kurtbaba Türbesi, Seyyit Zülfikar, Şahinbaba, Bakibaba, Abdülhasan Külliyesi), Kayseri (Hunat Hatun Türbesi, Emirali Türbesi, Seydi Burhanettin Türbesi, Danişmend Gazioğlu Seyyit Halil Türbesi, Daniş Ali Bey,Şeyh Abdurrahman Gazi, Şeyh Musa, Melikgazi Türbesi, Seyyit Şerif, Seyyit Halil Keramettin), Kırklareli (Kırklar Şehitliği, Hamzababa, Limanbaba, Binbir Oklu Ahmet Bey), Kırşehir (Ahievren Türbesi, Melikgazi Türbesi, Âşıkpaşa Türbesi, Cacabey Türbesi), Kocaeli (Sultanbaba Türbesi,Evliya Türbesi, Babadede Türbesi, Şeref ve Sungur Türbesi, Delikli Türbe, Akçakoca Cami), Konya (Alaaddin Türbesi, Mevlana Türbesi, Sultanlar Türbesi, Şemsi Tebrizi Türbesi, Sadrettin Konevi Türbesi, Gömeçhatun Türbesi, Hacı İbrahimSultan Türbesi, Seyyit Mahmut Hayrani Türbesi, Yağlı Dede, Nasrettin Hoca, HocamCihan Türbesi, Tavus Baba, Yunus Emre-Taptuk Emre, Semut Dede, Bektemir Tekkesi, Erdoğan köyü tekkesi, Avdan köyü Tekkesi, Hz. Hadimi, Saadettin İsa Türbesi, Hacı Abdullah Efendi, Şeyh Mahmut Türbesi, Seyyit Harun Veli Türbesi, Hacı Memiş Efendi Türbesi), Kütahya (Hatuniye Cami ve Türbesi, Paşam Sultan ve Seyyit Nurettin Mescidi, Hüda Rabbim Türbesi,Dönenler Mescit ve Türbesi,Akçaköy Tekkesi, Mülayim Dede Türbesi, Horasanlı Ahmet Efendi Türbesi, Kemal Sultan Türbesi,) Diğerleri: Ahi Evren Türbesi, Ahi İzettin, Ahi Aslan, Ahi Erbasan, Bedrettin Sabiti Türbeleri, Acem Sultan, Ali Baba, Bun Dede, Cemalletin Sultan, Damlarca, Erenler, Erguniye, Evliya Efendi, Abdal Ece, Fatma Ana, Gaybi Sunullah, Gazi Mustafa, Hazırlık Sultan, Hacı İbrahim Sultan, İshak Fakih, Karadonlu, Dört Direkli, Şeyh Salih Efendi, Şeyh Muslihitti Efendi, Ömer Bari, Öksüz Oğlan, Esrek Sultan, Rabia Hatun, Şeyh Buhari, Kesikbaşlar, Üçler, Yediler ve Kırklar), Malatya (Fadıl Baba, Emir Ömer Türbesi, Ahmet Turan Türbesi, Kara Baba Türbesi, Sıddı Zeynep Türbesi, Hacı Nefise Hatun Türbesi, Somuncu Baba Türbesi), Manisa (Saruhanbey Türbesi, İshakbey Türbesi, Yirmiki Sultanlar Türbesi, Yedikızlar Türbesi, Hakiki Baba Türbesi, Revak Sultan Türbesi, Vakvak Türbesi, İbrahim Seyyidi Türbesi,Ayniali Türbesi, Kabak Tekkesi, Tezveren Dede Türbesi,Şeyh İsa Türbesi, Karacaahmet Dedesi, Yarenbaba Türbesi,Şeyh Sinan Türbesi, Sarıhoca,Dar Efendi Türbesi, TapdukEmre), Kahramanmaraş (Ashab-ı Kehf, Dedebaba Türbesi, Himmetbaba Cami ve Türbesi), Mardin (Cihangirbey Türbesi, Sultanhamza Türbesi, Şeyhhamit,Türbesi, Şeyh Seydoş, Zeynelabidin Cami, Pak Süleyman Türbesi), Muğla (Şahidi Türbesi, Koyunbaba, Dedeler, Saldırşah Türbesi, Erendede, Ahmetgazi Türbesi,

Osman Efendi Türbesi, Sarıana Türbesi, Ahmetgazi Türbesi, Şeyh Bedrettin Türbesi, Hüsamettin Efendi), Muş (Mağakom Ziyareti, Kütbaba, Şeyh Cüreyh, Belübab, Şeyhmuz Efendi Türbesi, Koşkarbaba ve Hazırbaba), Nevşehir (Hasandede Türbesi, Yer altı Mabedi, Hacı Bektaş Veli), Niğde (Hüdavent Hatun Türbesi, Gündoğdu Türbesi, Kesikbaş Türbesi, Şeyh İlyas Ali Ağa, Tana Baş, Şah Süleyman, Ak Yusuf, Torbalı Dede, Sürmeli Dede, Kemal Ümmiye, Afife Hanım Türbesi, Güllü Dede, Sarı Saltuk Türbesi), Ordu (Şeyh Efendi Evliyası, Kutludoğmuş Türbesi, Kümbet Evliyası, Gedik Evliyası,Şeyh Halilibrahim, Veli Hatip Türbesi, Şeyh Yunus), Rize(İslampaşa Cami, Gülbahar Cami, Süleymandede Türbesi, Hacışeyh), Sakarya (Erenler Türbesi, Karacahmet Sultan), Samsun (Şeyh Kutbeddin, Esbaba Türbesi, Haznedaroğlu Türbesi, Berekat Hazretleri Türbesi, Şeyhsafi ve Altınbaş, Tekke köyü Ziyareti, Abdurrahman Türbesi, Dikilitaş Türbesi, Seyfi Dede, Gülabdal Tekkesi, Abdalsultan Veli, Gemi Kaptanı Türbesi, Yel Evliyası), Siirt (Şeyh Ebulvefa Türbesi, Şeyh'ut-Turki Türbesi, Şeyh Halefi Türbesi, Şeyh Horoni Türbesi, Şeyh İlyas Türbesi, İbrahim Hakkı Türbesi, Şeyh Ali, Şeyh Süleyman, Şeyh Şerafettin Aydın, Veysel Karani Türbesi,Sariye-i Şeyha Binti ŞeyhaliEl-Garisi, Şeyh Seyyit Kasım, Şeyh Seyyit Abdülmennan, Seyyit Hasan, Şeyh Haydar, Haniyiraş, Sultan Mahmut Türbesi), Sinop (Seyyit Bilal Türbesi, İsfendiyaroğulları Türbesi, Hatunlar Türbesi, Gaziçelebi Türbesi, Altınbaş Gaziçelebi Türbesi, Devlethatun Türbesi, Kırklar Mezarlığı, Fetihmuhammet Baba), Sivas (Şeyh Hasanbey Türbesi, Abdulvahhabigazi Türbesi, Şeyh Çoban Türbesi, Şemsiaziz Türbesi, İzzettin Keykavus Türbesi, Muzaffer Burucerdi Türbesi, Moralibaba, Mumbaba, Ahmedituran Gazi, Sittemelik Türbesi,Kemenkeş Türbesi, Ruhsatibaba, Çobanbaba, Bahaeddin Şeyh, Emir Çoban Kurduman, Dağbaşı Evliyası Köse Süleyman, Karayakubu Gazi, Şeyhhalil, Kevgirbaba, Şeyh Merzuban), Tekirdağ (Ali Baba Tekkesi, Saçlıbaba Türbesi, Osman Baba Türbesi, Zakir Baba, Ömerbey Türbesi), Tokat (Sentimuroğlu Nurettin Türbesi, Seferbeşe Türbesi, Ebul Kasım ve Halit Gazi Türbesi, Acepşir Türbesi, Keçihatun Türbesi, Sümbül Baba Zaviye ve Türbesi, Halep Sultan Zaviyesi, Hasanbaba, Seydi Şeh Mahmut Veli, Melikgazi Türbesi, Kulak Türbesi, Yağıbasan Türbesi, Hacı Çıkrık Türbesi, Karanlık türbe, Kırkkızlar Türbesi, Sancı Tekkesi, Fahriye Hatun, Ahiyusuf Baba Türbesi, Şeyh Şahabettin Süherverdi Türbesi, Şeyh Mustafa Efendi, Seyhetem Çelebi Türbesi, Muharremdede), Trabzon (Emirmehmet Türbesi, Maraşlı-Cayıroba-Yeni Pazar

Ziyaretleri), Tunceli (Sarı Saltıkbaba, Ağuçin Türbesi, Eltisultan Cami, Düzgün Baba, Sığman Türbesi, Sultan Hıdır Türbesi), Şanlıurfa (Hekimdede, Şeyh Muhammet Türbesi, Kralın Kızı, Abdurrahman Dede, İmam Bakır Türbesi, Şeyh Müfah, Meliki Tahir, Şıhhasan Horasani, Bozova Ziyareti, Eyüp Peygamber Makamı, Elyese Peygamber, Aslanbaba, Şah Cenabettin Türbesi, Koçalibaba, Kemal Hoca Türbesi), Uşak (Hacı Kemal Türbesi, Şeyh Alaaddin Türbesi, Evrendede, Yunusdede, Omurbaba, Paşasultan Türbesi, Hacım Sultan Tekkesi), Van (Şeyh Abdurrahmanbaba, Şeyh Hamza, Sofubaba, Sultanı Yekpay, Şeyh İsmail Kutbettin, Molla Hıdır, Zortul Kümbeti, Mecnun Baba), Yozgat (Osmanpaşa Tekkesi, Sarahatun), Zonguldak (Ebu Dede Kabri, Hızırbey, Battal Gazi Türbesi, Emir Sultan, Kale köyü Türbesi, Mescit Türbesi, Hıdırlıkbaba Türbesi, Yıldızbaba, Hasandede, Şeyh Efendi),Aksaray (Battalgazi Türbesi, Termelez Baba Tekkesi), Bayburt (Şehit Osman Türbeleri, Şehitler Kümbeti, Anonim Kümbeti), Karaman (Cambaz Kadızade Türbesi, Kızlar Türbesi,Eminüddin Türbesi, Karamanoğlu Alaaddin Bey Türbesi,Şeyh Ali Sultan Türbesi, Kara Halil Türbesi, Karabaş Veli Türbesi), Kırıkkkale (Hasandede Türbesi, Koçubaba Türbesi, Balışeyh Türbesi, Haydar Dede, Şıh Sadettin Türbesi), Batman (Şeyhali Türbesi, Hasan Kehf, Şahbal, Şeyh Mahmut, Şeyh Bedri), Şırnak (Sefine, Hz. Nuh, Şeyh Ahmed-i Cezeri, Mem u Zin, Hz. Nuh'un Mescit ve Kabri, Şeyh Pir İzzettin, Şeyh Molla Abdullah) verilmektedir.

Nizamettin Arslan, **Odunbazarın Suskunları**, Eskişehir: Eskişehir Valiliği, 2014.

Ömer Faruk Dere, **Eyüpsultan'da Taşa İşlenen Medeniyet**, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2011.

Ömer Özden, Yusuf Bilen, Osman Elmalı, Ali Kurt, İsmail Bingöl, **Erzurum'da Gizli Kalan Cinis Köyü Mezar Taşları**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü, 2017.

Özel İmanov, Bilge Yunus Uğur, **Vefa'nın Cennet Bahçeleri 1-2**, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2011.

Özkul Çobanoğlu, **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Refik Arıkan, Mehmet Can Çetin, **Bilecik Küplü Osmanlı Mezar Taşları ve Kitâbeleri**, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2019.

Refiye Okuşluk Şenesen, **Günümüzde Anlatılan Adana Efsaneleri (Motif İncelemesi)**, Adana: Karahan Kitabevi, 2018.

Çalışmada tezimizde yer alan Çoban Dede, Ulucami Türbesi, Bulut Dede, Arpacı Dede türbeleriyle ilgili efsaneler aktarılmaktadır.

Selçuk Peker, **Mezar ve Türbelere Kült Merkezli Bir Bakış (Aksaray Örneği)**, Konya: Kömen Yayıncılık.

Çalışmada Aksaray'da bulunan türbeler tespit edilmiştir. Tespit edilen türbeler çeşitli kültler bakımından değerlendirilip açıklanmaya çalışılmıştır. Kitap içerisinde aktarılan türbeler;

Ali Baba Türbesi, Baydı Hatun Türbesi, Bayram Baba Türbesi, Bedir Baba Mezarı, Bekâr Sultan Türbesi, Bektaş Dede Mezarı, Coğlakı Baba Mezarı, Çal Dede Türbesi, Çapan Dede Türbesi, Çaputçu Baba Türbesi, Çarkçı Baba Türbesi, Çavdar Baba 1-2 Mezarı, Çulhan Baba Mezarı, Demirci Baba Mezarı, Topçu Baba Mezarı, Fatma Sultan Mezarı, Gaznevi Baba Türbesi, Gül Dede Türbesi, Hafız Hamit Mezarı, Hallacı Mansur Mezarı, Hamza Baba Mezarı, Harun Dede Mezarı, Hasan Baba Mezarı, Hashas Baba Türbesi, Hırkalı Sultan Türbesi, İsmail Baba Mezarı, Kara Abdal Dede Türbesi, Kaş Dede Mezarı, Kemal Baba Türbesi, Kesik Baş Türbesi, Kılıç Baba Türbesi, Sinoplu Baba Mezarı, Kırk Kızlar Türbesi, Külhani Ali Baba Türbesi, Murat Baba Mezarı, Ömer Dede Türbesi, Pir Ali Sultan Türbesi, Sancılı Baba Türbesi, Selime Hatun Türbesi, Somuncu Baba Türbesi, Sultan Ana Mezarı, Şammaz Baba Türbesi, Şeyh Mustafa Mezarı, Taptuk Baba Türbesi, Temre Baba Türbesi, Çarpıcı Baba Türbesi, Tingoz Baba Mezarı, Uzun Baba Mezarı, Üç Kızlar Türbesi, Yunus Emre Türbesi, Yusuf Hakiki Baba Türbesi.

Serhat Başar, **Eserleri, Fotoğrafları ve Aileleriyle Osmanlı Şeyhülislamları**, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2017.

Süleyman Berk, **Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları Zamanı Aşan Taşlar**, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2006.

Ümit Şıracı, Nuray Yakaryılmaz, **Mitolojilerle Derin Denizli**, Konya: Kömen Yayınevi, 2013.

Kitapta Denizli'nin inanç merkezleri detaylı bir şekilde aktarılırken Denizli içerisinde bulunan türbelere yer verilmektedir. Sarıbaba, Sarı İsmail Sultan, Beyce Sultan, Çal Mahmut Gazi türbeleri metin içerisinde inanış bağlamında görsellerle iletilmektedir.

Ünver Günay, Harun Güngör, Vahap Taştan ve Huzeyfe Sayım, **Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri**, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1996.

Kayseri'de bulunan türbelere ziyaret fenomeni açısından bakılan çalışmada, türbelerin tarihi, fenomonolojisi, morfolojik boyutları da aktarılmıştır. Bunun yanında ziyaret olgusunun tarihsel ve kültürel boyutu da aktarılmaktadır. Çalışmada yer alan türbeler şunlardır:

"Kocasinan İlçesi (Helvacıdede, Hırkaköy(Yalnız Mezar, Salmanlı Dede), Mollahancı köyü (Dede mezarı, Dede Suyu) Gömeç köyü (Bedrettin Devletülü Türbesi, Höbekköyü (Alibaba Türbesi), Koçcağız köyü (Dede Mezarları, Evliya Mezarları, Himmet Dede Türbesi, Melikgazi (Seyyid Burhanettin Türbesi, Şeyh İbrahim Tennuri, Zeynelabidin Türbesi, Battal Gazi Türbesi, Ebu İshak Türbesi, Akkışla (Ganişeyh Türbesi), Bünyan (Şehitli Türbesi, Seyyid Halil Devletlü, Şeyh Yahya Rıza Sevgili, MusaşeyhTürbesi, Yatır, Koyun Abdal, Pirahmet, Abdurrahman Gazi Türbesi, Develi (Dev Ali Türbesi, Seydi Şerif Türbesi, Hızır İlyas Türbesi, Şeyh Ümmi Türbesi, Şeyh Hacı İbrahim Tekkesi, Damsalı Bekir Türbesi, Nebi Baba Türbesi, Ebce Sultan, Evliya Dağı Türbesi, Abdül İlyas Türbesi, Felahiye:Ardıçlı Yatır, Kara Şeyh, Kili Baba, Beş Kızlar, Evliyya, Ahmet Dede,Hacılar: Bakdur Dede, Sesli Dede, Torun Hasan Dede, Sakar Dede Türbesi, Erenler, Şıh Aslan Dede Türbesi, İncesu: Ocakevi, Tekke Dağı Şeyh Turesan Türbesi, Omzu Gürzlü, Şeyh Şaban, Şemun El Gazi, Şeyh Kumalı, Şeyh Aslan, Yedi Kardeşler, Özvatan (Amarat Türbesi, Hamza Sultan, Yatır, Üç Şehitler Türbesi) Pınarbaşı (Melikgazi Türbesi, Avcı Hamza Baba Türbesi,Musa Baba Türbesi, Garip Türbe) Sarıooğlan (Seyit Gürler Baba Türbesi,Çiftlik Türbesi (Abdullah Keramettin) İğdeli Türbe, Et Yemez Şıh Türbesi, Ayrı Dede, Ziyaret, Sarız (Şehit Mezarı), Talas (Cemil Baba, Ardıç, Evliya Dede, Mikdat Dede Türbesi), Tomarza (Gülbaba Türbesi, Halil Dede Türbesi).

Yaşar Kalafat, **Anadolu Kültür Coğrafyasında Erenler**, Ankara: Berikan Yayınevi, 2012.

Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Orta Asya'dan Orta Doğu'ya İnanç Göçü**, Ankara: Berikan Yayınevi, 2011.

Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Ulucanlar**, Ankara: Berikan Yayınevi, 2011.

Çalışma içerisinde Anadolu'da yaşayan evliyalar hakkında bilgi verilmektedir.

Zekiye Çağımlar, **Adana Halk Kültüründe Efsaneleriyle Yatır-Türbe Ziyaret İnancı**, Adana: Ceyhan Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.

Çalışmada 32 tane türbenin efsaneleri motifleriyle birlikte incelenip aktarılmıştır. Çalışmada geçen türbeler;

Cabbar Dede, Çoban Dede, Bilal-i Habeş Ziyareti, Yedi Kardeşler, Derviş Hoca, Hz. Hıdır, Cafer-El-Tayyar, Sultan Habibin Nacar, Nebi Nuh, Halil İbrahim, Bulamaç Dede, Ağca Baba, Arpacı Dede, Gaffur Baba, Sadık Sultan, Arpacı Dede, Zilli Dede, Ali Dede, Durhasan Dede, Hasan-Nuh Dede, Hurmalı Dede, Süleyman Efendi, Şıhmus Dede, Mutlu Dede, Karataş Dede, Bulut Dede, Boğa Dede, Sait Dede türbelerinin efsaneleri aktarılmaktadır.

3.1.2.Yüksek Lisans ve Doktora Tezi Olarak Yapılan Çalışmalar

Abdullah Celaleddin Pişkin, **Osmaniye ve Çevresinde Halk İnanışları ve Uygulamaları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2001.

Abdülkadir Kıyak, **Elazığ ve Yöresinde Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri, 2010.

Ahmet Kaldırımcı, **Yahyalı ve Çevresi Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1998.

Ahmet Sönmez, **Merzifon Yöresindeki Yaygın Halk İnançları ve Dini İnançların Fert Üzerindeki Etkileri**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997.

Ahmet Şenel, **Niğde İlindeki Yaygın Halk İnanışları**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2001.

Ahmet Tacetdin Hallaç, **Memorat Türü ve Adana Memoratları**, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aksaray, 2017.

Akif Beğen, **Ürgüp İlçesi ve Çevresi Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2001.

Akif Dündar, **Niğde ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2001.

Ali Selçuk, **Mersin Yöresi Tahtacılarının Dini İnanç ve Uygulamaları Hakkında Araştırma**, Erciyes Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri, 2003.

Atila Kartal, **Konya Halk Kültüründe Türbeler Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2017.

Aykut Günaydın, **Zonguldak Yöresi Türbe, Yatır ve Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanış ve Uygulamalar**, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak, 2019.

Bahattin Yağbasan, **Sağdıçlar ve Ulupınar Köylerinin Halk İnanışlarının Karşılaştırılması**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2001.

Bekir Şişman, Samsun Yöresinde Yaşayan Halk İnançları Üzerine Bir İnceleme, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 1994.

Bengisu Kolcu, **Çankırı Türbeleri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

Bülent Taşkaş, **Manisa İli Ziyaret Yerleri**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 1998.

Candan Torun, **Halk Hekimliği ve Çankırı'daki Halk Hekimliği İle İlgili İnanış ve Uygulamalar**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002.

Emrah Yavuz, **Harput Halk Kültüründe Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2005.

Erdal Aday, **Afyon ve Yöresi Halkbilimi Ürünlerinde Eski Türk İnançlarının İzleri**, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2003.

Erdal Aday, **Kütahya İli Türbe ve Yatırları Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Balıkesir, 2013.

Fatih Çal, **Rize'de Evliya Menkıbeleri ve Türbeler Etrafında Oluşan Ritüeller**, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Rize, 2017.

Fuat Naci Köse, **Burdur ve Yöresi Halk Bilimi Ürünlerinde Eski Türk İnançlarının İzleri**, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2001.

Furkan Kurt, **Yozgat'taki Türbeler ve Ziyaret Yerleri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

Gülcan Baytaş, **Latin Harfli Mezar Taşları Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme: Karaman Merkez Örneği**, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Karaman, 2019.

Halil Saim Parladır, **Heterodoksi Türk Halk İslamı ve Eyliya Kültü**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2010.

Halit Gürocak, **Şırnak'taki Tatar Aşiretinin Halk İnanışı ve Şırnak İli'nin Günümüz İnanç Coğrafyası**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2001.

Haşim Keskin, **Isparta ve Civarında Yaşayan Halk İnançları**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 1998.

Hatice Özcan, **Halkın Çoban Dede'den Beklentilerinin Psikolojik Nedenleri**, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2006.

Hülya Öz, **Mersin'deki Ziyaret Yerlerinin Halkbilimi Açısından İncelenmesi**, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2005.

Hüseyin Toprakoğlu, **Serik ve Çevresinde Yaşayan Yörüklerde Adet ve İnanışlar**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2001.

İbrahim Ekiz, **Manisa İli Alaşehir ve Kula İlçeleri Halk İnanışlarının Karşılaştırılması**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2000.

İbrahim Ethem Arıoğlu, **Ankara'daki Ziyaret Yerlerinin Halk Bilimi Bakımından Değerlendirilmesi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000.

İlyas Eren, **Çayıralan ve Çevresinde Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2001.

Mahmut Furtuna, **Selendi İlçesindeki Yaygın Halk İnanışları Ve Bu İnanışlardaki Eski Türk İnancının İzleri**, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2003.

Mustafa Çimtay, **Şanlıurfa İli Akçakale ilçesindeki Yaygın Halk İnanışları**, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2002.

Mustafa Özbek, **Yeşilhisar ve Çevresi Halk İnancının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi**, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2003.

Mustafa Sever, **Mersin ve Yakın Çevresi Halk İnançları ve Halk Hekimliği**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halkbilimi Bilim Dalı, Ankara, 2001.

Nursel Uyanıker, **Eyüp Sultan Türbesi Etrafında Teşekkül Eden Efsanelerin Tespiti ve İncelenmesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

Oğuz Erdoğan, **Aziz Mahmut Hüdayi ve Türbesi Etrafındaki Folklorik Unsurların İncelenmesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2013.

Ömer Işık, **Güneydoğu Anadolu'da Halk İnanışları Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000.

Önder Bilgin, **Bolu İlinde Mevcut Halk İnançları ve İlin Günümüz İnanç Coğrafyası**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2000.

Rahime Özdoğan, **Amasya'da Adak Yerleri İle İlgili Halk Anlatıları**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2006.

Recep Çepni, **Çayeli Yöresinde Halk İnançlarının Fert Üzerindeki Etkileri**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1994.

Sahra Şahin, **Sinop ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Fenomonolojik, Morfolojik ve Tipolojik Bir İnceleme**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2002.

Selahattin Özcan, **Tokat İli Pazar Yöresi Gelenek Görenek ve İnançları**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 1996.

Şenay Atalan, **Zonguldak İlinde Kutsal Mekân Anlayışı ve Yaygın Halk İnançları**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2000.

Şeyda Alper, **Aşkale ve Yöresi Halk İnanışları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Farklı köy Örnekleri)**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1999.

Ülkü Kara Düzgün, **Giresun'da Adak İnancı ve Adak Yerleri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999.

Yakup Kılıç, **Karaman ve Çevresindeki Ziyaret Yerlerinin ve Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi ve Din Olgusu Açısından Tahlili**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2004.

Yaşar Kalafat**, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1988.

Zeki Ayhan, **Çubuk ve Çevresinde Halk İnanışları Üzerine Bir Araştırma**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2002.

Zekiye Çağımlar, **Adana Yöresi Yatır-Ziyaret ve Ocaklarla Bunlara Bağlı Anlatılan Efsaneler**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 1994.

Zeynep Asiye Somanç, **Konya Beyşehir İlçesindeki Manevi Halk İnançlarına Dinler Tarihi Ve Din Fenemonolojisi Açısından Bir Yaklaşım**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008.

Zeynep Erdem Ağaoğlu, **Dini Ziyaret Yerleri Ve Halk İnanışları Açısından Kızılcahamam-Çamlıdere**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.

3.1.3.Makale ve Bildiri Olarak Yapılan Çalışmalar

Ahmet Gökbel, **"Şarkışla Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar",** Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, s. 1-16, 2002.

Ali Berat Alptekin, **"Balıkesir ve Çevresinde Velilerle İlgili Efsaneler ve Bu Efsanelerin Türk Kültürü İçerisindeki Yeri"**, BÜ Necatibey Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitim Bölümü Bildiri Kitabı, Ankara 1997, s. 204-214.

Ali Duymaz, **"Balıkesir ve Çevresindeki Yatırları Fonksiyonları Açısından Bir Değerlendirme"**, BÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 3, S.4, Balıkesir, 2000 s. 337-354.

Ali Selçuk, **"Dede Mezarlarındaki Sır: Ziyaret Fenomeni ve Kutsalın Tezahürleri"**, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S.56, 2010 s. 61-72.

Ayşe Budak, **"Kültürel Belleğin Yinelenmesi: Kayseri'de Koçgiri Aşireti'nin Yerleştiği Köylerde Bezemeli Mezar Taşları"**,Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 95, s. 277-299, 2020.

Azat Kaya, **"Balıkesir'de Yatırlar Çevresinde Oluşan İnanç ve Gelenekler"**, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek-Görenek- İnançlar, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997, s. 283-288.

Barlas, Uğurol, **"Karabük ve Safranbolu Yöresinde Yağmur Duası Yapılan Türbe ve Yatırlar"**,Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1994. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, 1996, s. 1–20.

Çiğdem Akyüz, **"Dağ, Su ve Mağara Kültleri Bağlamında Ankara Hüseyin Gazi Türbesi"**, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 81, s. 151-171, 2017.

Doğan Kaya, **"Sivas'ta Yatırlar",** I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri, Ankara, 1998, s. 265-280.

Fatma Ahsen Turan, **"Bulgaristan'da Demir Baba Tekkesindeki İnanç Sembollerinin Ve Ritüellerinin Çözümlenmesi"**, Hacı Bektaş Velî Dergisi, 2007, S.43, s.1-11.

Gültekin Erdal**, "İstanbul II. Bâyezıd Cami Haziresi Mezar Taşlarında Meyve Motifleri (Batı Etkisi, Dini Hoşgörü, Kutsallık ve Değişim)"** Turkısh Studies, Cilt 10, Sayı 2, s. 351-366, 2015.

Gürbüz Erginer, **"Anadolu'da Erenlerin Sosyo-Kültürel Fonksiyonları"**, Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri, Ankara: Ervak Yayınları, 2001, s. 271-278.

Gürol Pehlivan, **"Manisa İli Akhisar İlçesi Yatağan Köyünde Evliya Kültü"**, Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, s. 144-160, 2009.

Hasan Köksal, **"İzmir ve Çevresinde Yatırlar İle Bunlara Bağlı Olarak Yaşayan İnançlar"** III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Gelenek– Görenek ve İnançlar", Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976, s. 227-237.

Hayrettin Rayman, **"Bayburt ve Yöresi Ziyaret Yerleri"**, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek-Görenek- İnançlar Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997, s. 37-341.

Hülya Taş **"Türk Kültürünün Yayıldığı Coğrafyalarda Yer Alan İznik'teki İnanç Merkezleri"**, Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi 23-27 Eylül Mersin, Ankara: Türksev Yayınları, 2004, s. 1081-1094.

Hüseyin Türk, **"Hatay Türbe İnancının Sağlık Antropolojisi Açısından İncelenmesi"**, Milli Folklor Dergisi, S. 94, 2012, s. 91-104.

Hüseyin Türk, **"Nusayrîlerde Hızır İnancı"**, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 54, s. 225-242, 2010.

İsa Özkan, **"Türkmenistan'daki Adak Yerleri ve Bu Yerlerle İlgili İnançlar"**, Türk Kültürü Dergisi, S.368, Ankara, s. 730-731.

İsmet Çetin, **"Türk Kültüründe Bab (Baba)/Ata Geleneği"**, Milli Folklor Dergisi, Yıl:19, S.76, 2007, s.70-75.

Kutlu Özen, **"Sivas Divriği Yöresinde Dağlarla İlgili İnançlar"**, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek-Görenek- İnançlar Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınlar, 1997, s. 330-336.

Mehmet Aydın, **"Mut Bölgesinde Yaşayan Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Tahlili"** III. Milletler Arası Türk Halk Kültürü Folklor Kongreleri Bildirileri Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, s.31-41

Mehmet Naci Önal, **"Dağ Kültü, Eren Kültü ve Şenliklerinin Muğla'daki Yansımaları"**, Bilig Dergisi, S. 25, 2003, s.99-124.

Melda Medine Güleç, **"Bursa'nın Dağlık Bölgelerinde Kadın Türbeleri Etrafında Oluşan Ritüeller Ve Ana Tanrıça Kültü"**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 37, s. 108-121,

Muammer Ak**, "Kültürel Kimlik ve Toplumsal Hafıza Mekânları Olarak Ziyaret Yerleri"**, Turkısh Studıes, Sayı 13, Cilt 3, s. 13-25, 2018.

Musa Seyirci, **"Afyonkarahisar'da Bir Hayvan Hekimi Karababa Tekkesi"** Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler, Ankara 1985, s. 428-433.

Mustafa Arslan, **"Kutsal ve Seküler Arasında: Hıdrellez ve Türbe Kültleri Çevresinde Gelişen Eğlence Kültürü"**, Birey ve Toplum, Cilt 5, Sayı 10, s. 91-104, 2015.

Mustafa Arslan, **"Türk Toplumuna Geleneksel Dinî Yaşam ve Halk İnançları: Taşrada Yaşayan İnsanlar Arasında Uygulamalı Bir Çalışma"**, Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt 1 Sayı 2, s. 23-46, 2003.

Mustafa Ünal, **"Türk Medyasının Halk İnanışlarına Bakışı"**, TÜBAR, Sayı 16, s. 43-67, 2004.

Naci, Önal, **"Romanya Dobrucası'nda Yedi Türbe"**, Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1998, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,2000, s. 39-40.

Nilgün Çıblak Çoşkun, **"Yatır Ve Ziyaretlerin Halk Kültüründeki Rolü Bağlamında Mersin'deki Muğdat Dede Türbesi'nin İncelenmesi"**, Turkish Studies, 8/1 Winter 2013, s. 1205-1219.

Nilgün Çıplak, **"Çukurova'da Halk Hekimliğiyle İlgili Uygulamalarda Eski Türk İnançlarının İzleri"**, Türk Kültürü Dergisi, S.507/508, 2005, s. 199-214.

Özkul, Çobanoğlu, **"Durmuş Dede Örneğinden Hareketle Yatırların Yerinin Değiştirilmesinde Halk İnançlarının Durumu Üzerine Tespitler"**. Milli Folklor Dergisi , C.5, S.40, Yıl:10, Kış 1998, s. 7 – 10.

Rıfat Araz, **"Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sufiliği ile Yatır ve Türbelerin Çevresinde Yaşayan Eski Türk İnançları"**, Erdem Atatürk Halk Kültür Merkezi Dergisi (Hoşgörü Özel Sayısı III), C.8, S.24, Ankara 1996, s.783-827.

Sevil Sargın, **"Yalvaç'ta İnanç Turizmi"**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 16, Sayı 2, s. 1-18, 2006.

Şükrü Haluk Akalın, **"Akhisar'daki Karaca Ahmet Türbesi ve Bu Türbe ile İlgili İnançlar"**, V. Miletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek Görenek- İnançlar Senksiyon Bildirileri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997, s. 19-2.

Şükrü Haluk Akalın, **"Sarı Saltuk'un Türbe ve Makamları Üzerine"** I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri, Ankara: Ervak Yayınları, 1999,s. 1-9.

Yusuf Babür, **"Müslüman Evliyası İle Hristiyan Azizlerin Menkıbe ve Kerametleri Üzerine Bir Mukayese Denemesi"**, Gazi Türkiyat, Sayı 25, s. 87-145, 2019.

4.ADANA YÖRESİNDE BULUNAN TÜRBELER HAKKINDA BİLGİ VE ANLATILAR

4.1.Ramazanoğlu Türbesi

Adana ili Seyhan ilçesinde Ulucâmi mahallesinde bulunmaktadır. Türbe, Ulu Câmi'nin kıblesinde yer alan Ziya Paşa Parkı'nın kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır.

0.80 metre kadar yükseklikte taş bir oturmalık üzerine oturtulmuş sekizgen bir taştır. Taş, üzerinde penci kenarlardan oluşturulmuş bir çardak mevcuttur. Sekizgen çardak üzerinde miğfer şeklinde göğe doğru sivrileşen kubbe bulunmaktadır. Kenar gözleri madeni bölmelerle koruma altına alınmış, girişi çıkışlar için doğuda bulunan sade bir kapı yer almaktadır.

Türbenin içerisinde Ramazanoğulları Beyliği'nin sülalesine ait yedi yetişkin bir adet çocuk lahiti bulunmaktadır. Lahit sandıklar sadeyken türbe içerisinde herhangi bir yazı bulunmamaktadır.

Türbe, resmî bir anıt türbe olduğu için inanış bakımından ritüeller barındırmaktadır. Türbe, çevresinde park, çay ocaklarının bulunması tarihî Büyük Saat'in arkasında olduğu için yoğun bir bölgede yer almaktadır. Ulaşım ağının merkezi duraklara ev sahipliği yapması, turizm açısından tarihî yerlere yakınlığı nedeniyle turistik yoğunluğun olduğu alanlardan bir tanesidir.

4.2.Ulu Câmi Türbesi

Adana ili Seyhan ilçesi Ulucâmi mahallesi Ulu Câmi'nin doğusunda, câmiye bitişik vaziyettedir.

Türbe cami ile bitişik olsa da bir bütünlük arz etmektedir. Üzeri bir kubbeyle örtülüdür. Bir kapısı harime bir kapısı da türbeye açılmaktadır. Türbe duvarları içten yarı yüksekliğe kadar İznik işi çinileriyle bezenmiştir. Türbe içerisinde üç sanduka mevcuttur bu sandukalar da çiniler ile bezenmiştir. 3 adet kitabe mevcuttur. Kitabe;

Kıbleden itibaren birinci sanduka, câminin ilk bânisi Halil Bey'e ait olan metin;

"1-Hâzâ

2-merkadu-şerifu'l-merhumu'l-mağfûr

3-el-muhtâc ilâ rahmetillahi el-melikü'l-mağafûr el-Emîr Halil

4-ibni'l-emir Dâvud ibni'l-emir İbrahimi'ş-Şerif ibni Ramazan aleyhim rahmeti ve'r-rıdvân.

5-Kad intekale min dâri'l-fenâi ilâ dari'l-bekâî fî evâül-i cumâdü'l-ûlâ min şuhûri sene sitte ve aşare ve tıs'amie.

Türkçesi;

Bu, affedicilerin Meliki olan Allah'ın rahmetine muhtaç, günahları bağışlanmış merhum, şerefli Ramazanoğlu emiri meşhur İbrahim Bey'in oğlu Davud Bey'in oğlu Halil Bey'in mezarıdır. Allah'ın rahmeti ve rızası üzerine olsun. 916 senesinin Cemaziyülevvel ayının başlarında fena âleminden beka âlemine göç etti. Ağustos 1510."

Ortadaki sanduka Piri Paşa'nın oğlu Muhammed Şah'a aittir ve kitabesi;

"1-Haza merkadu şerifu.

2-Muhammed Şah ibni Pirî Paşa ibni'l-Emir Halil

3-İbni'l-Emir Davud ibni'l-Emir İbrahim el-meşhur bi-ibni Ramazan

4-Kad intekale fi evâsiti zi'l-kadeti min şuhûris ene erbaine ve tis'amie (1541 yılı Mayıs sonu)

Türkçesi; "Bu 940 senesinin Zi'l-kade ayının ortalarında vefat eden Ramazanoğlu (El-Meşhur) İbrahim'in oğlu Davud'un oğlu Emir Halil'in oğlu Piri Paşa'nın oğlu Muhammed Şah'ın mezar-ı şerifidir."

Sandukaların sonuncusu Piri Paşa'nın diğer oğlu Mustafa Bey'in sandukasında var olan metin ise şöyledir;

"1-Hâzâ merkadu şerifu

2-Mustafa bin Piri Paşa ibni'l-Emir Halil

3-ibni'l Emir Davud ibni'l Emir İbrahim el-meşhur bi-ibni Ramazan

4-Kad intikale i evâ'il-i Rebü'l-âhir min şuhûri-sene tis'a ve hamsine ve tis'amie (1552 yılı Mart sonu)

Türkçesi; “Bu mezar-ı şerif Ramazanoğlu meşhur İbrahim Bey’in oğlu Davud Bey’in oğlu Halil Bey’in oğlu Piri Paşa’nın oğlu Mustafa’nın mezarıdır. 959 senesinin Rebi’ulâhir ayının başlarında Âhirete intikal etti.”

Anlatı

Zamanın valisi, türbenin bulunduğu yeri yıktırıp yeni bir yapı yapmak istemiş. Alan içerisinde bir süre sonra inşaat çalışmaları başlamış. İnşaat esnasında hangi işçi yıkmaya çalışsa rahatsızlanmış ya da orada vefat etmiş. Bu durumlardan dolayı vali, inşaatı durdurmuş daha sonra da bu yapıyı yapmaktan vazgeçmiş (Okuşluk, Şenesen, 2018: 243).

4.3.Ziya Paşa Anıt Mezarı

Adana ili Seyhan ilçesi Ulucâmi Mahallesi’nde Ulu Câmi’nin güneyindeki Ziya Parkı içerisindedir.

Mezar, demir parmaklıklar içerisindedir. Mezar dört tane küre üzerine oturtulmuştur. Ayak ve baş taşları bulunmaktadır. Sandukanın dört tarafında çiçek bezemeler mevcuttur. Mezarın baş taşında düz bir sütun varken bir fes ile bitmektedir. Baş taşında metin bulunmaktadır. Ayak taşı da kalem şeklinde düzenlenmiştir.

Mezarın baş taşında var olan kitabe de şöyle yazmaktadır;

“1-Huve’l Bâki

2-Adana vilâyeti vâlisi, Abdülhamîd Ziyâüddin Pâşâ

3-merhûmûn, fazl u kemâl-i âsârile müsbet ve uluvv-i kadrını

4-beyân ve tavsîf ve zebân ve üdebâ-yı zamân bî-kudret

5-ve târih-i vefâtını nazmda şuarâ-yı benâm-ı Osmâniyân ızhâr-ı

6-acz u hayret eylediklerinde doksan yedi senesi

7-cemâziye’l-âhirinin sekizinci pazar irtesi günü

8-gülşen-serâ-yı bekâya rıhlet ve dârü’l-huld-i ukbâya

9-azimet eylediklerini vilâyet-i mezkûre virgü müdiri

10-es-Seyyid Hasan Rızâ, nesren, bu vechile tahrîre ictirâ

11-eyledi. Rahmetullahı aleyh, rahmeten vâsia, merhûm-ı

12-müşârün ileyhin rûh-ı şerifleriyle sâir ervâh-ı

13-mü'minin içiün rızâen lillahi Teâlâ el-fâtiha

14-Fî 8. C. Sene 1297 (M. 17 Mayıs 1880).

4.4.Bulut Dede Türbesi

Bulut Dede Türbesi, Büyüksaat'e yakın konumda olan merkezî türbelerdendir. Türbe, Seyhan ilçesi Alidede Mahallesi'nde Ayakkabıcılar Çarşısı içerisindedir. Türbe, şehrin merkezi konumundadır.

Bulut Dede Türbesi, merkezî yerde olmasına rağmen evler ve ayakkabı mağazaları arasına sıkışmıştır. Makam, bir evin avlusunda bakımsız durumdadır. Bakıcısı bulunmayan türbenin küçük bir avlusu mevcuttur. Odada isimsiz bir sanduka varken Bulut Dede'nin sandukası yeşil bir örtü ve sarıkla sarılmıştır.

Sandukanın etrafında ve mescit olarak kullanılan odada minder, tespih ve dinî kitaplar mevcuttur. Bulut Dede Türbesi'nin avlusunda küçük de bir dilek ağacı mevcuttur. Gelenlerden kalan bez ve kuşaklar ev sahibi tarafından çeşitli dönemlerde toplanmaktadır. Perşembe öğleden sonra, Cuma günü, kandil ve bayram günleri. Yağmurun yağmadığı uzun günlerin ardından.

Anlatı 1

Bulut Dede'ye yağmur duası için gidiliyor. Yağmur duası için bir gün halk toplanmış, mübarek daha sonra ellerini açmış ondan sonra bulutla mübarek şehrin üstünden geçmiş ve üç gün kesintisiz yağmur yağmış. (KK 31)

Anlatı 2

Bulut Dede, yedi kardeşten birisidir. Bir gün İstanbuldan birinin rüyasına girmiş türbesinin yerini söylemiş. Daha sonra o evin tepesine nur inmiş. İstanbuldaki kişide burayı türbe yaptırmış, ev sahibine durumu anlatmış. Bu nur türbenin üstüne bulut gibi inmiş ve bulut şeklinde kalmış. Kendisi hastalıklar, çocuk uslanması ve çeşitli hacetler için gelinmektedir. Kıbrıs Savaşı döneminde Lefkede askerlerin üstüne bulut şeklinde gittiği ve onları bu bulutla koruduğu savaşa katıldığı atarılmaktadır. (KK 28)

4.5.Şıhmus Dede Türbesi

Şıhmus Dede Türbesi, merkezî yerde olan türbelerden bir tanesidir. Türbe, Seyhan ilçesi Tepebağ Mahallesi'ndedir. Yan yana iki mezardan oluşan türbe bir evin avlusundadır. Evin ön cephesi eve aitken makamlar evin arka bahçesinde yer almaktadır.

Bakımsız durumda olan türbe, evin deposu olarak kullanılmaktadır. Sadece mezarın olduğu yerlerde boşluk bulunmaktadır. Mezarların bulunduğu alanda büyük ve yaşlı bir incir ağacı bulunmaktadır.

4.6.Zilli Dede

Zilli Dede Türbesi, Seyhan ilçesi Cemalpaşa Mahallesi'ndedir. Çevre Yolu'nun hemen girişinde iç tarafta bulunan türbe Demir Köprü'nün yakınındadır.

Zilli Dede Türbesi, Adana Büyükşehir Belediyesi Su ve Kanalizasyon İşleri Müdürlüğü'nün arsası içerisinde arsanın tam ortasında yer almaktadır. Türbe arsasında büyükçe iki ağaç varken türbe çevresinde gül bahçesi de bulunmaktadır. Türbe tek göz odadan oluşmaktadır. İçerisinde iki adet kanepe bulunmaktadır. Odanın ortasında gül bahçesine bakan pencerenin hemen altında makam bulunmaktadır. Gelen insanların rüyaya yatmaları için oda içerisinde örtü ve yastık da yer almaktadır. Sanduka demirlerle çevriliyken üzerinde yeşil bir örtü ve Türk bayrağı bulunmaktadır.

Türbenin baş kısmında sarık yer almaktadır. Türbe, il ve il dışında popüler olduğu için bakımlı ve temiz bir durumdadır. Türbenin türbedârı da bulunmaktadır.

Anlatı 1

Her zaman gidilebiliyor. Kısmetim açılsın, iş bulayım, zilli dedeye çocuk için hatta orda insanlar oynar oynarken şey der : "Al sana bir göbek/Ver bana bir bebek." İşim olursa fakir fukaranın üstünü başını giydirip doyuracağım diye adak adanır. Ordaki alanda dilek kabul edilirse horoz kesilir, maddi durumuna göre koyunda kesilebilir. Çaput bağlama, mum yakma, çaputla para bağlayan, nazar boncuğu asılması, bahtı açılsın diye asma kilidi kitleyip açma bunlar hep orada gördüğüm şeyler oldu. Kötürüm olanlar hasta olanlar orada yarım saat 1 saat türbe içerisinde yatırılır. (KK 7)

Anlatı 2

Çocuğu olmayanlar Zilli Dede'ye gider, dua edilir, oraya giden kadınlar türbe girişinde veya türbe içerisinde oynarlar oynarken şöyle söylerler : " al sana bir göbek/ver bana bir

bebek". Tabi türbelere gidildiğinde insanlar "Yarabbi yatırların yüzü suyu hürmetine" diyerekten isteklerini dileklerini belirtirler. Çocuk olduğunda da dua etmek şükür etmek için gidiliyor. Abdest alınıp 2 rekat namaz kılınıyor. Yasinler okunur. Tavaf edilerek dua edilip istekte bulunulur. El sürülür türbe mezarının örtüsüne. (KK 8)

Anlatı 3

Zilli Babaya "Al sana bir göbek ver bana bir bebek" diyerek oynanır genelde kadınlar gider Zilli Baba'ya. Ayrıca gelinlerin duvaklarında tel olur Adana'da. Çocuğu olmayan gelinler o teli getirip çocuğu olması için o teli Zilli Dede'de müsait bir yere dua ederek bağlarlar. Hasta olanı, felçlik geçireni, çocuğu olmayanı hep şifa bulmak için türbeye giderler, götürülürler. (KK 9)

Anlatı 4

Zilli Dede'ye de çocuğu olmayanlar çocuk sahibi olmak için gidiyorlar, sadece kadınlar gidiyor genelde. Zilli Baba'ya da adaklar adanır kanlı kansız adak adanır. Koyun, horoz. İşim olursa, evlenirsem üç gün oruç tutacağım. Hastam iyileşirse fakir fukara sevindirip karnını doyurup giydireceğim diye de adak adanır. Zilli Baba'ya sadaka taşı gibi bir şey var oraya para atılır. Yine Zilli Baba'da dilek dilenip dua edilip mum yakılıyor. Zilli Baba'ya çocuk olsun diye giderler. (KK 16)

Anlatı 5

Zilli Dede'ye genellikle çocuğu olmayan aileler gider. Ama Zilli Dede'ye erkekler değil de kadınlar gider. Kadınlara özgü bir türbedir. 80-90'lı yıllarda televizyonlara çıktı. Göbek atıp da bebek isteyen kadınlar başlığı ile gösterildi. Kadınlar "Al sana bir göbek/ Ver bana bir bebek." diyerek göbek atmaktadırlar. Ve kabul olduğu, bu şekilde çocuklarının olduğu gebe kaldıklarını komşularımızdan çevremizden duymaktayız. (KK 14)

Anlatı 6

Zilli Dede eski türbelerdendir televizyonlara falan çıkmıştır popülerdir. İnsanlar gider dualarını ederler iyi niyetle gidenler şifasını bulur. Türbe etrafında ağaçlar vardır insanlara onlara çaput asarlar da ben doğru bulmuyorum. Adak adanır. Adağın mesuliyeti vardır ama adak için duan kabul olmuşsa hemen gerçekleştirmen gerekir, geciktirmemek lazım. Bundan 2-3 sene önce bir yakınımın çocuğu olmuyordu, tüp bebek, hocalar, ocaklar epey gittiler. Çözüm bulamadılar. İzmirde yaşıyorlardı. Bir gün

onları davet ettim. Adana'ya gelin bizde misafir olun, Adana'yı gezdireyim akabıne Zilli Dede/Ethem Dede'ye de gidelim dedim. Onlar da müsait zamanlarında geldiler. Biz türbeye üç kere gittik tabi gittiğimizde şaşırdılar Azime Abla bu insanlar niye oynuyor diye sordular da. Orda insanlar türbenin karşısına geçip "Al sana bir göbek / Ver bana bir bebek" derler üç, beş, yedi kere göbek atarlar. Sonrasında İzmir'e döndükten 10-15 gün sonra gebe olduğuna dair haberleri geldi.

Ethem Dede'yle ilgili yaşadığım bir başka olay da var. Başımdan geçti. Ben sürekli giderim Zilli Dede'ye o küçük yapısı bahçesini çok severim. Bir gün gittim benim evimde uzakta. Cüzdanımda da o zaman 50 lira vardı çok iyi hatırlıyorum. Dolmuşa binmek için niyetlendim. Cüzdanımı bir açtım cüzdanımda param yok. Beni korku tuttu. Param yok, ulaşım kartımda da para yok. Nasıl edeceğim diye düşündüm. Daha sonra epey dualar ettim. Zilli Dede'ye sadece çocuk için değil kayıp eşya vs. içinde gidilir. Ben başladım içimden "Ethem Dede Ethem Dede/ Gömleği keten dede/ Paramı kaybettim/ Paramı bul dede" diye de orda duyduğum maniyi söyledim. Sonra bir baktım ki para böyle çantamın köşesinde duruyor. Ben çantamı orda döktüm, ettim param yoktu. Nasıl oldu etti hâlâ anlamadım, mübarek insanlar işte, yardım isteyince hızır gibi yetişiyorlar. (KK 42)

4.7.Ali Dede Türbesi

Ali Dede Türbesi, Seyhan ilçesi Alidede Mahallesi'ndedir. Alidede Camii'sinin yan sokağındadır. İki evin arasında kalmış olan türbe, türbe formatında değildir. Mezarın etrafı tuğla duvarla örülüdür ve girişinde "Merhum AliDede Ruhuna Fatiha" tabelası mevcuttur.

Mezara girişi kapısı küçükken eğilerek girilmektedir. Başucunda mum yakılması için mum yerleri vardır. Ayakkabıcılar Çarşısı içerisinde, dükkânların ortasında kalmıştır. Merkezî yerde olmasına rağmen unutulmuş ve bakımsız durumdadır.

Anlatı 1

Ali Dede 7 kardeşten biridir. Çoban Dede, Cabbar Dede, Arpacı Dede'yle kardeştir. Büyük evliyalardan sayılır. Eskiden beri mahallede yaşadığı için gündüz gece mahallede gezer mahallenin ihtiyaçlarını sıkıntılarını giderirmiş. Anlatılanlara göre bir gün o mahalledeki evden birine girip evdekileri uyandırıp beraber abdest alıp namaz kılmışlardır. Bir gün türbeden ve camiden bir nur yükselmiş harp döneminde Kıbrıs Savaşına katılmış. Daha sonra orda olan askerler türbeyi ziyarete gelmişler. (KK 49)

4.8.Arpacı Dede Türbesi

Arpacı Dede Türbesi, Seyhan ilçesi Alidede Mahallesi'ndedir. Ayakkabıcılar Çarşısı 82. Sokakta yer almaktadır. Türbe sokağın giriş kısmında boş arsada ev ve iş yerlerinin arasında yer almaktadır.

Türbe, sadece mezardan oluşmaktadır. Kubbe biçiminde demir örgüyle kaplıdır. Türbe yerden yaklaşık 1-1.5 metre yüksekte bulunmaktadır. Türbe ve çevresi bakımsız durumdadır.

Anlatı

Eskiden arpa sattığı söylenir. İsminin de bu sebeple Arpacı Dede olduğu aktarılır. Evlenme, çocuk, sıkıntılar için gelirler. Genellikle Cuma günü gelirler. Dua edilir, adak adanır, ve demirlere bez parçaları bağlanır. Rüyasında görenler olmuş o dönem çalıştığım yerdeki usta söylemişti görenler alnında kırmızı bir kurdele bağlı olduğunu nur yüzlü bir mübarek olduğunu söylemiş rüyayı gören. Mahallede de anlatılır. O dönem büyük bir yangın çıkmış bir evde kundaktaki bebekleri kurtarmış o evden. Daha sonra ev onarıldıktan sonra eve her sabah namazı için abdest almaya geldiği esnaf ve halk tarafından anlatılmaktadır. (KK 69).

4.9.Çoban Dede Türbesi

Çoban Dede Türbesi, Çukurova ilçesi Adnan Menderes Bulvarı'nın sonundadır. Türbe yüksek bir tepenin üzerindedir. Eskiden ulaşımın zor olduğu bir alanken günümüzde merkezî bir konumdadır. Haftasonu insanların piknik yapmak için geldiği alanlardan birisidir. Türbeye merdivenlerle ulaşılmaktadır. Türbe ormanlık alan içerisindedir ve Seyhan Gölü manzarasına bakmaktadır. Türbeye giden merdivenlerin sonunda düzlük bir alan mevcuttur. Burada insanlar dileklerinin kabul edilmesi için adak alabilecekleri satıcılar mevcutken adaklarını yerine getirebilecekleri kesim alanı ve ocak alanı da mevcuttur.

Türbeye giden patika yolun solunda ibadetlerin yerine getirilebilmesi için mescit bulunmaktadır. Makamın bulunduğu oda tepenin zirve noktasındadır. Türbenin bulunduğu odada dinî kitaplar mevcuttur. Türbenin üstünde yeşil bir puşîde ve Türk bayrağı bulunmaktadır. Baş kısmında sarık mevcuttur. Makam asma kilit ile kilitlidir. Makamın bulunduğu oda halı ile kaplıdır. Türbenin giriş kısmında yapılan inanış ve

uygulamaların İslâm dini açısından sakıncalı olduğuna dönük şöyle bilgilendirici bir metin bulunmaktadır:

“DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI TÜRBE ZİYARETLERİNDE DİKKAT EDİLECEK HUSULAR

Ziyaretçilerin dikkatine İslâm dinine göre; türbe ve yatırlara;

-Adak adanmaz,

-Kurban kesilmez,

-Mum yakılmaz,

-Bez,çaput bağlanmaz,

-Taş-para yapıştırılmaz,

-Eğilerek ve emekleyerek girilmez,

-Para atılmaz,

-Yenilecek şeyler bırakılmaz,

-El, yüz sürülmez,

-Türbe ve yatırların etrafında dönülmez

-Türbelerin içinde yatılmaz,

Bu ve benzeri bi’at ve hurafeler dinimizce kesinlikle yasaklanmıştır.”

Gece gündüz açık olan türbe rüyaya yatmaya gelen insanlar için türbe içerisinde yorgan ve örtülerin bulunduğu görülmektedir. Kapı kısmında başörtüsü ve uygun kıyafeti olmayan kadınlar için uzun etek ve örtüler bulunmaktadır. Yine makam içerisinde namazlığa ve tespihlerde bulunmaktadır. Türbe etrafında abdest alma yeri mevcutken çevresinde dilek ağaçları da mevcuttur.

Anlatı 1

Adana’da yaşayıp ölmüş evliya veya bir zât olduğu iddia ediliyor. Zamanında belediyenin orayı yıkmak istediği ve yıkamadığı efsaneleri kulağımıza çok geldi. Sıklıkla ziyaret ediliyor. Özel günlerde dinî bayramlarda herhangi bir gün ayrımı yok. Çocuğu olmayanlar, evlenmek isteyenler, iş talebinde bulunmak isteyenler gidiyor. (KK 1)

Anlatı 2

Çoban Dede çobanmış koyun güdermiş. Karslı Köyünde çobanlık yapıyormuş. Koyunları güderken vefat ediyor. Vefat ettiği yere gömülüyor. Belediye yıkmak istemiş dozer devrilmiş, bozulmuş. Namaza kılıp dua eden dilekte bulunanların çoğunun dileği kabul olmuş. Çoban Dede'ye her zaman gidilir. Ben genelde Perşembe akşamları, şerefe günü gidiyorum. Arıklı'ya sağlık için gidiliyor. Kötürüm olanlar, kötü hastalıktan olanlar. Çoban Dede'ye Sıdkı Baba'ya, Ali Dede'ye her dilek için gidilir. Sağlık, ev, araba, çocuk. Çoban Dede'ye kan akıtılır. Genellikle horoz kesilir. Türbenin orada alan olduğu için orada kesilir ve fakir fukara muhtaca dağıtılır. Sadece kuran okunuluyor. Etrafında tavaf şeklinde dua ederek dönmede oluyor. Sadaka kutusu da mevcut ve sadaka veriliyor. Hayvanları için giden oluyor. Daha fazla süt versin, başağı buğdayı iyi olsun diye de giden oluyor. Cabbar Dede ve Çoban Dedeye sağlık için gidiliyor. (KK 2)

Anlatı 3

Çoban Dede var. Kayışlı köyünde bir türbe daha oraya da gidiyoruz. Önceden ekmek satan biri olarak duydum. Hiç duymadım. Özel bir günü yok. İstediğin vakit gidebiliyorsun. Her türlü dilek için gidiliyor. Evlilik, sınavdan iyi puan almak için. Evet duygum ve uygulandı. Horoz kesildi. Kanı alnıma sürmüşlerdi. Mevlana şekeri dağıtılıyor. Kayışlıda kumaşlar var. Türbeden çıkan kumaştan alıp ağaca bağlanıyor. Duydum. Evlenmek, çocuk için gidiliyor Çoban Dede'ye. Kayışlıdaki türbeye sağlık ve aile içi sıkıntıları gidermek için gidiliyor. (KK 3)

Anlatı 4

Çoban Dedeyi duydum biliyorum sadece. Başka bilmiyorum. Bu konuda bir bilgim yok. Hiç duymadım. Özel bir gün duymadım her vakit gidilebiliyor. Kuran okumak için gidiliyor. Her türlü dilek için gidiliyor. Hiç duymadım. Helva dağıtıldığını görmüştüm türbe alanında. Çocuğu olmayanlar da gidiyor. (KK 4)

Anlatı 5

Çoban Dede evliyalardan birisidir. Çoban Dede türbesinin bulunduğu alanı düzenlemek için kepçe gitmiş zamanında kepçe o tepeden devrilmiş. Gelinler oraya gidiyorlar. Her zaman gidilebilir. Edilmektedir. Evlenmek, hastalık, iş, çocuk. Horozlar alınır ve horoz kesilir. Adak adanır. Kanlı kansız adak dilek için her şey adak olur. Oradaki garibanlara

dağıtılıyor. Dua ve kuran okunuyor. Çaput bağlamada eskiden vardı şuan var mı hiç bilmiyorum. Görmedim. Duymadım. Bununla ilgili bir durum olmadı ama hastalık için gidildiğini bilirim. (KK 5)

Anlatı 6

Çoban Dede ile Zilli Baba'yla ikisinin kardeş olduğunu duydum. Dozerin türbeyi yıkamadığı söylenmektedir. Çoban Dedenin arkasında dilek ağacı da mevcut. Her zaman gidilebilir. Evet. Rahatsızlık için şifa bulsun diye gidilir. Kanlı kansız adak uygulanıyor. Kansız adakta "3 gün oruç tutacağım." . Tavukta normal tavuk değil et tavuğu kesilir. Tezveren Dede var 3 elham okuyorsun kaybettiğin şeyi cidden buluyorsun. İstihareye yatarsın. Türbenin orada yarım saat bir saat rüyaya yatarsın. Rüyada dileğinin akıbetini görebilirsin. Yazma bağlama vardır. Hatsa olan insanlar türbe içinde yatırırlar. Hastalar götürülüyor. (KK 6)

Anlatı 7

Muhterem biri. Zamanında ermiş. Adam ölmüş. Orada çaput bağlanan ağacın olduğu yerde ölmüş. Oraya insanlar muhterem biri diye gömmüşler. Baraj yapılırken orayı düzeltmek için uğraşmışlar. O işi yapan kepçenin motoru yanmış, başka kepçenin ağzı kırılmış, başka kepçenin operatörü ölmüş. Her zaman gidilebiliyor. İşim olursa fakir fukaranın üstünü başını giydirip doyuracağım diye adak adanır. Ordaki alanda dilek kabul edilirse horoz kesilir, maddi durumuna göre koyunda kesilebilir. Çaput bağlama, mum yakma, çaputla para bağlayan, nazar boncuğu asılması, bahtı açılsın diye asma kilidi kitleyip açma bunlar hep orada gördüğüm şeyler oldu. Kötürüm olanlar hasta olanlar orada yarım saat 1 saat türbe içerisinde yatırılır. (KK 7)

Anlatı 8

Geçmiş zamanlarda evliya olduğu söylenmektedir. Çoban Dede ve kardeşleri hepsi evliyaymış. Çoban Dede çobanlık yaparmış. Türbesinin olduğu yerde ölmüş oraya gömmüşler. Zamanın belediye başkanı arazi tasfiyesi yapmak istemiş. Yatırın yattığı yoldan yol geçecekmiş kepçenin arıza yaptığı, bozulduğu, küreklerinin kırıldığı, bir operatörün ısrar edince hasta olup felç olduğu anlatılır. Orada yaşayan insanlar bu olaydan sonra orada yatanın ulu bir zat olduğunu söyledikten sonra belediye türbeyi ve çevresinin düzenlemesini yapmış halka sunmuş. Ali Dede de evliya Çoban Dede'nin kardeşi o da köşkermiş. Çoban Dede'ye "istediğim bir şey olursa" kurban keseceğim diye adakta bulunulur. Orada kesilecek alan var orada kesilir. Helva dağıtır dileği kabul

olanlar, yine dileği kabul olanlar oruç tutar 3 gün. Abdest alınıp 2 rekat namaz kılınıyor. Yasinler okunur. Tavaf edilerek dua edilip istekte bulunulur. El sürülür türbe mezarının örtüsüne. Çoban Dede'ye kötürümler götürülür. Hastalar götürülür. (KK 8)

Anlatı 9

Evliya, muhterem bir zât olduğu biliniyor. Çoban Dede dağda çoban kardeşi küçüksaatte köşkermiş. Ali Dede onun da ismi o da evliya. Çoban Dede kardeşini ziyarete geliyor. Dağdaki keçilerden kardeşine mendil içerisine süt sağıyor. Mendille kardeşine sütü getiriyor. Kardeşi severmiş muhterem Ali Dede. Her neyse Küçüksaatin orda köşker evliya Ali Dedenin yanına gitmiş orada otururken dükkanın önünden kadınlar geçmiş Çoban Dede bir an nefsine uyup kadınlara bakmış. Ali Dede de görmüş isini bırakmış ve şöyle demiş: "Eeee kardeşim dağda evliya olmak kolay iş zor olan şehrin göbeğinde evliya olmak." demiş. Çoban Dede utanmış kızarmış tabi. Yol yapımı varmış zamanında. Yüksek yere yakın yol geçiyormuş. Kepçe kırılmış ikinci kepçeninde küreği kırılmış. O bölgenin o zaman bir önde geleni bu adam evliya demiş dokunmayın demiş. Belediyede düzenleyip halka açmış hem türbeyi hem de o bölgede piknik yerlerini. Evet. Her gün ziyaret edilebilir. Dini bayramlarda da gidilebilir. Ediliyor. Çocuk, ev, hastalık, ferahlık, para, araba, geçim sıkıntısı için giderler Çoban Dede'ye Zilli Baba'ya genelde çocuğu olmayanlar gidiyor. Evet adanıyor. Helva yapılıyor irmik helvası, yemek dağıtımı oraya gelenlere dağıtılır. Horoz, koyunda kesiliyor. Orada kavrulup yine o alanlara gelenlere dağıtılır. Çoban Dede de küçük küçük taşlara ev çizip dilekte bulunuyorlar. Türbe etrafında tavaf edilir. Her tavafta bir adet taş alınır 1 taşa 1 kulhü elham okunur toplamda 11 tane taş toplanıyor. Bu taşlar evde müsait bir yerde saklanır. Eve bereket getirsin diye saklanır. (KK 9)

Anlatı 10

Eshabil Keyf gibi yedi kardeşler. Ethem Dede'yle (Zilli Baba), Çoban Dede, Ali Dede bunlar kardeşlermiş. Diğer kardeşlerinin ismini hatırlayamadım ama onlar da evliya kişilermiş. Çoban Dede'ye zamanında canlı gördüm. Kepçeler ters döndü, çoğu geriye kaçtı. Hep kepçeler bozuldu. Evliya olduğu için dilek, dua için aracı konulur. Dileklerin kabul olması istenir. Devamlı gider insanlar. Herhangi bir özel gün, dini gün ayrımı yoktur. Sürekli ziyarete açıktır sürekli gidilebilir. Düğünden sonra gelin ile damat barajda tur attıktan sonra konvoy halinde Çoban Dede'ye çıkarlar ona dua ederler. Etmelerinin sebebi yeni evleniyorlar nazar değmesin evin içinde ağızlarının tadı hep

olsun dertsiz sıkıntısız bir hayat için dilekte bulunurlar. Yüksek bir yerde açık bir alanda insanlar gidiyor tabi oraya dilek, dua, hayır, şifa için. Duyduk. Yemek dağıtırlar, çocuk sevindirirler dilekleri kabul olanlar. Orda horozda kestirip fakire dağıtırlar. Kadınlar tahtaya, tabuta, giriş kapısına ellerini sürüp sürüp öpüyorlar, başlarına koyuyorlar daha sonra dua ediyorlar. Her insan gidiyor Alevisi, Arabı, Türkü, Kürdü tabi bunların da farklı yaptıkları şeyler oluyordur. (KK 10)

Anlatı 11

İkisi kardeşmiş Ethem Baba'yla (Zilli Baba), Çoban Dede. Tabi bunlar yedi kardeşmiş. Önce Allahtan istenir. Orada yatan mübarek insanın yüzü suyu hürmetine diyerekten onun hatrıda duaya eklenir. Ethem Dede'ye çocuk için gidiliyor. Çoban Dede'ye inanarak kalben gittim, dileğim yarım saat içerisinde kabul etti dilediğim şeyin haberini aldım. Her zaman gidilir. Dua için, namaz kılmaz için, kuran okumak için. Benim kına günüm dua etmek için Çoban Dede'ye gitmiştik. Hayırla başladık hayırla bitsin düşüncesiyle. Ben gördüm. Şu dileğim gerçekleşirse burada kan akıtacağım diye niyet edilir. Çikolata dağıtılır. Halka tatlısı yaptırılır, dağıtılır. Tabutun üstüne Kur'an, Yasin bırakırlar dua edip tekrar alırlar. 3 kere öpüp başlarına koyarlar örtüsüne de öyle yaparlar öyle şeyler gördüm. Benim tanıdığım birisi hususi olarak Çoban Dede'ye gitti şifa bulmak için ve şifa buldu. Adakta adamış orada insanlara 2 tepsi halka tatlısı dağıttı. Ama genelde sağlık şifa için Arıklıdaki yatıra giderler. (KK 15)

Anlatı 12

Çoban Dedenin bildiğim kadarıyla çobanlık yaptığı söylenir. Zilli Dede'yle kardeş oldukları söylenir. Irak Bağdattan geldiklerini söylerler. Yedi kardeşlermiş. Kız kardeşlerinin de olduğu söylenir ismini hatırlayamadım şimdi. Her türlü inanç grubundan insanın uğrak noktalarından birisidir Çoban Dede Türbesi. Çoban Dede ve kardeşlerinin 16. yüzyıl sonları 17. yüzyıl başlarında Adanaya geldiğini biliyorum. Çoban Dede ise bir ağanın yanında çobanlık yapıyormuş. Mekkeye gidiyor bu ağa canı Adana'da o dönem yapılan yemeklerden birini istiyor. Çoban Dede'de rüyasında görüyor onun öncesinde hissediyor bu durumu. Çoban Dede bu yemeği yaptırıyor hanımına. Mekke'de ağaya o yemeği yemiş gibi hissettiriyor Çoban Dede. Dönünce ağa Çoban Dede'ye teşekkür ediyor, hanımına da eline sağlık demiş. Çoban Dede'ye her zaman gidiliyor. Özel günlerde, dinî günlerde sıklıkla gidiliyor. Çoban Dede'de her

türlü dilek dilenebiliyor. İşe girmek, çocuğun üniversite sınavından iyi bir not alması, evlenmek isteyenlere hayırlı kısmet. Çoban Dede'ye kanlı kansız adak adanır. Koyun, horoz. İşim olursa, evlenirsem üç gün oruç tutacağım. Hastam iyileşirse fakir fukara sevindirip karnını doyurup giydireceğim diye de adak adanır. Çocuklar sünnetlik kıyafetleriyle, düğün yapan gelinle damat gelinlik ve damatlıklarıyla Çoban Dede Türbesi'nin olduğu tepeye çıkarlar ve hayır duası isterler, dua ederler. Çoban Dede'ye de her türlü rahatsızlık için gidilebilir. (KK 16)

Anlatı 13

Bağdattan geldiğini duydum. 7 kardeş oldukları söylenmekte. Evliya muhterem bir kişidir. İş makinesi yıkmak istememiş, mazotu bozulmuş, motoru bozulmuş. Genellikle her zaman gidilebilir. Yalnız Cuma gününün arifesi olduğu için insanlar Perşembe günü öğle namazından sonra daha fazla gitmeye özen gösterir. Özel günlerde, dinî günlerde de sıklıkla ziyaret edilmektedir. Sağlık, iş, ferahlık, çocuk, sınavlar için dilek yapılmaktadır. Dileği kabul olanlar şükür için türbeye gitmeden evvel koyun adaklarını kesip çevresindeki insanlara adağın etini ya pişirip ya da pişirmeden dağıtmaktadırlar. Biz genelde pişirip dağıttık hep. Kansız adak olarak da dileği kabul olanlar veya kabul olmasını isteyenler Yasin okuduktan sonra çevredeki ziyaretçilere kek meyve suyu, çikolata, halka tatlısı dağıtıyorlardı. Türbedeki tabutta olan başlığı öpenleri gördüm. Çaput bağlama, türbe içi veya dışını temizlediklerini bunun yanında su getirerek türbe çevresinde olan ağaçları suladıklarını gördüm. Çocuğu konuşmayan, kötürüm olan, hasta olan insanlar götürülüyor. Oraa dua ediyorlar. Türbe çevresindeki toprak alandan bir parça toprak alıp yedirildiği veya toprağın suya karıştırılarak içildiğini gördüm. Çoban Dede de çeşme var çeşmeden dua ederek hasta olan, kötürüm olan, konuşmayan çocuğa da su içiriliyor. (KK 17)

Anlatı 14

Evliya ermiş kişiler olarak biliyoruz. Ama detaylı bir bilgim yok. Çoban Dede kerameti aslında başımıza geldi. Yakın tanıdığım bir kişinin rüyasına girmiş kendisini tanıtmış. Daha sonra rüyasına girdiği kişinin bir ortama gireceğini bu ortamdaki insanlardan uzak durması gerektiğini tembihlemiş. Kişi o ortamdan çıkmamış pek de önemsememiş rüyayı. Ve süreç sonunda hem maddi hem de manevi zarara uğradı tanıdığım kişi. Haftasonu sıklıkla ziyaret ediliyor millet mangalını yakıp kebabını yiyor hemen yürüme mesafesinde olduğu için bir de Çoban Dede'ye duaya çıkıyorlar. Ramazandan önceki

hafta ve Ramazan bayramından sonraki hafta bizimkiler Çoban Dede Türbesi'nde hayrına çikolata, şeker dağıtırlar. İş bulmak için, sağlık için gidilir. Tanıdığım biri 9 ay işsiz gezdi mezun olduktan sonra Çoban Dede'ye iş için duaya gitti. 1-2 hafta geçmedi bir doğalgaz şirketinde işe girdi. Dileği kabul olanlar orada kavurma ve pilav yapıp millete dağıtıyor. Bir tanıdığım Suriye çok karışıkken çatışma halindeyken Suriye sınırında askerlik yaptı. Annesi babası Çoban Dede'de adak adamıştı asker oğlum sağ salim gelirse adak kesip hayrına dağıtacağım diye. Daha sonra oğulları sağ salim geldi. Çoban Dede'de kavurma yapılıp dağıtıldı adak kesilip. Örtüsünü öpüp başa koyma. Kötü yola girdiğini düşünen affedilmek için türbenin ordaki ağaçlara çaput bağlarlar. Çocuğu olmayanlar gidiyor başka da bir şey duymadım. (KK 18)

Anlatı 15

Çoban Dede zamanında Adanada yaşamış bir insan yani. Çobanlık yaparak geçinen bir insan. Yedi kardeşeler. Hızır gibi insanlara yardım eden duaları tutan insanlar yani. Cumhuriyet dönemine denk gelen zamanda yaşadıkları anlatılır. Orda şifa isteyenlerin şifa bulduğu, dua ve dilekte bulunanların kabul olduğu gerçekten kalpten dileyen insanların dileklerinin kabul olduğu bir yer. Öylesine gidenlerin dileklerinin kabul olduğunu duymadım. O gönül gözüyle gidip gönlünü açsması gerekir. Gönlüyle açsın söylesin allahta bunu kabul etsin, bunlar iyi insanlar çünkü yatanların yüzü suyu hürmetine işleri rast gider, işleri olur. Çoban Dede'yi ben 70'li yıllardan bilirim. Tepede, ormanın içinde bir yerdi. Gölünün üstü o zamanlarda çok yoğun bir ormanlık alandı. Oraya gidilebilmek için çok zorlanırdın. Yaya gidilmesi gerekiyordu. Keçi yolu patika yolla sağın solun çizilerek çıkabilirdin. Çocukluğumdan beri giderim. Gelen misafirleri annem derdi bunları götür diye ben götürürdüm. Ankaradan İstanbuldan gelirlerdi. Rehberlik edip götürürdüm. Orası 15-20 metrelik priketten yapılmış bir dam vardı. Bunun içinde bir sanduka vardı. Sandukanın içinde yeşil bir örtü sarıkla korunmuştu. İnsanlar gelip dua ederdi. Tabi o zamanlar bu kadar yoğunluk yoktu. İşte belediye düzenleme yaptı, evler yapıldı. Şehirleşme ormanları bitirdi o dönemde oranında yıkılacağı düşünüldü. Yıkılırken dozerlerin kayalara takılıp yıkamaması. Ki o tepenin yüksekliği 25-30 metre yüksekliğinde bir tepe. Bu tepenin yok edilip düzleşmesi gerekiyordu. Düzleştiremediler. Dozerlerin takılıp bıçaklarının kırılması her denediklerinde olmaması, insanların da burayı yıkmayın diye de belediyeye isyan etmesi en sonunda vazgeçmek zorunda kaldılar. Belediyede burayı madem böyle burayı biz güzelleştirelim piknik mesire alanı yapalım. İnsanlar gelsin, pikniğini yapsın,

çocukları oynasın dua da etsin diye de düzenlediler. Türbeye çıkabilmek için yol yapıldı, masalar koyuldu, suni şelale yapıldı. Her gün açık her zaman gidilir. Çoban Dede de mesela piknik alanı geniştir. Hem pikniğini yapabilirsin kebabını yersin gölün kenarında çayını yudumlarsın oraya çıkar dualarını eder dileklerinde bulunursun. Özel bir günü yok her zaman gidilebilir. Çoban Dede'ye her dilek için gidilmektedir. Şifa isteyen, çocuk isteyen, memurluk isteyen, ortaokuldan liseye geçişte sınava girdiğinde başarılı olmak isteyen çocuklar, lisede iyi bir üniversite kazanmak isteyen çocuklar, eğitim, iş her alanda dilekte bulunuluyor. Yüreği gerçekten bu işi isteyerek gitmesi gerekiyor bulunduğu zaman bu dilekleri 3 ay veya 6 ay içerisinde oluyor. Kişinin takip etmesi gerekiyor. Bu dileği bulunduktan sonra dilek için sadaka vermesi gerekiyor. Allah da kabul etsin. (KK 14)

Anlatı 16

Kepçe devrildiği anlatılır. Orayı yıkmaya çalışırken kepçe geriye doğru devrilmiş. Herhangi bir günü yok her zaman her saat gidilebiliyor. İş için, sağlık için, çocuk için her şey için gidilebiliyor. Adak adanıyor. Kurban kesiliyor. Kansız adak olarak da oruç tutulduğunu, çeşitli tatlı, kek, şeker dağıtıldığını ve yemek dağıtımı yapıldığını gördüm. Türbe etrafında tavaf edildiğini türbe içerisinde 2 rekat namaz kılındığını gördüm. Dua edildiğini gördüm. Bazı insanların tespih, yasin ve kur'an-ı kerim bırakıldığını gördüm. (KK 20).

Anlatı 17

Çoban Dede'yi duydum sadece. Hayırlı biri olduğunu dilekleri gerçekleştirdiğini duydum. Türbenin olduğu yer kalkmamış kepçeler kaldıramamış. Genelde Cuma günü mübarek olduğundan gidiliyor. Ama her zaman dolu oluyor. Para, ev, hayırlı iş için gideni duydum. Adak adanıyor. Dileğim kabul olursa 30 gün oruç tutacağım demişti annem. Dileği kabul oldu annemde 30 gün oruç tuttu. Horoz, koyun adak adandığı ve orada buna dönük yerlerin olduğunu gördüm. Çaput bağlandığını gördüm. Sağlık için ellerin kapıya mezar başlığına ve örtüsüne sürüldüğünü gördüm. Sağlık için gidiliyor. (KK 21)

4.10. Sultan Habibin Nacar Türbesi

Sultan Habibin Nacar Türbesi, Seyhan ilçesi Yeşilyurt Mahallesi'nde Doğumevi'nin batı duvarında yer almaktadır. Türbenin belirgin bir mezarı veya makamı yoktur.

Doğumevi'nin batı duvarı ile duvarın yanındaki portakal ağacının altında mezarın olduğuna inanılmaktadır.

Doğumevi yapılırken türbenin yıkıldığı kemiklerin bu ağacın altında olduğuna inanılmaktadır. Türbeye gelenler mezarın yanına yapılan duvarın önünde adak adamaktadırlar. Duvarın sokağa bakan kısmında mumluk kısımların olduğu görülmektedir. Türbe bakımsız ve unutulmuş durumdadır.

Anlatı

Babam anlatırdı. Doğumevi yapılacağı zaman burdaki el yapımı körpe duvar yıkılmış altından da mübareğin kemikleri çıkmış. Tabi burada tekrardan onarmışlar. Çocuğu olmayanlar mum yakarlar, taşa bebek çizerler. Doğumevinin içinde olduğu için insanlar doğuma gelenler hayırlı gelsin/olsun diye orda adak adar, mum dikerler. Hataydaki mübareğin adını taşır varisi olduğu söylenir. Yine anlatılara göre o dönemde Doğumevinin çöpleri mübareğin yanına atılırmış, bir gün hastane baş doktorunun rüyasına girmiş ve durumu anlatmış. Ardından o günün sabahı baş doktor ordaki çöpleri kaldırtmış ve hep temiz tutulmasını tembihlemiş personellerine. (KK 25)

4.11.Şeyh Ali Zülfikar Efendi Türbesi

Şeyh Ali Zülfikar Efendi Türbesi, Beşocak Mahallesi'nde yer alan Şıh Zülfü Camii avlusunda yer almaktadır. Şeyh Zülfo mescidinin banisi olarak aktarılmaktadır. Türbe yerinin eskiden dergâh olduğu aktarılmaktadır. Camii avlusunun köşesinde yer alan mezarda Rifaniyye tarikatının sarığı baş kısımda bulunmaktadır. Türbenin hemen önünde bir kitabe bulunmaktadır. İnsanların pek uğramadığı türbenin bakımının camii mensupları ve namaz kılanlar tarafından yapıldığı aktarılmaktadır.

4.12. Abdürezzak Antaki Türbesi

Abdürezzak Antaki Türbesi, Seyhan ilçesi Kuruköprü Mahallesi Yeni Camii avlusunda yer almaktadır. Camiinin girişinin sol tarafında anıt mezarı bulunmaktadır. Makam, türbe ve mezar formatında değildir. Sade beyaz bir baş taşı dikilidir. Kalan kısmının beton ile kaplanmıştır.

Şeyh Ali Efendi ile karşılıklı medfûndurlar. Mezar taşı tahta korkuluklarla çevrilidir. Türbe, merkezî konumdadır. Halkın türbeye karşı ilgisi yokken camii mensupları ve namaz kılanlar tarafından bakımları yapılmaktadır. Türbe bakımlı durumdadır.

4.13. Şeyh Ali Efendi Türbesi

Şeyh Ali Efendi Türbesi, Seyhan ilçesi Kuruköprü Mahallesi Yeni Camii avlusunda yer almaktadır. Camiinin giriş kapısının hemen sağ tarafında yer almaktadır. Türbe, türbe veya mezar formatında değildir. Sade beyaz bir baş taşı dikilidir kalan kısımlar beton ile kaplanmıştır. Mezar taşı siyah örme bir demirle çevrilidir. Adana merkezde yer alan türbe, merkezî bir konuma sahiptir. Halkın türbeye karşı ilgisi bulunmazken türbe bakımlıdır. Türbenin bakımını camii mensupları ve orada namaz kılan insanlar tarafından yapıldığı aktarılmaktadır.

4.14.Şeyh Movsar El-İlishani Türbesi

Şeyh Movsar El-İlishani Türbesi, Ceyhan ilçesi İncetarla Köyü'nde yer almaktadır. Türbeye ulaşım tarlalar içerisinden yapılırken yol ile türbe arasında kanal akmaktadır. Türbe ile yol bağlantısı köprü ile sağlanmaktadır. Türbe mermer duvarlarla çevriliyken içerisinde mescit de bulunmaktadır. Ziyaret alanı çiçeklerle süslenmişken İlishani haricinde 23 adet daha mezar türbe alanı içerisinde yer almaktadır. Türbe ve çevresi bakımlı ve temiz durumdadır.

Türbeye giriş kısmında bilgilendirici tabela bulunmaktadır:

"BU KABRİSTANDA ÇEÇENİSTAN'LI KADİRİ ŞEYHİ KUNTA-HACI'NIN YAKINLARI VE MÜRİTLERİ MEDFUNDUR.

1884'te Rus çarlık ordusu tarafından tutuklanarak zindana atılan Şeyh Kunta Hacı ve vekillerinin aileleri ve müritleri Osmanlı topraklarına göç etmeye zorlanırlar. Daha sonra hapishaneden kaçmayı başaran kardeşi Şeyh Movsar ve bazı müritleri de, bu mezarlığa yakın Hacı Mirzabeyoğlu köyüne yerleşen ailelerinin yanına gelirler. Bu mezarlık da o topluluktan 6 erkek, 8 kadın ve 10 çocuk olmak üzere 24 kişi medfundur. Bunlar arasında isimleri bilinenler Şeyh Kunta Hacı'nın ağabeysi Şeyh Movsar, kardeşi Vısha, Hanımı Seda ve müridi Aysanbolat'dır."

Türbeye her sene belirli periyotlarda Çeçenistan'dan yakınlarının geldiği ve çeşitli ritüel ve ibadetler yaptıkları aktarılmaktadır.

4.15.Durhasan Dede Türbesi

Durhasan Dede Türbesi, Ceyhan ilçesi Durhasandede Köyü'ndedir. Köyün girişinde sağ tarafta "Durhasan Dede Türbesi" tabelası bulunmaktadır. Türbe küçük bir ormanlık alan içerisinde tepe üzerinde konuşlanmıştır. Türbe alanında geniş bir düzlük alan mevcuttur.

Türbe girişinin sol tarafında adaklıkların yerine getirilmesi için mutfak ve adak alanı mevcuttur.

Türbe yanında büyük ve yaşlı bir çınar ağacı vardır. Türbe girişinin sağ tarafında köyden çeşitli insanların mezarları da bulunmaktadır. Türbeye giriş kapısı küçüktür eğilerek girilmektedir. Makam türbenin ortasında yer almaktadır. Demir örgülerle çevrili, üzerinde yeşil bir örtü ve Türk bayrağı bulunmaktadır. İnsanların toprak aldıkları kabir ortasında kalın bir delik yer almaktadır. Türbenin yanında bağış kutusu mevcuttur. Türbe içerisi halıyla kaplıdır. Türbe ve çevresinin bakımı köy sakinleri ve Ceyhan Belediyesi tarafından yapılmaktadır.

Anlatı 1

Durhasan Dede'ye nenem anlatırdı bir kere de ben gördüm. Perşembe akşamları yatsı namazından sonra bir ışık iner hâlâ da iner görenler olur. Bu ışık o tepeciğin üzerinde durur. Çocuğu olmayanlar gelir, çeşitli hastalıktan muzdarip olanlar gelirler derman bulurlar. (KK 34)

Anlatı 2

Durhasan Dede Türbesi, köyede adını vermiştir. Durhasandede Köyü, Doruk Köyü'nün ve yakın çevrenin ebeliğini yapan Elif Ebe vardı. Elif Ebe, birgün rüyasında görmüş Durhasan Dede'yi. Durhasan Dede kendisine gelen insanların doğumlarını yapacağını söylemiş. O günden itibaren başlamış ebeliğe. (KK 35)

Anlatı 3

İhtilal döneminde yakın yerin karakoluna yeni bir komutan atandı. Komutan biraz sert ve acımasız bir adamdı. İnancı da düşük bir insandı galiba gelir gelmez türbeyi kullanıma kapattı. Halk orda toplanıyor kalabalık oluyor sohbet ediyor diye. Daha sonra Durhasan Dede Türbesi 10-15 gün bu şekilde kapalı kalıyor. İnsanlar gizliden de gidemiyor çünkü tepenin başına her gün asker geliyor nöbete. Daha sonra o günlerden birinde Durhasan Dede komutanın rüyasına girmiş ve onu sert bir şekilde uyarmış ve korkutmuş. Gece komutan uyanmış ertesi gün komutan türbeyi açtırmış ve insanlara olayı anlatmış. Durhasan Dede'nin şöyle bir olayı da vardır. Kabrin ortasında yuvarlak giriş vardır el sokulur oraya. Kimisinin eli boş kimisinin eline toprak gelir. Kalbin temiz, hacetin hayırlıysa eline toprak gelir. O toprağı ya orda yersin ya da üç güne böler suyla karıştırıp içersin. Kalbin temiz değilse eline toprak gelmez. (KK 36).

Anlatı 4

Bir gün bir kadın gidiyor toprak yiyor yedikten sonra yatıyor. Rüyasında görüyor Durhasan Dede'yi. İstediğin hacetin hayırlısıyla olacak kuzum diyor. Torununun çocuğu olacağını söylüyor. Mezarın sırt tarafına yatılır. Mezarın dibine yatacaksın. Kalbin temiz, inanarak gelmişsen Durhasan Dede'yi rüyasında görüyorsun. Adaklar kesilir oradaki insanlara dağıtılır. (KK 58)

Anlatı 5

İzmirden bir gün birisi geldi hâli vakti yerinde bir adam. Bir akşam rüyasında görmüş. Akşam vakti evine giderken 5 tane ekmek almış. Ailesiyle yemeği yemiş ve içi geçmiş uyuyakalmış koltukta. Ondan sonra rüyasında Durhasan Dede'yi görmüş. Nur yüzlü, yeşil sarıklı alnında kırmızı başlık bağlıymış. Dur, korkma demiş. Senin başına çeşitli sıkıntılar gelebilir. Allahtan gelen hayırlı gelsin. Sen benim yanıma gel demiş. Bana Durhasan Dede derler oraya gel ibadetini et. Hayırlısıyla başına onlar gelmeyecek ama gel demiş. Daha sonra adam geldi ibadet etti. Burada yardıma ihtiyacı olanlara yardım etti. Daha sonra da başına musibetler gelmemiş. O rüya Durhasan Dede bir nebze onun yolunu buldurmuş, uyarmış, hizaya çekmiş.(KK 37)

Anlatı 6

Ceyhan Durhasan Köyü'nde Durhasan yatırı var. Yatır Dede der oranın adamı. Çoban Dede var. Tarsus'ta yedi kardeşler var. Mübarek bir insan olduğu bilinir. Zamanında dozer yıkmak istemiş. İş yapamamış mazotu sürekli eksilmiş, kepçe dişlisi kırılmış. O dönem orda yaşlı bir dede geldi bize türbeye yakın bir yerde mangal yakıyorduk. Bakın burada yatır var içmeyin dedi. Her şey olabilir dedi. Sonradan duyduk ki o bölgede içen bir ton insan çarpılmış. Al var zamanında Ceyhan'da görünmeyen bir şeydir. Yakalamışlar. Firkete bağlamışlar, hizmet ettirmişler. Daha sonra Ceyhan Irmağına yakın bir yerde firketeyi çözmüşler bu al da kendini ırmağa atmış ve ırmak kıpkırmızı kan olmuş. Ceyhan Irmağı uzun süre kırmızı akmış. Bu dediğim yer Ceyhan'ın Selmiye Köyü'nde oluyor. Haftanın yedi günü açık. Yedi gün 24 saat gidilebilir. Dilek tutulur. Çocuğu olmayan, hastalığı olanlar Allah şifa versin diye giderler. Durhasanda adak ve her şey için gidiliyor. Adak adanır dileğin olursa da gider keser dağıtırsın. Oruç tutma ve namaz kılma da kansız adak olarak değerlendirilebilir. Çocuğunun işi, eğitimi için çaput bağlayan olur. Kendisi içinde çaput bağlayan olur. Kapılara türbe içindeki

ağaçlara toprağa el sürme mevcuttur. Sağlık için gidiliyor. Durhasanda da çocuksuzluk ve hastalık için gidiliyor. Taşını örtüsünü öperler dua ederek etrafını dönerler. (KK 22)

Anlatı 7

Durhasan Dede, Horasandan geldikleri söylenir. 7 kardeş derler. Bizim köydeki arap baba, narlı dede, cabbar dede derler. Demirtaş Dede de vardır. Bir de Bacılar türbesi de var ama onun makamı yok diye biliyorum. Yumurtalıktaki hızır yerin altına inende kardeşleriymiş. Durhasan Dede rüyasına giriyor insanların.

Durhasan Dede de delik vardır her gelen oraya elini sokar bir avuç toprak alıyor. O toprak da bitmiyor millet yıllardır alıyor. İnsanlar buraya bez bağlar bağlamaz benim yakınlarım bağladı çocuk olması adına. 1286-1282 yılı galiba o dönemlerde ölüm yıldönümü o tarihlerde anma etkinlikleri oluyor. Mübarek Cuma günleri dışarı çıkıp gezermiş.

Bir zaman çocuk için muska vs. işlerine girdik. Bize bir muska verdiler. İşte yıkandık ettik. Meğer yanlış yapmışız. Durhasan Dede'nin oraya uyumaya gittik, boy abdesti aldım benim dişlerim çatır çatır titremeye başladım dişlerim de birbirine vurmaya başladı. Daha sonra çok şükür o sıkıntımız orda gitti. Ben orada yattım rüyamda mübarek şöyle geçti arkamdan geçti bir serinlik geldi yel gibi bir şeydi. Kaynana rahmetlik bir tane tavuk aldı ben o yemeği pişirdim. Dişleri çatırdamaya başladı. Benim ismim Durhasan Dede'den gelir. Köyde dede derler bana. Rahmetlik anam bu sefer olursa oğlumun adını Hasan koyacağım demiş. Rahmetlik gebeliğinde iki kere rüyasında görmüş üçüncü de görünce büyük bir koyun adak kesiyorlar. 86-85 Erzincan depreminde Durhasan dede, arap dede, narlı dede makamlarından kalkmış gitmiş ama geç kaldım demiş.

Mezarlarda da ölen kişi evlenmemiş genç kızsa duvak asarlar, bekar öldü diye asarlar. Muradına eremedi diye asarlar. Erkeklere de bekar olursa bayrak asarlar. Ağaçta dikerler. Mezarlık için yeşillik olsun diye ekerler. Tabi meyve zeytin ağacı dikerler. Ben meyveden yedim fatiha okudum rahmetlik kardeşime. Ama orda biri mezarlığın başındaki ağaçtan meyve yemiş akşam ölmüş. Yatanın bedduası tuttu da öldü diyorlar. (KK 55)

4.16.Narlı Dede Türbesi

Narlı Dede Türbesi, Ceyhan ilçesi Doruk Köyü'ndedir. Köy meydanının kuzeybatı tarafında duvarlarla çevrili bir arsa içerisindedir. Türbe etrafında nar ağaçları mevcuttur. Türbe genel olarak bakımsızdır. Türbe makamı arsanın köşesinde bulunurken etrafında iki adet nar ağacı mevcuttur. Herhangi bir mescit ve adak alanı bulunmamaktadır.

Anlatı

Narlı Dede ve Arap Baba köyün içindeki türbelerdir. Koca Mustafa vardır. Haca gitti. Dönüşte rüya görmüş. Rüyayı gördükten sonra Narlı Dede'nin ve Arap Baba'nın çevre duvarını ördürüyor. Rüyasında oğlum benim çevrem kötü uğursuzlar geliyor düzelt çevremi demiş öyle yaptırmış hemen. Galiba mübarekler rahatsızlıklarını tek tek bildirmişler rüyasında. Burası çiftçilikle geçimini sağlar. Çiftçilikle ekmeğini kazanır. Bir zaman baya kuraklık oldu. Hocayla toplanıldı Narlı Dede'ye gittik orada yağmur duası yapıldı. 2 gün sonra yağmur yağdı. Bir hafta aralıksız sürdü yağdı yağmur. Biz Allahtan istedik mübarekler vesile oldu. (KK 38)

4.17.Arap Dede Türbesi

Arap Dede Türbesi, Ceyhan ilçesi Doruk Köyü'nün girişindeki parkın karşı sokağında evlerin arasındadır. Türbe duvarla çevrilidir. Türbe etrafında ağaçlar mevcuttur. Karşı tarafta insanların adaklarını yerine getirebilecekleri bir alan ve mutfak yeri mevcuttur. Mezar, türbe formatında değil basit tuğlalarla çevrilmiştir. Türbe alanı bakımsızdır. Türbeyle alakalı herhangi bir bilgilendirici, tanımlayıcı tabela bulunmamaktadır.

Anlatı

Arap Dede'ye çeşitli sıkıntılar, sorunlar için gidilir. Orada adak kısımları vardır orada adakları kesip insanlara dağıtabilirsin. Çaput bağlama olarak da ağaçlar vardır. İnsanlar çaput bağlar, makamın oralara para bırakırlar. Arap Dede bir tanesi arap arap demiş ne bu arap diye dalga geçmiş. Rüyasına girmiş ve onu korkutmuş. Arap Dede de Perşembe akşamı Cuma günleri dışarı gezermiş. Komşumuz anlatırdı güp güp sesler gelirmiş. Bir kadın vardı çok küfürbazdı. Bir gece uyumuş sabah kalkınca yüzü eli kolu mosmor seni kim dövdü falan diye sormuşlar. O kadın da yok beni Arap Dede, dedeler dövdü demiş. Ordan geçerdi bıyıklı eli yüzü uzun boylu, babayiğit, esmer evin arkasından geçermiş. Ağzı bozuk küfürbazdı dede onu uyarmış. (KK 56)

4.18.Cabbar Dede Türbesi

Cabbar Dede Türbesi, Ceyhan ilçesi Yakapınar (Misis), bucağına bağlı Kütüklü Köyü yakınlarındadır. Narenciye bahçesi içerisinde giden yolda "Cabbar Dede Türbesi" tabelası ile yol ayrılmakta ve yol boyunca türbeye yönelik yönlendirici tabelalar yer almaktadır. Türbe geniş bir alanda bulunmaktadır. Türbe odasının yanında mescitte mevcuttur. Türbenin giriş kısmında çeşitli hastalıklara iyi geldiğine inanılan taşlar bulunmaktadır. Türbenin girişinde sol tarafta sadaka taşı, sağ tarafta tütsü yakımı ve bakur yakımı için bulunmaktadır. Makama giren kapı küçüktür bu sebeple eğilerek makama girilmektedir. Makam odası içerisinde Cabbar Dede ve öğrencilerinin makamları mevcuttur. Cabbar Dede'nin makamı üzerinde yeşil puşîdeler mevcutken baş kısmında sarık bulunmaktadır.

Türbenin ön ve arka tarafında eski ve yeni mezarlar defnedilmektedir. Türbenin güneydoğu tarafında adaklıkların kesimi için kesim yeri mevcutken piknik alanı da bulunmaktadır. Türbenin arka tarafında mağara mevcuttur. Mağaranın girişinde incir ağacı bulunurken gelen ziyaretçiler tarafından dilek ağacı olarak kullanılmaktadır. Mağaranın içerisi insanların ritüellerini yerine getirdikleri iki giriş ve çıkışı olan ritüel alanı olduğu tespit edilmiştir.

Anlatı 1

Arkadaşımla bir gün kahvaltıya gittik. Cabbar Dede Türbesi'nin yakınına, dönüşte arabanın lastiği patladı tabi ıssız bir çevre, karanlıkta kaldık. Dua etmeye başladım karanlık içinde. İçimden yarabbim yetiş bizi kurtar dedim. Daha sonra bir cip yanaştı, durdu ve içinden bir amca indi. Amca bize hayırdır kızım bir şey mi oldu diye sordu. Bende durumu anlattım, yolda kaldığımızı belirttim. Amca arabasının bagajından ekipmanları çıkardı ben size yardımcı olayım dedi. Arabamızın lastiğini değişti, daha sonra amca eğilmiş, kızım korkma biz seni Adana'ya kadar sağ salim götüreceğiz dedi. Daha sonra amca gülerek hızlı bir şekilde gitti. Bizde Adana'ya vardık. O gece rüyamda nur yüzlü, ak saçlı sakallı Cabbar Dede'yi gördüm. Bana seni yolda bulan, hacetini gideren, Adana'ya sağ salim bizler getirdik dedi. Uyandıktan sonra şükür namazı kıldım, çocuklara çikolata dağıttık. (KK 31)

Anlatı 2

Cabbar Dede Türbesi'nin girişinde taşlar vardır iki tane biri yatık gibi diğeri de para koymak için sadaka taşı derler. O yatık taşlara sırtını dayarsan sırtını dayadığında 3

Kulhü 1 Elham okuduğunda ağrıların geçer. Bozoğolan vardır. Mersindedir. Bulgar da derler. Bozoğan Silifkede mekânı da tepede yürümeyle çıkılmaz derler. Bozoğlan çoban koyun güdermiş. Buraya da her Cuma nur iner gelir tepesinde de yıldız olurmuş görenler var bunu. Bunun nedenine gelirsek bu Bozoğlan bir gün karın ortasında tipin ortasında kalmış koyunlarını güderken havada çok soğukmuş. Daha sonra çetin bir tipiye yakalanmış. Cabbar Dede'ye olay ayan olmuş mübarek koşarak çıkmış yerinden tepede Bozoğlanı aramış, taramış sonunda bulmuş. Bozoğlan'ı ölü gibi yatar vaziyette bulmuş. Cabbar Dede dokunmuş, öldün mü kaldın mı kardeşim demiş. Bozoğlan canlanıvermiş. Koşarak mağaraya girmiş. Oradan da yok olmuş göğe uçmuş. Burada ne zaman mal sürüsü geçse tepelerde hep yıldız dolanır durur. Her Cuma o Mersindeki mağaradan Cabbar Dede'nin türbesine iki ışık nur gelir tepelerinde yıldız olur. Perşembe akşamı gelir Cuma sabahı yıldızlar gider.

Mübareğin tabutunda bir delik yer vardır. oraya da kolunu sokarsın. Kolundaki ağrı veya hastalığı varsa geçer. Yaradandan isteyeceğiz tabi. Benim sırt ağrım vardı buradaki taşta geçti, kolum ağrırdı buradaki tabuta elimi soktum geçti. Mübarekler aracı, vesile biz Allahtan istiyoruz, oluyor.

Burası geniş alan olduğu için Perşembe, Cuma, cumartesi, Pazar günleri dolu olur. Bunun yanında kandillerde bayramlarda da dolu olur. Tabi bizim gibi buranın köylüsü sık sık gelir gider buraya. (KK 68)

Anlatı 3

Cabbar Dede, ölümsüzlük bulmak istiyor ve aramaya çıkıyor. Misis köprüsünden Lokman Hekimle beraber Misis Köprüsünden geçiyorlar. O dağdan Misise tünel varmış. Şahmaran yılanla karşılaşıyorlar. Şahmaran : "Beni yeryüzüne çıkarmayın. Ne dilerseniz dileyin benden." Lokman Hekim ölüme çare bulmayı istediğini belirtiyor. Daha sonra Şahmaran o dağda ölümsüzlüğün sırrının sarımsak tohumu olduğunu söylüyor. Lokman Hekim ve Cabbar Dede ölüme çare bulmak için o dağa çıkıyorlar ve sarımsak tohumunu bulamıyorlar. Günümüzde de sarımsağın tohumu yoktur. (KK 2)

4.19.Eczacı Mehmet Türbesi

Eczacı Mehmet Türbesi, Kozan ilçesi Arslanpaşa Mahallesi'nde yer alan Kozan Mezarlığı içerisinde yer almaktadır. Makam, türbe formatında değil normal mezar olarak bulunmaktadır. Belediyenin manevi bir kişilik olduğunu belirtmek amacıyla çevresini yeşil renge boyadığı gözlemlenmektedir.

Mezar, Kozan Belediyesi görevlileri ve çevre halkı tarafından bakımı ve temizliği yapılırken türbenin ve çevresinin bakımlı olduğu görülmektedir.

Anlatı

Mehmet amca yaşarken insanlara şifa dağıtırdı. El almış Allah dostu kişilerdendi. İnsanlara çeşitli otlardan, çiçeklerden karışım yapıp iyileştirdiği için adı Eczacı Mehmet olarak bilinir. Tabi Kozanda olan Kozanlı olanlar bilir. Adana'da bilen olmaz. Yeni vefat eden birisi olduğu için insanlarda pek bilmez o sayede çaput bağlama, adak adama gibi çeşitli işler makamı başında yapılmaz. Bizim gibi bilenler gelir başında dua okur, yasin okur. Allah dostu olduğu için aracı vasıtasıyla Allah'tan bizde hacetimizi isteriz. Bir zaman mezara gelmiştim Mehmet amcamız da yaşıyordu o dönem. Mezarların üstüne de şeker bırakılırdı merkezi yer Kozan Mezarlığı çoluk çocuk gelip yesin yatana hayrı, sevabı dokunsun diye. Bir mezarın üstünde şeker vardı çok böyle ilgimi çekti alacağım sırada bir tane kadın bana alma diye bağırdı. Kaç yaşındasın onlar çocuklar için diye bağırdı böyle. Ben çok içerledim üzüldüm de. Ardından Mehmet Amca'ya ziyarete gidelim, elini öpelim, hayır duasını alalım diye gittik. Hoş sohbet vardık, elini öptük. Mehmet Amca o kadar içerleme kızım dedi hanımına şeker getir çocuklara dedi. Hanımı bir şeker getirdi ki o mezarda gördüğüm şekerlerden uzattı, aldık. Ardından evden çıkarken Mehmet Amca yine bir poşet uzattı içinde o şekerden yüzlerce, sen bunu Adana'ya gidince hastalara, çocuklara dağıt emi kızım deyip verdi. Tabi mübareğe ayan olmuş bizim yaşadığımız, bende çok içerleyip iyi dualar etmiştim. (KK 42).

4.20.Yedi Kardeşler Türbesi

Yedi Kardeşler Türbesi, Kozan ilçesi Arslantaş Mahallesi'nde bulunan Kozan Mezarlığı'ndadır. Türbe formatında olmayan makamlar mezar formatında bulunmaktadırlar.

Yedi sarığın yan yana bulunduğu ortalarında bilgilendirici bir tabelanın olduğu görülmektedir:

"7 Kardeşler Ziyareti.

Selçuklu döneminde (Seyyid) Battal Gazi ile Kayseri'den Kozan'a gelip Bizanslılarla savaşırken şehit düşen askerlerimiz yatmaktadır."

Ziyaretin etrafı demir örgülerle çevriliyken mezarlık girişi ve mezarlık içerisinde türbeye yönlendirici tabelalar bulunmaktadır.

Türbe ve çevresi bakımlıyken bakımları Kozan Belediyesi tarafından yapılmaktadır.

Anlatı

Yedi Kardeşler Türbesi, bizim Kozan Mezarlığı içerisinde yer alır. İnsanlar giderler oraya. Kozan'ın yerli insanı Hasan Esad'ı, Yedi Kardeşler'i bilirler. Çünkü bu insanlar Kozan'ın kurtulmasında buraların Türk ve Müslüman olmasında önemli katkıları olmuş, şehit olan Allah dostu kişiler. Ben burdan baya faydalandım. Çok dualarım kabul oldu. Bu insanlar Bizanslılar'la savaşırken şehit olup defnedilmişler. Şehitler. Yiğenim epey uğraşmıştı memur olabilmek için denedi, denedi olmadı. En sonunda buraya getirdim. Oturma alanları var orda yasin okudu, dua etti, ardından merkezden aldığımız çikolataları burdaki çocuklara dağıttık. Bu olaydan takribi 5-6 ay sonra o yiğenim tekniker olarak memur oldu. Tabi biz Allah'tan istiyoruz, bu insanlar Allah için savaşmış Horasan erenleri bu mühim insanları biz aracı kılıyoruz. Dua kabul oldu, öyle atandı yiğenim. (KK 67)

4.21.Ağca Baba Türbesi

Ağca Baba Türbesi, Kozan ilçesi Çınar Sokak ile Manastır Sokak'ın kesişiminde ilçe jandarma binasının arka sokağında yer almaktadır. İlçe merkezinde bulunan türbelerden birisidir.

Türbe girişi bir patika yol ile başlayıp mezara götürmektedir. Patika sonu düzlükte biri çocuk olmak üzere 4 adet lahit fotmatında mezar bulunmaktadır. Türbe girişinin sol tarafında bdest alma yeri ve adak için mutfak bölümü mevcuttur. Girişte sol taraftaki mağarada küçük bir odanın vâr olduğu görülmektedir. Mağarada bulunan odaya giriş kapalıdır. İnsanların mağaradaki odanın kapısına çeşitli hacetlerini resmettikleri tespit edilmiştir.

Türbede ibadetleri yerine getirmek amacıyla mescit bulunmaktadır. Türbe alanında gelen ziyaretçilerin oturması amacıyla oturma alanları mevcuttur. Mezarlar açık alanda bulunmaktadır. Türbe evlerin arasında kalmış boş bir arsada bulunurken demir tellerle etrafı çevriliyken arsada iki adet büyük ve yaşlı ağaç bulunmaktadır. Türbe ve çevresi temiz ve bakımlıyken bakımları Kozan Belediyesi ve mahalle sakinleri tarafından yapılmaktadır.

Anlatı

Benim yiğenimin arkadaşı orada askerlik yaptı. Kozanda bir gün terhisine 10-15 gün kala arka klübede yani türbeye bakan yerde nöbet tutuyor. Cebinde parası yokmuş, terhisi yaklaşmış para yok iş yok, bunun için aileyi arayamıyor, akrabayı arayamıyor onlar da gariban insanlarmış. İçleniyor tabi türbeye bakarak dede dede diyor bana yardım et eve döneceğiz para yok, varacağız işsiziz ne yapacağız ne edeceğiz kara kara düşünür oldum uyku uyuyamaz oldum sen bana yardım et demiş. Daha sonra terhis günü geliyor. Üstünü giyiniyor kara kara düşünerek otogara geliyor. Adanaya gelecek ordan da memleketine gidecek. Çantasına elini bir sokuyor tomarla para. Daha sonra biletini o paradan alıyor. Yolda giderken uyuyakalıyor. Rüyasında Ağca Baba'yı görüyor. Evladım içten gelerek dua ettin Allah kabul etti bende vesile oldum demiş. Kaç gün düşündün ettin, dua ettin, sabrettin isyan etmedin muradına erdin demiş. Daha sonra çocuk memleketine gittiğinde adak kestirmiş şükür namazı kılmış.

(KK 40)

4.22.Çomak Dede Türbesi

Çomak Dede Türbesi, Kozan ilçesi Çanaklı mevkiinde Şeyh Edebali Sokak'ının ilerisinde Kozan Koleji'nin ilerisinde soldaki tepede bulunmaktadır. Türbeye ulaşmak için yokuş yol ile tepeye tırmanılmaktadır.

Yokuş sonunda yer alan düzlükte makam ve mescit bulunmaktadır. Mezar formatında olan makamın üstü kapatılmıştır. Adaklıklar için adaklık bölümünün olduğu görülmektedir. Şehirden uzak bir konumda yer almaktadır. Türbe ve çevresi temizliği ve bakımı Kozan Belediyesi tarafından yapılmaktadır.

Anlatı

Çomak Dede, tepede bulunan bir türbedir, yolu sapadır. Eskiler bilir yeni nesil pek bilmez orayı. Anlatılana göre mübareğin elinde hep bir sopa varmış. Ormancıymış. Buralarda hep gezermiş Kozan Dağı'na falan çıkarmış. Bir gün Kozan hiç yağış almamış, normalde Adana'dan daha çok yağış alır Kozan. Mübareğe gitmişler mübarek bir dua etmiş sopasını yere vurmuş, vurduktan sonra yarım saat geçmiş yağmur yağmaya başlamış. Bunun yanında orayı belediye güzel hâle getirdi. Orada adak adanır, kesip pişirip yenecek veya dağıtacak yerler var. İnsanlarda helva kavurmak olsun, et pişirip dağıtacak yerler var, yaparlar da. Çaput bağlandığını hiç görmedim ama oradan taş, çubuk falan alıp eve bereket getirsin diye alır eve götürür insanlar. (KK 72).

4.23.Hasan Esad Bağdadi Türbesi

Hasan Esad Bağdadi Türbesi, Kozan ilçesi Mahmutlar Mahallesi'nde Kozan Kalesi eteklerinde yer almaktadır. Türbe geniş bir arazi içerisinde bulunmaktadır. Türbe küçük bir bina içerisinde yer almaktadır.

Türbenin giriş kısmının sol tarafında adaklık ibadetinin yerine getirilmesi için adaklık kısmının olduğu görülmektedir. Açık alanda bir mescit bulunmaktadır. Bahçesinde çiçeklerin ve ağaçların bulunduğu, türbenin etrafı duvarla çevrilidir. Makam mezar formatındayken üzerinde Türkistan ve Türk bayrağı bulunmaktadır. Türbe ve çevresi Kozan Belediyesi tarafından düzenlenip temizlenmektedir.

Anlatı

Horasan erenlerinden olduğu aktarılır. Burada Bizanslılarla savaşmaya geldiği söylenir. Savaşırken de şehit olduğu buraya da defnedildiği anlatılır. Türbe etrafında ağaca çaput bağlayan mermeri eline yüzüne süren vardır. Orada adak kesebilecek yerlerde var orada adak kesilip insanlara dağıtılır. Uslanmayan çocuklar götürülür, çeşitli hastalıkları olanlar şifa için bu türbeye giderler. (KK 63)

4.24.Mutlu Dede Türbesi

Mutlu Dede Türbesi, Karataş ilçesinin batısında yer almaktadır. Yolun sol tarafında büyükçe bir tabela yanında bulunan türbe bir evin avlusunda bulunmaktadır.

Türbe girişinin sol tarafında ziyarete gelen insanların adaklarını yerine getirebileceği küçük bir piknik alanı vardır. Türbenin girişinin sağ tarafında mezarlar durmaktadır. Türbeye giriş kapısı küçük olduğu için eğilerek girilmektedir. Türbe odasında üç adet sanduka mevcuttur.

En sol sanduka Mutlu Dede'ye aittir. Giriş kısmının sağ tarafında bakur veya tütsü yakılması için tütsülük, ocak ve kova içerisinde çeşitli dilekler için taşlar bulunmaktadır.

Türbe küçük bir odada olup her cephesinde pencere bulunmaktadır. Türbe çevresinde dilek ağacı vardır. Türbe avlusunda adakları yerine getirmek amacıyla adaklık alanının ve ocağın bulunduğu görülmektedir. Türbenin bakımı Karataş Belediyesi, arsada oturan ev sahipleri ve ziyarete gelen insanlar tarafından yapılmaktadır.

Anlatı 1

Mutlu Dede ziyaretine her vakitte gidilir. Kandillerde, bayramlarda, Hızır ve Yas oruçlarında daha kalabalık olur. Ana baba günü gibi olur. Görmüşsünüzdür, bu türbelerde "bakur" yakılır yani tütsü. Türbenin içerisinde bir kabın içerisinde küçük çakıl taşları vardır. Taşı alıp dilek dileyenler bu taşı bakurun tütsünün içerisine koyarlar. Dilek dileyenler türbe avlusunda küçük ağaçlar vardır. Oraya çaput bağlarlar. Sağlıkla ilgili sorunu sıkıntısı olanlar müsait ise türbe içinde yatarlar orda yer, yatak ayarlanır. Mutlu Dede bazılarının, yatanların rüyasına gelir. Şifa bulan da çoktur. Burada Işık Manifatura vardır. Onların ablası ölümcül bir hastalığa yakalandı. Balcalı'ya hastaneye doktora gitmişler. Doktor günü bekleyin hastalık umutlu haber vermiyor demiş. Ameliyat yaparız ama yaşı, hastalığı masada kalması yüksek ihtimal ona göre karar verin demişler. Daha sonra Karataş'a dönmüşler. Hasta ablaları rica etmiş Mutlu Dede'ya bırakmışlar. Orada akşama kadar ibadetini yapmış adaklar adamış bakurlar yakmış. Daha sonra yerini yapmış türbe içerisinde uyumuş. Biz görmedik ama çeşitli yakınen tanıdığımız kadınlar izini görmüşler. Türbe içinde Mutlu Dede ameliyat etmiş. Uykudayken rüyasında Mutlu Dede'yi görmüş. Mutlu Dede ona kızım sakin ol ben şimdi seni ameliyat edip iyileştireceğim inşallah demiş. Sabah uyanmış yorgun vaziyette hastalığın bulunduğu yere bir bakmış iz var. Daha sonra çocuklarını kardeşlerini aramış çağırmış. Gelmişler apar topar Balcalı'ya hastaneye götürmüşler. Doktorlara durumu anlatmışlar doktorlar böyle bir şey doğru değil mümkün değil demişler. Kadını hemen incelemeye almışlar. Bütün tetkikleri yapmışlar hastalıktan eser kalmamış. Doktorlar şok olmuş. Sonra tabi taburcu edilmiş. Kadın hiçbir şey olmamış gibi hayatına devam etti. Tabi Balcalıdan hastaneden dönerken çocuklarına kardeşlerine türbeye beni götürün demiş. Orada adak aldırmış adaklarını kestirmiş oradaki ocakta yaptırıp dağıttırmış. Bakurlar tütsüler yakmış. Bir de o dönemi çok iyi hatırlıyorum. Yaz tatili için gelmiştik. Türbenin avlusunda bulunan ev sahipleri de anlatırdı. O dönem hava saldırısı olabileceği için karartma yapılıyordu. Kıbrıs Harekatı başladığında burda türbeden de nurlar, ışıklar uçuşmuş. O dönem yakıt için bir savaş uçağı Adana'ya dönüyor Karataş semalarında pilotun yanına Mutlu Dede oturmuş. Sen geri dön sür evladım demiş. Pilot korkmuş kimsin sen demiş. Ben aşağıdaki Mutlu Dedeyim, Sen sür savaşı kazanalım demiş. Mutlu Dede de bir şey olmayacak Allahın izniyle demiş. Daha sonra pilot geri Kıbrıs'a sürmüş. Savaşı kazanmışlar, Adana'ya kadar Mutlu Dede pilotun yanındaymış, gitmişler. Pilota evladım görüşürüz, sen işin görevin bitince Adana Karataştayım yanıma gel demiş. Mutlu Dede dersen sana yerimi gösterirler demiş. Daha

sonra pilot Adanadaki görevini bitirmiş. Ankaraya dönmüş komutanlarına, ailesine durumu anlatmış. Sivil vaziyette Adana'ya gelmiş Garnizonda komutana olayı anlatmış. Komutan yardımcı olmuş pilotu arabayla Karataşa türbeye götürmüş. O pilot orda adaklar kestirip insanlara dağıtmış. Daha sonra orada ibadetlerini yapmış. Ankaraya geri dönmüş.(KK 41, 47).

4.25.Hızır İlyas Türbesi

Hızır İlyas Türbesi, Yumurtalık ilçesi Ayaş semti Hüseyin Baykara Caddesi 16/A adresindedir. Türbe, bir evin avlusunda yer almaktadır. Makam bir mağara içerisinde yer altındadır. Türbeye giriş kısmında mermer bir bilgilendirici levha bulunmaktadır.

Hızır İlyas Türbesi, bir türbe veya mezar formatında değildir. Mağara içerisinde herhangi bir mezar, makam bulunmamaktadır. Mağaraya dik bir merdiven ile inilmektedir. Türbe bakımsız ve terkedilmiş durumdadır.

Anlatı

Bunlar 7 kardeşlermiş. Cabbar Dede, Durhasan Dede, Narlı Dede, Arap Dede, Bacılar bunlar kardeşmiş mübarek Hızır Dede de kardeşleriymiş. 90'larda Yumurtalık da bu yerin altında olan türbeye bir tanıdığımız şifa için gitmişti, şifa da buldular. Çocukları olmuyordu. Oraya giden insanlar ordaki mübarek taşlara ellerini, kollarını sürüp yüzlerine karınlarına sürerlermiş. Orda mezar yoktur. Kötürüm olan insanlar, çeşitli sıkıntıları olan insanlar da gidermiş. Adak, adandığı kesen dağıtanda varmış. Şimdi ne durumda olduğunu bilmiyorum. (KK 56).

4.26.Timurtaş Dede Türbesi

Timurtaş Dede Türbesi, Yumurtalık ilçesi Demirtaş Köyü'ndedir. Demirtaş Köyü'nün giriş kısmında yer alan köy mezarlığının içerisindedir. Mezarlıktan bağımsız bir alanda yer alan türbe duvarla çevrilmiştir. Türbe alanında iki adet büyük ve yaşlı ağaç bulunmaktadır. Türbenin sol tarafında köy mezarlığı yer almaktadır. Türbenin ön tarafında mescit ve köyün camiisi bulunmaktadır. Türbenin giriş kısmında adak için ocak yer almaktadır.

Türbe, türbe formunda değil mezar formundadır. Ayak ve baş taşları bulunan makamının bakımı köy sakinleri ve camii görevlileri tarafından yapılmaktadır.

Anlatı 1

Demirtaş Dede, köy mezarlığının içindedir. Yumurtalık yolu üzerindedir. Yolundan gelen geçen çoktur. Bir gün mal yüklü bir kamyon mezarlığın ordan geçiyor, mezarlığın önünde duruyor. Ordaki muslukta elini, yüzünü yıkıyor. Daha sonra makamın ordaki ağaçtan dal koparıyor akşam yemek yaparken kullanmak için dalı kırıyor, gidiyor. Daha sonra yol üstünde giderken nedeni belli olmayan, bilinmeyen şekilde kamyon yanmış, şoför zor kurtulmuş. Daha sonra türbeye gelip ağaç dikmiş. (KK 56)

Anlatı 2

8-10 yaşlarındayım. Köyün mezarlığına gittik tabi bilmiyoruz. Türbe alanının bulunduğu yerde adak ağaçları var ilginç geliyor çaputlar falan bağlanmış. Bize de ilginç geldiği için tırmanmaya çalıştık 2 kere tırmandım düştüm. Tırmanıyorum düşüyorum. 3. tırmanışım da kolum kırıldı. Mübarek müsaade etmedi adak, dilek ağacına çıkışımıza. Daha sonra bir gün yakınımızın çocukları olmuyordu. Tabi oraya götürdük. Çocuğu olmayanlar mezarın üstüne tahtadan beşik oyuncağı koyar, ağaca beşik tülbent asarlar. Bizde öyle yaptık. 2 ay sonra o tanıdığımızın erkek evladı olacağı haberi geldi. Türbelerde adak adarken, orada dilek dilerken, dua ederken "Allahım bana erkek çocuk nasip eyle diye dualar etmiş."

(KK 54)

Anlatı 3

Demirtaş dedeye gittin mi ordan bir ağaç kes ordan alim getirim de çubuk da olsa gece rüyana girip geri getirtiyormuş. Dede o köyden. Yakacak bir dal alsan bile rüyana girip getirtiyor geri. (KK 55)

4.27.Gaffur Baba Türbesi

Gaffur Baba Türbesi, Karataş Yolu üzerine Yüreğir ilçesi Doğankent beldesinin çıkışındadır. Türbenin etrafı büyük ve yaşlı ağaçlarla çevrilidir. Türbe, odasının tavanı kubbeli dörtgen şeklindedir.

Türbe odasında büyük pencereler mevcuttur. Türbenin ortasında yer alan makamın üstünde yeşil bir puşîde ve Türk bayrağı bulunmaktadır. Türbe ortasında karşılıklı gerilmiş ipler mevcuttur. Bu iplere gelen ziyaretçiler patik, gelinlik parçaları gibi çeşitli niyetlerinin parçalarını asmaktadırlar. Duvarlarda asılı Kur'an-ı Kerîmler bulunmaktadır. Türbe bakımlı ve temiz durumdadır.

Anlatı

Çiftçilikle uğraşırmış. O dönemlerde Karataş deniz kenarı olduğu için içki içende çokmuş daha sonra şuan bulunuğu yere gelmiş. Bir dönem İzmir'de bir kadının rüyasına görünmüş. Kadının da hastalığı varmış kötü hastalık. Kadına makamıma gel demiş. Kadın türbeye gelmiş eşiğinde bayılmış uyumuş. Mübarek yine rüyasında görünmüş sohbet etmişler. Daha sonra geçmiş olsun demiş ve kadın ayılmış. O günden sonra kadının hastalığı geçmiş ve kadın her bu türbeye geldiğinde eşiğinde bayılır uyurmuş. (KK 57)

4.28.Sadık Sultan Türbesi

Sadık Sultan Türbesi, Yüreğir ilçesi Karataş Yolu'nda Solaklı Köyü'ne 2 km uzaklıkta yer almaktadır. Türbe ağaçlarla çevrilidir. Türbe giriş kapısı küçük olduğu için türbeye eğilerek girilmektedir.

Türbenin tam ortasında Sadık Sultan'ın sandukası mevcuttur. Sanduka üzerinde yeşil bir puşîde ve Türk bayrağı bulunmaktadır. Ziyaretin duvarlarında askılıklar mevcuttur. Gelen ziyaretçiler bu askılıklara dileklerine dönük parçaları asmaktadırlar. Türbe bakımlı ve temiz durumdadır.

Anlatı 1

Bir anlatıya göre Sadık Sultan Türbesi yakınlarındaki havuz her Perşembe akşamı taşarmış. Sadık Sultan'ın müritleriyle bu havuzdan abdest aldığı için taştığı aktarılmaktadır. Son yıllarda bu hadisenin olmadığı bunun nedeni olarak da bir kadının bu durumu görüp gözünün değdiği nazardan dolayı bu olay yaşanmamaktadır (Kaçar, 2000: 42).

Anlatı 2

Bir zamanlar Sadık Sultan Türbesi'ne hırsız girmiş. Makam içerisinde değerli olan her şeyi almış, çıkmak istediğinde kapıyı bulamamış ve her yerin duvar olduğunu görmüş. Saatlerce kapıyı aramış bulamamış. Sabaha kadar dönmüşler, çaldıkları şeyleri bırakmadan buradan çıkamayacaklarını anlamışlar ve eşyaları bırakmışlar. Sonrasında duvarlar kaybolmuş kapıyı görüp çıkmışlar (Çağımlar, 2013: 202).

4.29.Sofu Dede Türbesi

Sofu Dede Türbesi, Karaisalı ilçesi Kaledağı Köyü'nde Etekli Köyü'ne giderken yol üzerinde sol tarafta kalmaktadır. Yol üzerinde yönlendirici tabelalar bulunmaktadır. Düzlükte bulunan türbe Kaledağı Köyü mezarlığı içerisindedir.

Türbe beşgen biçimde mezarlığın köşesinde yer almaktadır. Türbenin yanında büyük ve yaşlı iki çınar ağacı bulunmaktadır. Türbenin içerisinde Sofu Dede'nin sandukası mevcuttur. Türbe duvarında Sofu Dede'yi tanıtan bilgilendirici bir tabela bulunmaktadır. Türbenin duvarlarında Kur'an-ı Kerîm ve dinî kitaplar yer almaktadır. Duvarlarda büyük pencereler mevcuttur. Türbenin karşı tarafındaki düzlükte mescit ve adaklık alanı bulunmaktadır. Her sene bu düzlükte Sofu Dede İlim ve Kültür Derneği tarafından festival yapılmakta bu festivalde Sofu Dede ve şehitlerimiz anılmaktadır. Türbe temiz bakımlıyken bu bakımlar Sofu Dede İlim ve Kültür Derneği tarafından yapılmaktadır.

Türbenin giriş kısmında gelen insanların Sofu Dede'yi tanımaları için bilgilendirici bir metin bulunmaktadır:

"SOFUDEDE

Sofudede 1071 Malazgirt zaferinden sonra Horasan Ahmet Yesevi'nin yolundan bölgemize Erzurum-Elazığ-Malatya üzerinden gelmiştir. Ramazanoğulları Beyliği döneminde 1350-1430 yıllarında İslamiyet'i ehli sünnete göre anlatıp yaşayan Nakşibendi ikliminde yetişip ve bu yolda yaşayan büyük zaatlardandır. Sofudede bu bölgede yaşayan manevi bekçilerdendir.

Sofudede Çukurova'da yaşamış Çoban Dede, Cabbar Dede, Koyun Dede, Bulamaç Dede gibi zaatların büyüğü sayılır. Burayı ziyaret edenlerin ruhen rahatladığı rivayet edilir.

Ruhu için El-Fatiha."

Anlatı

Buraya Müslümanlığı yaymak için gelmiş, savaşmış. Horasan erenlerinden hatta Çoban Dede'den Cabbar Dede'den bile büyükmüş, onların hocasıymış. Eski dönemlerde buraya sinir bozukluğu olan insanları, yerinde duramayanları, kötü alışkanlıkları olanları getirirlermiş. Burda durdururlar düzeldikleri söylenir. Türbe köy mezarlığında, türbenin karşısında oturma alanları var orda insanlar tatlı dağıtır, helva dağıtır, yaptıkları et yemeklerini adaklarını dağıtır. Burası Nisan-Mayıs gibi canlanır o zaman festival gibi çeşitli etkinlikler yapılır. O zaman kaymakam, belediye başkanı hepsi gelir burda Kur'an-ı Kerim okunur dualar edilir, kavurmayla ayran dağıtılır insanlara dua edip evlere dağılır herkes. (KK 61, 62)

4.30.Evliya Türbesi

İsimsiz olan evliya türbesi, Pozantı ilçesi Ömerli Köyü mezarlığında, köye varmadan yolun sağ tarafında kalmaktadır.

Köy mezarlığında bulunan mezar, mermer mezar taşlarıyla çevrilidir. Türbe formunda olmayan makam, normal mezar formatlarındandır. Mezarın baş kısmında bilgilendirici bir mezar taşı bulunmaktadır. Bu mezar taşında "Merhum Evliya Ruhuna Fatiha" yazmaktadır. Herhangi bir isim veya mahlas bulunmamaktadır. Makam ıssız bir alanda bulunmaktadır. Bu nedenle türbe etrafında gelişen bir inanış veya uygulamalara rastlanamamıştır.

4.31.Bulamaç Dede Türbesi

Bulamaç Dede Türbesi, Adana İsmailiye Köyü'nde bulunmaktadır. Tek bir odadan oluşan türbenin çevresinde ocak ve ağaçlar mevcuttur. Odanın ortasında Bulamaç Dede'nin türbesi bulunmaktadır. Türbe duvarlarında ve sanduka pûşîdesi üzerinde Türk bayrakları mevcuttur. Gelen insanların ibadet etmeleri, rüyaya yatmaları için minder, yastık ve halılar serilmiştir. Türbe dış duvarında ve içeride insanların dileklerini belli eden nesneler bulunmaktadır. Çeşitli hastalıklar, dilekler için gelinen türbeye arife günlerinde, bayramlarda, perşembe akşamları ve cuma günleri ziyaretçiler gelmektedir.

Anlatı

Bulamaç Dede, 1980'li yıllarda Adana Çimento Fabrikası'nın bulunduğu Çalıdağı'nın zirvesindeymiş. Fabrika bu dağdan toprak alıp üretim yaparmış. Bu dağdan toprak alına alına türbenin altına kadar gelmiş ve türbenin kaldırılması zorunlu hâle gelmiş. Fabrika müdürü çeşitli çözümler üretmiş ve türbeyi kaldırmaya karar vermişler. Yakınlarda bulunan İsmailiye Köyü'ne görkemli bir türbe yapılmış, Çalıdağı'ndaki türbe yıkılmış sıra sandukayı taşımaya gelmiş. Bu esnada yıkım işi yapan araçlar bozulmuş, araçlar devrilmiş. Mübarek zâtın bu işe karşı olduğu anlaşılınca işler durmuş. Fabrika müdürü sonrasında bölgede bulunan hocaları toplamış, 7 tane kurbanlık koyun almış, ziyarete gitmişler. Orada ibadetler yapılmış koyunlar kesilmiş. Bu esnada sanduka açılmış ve makam yeni yerine taşınmış. Söylenilene göre Bulamaç Dede'nin vücudunun hiç bozulmadığı, cesedinin bile çürümediği görülmüş. Yer değiştirildikten sonra yeni yerine bir akşam vakti ışık indiği aktarılı. (Çağımlar, 2013: 192-193).

4.32. Yatır

Adana ili Yüreğir ilçesinde bulunan Asri Mezarlık içerisinde bir yatırın olduğu tespit edilmiştir. Yatırın etrafı üst kısımları ise demir trabzanlarla çevrilmiştir. Yatır girişinde büyükçe iki ağaç bulunmaktadır. Yatırın giriş kapısı küçük olduğundan yanında içeriye eğilerek girilmektedir. Baş taşında kavuk olan mezar, uzun ve geniş biçimdedir. Yanında normal bir mezar bulunmaktadır. Yatır bakımsız ve terkedilmiş durumdayken üstü demir bir kubbeyle kapatılmış ve açık durumdadır. Yatırın kime ait olduğu, kim olduğu bilinmemektedir. Çevresinde herhangi bir yazılı ibare bulunmamaktadır. Türbenin iç ve dış kısımlarında ritüel ve uygulamalara dönük herhangi bir materyale rastlanmamıştır.

4.33.Gubbe Dede Türbesi

Gubbe Dede Türbesi'nin nerede olduğuna dair çeşitli rivayetler olsa da belirli bir makamı bulunmamaktadır. Hakkında anlatılan çeşitli anlatılar mevcuttur.

Anlatı

Yumurtalık ilçesi Payas Kalesi'nde yaşayan muhterem bir insanmış. Kalenin içinde bulunan kervansarayda yaşarmış. Çevresinde bulunan insanlara çeşitli yardımlar edermiş. Bir gün adamın birisi seneye haca gideceğim diye yemin etmiş. Aradan bir yıl geçmiş parasızlık ve yoksulluktan dolayı adam haca gidememiş. Daha sonra ona Payas'ta bulunan Gubbe Dede'ye gitmesini söylemişler. Adam Gubbe Dede'ye gitmiş ve durumu anlatmış. Gubbe Dede, adamı yere yatırmış ve uyu demiş. Adam uyumuş, bir süre sonra uyanmış ve Gubbe Dede'nin ellerine ayaklarına sarılmış. Çevresindeki insanlara haca gidip ibadet edip döndüğünü anlatmış. (Okuşluk, Şenesen, 2018: 247).

4.34.Boğa Dede Türbesi

Boğa Dede Türbesi, Adana Ceyhan İlçesi Misis beldesine bağlı Dedeler Köyü'nde olduğu aktarılmaktadır. Boğa Dede'nin bir makamı ve türbesi yoktur. Türbe etrafında anlatılan anlatılar mevcuttur.

Anlatı

Misis'te çiftçilik yapan Boğa Dede bir gün tek boğayla tarlasını sürmeye gitmiştir. O esnada geyiklerin geldiği ve çift takımlarını takıp tarlayı sürdükleri aktarılmaktadır. Köylülerin bu durumu gördüğünü fark eden Boğa Dede elindeki çubuğu tarlaya diker ve ortadan kaybolur. Çubuğu diktiği yerden ulu bir ağacın büyüdüğü anlatılırken

bölgenin günümüzde Adana Organize Sanayi Bölgesi içerisinde kaldığı aktarılır. Genellikle bölgedeki insanların türbeye yağmur duası için gittiği aktarılırken üç, beş, yedi adet boğaların kesildiği ve yağmur duası edildiği belirtilir (Artun, 1998).

4.35.Topçu Dede Türbesi

Topçu Dede Türbesi, Ceyhan ilçesi Kurtkulağı Köyü'nde Esbak Dağı'nın zirvesinde yer almaktadır. Yöre halkı tarafından perşembe akşamları zirveye nur indiği aktarılmaktadır. Zirve çevresinde yaptığımız araştırmada herhangi bir makama rastlanmamıştır. Topçu Dede'nin kim olduğu, ne zaman, nerede yaşadığına dönük bilgiye ulaşılamamıştır.

5.ADANA YÖRESİ'NDE BULUNAN TÜRBE VE YATIRLARIN İŞLEVLERİ

İnsanların en eski tarihten itibaren bazı insanlara, bazı nesnelere kerametler ve olağanüstü özellikler yüklediği görülmektedir. Bu olağanüstü özelliklerin ve kerametlerin insanlara fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Eski Türklerde büyük ve kahraman ataların ruhlarının toplum içerisinde yaşadığı ve gömüldükleri yerlerin koruma altına alındığı görülürken, Müslümanlığa geçişle beraber evliya ve büyük şehitlerin mezar ve türbelerine çeşitli ziyaretlerin olduğu, dua, dilek ve adakların da bulunduğu ve bu şekilde varlığını devam ettirdiği görülmektedir (Günay, Güngör, 2019: 75-76). Mânevi güç sahibi olduğuna inanılan insanlardan feyiz alınıp bereket dilenirken çeşitli nesnelerin de kutsallık kazandığı görülmektedir. Tanrı'ya dileklerini, ibadetlerini, yakarışlarını aktarmak isteyen insan, sezgisel ve duygusal bağ kurmak adına mezar, türbe, kutsaliyeti olan nesnelerle uygun ortam oluşturup dileğini aktarmaktadır (Yiğit, 2015: 25). Adana ilinde bulunan türbe, yatır ve mezarların çevresinde oluşan inanç ve uygulamalarda çoğunlukla velî, pîr, dede, evliya vb. isimleri verilen mekânlarda gelişmektedir. Bu manevî yönü güçlü olan kişilerin yattıkları yerlerde belirgin dileklerin gerçekleşmesi için yapılan ziyaretler çevresinde çeşitli uygulamaların adak ve kültler çerçevesinde oluşmaktadır. Eski Türk inançlarının genel yapısına bakıldığında Gök Tanrı, atalar kültü ve tabiat güçlerine dayanan inançtan oluşu üçlü bir yapının olduğu, bu durumlardan kaynaklı inançların şekillendiği aktarılmaktadır (Kafesoğlu, 2002: 290-304).

Adana ili ve çevresinde bulunan türbe, yatır ve mezarların çok yönlü işlevleri vardır. Doğum, çocuk, evlenme, şifa bulma, sınavlardan başarılı olma, geçme, ev, iş, araç, yağmur duası, çiftçilik, ekin ve birçok dilek için türbeler etrafında çeşitli uygulamalar ve inanışlar ortaya çıkmıştır. Adana ilinde devlet adamları, şair ve hükümdar, aile üyelerine ait, şeyh gibi çeşitli kişilerin de türbelerine rastlanmaktadır. Türbeler etrafında yapılan inanış ve uygulamaların eski Türk inançlarına ait izlere rastlanmaktadır. Türbeler çevresinde yapılan çeşitli inanç ve uygulamalar "batıl inanç" ve İslam inancı içerisinde dine aykırı bulunmasına rağmen yöre halkı tarafından hâlâ bu inanç ve uygulamalardan devam ediyor olması araştırmacıları araştırmaya sevk etmektedir. Adana ilinde çok sayıda evliya ve yatır bulunmaktadır. İşlevlere uygun yeri, kimliği, makamı belli olan 29 adet türbe değer ve saygı görmektedir.

5.1.Ferdi Talepler

5.1.1.Hayatın Geçiş Dönemi İle İlgili Talepler

5.1.1.1.Doğumla İlgili Talepler

Adana ilinde bulunan çoğu türbeye doğum ile ilgili dilekler için gidilmektedir. Türbelere genellikle kadınların çocuk sahibi olmak için gittikleri, dua ettikleri, adak adadıkları, ibadet ettikleri tespit edilmiştir. Türbe etrafında insanlar ibadet dışında çeşitli inanış ve uygulamalarda yapmaktadırlar.

Adana il merkezinde bulunan Çoban Dede Türbesi'ne yöre halkı günümüzde hâlâ büyük bir rağbet göstermektedir. Buraya gelen insanlar hem ibadetlerini yapmakta hem de halk inanışlarını uygulamaktadırlar. Çoban Dede'ye genellikle perşembe günleri gidildiği, çocuk istenildiği ve bu dileğe dönük adak adandığı aktarılmaktadır. Türbe içerisinde namaz kılınıp dua edilmekte daha sonra türbenin etrafında tavaf ederek dilekler söylenmektedir. Türbede kadınlar tahtaya, tabuta, giriş kapısına ellerini sürüp başlarına koyup daha sonra da karınlarını okşamaktadırlar.

Yörede çocuk sahibi olmayı isteyen insanların gittikleri bir başka türbe ise Zilli Dede Türbesi'dir. Normalde adı Ethem Dede olan zâtın uygulamalardan ötürü Zilli Dede olarak anıldığı aktarılmaktadır. Zilli Dede'ye gelen insanlar ibadetlerini yerine getirmektedir. Adaklarını adamaktadırlar. Daha sonra oraya gelen kimseler, bahçede mum yakmaktadırlar. Sadaka taşı da bulunan türbeye hayır amaçlı sadakada verilmektedir. Çoğunlukla çocuk istekleriyle ilgili dilekler için gelinen türbede insanlar ibadetlerinden sonra türbe makamının karşısına geçip oyun oynamaya başlamaktadırlar. Bu oyun esnasında "Al sana bir göbek/Ver bana bir bebek" tekerlemesini söylemektedirler. Türbeye giden çoğu insanın türbede yaptıkları ritüellerden sonra çocuklarının olduğuna inanılmaktadır. Sultan Habibin Nacar Türbesi, Adana ilinde Doğumevi Hastanesi'nin bahçesinde bulunduğu için çocuk isteme, çocuk doğumlarıyla ilgili dileklerin yöneldiği türbelerden bir tanesidir. Hastaneye doğuma gelen insanlar bu türbe aracılığıyla hayırlı doğum olmasını talep ederken, çocuğu olmayan insanlar da çocuk için gelmektedirler. Çocuğu olmayan insanların türbenin dış tarafında mum yaktıkları, orada bulunan taşlara bebek çizdikleri aktarılmaktadır. Doğuma gelen insanların da doğacak çocukları hayırlı bir ömrü olması için adak adadıkları, mum diktikleri görülmektedir Anadolu'nun çoğu yerinde ritüel şeklinde türbelerin etrafında gelişen bir diğer olay ise ad koymadır. Genellikle çocukları olmayan insanların, çocukları olduktan sonra türbede yatan zatın adını koydukları görülmektedir. Adana ili Ceyhan ilçesinde

bulunan Durhasan Dede Türbesi'nde bu durum görülmektedir. Burada yatan zatı, ziyarete gelen insanlar, öncelikle ibadetlerini yapmaktadırlar. Kadınlar türbe etrafında üç, beş, yedi kere dileklerini söyleyerek dönmektedirler. Türbenin içerisine giren kadınlar zatın makamında bulunan deliğe ellerini sokarak oradan toprak almaya çalışırlar. Toprak alan kişiler, o toprağı suyla karıştırıp içerken alamayanlar da türbeye en yakın toprağı alıp aynı işlemi yerine getirirler. Daha sonra kadınlar daha önceden getirdikleri bez parçasını türbe çevresinde bulunan ağaca dileklerini söyleyerek bağlarlar. Çocuk olduktan sonra tekrardan türbeye gelen insanlar burada adaklarını kesip insanlara dağıtırlar. Çocuğa burada adını erkekse "Hasan" olarak koyarlar.

Çocuğu olmayanların gittikleri bir başka yer ise Timurtaş Dede Türbesi'dir. Bir yakınının oraya gidip şifa bulmasını mülakat yapılan kişi şöyle aktarmaktadır:

"Daha sonra bir gün yakınımızın çocukları olmuyordu. Tabi oraya götürdük. Çocuğu olmayanlar mezarın üstüne tahtadan beşik oyuncağı koyar, ağaca beşik tülbent asarlar. Bizde öyle yaptık. 2 ay sonra o tanıdığımızın erkek evladı olacağı haberi geldi. Türbelerde adak adarken, orada dilek dilerken, dua ederken "Allahım bana erkek çocuk nasip eyle diye dualar etmiş." (KK 38).

Yukarıda belirtilen ziyaret yerlerinin dışında, yöre etrafında çocuk istemek için gidilen yerler: "Bulut Dede, Şıhmus Dede, Ali Dede, Arpacı Dede, Narlı Dede, Arap Baba, Yedi Kardeşler Türbesi, Ağca Baba, Çomak Dede, Hasan Esad Bağdadi, Timurtaş Dede, Gaffur Baba, Sadık Sultan ve Sofu Dede" türbelerdir. Buralarda çaput bağlama, mum yakma, tütsü yakma, dua etme, para atma, adak adama, saçı dağıtma, namaz kılma gibi âdetlerin hâlâ kısmen de olsa yapılmaya devam edildiği görülmektedir.

5.1.1.2.Evlilikle İlgili Talepler

Adana ili ve çevresinde yaşayan insanlar kısmet açmak, evlenmek, hayırlı kısmet bulmak, hayırlı ve mutlu bir evliliğe sahip olmak için çeşitli türbelere gitmektedirler. İnsanlar bu türbelerde yatan kişilerin aracılığıyla Tanrı'dan dilekte bulunmaktadırlar.

Çoban Dede Türbesi, evlilik için gelen insanların uğrak yerlerinden bir tanesidir. Buraya gelen insanlar çeşitli ibadetlerini yaptıktan sonra taşlara bir ev çizmekteler ve adak adamaktadırlar. Dileklerinin kabul olması içinde türbe etrafında tavaf etmektedirler. (KK 9). Çoban Dede Türbesi'ni yörede yaşayan insanlar düğün öncesinde veya sonrasında ziyaret etmektedirler:

“Düğünden sonra gelin ile damat barajda tur attıktan sonra konvoy halinde Çoban Dede’ye çıkarlar ona dua ederler. Etmelerinin sebebi yeni evleniyorlar nazar değmesin evin içinde ağızlarının tadı hep olsun dertsiz sıkıntısız bir hayat için dilekte bulunurlar.” (KK 10). Benim kına günüm dua etmek için Çoban Dede’ye gitmiştik. Hayırla başladık hayırla bitsin düşüncesiyle. (KK 15).”

Karataş ilçesinde bulunan Mutlu Dede Türbesi, evlilik için gelen ziyaretçilerinin uğrak yerlerindendir. Buraya gelen insanlar ibadetlerini yerine getirdikten sonra mum yakmaktadırlar. Sonrasında türbenin makam odasında bulunan sepetteki taş alınıp türbe etrafında üç, beş, yedi kez tavaf edilmekte ve bu tavaf esnasında dilekler söylenmektedir. Son olarak avuçlarının içindeki taşı yanar hâlde bulunan bakurun içerisine yani tütsünün içerisine bırakmaktadırlar. Dua ve talepleri kabul gören insanlar tekrardan türbeye gelerek burada adaklarını yerine getirmekte insanlara ikramda bulunmaktadırlar.

5.2.Kişisel ve Toplumsal Talepler

5.2.1.Kişisel Talepler

Kişisel olarak borçlardan kurtulma, iş bulma, işlerinin bolluğu ve bereketi, hanesine bereket bolluk, sınavdan başarılı olma, ev, araba gibi istekler üzerine gidilen türbelerdir. Adana’da bulunan çoğu türbeye bu istek ve amaçlarla gidildiği görülmektedir.

5.2.2.Toplumsal Talepler

Türbe etrafında yaşayan insanlar yörenin geçim kaynağı olan işlevlere yönelik topluca ziyaret yapmaktadır. Adana’nın kırsal kesimlerinde hâlen devam eden çiftçilik ile bağlantılı olarak da türbelerden istekte bulunmaktadır. Çoğunlukla insanların yağmur duası için gittikleri görülmektedir. Kuraklık döneminin ardından yağmurların yağması, suların bol olması, mahsulün bereketli ve bol olması için gidilmektedir.

Yörede yapılan yağmur duaları genellikle halkın topluca türbe, yatır veya ziyaret yerinde kutsal sayılan alanlara gitmesi ile başlamaktadır. Burada iki rekât namaz kılınır, dua edilir, kurban kesilir ve kurban etiyle insanlara yemekler ikram edilir. Adana ilinde sadece kuraklık dönemlerinde bu uygulamaların yapıldığı aktarılmaktadır.

Adana’nın Ceyhan ilçesinde bulunan Narlı Baba Türbesi, yağmur duası için sıklıkla gidilen yerlerden bir tanesidir. Burada yapılan bir mülakatta mülakat yapılan kişi şunları aktarmaktadır: “Burası çiftçilikle geçimini sağlar. Çiftçilikle ekmeğini kazanır. Bir

zaman baya kuraklık oldu. Hocayla toplanıldı. Narlı Dede'ye gittik orada yağmur duası yapıldı. 2 gün sonra yağmur yağdı. Bir hafta aralıksız sürdü yağdı yağmur. Biz Allahtan istedik mübarekler vesile oldu." (KK 55).

Kozan ilçesinde var olan Çomak Dede Türbesi'ne Kozan'da havaların kurak gittiği, don olaylarının sıklıkla yaşandığı dönemlerde topluca gidilip dualar edilmektedir.

Çiftçilik çoğu toplumda geçim kaynağıdır. Çiftçilikte yağmurun yağmadığı zamanlarda mahsulün yetişmemesi veya verimsiz olması gibi durumlar ortaya çıkmaktadır. Bu zamanlarda yağmura dönük çeşitli uygulamalar yapılmaktadır. Bulut Dede Türbesi, yağmur duası için gidilen türbelerdendir. Yağmurdan dolayı adının bu şekilde nesilden nesile aktarıldığı da düşünülmektedir:

"Bulut Dede yağmur duası için gidiliyor. Yağmur duası için bir gün halk toplanmış, mübarek daha sonra ellerini açmış ondan sonra bulutla mübarek şehrin üstünden geçmiş ve üç gün kesintisiz yağmur yağmış." (KK 31)

Muharrem Orucu zamanlarında, Durhasan Dede, Mutlu Dede, Timurtaş Dede, Narlı Dede ve Arap Baba'ya gidildiği de görülmektedir.

Bunun yanında Hıdırellez'de aşure ve pilavlar yapıldığı insanlara ikram edildiği de aktarılmaktadır.

Sofu Dede Türbesi, Karaisalı ilçesinde bulunmaktadır. Bu türbe her sene Hıdırellez'de şehitleri ve Sofu Dede'yi anma günü olarak tertip edilmekte, hatimler okunup festival havasında gelenek yaşatılmaktadır.

Anadolu'da çoğu efsanede evliyaların çeşitli savaşlara katıldığı aktarılmaktadır. Evliyalardan özellikle zor zamanlarda yardım beklenmektedir.

Mutlu Dede'nin Kıbrıs Barış Harekatı'na katılışı şöyle anlatılmaktadır:

"O dönem hava saldırısı olabileceği için karartma yapılıyordu. Kıbrıs Harekatı başladığında burda türbeden de nurlar, ışıklar uçuşmuş. O dönem yakıt için bir savaş uçağı Adana'ya dönüyor Karataş semalarında pilotun yanına Mutlu Dede oturmuş. Sen geri dön sür evladım demiş. Pilot korkmuş kimsin sen demiş. Ben aşağıdaki Mutlu Dedeyim, Sen sür savaşı kazanalım demiş. Mutlu Dede de bir şey olmayacak Allahın izniyle demiş. Daha sonra pilot geri Kıbrıs'a sürmüş. Savaşı kazanmışlar, Adana'ya kadar Mutlu Dede pilotun yanındaymış, gitmişler. Pilota evladım görüşürüz, sen işin görevin bitince Adana Karataştayım yanıma gel demiş. Mutlu Dede dersen sana yerimi

gösterirler demiş. Daha sonra pilot Adanadaki görevini bitirmiş. Ankaraya dönmüş komutanlarına, ailesine durumu anlatmış. Sivil vaziyette Adana'ya gelmiş Garnizonda komutana olayı anlatmış. Komutan yardımcı olmuş pilotu arabayla Karataşa türbeye götürmüş. O pilot orda adaklar kestirip insanlara dağıtmış. Daha sonra orada ibadetlerini yapmış. Ankaraya geri dönmüş." (KK 41, 46, 47).

Kıbrıs Barış Harekatı'nın başladığı gün Ali Dede'nin türbesinden bir ışık saçıldığı ve savaşa gittiği, savaş bittikten sonra ışığın söndüğü ve askerlerinde türbeyi ziyarete geldiği aktarılmaktadır.

Bulut Dede'nin Lefke'de bulunan askerlerin üzerine bulut gibi gittiği ve üzerlerinde bulut olarak durduğu askerleri koruduğu da aktarılmaktadır.

5.3. Halk Hekimliği İle İlgili Talepler

Halkın olanak bulamadığı, maddi açıdan yetersiz olduğunda veya başka sebeplerle doktora gidemediğin de veya gitmek istemediğinde, hastalıklarını tanımlama ve tedavi ettirmek amacıyla başvurduğu yöntem ve işlemlere halk hekimliği denilmektedir (Boratav, 2016: 139). Anadolu'nun hemen hemen her yerinde, köyünde, bucağında bulunan türbeler halkın şifa aramak, bulmak amacıyla gittikleri yerlerdir. Adana ilinde insanların türbelere şifa bulmak amacıyla gittiği, gidenlerin şifa bulduğuna inanılmaktadır. Teknolojinin gelişmesi, tıp ilminin ilerlemesi ve gelişmesi, hastanelere ulaşımın yeterli seviyelere gelmesiyle beraber türbelere olan ilgide gün geçtikçe azalmıştır.

5.3.1.Çocuk Hastalıkları

Adana'da çocuk hastalıklarıyla ilgili geçmişten günümüze halkın türbelere gittikleri aktarılmaktadır.

Çoban Dede Türbesi bu noktada önem arz eden türbelerdendir. Buraya giden kimseler çeşitli ritüeller ve ibadetler sonrasında Tanrı'dan şifa istemektedir. Kaynak kişimiz (KK 23) çocuğunun kalbiyle ilgili bir sıkıntısının olduğu ve bu amaçla çocuğunu Çoban Dede Türbesi'ne götürdüğünü, çocuğunu türbe içerisinde uyuttuğunu devam eden günlerde çocuğunun durumunun iyiye gittiğini ve hastalığının iyileştiğini aktarmaktadır.

Cabbar Dede Türbesi'nde çocukları yaramaz olan annelerin gittiği söylenmektedir. Türbenin ortasında yer alan delikten bir parça toprak alındığı ve bu toprağı suyla karıştırıp çocuğa içirildiği sonrasında çocuğun uslandığı belirtilmektedir.

5.3.2.Yetişkin Hastalıkları

Mutlu Dede Türbesi, Adana ili Karataş ilçesinde yer almaktadır. Bu türbeye şifa için giden insanlar mevcuttur. Bir kadının zamanında kanser hastalığı sebebiyle türbeye gittiği, niyet edip türbe içerisinde uyuduğu ve o esnada ameliyat edildiği şu şekilde anlatılmaktadır:

"Onların ablası ölümcül bir hastalığa yakalandı. Balcalı'ya hastaneye doktora gitmişler. Doktor günü bekleyin hastalık umutlu haber vermiyor demiş. Ameliyat yaparız ama yaşı, hastalığı masada kalması yüksek ihtimal ona göre karar verin demişler. Daha sonra Karataş'a dönmüşler. Hasta ablaları rica etmiş Mutlu Dede'ya bırakmışlar. Orada akşama kadar ibadetini yapmış adaklar adamış bakurlar yakmış. Daha sonra yerini yapmış türbe içerisinde uyumuş. Biz görmedik ama çeşitli yakınen tanıdığımız kadınlar izini görmüşler. Türbe içinde Mutlu Dede ameliyat etmiş. Uykudayken rüyasında Mutlu Dede'yi görmüş. Mutlu Dede ona kızım sakin ol ben şimdi seni ameliyat edip iyileştireceğim inşallah demiş. Sabah uyanmış yorgun vaziyette hastalığın bulunduğu yere bir bakmış iz var. Daha sonra çocuklarını kardeşlerini aramış çağırmış. Gelmişler apar topar Balcalı'ya hastaneye götürmüşler. Doktorlara durumu anlatmışlar doktorlar böyle bir şey doğru değil mümkün değil demişler. Kadını hemen incelemeye almışlar. Bütün tetkikleri yapmışlar hastalıktan eser kalmamış. Doktorlar şok olmuş. Sonra tabi taburcu edilmiş. Kadın hiçbir şey olmamış gibi hayatına devam etti." (KK 41).

Yeni çağda hızlı bir şekilde artan kanser hastalığı, hastalığın seyri ve sonuçlarından dolayı insanlarda umutsuzluk ve kaygı yaratmaktadır. Bu korkuyu dindirmek amacıyla insanların türbe veya ziyaret yerlerine gittiği görülmektedir. Adana ilinde bulunan Gafur Baba Türbesi'ne bir kadın rüyasında gördüğü için başka bir ilden gelmektedir. Kanser hastası olan kadın türbe içerisinde şifa bulmuştur. Kaynak kişi şöyle aktarmaktadır:

"Kadının da hastalığı varmış kötü hastalık. Kadına makamıma gel demiş. Kadın türbeye gelmiş eşiğinde bayılmış uyumuş. Mübarek yine rüyasında görünmüş sohbet etmişler. Daha sonra geçmiş olsun demiş ve kadın ayılmış. O günden sonra kadının hastalığı geçmiş ve kadın her bu türbeye geldiğinde eşiğinde bayılır uyurmuş." (KK 27)

Adana ilinin en bilinen türbesi olan Çoban Dede'ye hemen hemen her konu için gidilmektedir. Hastalıklardan dolayı da türbeye gidildiği görülmektedir. Kötürüm hastalığı için Çoban Dede'ye giden insanlar orada şifa aramaktadır. İnsanların ibadetlerini yaptıktan sonra kötürüm olan insanı türbe içerisinde yatırdıkları

aktarılmaktadır. Daha sonra uyku esnasında Yasin Suresi okunduğu, türbe etrafında tavaf edildiği, türbe puşîdelerine el sürülüp yatana değdirildiği aktarılmaktadır. Kaynak kişi, hususi bir hastalıktan dolayı tanıdığının türbeye gittiğini, Yasin okuduğunu, namaz kıldığını, türbe etrafında yedi kere tavaf ettiğini, adak adadığını sonucunda şifa bulduğunu belirtmektedir. Türbe çevresindeki toprağın alındığı ve hastalığı olan kişiye suyla karıştırıp içirildiği, bunun yanında egzama gibi cilt hastalığı olanların türbe etrafındaki toprağın hastalığı olan yerlere sürüldüğü de aktarılmaktadır. Bir başka kaynak kişi, annesinin hususi hastalıktan dolayı gittiğini sonucunda şifa bulduğunu ve adak olarak 30 gün oruç tuttuğunu belirtmektedir (KK 4).

Durhasan Dede Türbesi, Adana ili Ceyhan ilçesinde bulunmaktadır. Buraya insanlar türlü hastalıklarından dolayı gitmektedirler. Türbe etrafında dolanan insanlar çaput bağlamaktadırlar. Çaput bağladıktan sonra türbe içerisinde girip makamın ortasında bulunan delikten toprak aldıklarını ve suyla karıştırıp şifa aradıkları aktarılmaktadır. Cabbar Dede Türbesi'ne gelen insanlar genellikle sırt, kol, el vücut ağrıları için gelmektedirler. Hastaların şifa bulacakları iki tane sırt taşı türbenin girişinde bulunmaktadır. Buraya sırtını dayayan insanların şifa bulacaklarına inanılmaktadır. Türbe makamında bulunan deliğe elini sokup içinden toprak almak isteyen insanlar niyet ve adaklarını adayıp bu toprağı şifa olması amacıyla suyla karıştırıp içmektedirler. Bir kaynak kişi şifa bulmasını şöyle aktarmaktadır:

"Mübareğin tabutunda bir delik yer vardır. oraya da kolunu sokarsın. Kolundaki ağrı veya hastalığı varsa geçer. Yaradandan isteyeceğiz tabi. Benim sırt ağrım vardı buradaki taşta geçti, kolum ağrırdı buradaki tabuta elimi soktum geçti. Mübarekler aracı, vesile biz Allahtan istiyoruz, oluyor.". (KK 68).

5.4.Türbelerin Oluşumu

Türbeler çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bazı türbeler yatan zâtın kerametleri sonucunda ortaya çıkarken bazı türbeler de iskân sonucu ortaya çıkmaktadır.

5.4.1.İskân Sonucu

Ramazanoğlu Türbesi, Ulu Camî Türbesi, Ziya Paşa Anıtı insan eliyle yapılmış türbelerdendir. Şeyh Ali Zülfikar Türbesi, Abdürrezzak Türbesi, Şeyh Ali Efendi, Şeyh Movsar El İlishani türbeleri de cami içinde olan türbelerdir.

5.4.2.Rüya veya Keramet Sonucu Bulunan Türbeler

Kimi evliyaların mezar yerleri bilgi yoluyla bulunurken, kimi zaman makamları rüya yoluyla veya keramet sonucunda insanlara bildirilerek bulunmaktadır.

Bulut Dede, bir gün İstanbul'da yaşayan bir insanın rüyasına girerek mezarının yerini söylemiş ve göstermiş. İstanbul'dan gelen kişi o evin üstünde bulut olduğunu görmüş ve durumu ev sahiplerine aktarmış. Orası daha sonra türbe hâline getirilmiş.

Durhasan Dede, bir keramet sonucunda bulunmuştur. Dedenin bulunduğu alan düzleştirilmek istenirken kepçenin dişlerinin kırıldığı aktarılmaktadır.

Narlı Dede, Arap Baba türbelerinin düzenlenmesi şöyle aktarılmaktadır:

" Koca Mustafa vardır. Haca gitti. Dönüşte rüya görmüş. Rüyayı gördükten sonra Narlı Dede'nin ve Arap Baba'nın çevre duvarını ördürüyor. Rüyasında oğlum benim çevrem kötü uğursuzlar geliyor düzelt çevremi demiş öyle yaptırmış hemen. Galiba mübarekler rahatsızlıklarını tek tek bildirmişler rüyasında." (KK 38).

5.5.Ziyaret Zamanları

5.5.1.Dinî Günler

Toplum içinde dini günler her zaman bir araya gelme ve ibadet günleri olarak kabul edilmiştir. Anadolu'da bayramlar, arife günleri, kandiller, muharrem oruçları dinî günler olarak görülmekte ve kabul edilmektedir.

Hemen hemen bütün türbelerde dinî günlerde toplanıldığı aktarılmaktadır.

5.5.2.Festival ve Törensel Zamanlar

Festival, kolektif olarak ortaya çıkan grupların yaşamında kökleşmiş amaçlara hizmet eden bir toplanmadır. Festival, kişisel dini bağlılıkları, kişisel icralar için fırsatlar sunmaktadır. Festivallerde atalara tapma veya kutsama, grup amaçlarının ifade edilmesini sağlayan grupların kimliklerini de dışa vurum amacıyla ortaya çıkaran bir süreçtir (Stoetje, 2009: 334). Adana ili Karaisalı ilçesinde bulunan Sofu Dede Türbesi her yıl "Sofu Dede ve Şehitleri Anma Günü" etkinliği festivali düzenlenmektedir. Burada Sofu Dede ve şehitler için Kur'an-ı Kerim okunduğu, dualar edildiği çeşitli etkinlikler yapıldığı görülmektedir.

6.ADANA YÖRESİNDE BULUNAN TÜRBE VE YATIRLARIN KÜLT MERKEZLİ DEĞERLENDİRİLMESİ

6.1.Ağaç Kültü

Tarihin her döneminde insanlar tarafından varlığı ve ruhaniyeti kabul edilmiş olan ağaca çeşitli kutsallıklar atfedilmiştir. Hayatı, ölümsüzlüğü, bilgeliği, canlılığı ifade eden ağaç, insan zihni içerisinde her zaman kutsal bir konumdadır. Dünyanın birçok yerinde ağaç simgesine korku ve saygı ile yaklaşıldığı görülmektedir. Türk inanış ve düşünce sistemi içerisinde ağaç çok önemli bir yere sahiptir. Ağaç, Türkler için hayat ve kutsallık ifade eden bir simgedir. Bu düşünce sistemi içerisinde hayat ağacı kavramı bulunmaktadır. Hayat ağacı inancı, dünyada var olan kavimler içerisinde kült inançlardan birisi olup çoğu inançların kökeninde yer almaktadır. Gözle görülen, çeşitli özellikleriyle kavimler tarafından saygı duyulan ağaç, mitolojik bir sembolken çeşitli mucizeler de bu ağaç etrafında oluşmaktadır. Hayat ağacı, hayat bahşederken üç âlemi de birbirine bağlamaktadır. Kavimler tarafından simgeleşmiş olan hayat ağacı, insanların ve canlıların üç âlem içerisindeki işlerini düzenlerken, dünyanın düzenini temin edip içinde bulunduğu toplum içinde ortak bir bağ, dayanışma ve yakınlık sağlamaktadır. Hayat ağacının Türk boylarında çeşitli şekillerde adlandırıldığı ve tanımlandığı görülmektedir. Altaylılar, "temir terek" –demir ağaç- (kavak topol) derken, Sibirya Tatarları "pay-yulang baypixta", Karaçay-Malkarlar "curtta jangız terek", Hakaslar "payxazıng bayakağaç" adıyla tanımlamaktadır. Türk dünyasının geneline bakıldığın da "bayterek" ve "baygaç-bayağaç" adlarının kullanıldığı görülmektedir (Ergun, 2012: 185-186). Her üç âlemi kapsayan ve bu âlemlerin merkezinde yer alan hayat ağacı, doğu yönünde bulunmaktadır. Cennetin doğusunda, Tanrı mekânının doğusunda, yeryüzünün hakanının evinin doğusunda olduğu düşünülmektedir. Bütün ağaçlardan daha büyük, daha gösterişli bu durumların hepsini bünyesinde barındırmaktadır (Ergun, 2012: 188). Hayat ağacının göğün direği olarak adlandırıldığı ve böyle tanımlandığı çeşitli anlatılarda yer almaktadır. Yakutlar'ın anlatısında hayat ağacından, göğün direği olarak şöyle bahsedilmektedir:

> *"Onlara göre bu sırık, "göğün direği", idi. Bu kuş, yaygın olarak, "çiftbaşlı kartal", şeklinde yapılırdı. "Dünyacın direği", dört köşe yontulmuş bir ağaçtı. İnanışlara göre bu sırık, "göğe uzanıyor" ve tepesinde de, "kartal" bulunuyordu."* (Ögel, 2015: 224).

Yine Yakutların deyimlerinde hayat ağacından şu şekilde geçmektedir:

> *"Tepesi, "göğe uzayan", büyük bir ağaç vardır. "Büyük Tanrı", Ayı-Toyon ile karısı Suolta-İye'nin çocukları, bu ağacın dallarında oynaşır ve orada yaşarlardı. Bir çocuk doğduğu zaman, "şamanlar göğe çıkar" ve bu ağacın dalları arasından, bir ruh (kut) getirirlerdi. Göklerde uçuşan bu insan ruhları, küçük kuşlara benziyorlardı…"* (Ögel, 2015: 224).

Hayat ağacı, Türk düşünce ve inanç sisteminde Tanrı tarafından yer ile gök yaratıldığı vakitte yaratıldığı aktarılmaktadır. Dalları ve budakları gümüşten, altından olduğu, gövdesinden sarı renkte bir sıvının aktığı söylenmektedir. İnsanlığın ilk atası olan kişilerin "Âdem", "Er Sogotoh", "Arıı Han", "yalangug kişi" hayat ağacının gövdesinden ve tepesinden çıkan sıvıyla beslendiği aktarılmaktadır. Gövdeden ve tepeden çıkan sıvıyla içecek ve yiyecek ihtiyacının karşılandığı, içenlere; gençlik, canlılık, zindelik, hayat bahşedildiği belirtilmektedir. Çeşitli nimetleri verdiği için "el-Vehhâb", ağırlamasıyla "el-Muizz", her yaratılana nimet vermesiyle "el-Mukit", "el-Kerim", canlılık katmasıyla "el-Muhyî", diri oluşuyla "el-Hayy", bollukla "el-Mâcid", "zül-Celâl-i Ve'l-İkrâm" sıfatlarıyla sembolize edilmektedir (Ergun, 2012: 195). Yakut Şamanlığında "Aar-Kuduk-Mas" ("Kutsal Ağaç" ya da "Büyük Ağaç") adında özel bir ağaç bulunmaktadır. Bu ağacın dallarında şamanların ruhlarının eğitildiği, terbiye edildiği ve bu eğitim sürecinde kullanılan kuş ve kuş yuvalarının olduğu aktarılmaktadır. Bu kuş yuvaları tepeden tabana kadar bulunduğu, şamanlar kendi aralarında müsabakalara başladığında, her şaman rakibinin kuş yuvasını parçalamaya gayret ettiği söylenmektedir (Ksenefontov, 2011: 59).

Yakut Şamanlığı'nda göklerde "Iyık-Mas" adında bir ağacın bulunduğuna inanılmaktadır. Bu ağacın ucunun göğün dokuzuncu katına kadar uzandığı, genişliğinin ise tahayyül edilemediği belirtilmektedir. Ağacın kökünden tepesine kadar üzerinde urlar olduğu, parlak dallarının görünmediği, bu urlar arasında şamanlar doğurduğu ve bu şamanların sihir ve büyücülüğü öğrendiği belirtilmektedir. Ana gövde içerisinde, güçlü doğumların olduğu, şamanların ise ağacın kökünde doğduğu, en büyük şamanların, kötü ruhların "Harsa-Cabın" aşağı ülkesinde özel bir beşikte eğitildiği ve pinekleyerek savruldukları aktarılmaktadır. Geleceğin şaman ruhun "Cokuo" adı verilen dağın dibinde doğmaktadır. "Cokuo" dağının tepesinde dalları kırılmış, aşağı doğru sarkan dallarıyla bir çam ağacının bulunduğuna inanılmaktadır. Bu ağacın tepesinden tabanına kadar her kademesinde kuş yuvalarının bulunduğuna yüksek dallarda doğup

büyüyen şamanın tabanlarda ortalarda doğup büyüyen şamandan daha kıdemli olduğu aktarılmaktadır (Ksenefontov, 2011: 47-48).

Er-Sogotoh destanı Yakut Türkleri'nin millî bir destanıdır. Konusu yaratılış ve türeyiş olan efsanede hayat ağacına "Hakan Ağacı" denildiği, hayat ağacıyla ilgili çeşitli önemli ibarelerin olduğu görülmektedir:

"Ağaç Hakanâ rastlar, gelirmiş tam önüne
Büyük bir çayır vardı, bu yerin ortasında
Çok eski bir esinti, eserdi hep başında
Ağaç Hakan büyüktü, her şeyin anasıydı.
Varlık ona bağlıydı, gökle yer binasıydı.
Kökleri kaplar idi, Yeraltı dünyasını,
Zirvesi deler idi, göğün dokuz katını,
Tam yedi ayaklı idi, ağacın yaprakları,
Ondan daha büyüktü, sarkan kozalakları,
Ağacın tam kökünde, görülürdü bir kaynak
Hayat suyu bu idi, akar giderdi ap ak.
Ak ve kara inekler, ihtiyar olmuşlardı.
Bu sudan içenlerse, yeni can bulmuşlardı.
Ağaçta uçan kuşlar yorgun bitâp olurdu.
Gelip bu sudan içen, yeni kuvvet bulurdu.
Bu kutsal ağacında, bir sahibi var idi." (Ögel, 2015: 111).

Yakut Türklerinde dünyanın sekiz köşeli olduğu ve bunun ortasında Kutupyıldızına kadar uzanan büyük bir ağaç olduğu aktarılmaktadır. Bu ağaca Türkler de "Demir-Kazık" denilmektedir. Hayat ağacı, Yakut Türklerinde astronomik düşüncelerle bağdaştırarak şu şekilde aktarılmaktadır:

"Dünyamız Yakutlarca, sekiz köşeli imiş,
Yerin ortası ise, sarı göbekli imiş,
Dünyanın göbeğinde bir de ağaç var imiş.
Bu ağaç büyük imiş, göklere çıkar imiş.
Bu ağacın heryanı, Tanrıdan hep süslüymüş,
Kabukları, kütüğü, tıpkı som gümüşlüymüş.
Ağacın gövdesinden, bir usare akarmış,
Bu kutsal suyun rengi, altın gibi parlarmış.
Ağacın budakları, ta göklere uzanmış.
Gören sanırmış sanki, dokuz dallı şamdanmış!

Yaprakları büyükmüş, dallarından sarkarmış." (Ögel, 2015: 112).

Hakasların "Altın Çüs" adlı destanında hayat ağacının yaratılışı şöyle aktarılmaktadır:

"Yer damarlanmaya başladığında
Yer gökyüzüyle çevrelenende
Kar beyazımsı dağlar toparlanıp kalktığında
Ak denizler kabararak aktığı zamanda
Bulutların arkasından güneş battığında
Buzların arkasından güneş battığında
Karmaçla toprak bölündüğünde
Kovayla su süzüldüğünde
Altın pürlü (yapraklı) Pay Hazın (akağaç)
Sallanıp ilk defa bittiğinde (büyüdüğünde)
O eski zamanlarda kanatlı kuş
Kanatlarını sallayarak uçtuğunda
Samur o eski zamanlarda
İlk defa atlayarak koştuğunda
Şimdiki nesilden önce
Eski nesilden çok daha önce
Ayna (kötülük) girmeyen arı yerde
Rüzgâr girmeyen, ızıh yerde
Yüksek denizin altında
Ak denizin yanında
Sayısız mal (at sürüsü) sahibi (iyesi)
Karısı ihtiyar "Ak Ölen"le birlikte
Alp Ak Han yaşardı." (Ergun, 2012: 196).

Türk inanç ve düşünce dünyasında hayat ağacı meyvesizdir. Diğer kavimlerin kültürlerinde hayat ağacı çeşitli meyvelerle betimlenmektedir. Hayat ağacı, canlıların ihtiyaç duyduğu yiyecek ve içeceği kendi öz suyunda barındırmaktadır. Hayat ağacının gövde ve tepesinde bu önemli sıvının olduğuna inanılmaktadır. Türk kültüründe hayat ağacından akan sıvı önemlidir ancak ağaçtan daha az önem arz etmektedir. Hayat ağacının meyvesiz olması ve besleme özelliği bir Saha destanında şu şekilde aktarılmaktadır.

"O parlak gümüş
Yaprağının kenarından
Arı ılaş ördek yumurtası kadar

Sarı bereket
Aşağıya doğru
"Çal-çal" damlayarak,
Lohuar gümüş
Seçkin kozalağın tepesinden,
Kögön ördek yumurtası kadar,
Beyaz süt ürünü
"Söl söl damlayarak,
Bu güzel ağacın
Etrafında
Kaymak yağı
Derin girdapları var,
Katı yağı
Karanlık derinlikleri varmış.
Onun bereketinin
Uzun yüzeyinde
Kudretli geniş göğün,
Makas haçlı kanatlı,
Kuşlarının kenar çeşitli,
Akrabaları toplanıp,
Yemek yiyip, dinlenip,
Burada durarak,
Tatil yaparak,
Şarkı söyleyerek
Geçtikleri ağaçmış.
Bereketli kuşaklı
Orta dünyada var olan,
Yürüyen ayaklı,
Birçok soyları
Hepsi toplanıp,
Durup eğlenip
Uluyup götürüp
Yemek yiyip, dinlenip
Geçtikleri ağaçları imiş" (Ergun, 2012: 197-198).

Maaday Kara destanının giriş kısmında Altay'ın azamet ve zenginliğinin sembolleştiği, Tanrı Ülgen tarafından yaratılan hayat ağacı şöyle tasvir edilmektedir:

"Yetmiş ayrı nehrin birleştiği yerde,
Yedi büyük dağ-kalenin arasındaki vadide
Yüz dallı ölümsüz kavak
Ay ve Güneş'in ışıkları altında
Altın gibi parlayarak duruyor.
Aya doğru eğilmiş bu yanından
Altın yapraklar dökülen
Güneşe doğru eğilmiş bu yanından
Gümüş yapraklar dökülen
Aşağıya doğru dökülen
Kırk ayrı dallı
Yukarı doğru kalkmış
Yetmiş ayrı dallı
Bir dalının altında
Yüz kısrak barınabilir.
Onun diğer bir dalı altına,
Bir yılkı sığabilir
Üçüncü dalının altında,
Kırk koyun gizlenebilir
Başı sık yapraklı bay-tereğim
Sallanarak duruyor
Gövdesi yapraklı bay ağacım
Parlayarak burada durur
Yedi boğumlu ölümsüz kavağın tepesinde
İki benzer at başınca altın guguk
Gece gündüz karşılıklı öterek
Burada otururlardı
Altay'da." (Bekki, 2020: 120-121).

Yakut kahramanlık destanı Olonho içerisinde, ayıı aymağa kabilesinin yaşadığı, olonho başkahramanının doğup büyüdüğü ülkenin tam ortasında bir ağaç yer almaktadır. Bu ağaç, evrenin üç dünyasını, doğup büyüdüğü gövdesinin bulunduğu Orta Dünya'yı, tanrıların yaşadığı üst dünya'yı ve abaahı canavarlarının bulunduğu alt dünyayı birbirine bağlamaktadır. Bu ağacın üst dalları, gökyüzüne tanrı Uluu Toyon'un yerine, kökleri ise toprağa saplanarak yeraltı dünyasının hâkimi Arsan Duolay'ın evine kadar gitmektedir. Olonho içerisinde bu önemli ağaç şu şekilde tasvir edilmektedir:

"Çıkık kökleriyle, kolayca soyulan kabuğu ile

Büyük dallarıyla ve yan yatmış tepesi ile
Kara boranla ve kurbanların ruhlarıyla dost olan
Dallı budaklı kutsal mutluluk ağacı,
Yüksek çapraz burunun ta tepesinde
Tek bir ağaç büyüyordu.
Ters çevrilmiş yeleli kımız fincanları gibi
Gümüş kozalakları etrafında asılıydı.
Kozalakların uçlarından beyaz keklik gibi
Köpüklü suyu yere düşmekteydi.
Düğümlü at kuyruğu ve yelesi gibi
İpeksi yeşil iğne yaprakları
Dağılarak sarkmaktaydı.
O iğne yapraklardan erkek keklik büyüklüğünde
Daima köpük damlaları damlardı.
Batıya dönük dalından
Durmaz bilme akıntı şeklinde,
Kutsal toprağa düşerlerdi
Bu akış, toprak-anayı üç kulak delerek
Tertemiz süt gölünü oluşturmuştu.
Bu ağacın suyu ile beslenerek
Can verici suyunda yıkanarak
Zayıflar güçlenir, küçükler büyür.
Hastalar iyileşirdi.
Yaşayanların mutluluğu için yaratılan,
Kutsal dualı han ağacın göreviydi bu." (Puhov, 2015:40-41).

Türk inanç sistemi ve düşüncesinde ağaç kültü, çeşitli ağaç türleri çevresinde gelişmektedir. Bu ağaçlar başlıca, kayın, çam, sedir, selvi, ardıç, kavak, dağ servisi türlerinden meydana gelmektedir. Her ağacın anlam ve işlevi birbirinden farklılık göstermektedir.

Kayın ağacı, şaman kültünde kutsal ağaç olarak kabul edilip tasvir edilmektedir. Şaman, göklere ulaşmak için törenin yapıldığı alanda bulunan kayın ağacının gövdesinde bulunan basamaklara basarak, ağacın göklerle olan bağlantısı ile göklere eriştiği aktarılmaktadır. Çeremisler, toplulukların saygı duyduğu ve ritüeller için insanların etraflarında toplandığı ağaçların bulunduğunu, kurban ettikleri hayvanların derilerini ve

kemiklerini bu kutsal ağaçlara astıklarını aktarmaktadırlar. Buriyatlar, kulübelerinin girişinde bulunan ve dallarına çaputlar astıkları, birden fazla kakımın asılı olduğu, gelincik derisi astıkları iki kayın ağacının önünde sabah güneş doğarken, akşam güneş batarken iki üç kere eğildikleri belirtilmektedir (Roux, 2005: 62). Karakurum ve Selenga ırmakları Kamlançu denilen yerde birleşmektedir. Bu iki ırmak arasında iki ağaç olduğu rivayet edilmektedir. Bu ağaçların birisinin "kusuk" olduğu çamı andırdığı aktarılırken yapraklarının selviye benzediği, meyveleri ve meyvelerinin biçiminden dolayı şiguzaya benzediği, diğer ağaca ise "toz" kayın ağacı denildiği belirtilmektedir (Roux, 2005: 343-344).

Kayın ağacı, Türkistan, Sibirya, Rusya ve Baltık ülkelerinin ormanlarında bulunmaktadır. Türkiye'de Erzurum, Kars ile Nemrut Dağı civarında görülmektedir. Kayın ağacı, Anadolu'da "akağaç" diye anılan "Batula alba" türüne sahip olan ağaçtır. Türk kültürü ve mitolojisinin en önemli ağaçlardan bir tanesi kayın ağacıdır. Tanrı'nın ağacı olduğuna inanılan kayın ağacının, iyi ruhların yeryüzüne inme yolu olduğuna inanılmaktadır. Bu sebeple kayın ağacının, bulunduğu yerdeki insanlara ferahlık ve içtenlik verdiği, rahatlattığı, sevindirdiği, iyileştirdiği, iyiliğe yön verdiği aktarılmaktadır. Türk anlayış ve inanç sisteminde kayın ağacının kadınların ve anaların ana kutlarının sindiğine inanılmaktadır. Bu nedenle kayın ağacının kesilmesi yasak hâle gelmiştir. Kadınların ve çocukların koruyucu ruhu olduğuna inanılan Umay Ana, Tanrı'nın emriyle yeryüzüne iki kayın ağacıyla birlikte inmiştir. Kötü ruhlarla mücadele eden kamlar bu sebeple davullarında ve davul araçlarında, asalarında, kap kacaklarında Tanrı'nın kutunu taşıdığına inanılan kayın ağacından malzeme üretmeye gayret etmişlerdir. Kamların, davullarının genellikle üst tarafına kayın ağacının tasvirini çizdikleri görülmektedir. Bir Sagay kamına davulunda bulunan kayın ağacı sorulduğunda ; "Biz Ülgen atamızdan il türediğimiz (zaman) Umay anamızla beraber, bu iki kayın (ağacı yere) indi." şeklinde belirttiği görülmektedir. İnanç sistemi içerisinde Tanrı'nın ağacı olduğuna inanılan kayın ağacının yanında yapılacak dualarn kabul olacağına Tanrı'ya ulaşacağına inanılmaktadır. Vilyuy Yakutları, kayın ağacının içerisinde ak sakallı beyaz saçlı bir ihtiyar kadının bir yer iyesinin yaşadığına inanmaktadırlar. Tek başına yetişen kayın ağaçlarına dokunulmayacağını, dallarına zarar verilmemesini, etrafının taşlarla çevrilmesini aktarmaktadır. Kayın ağacının dallarından yapılan eşyaların Tanrı'nın ağacı olduğu için sihirli gücünün olduğuna, yapılabilecek okların "Tanrı oku" olduğuna inanılmaktadır.

İlkbahar döneminde Kuzniyatsk bölgesindeki Türkler, Çaçil Bayramı'nı yani kayın bayramını kutlamaktadırlar. Bölgede yaşayan insanlar güzel elbiseler giyip güzel içecekler hazırlarlar. Her kişi kendisine ait olduğuna inandıkları kayın ağacının yanında bulunur ve toplanırlar. Kurban olarak kansız kurban, kumaş parçalarını ve at kıllarını ağaç dallarına asmaktadırlar (Ergun, 2012: 247-257).

Çam ağacı, Tanrı'nın sıfatlarını sembolize etmektedir. Yaz-kış yeşil ve canlı kalması, yaşlı olması, dağların tepelerinde ve tek oluşu, meyvesiz olması, dik durması, büyüklüğü Tanrı'nın sıfatlarına işaret etmektedir. Çam ağacı, kendisine sığınanları korur, gözetir ve besler. Ergenekon'dan çıkışa ve göçe önderlik eden Türk kültüründe kutsal bir varlık olan bozkurt, "Kurt Çamı" rivayeti içerisinde, ulu çam ağacının dibinde bulunan bebeği sütüyle beslediği aktarılmaktadır (Ergun, 2012: 264). Dede Korkut Kitabı'nda Beyrek'in Kazan'a söylediği söz, ağaç kültüne dönük önemli bir göstergedir:

"Hanım Kazan!
Ünüm anla, sözüm dinle!
Alan sabah turmışsın!
Ağ ormana girmişsin!
Ağ kavağun budağından yırgayuban kiçmişsin
Can bacuğın eğmişsin
Okcuğazın kurmuşsın
Adın gerdek komışsın" (Ergin, 2012: 144).

Tuva Şamanları "Iyaş Dagıırı" adında ağaç kutsama ayini yapmaktadırlar. Bu ayin içerisinde iki ağacın çok önemli olduğu görülmektedir. Bu ağaca "tel ıyaş" adı verilmektedir. Bu ağacın Sibirya ardıcı veya çamı olduğu aktarılmaktadır. Şamanların romatizma ve kol ağrısı çeken insanların bu ağaca zarar verdiğinden dolayı bu hastalıklara sahip olduğu aktarılırken, bu ağaca dönük kutsal törenlerin hastalar tarafından yapıldığı aktarılmaktadır. "Ham Iyaş" adı verilen kam ağacına dönük kutsal ziyaretlerin ve ritüellerin olduğu da görülmektedir. Kam olan kimsenin bu ağacı her sene ziyaret ettiği kutsadığı ve ağacın dört farklı köşesine tütsüler yaktığı, dallarına özel bezler bağladığı aktarılmaktadır. Kam, bu ağaçtan yaşadığı yere dönük yağmur çağırması, bol ekin almalarına dönük yardım dileklerinde bulunduğu şu duada görülmektedir:

"İnançlının biriyim ben.
Tanrıya dua edip hizmet ettim.
Kutsayanın birisiyim,

Tuygalara gidecek oldum.

Kutsanmış ağaç iyesi!
Yavaş olun. Sakin olun!
Tançık, serjim hediyemi sunup
Sizlere hizmet ettim.

İyilik, mutluluk daim olsun diye,
Doğuya bakarak dua ediyorum.
Çoluk-Çocuk refah içinde olsun diye
Alkış, dua söylüyorum.

Kutsanmış ağaç!
Omzu aşan mücevherli
Bay Tayga'm esen dursun,
Kutsayıp geldim, bağışlayın!
Kuray! Kuray! Kuray! Kuray!" (Bapaeva, 2013: 59-60).

Kavak ağacı, evliya sıfatına sahip bir ağaçtır. Evliya, kavak-evliya tirek, çocuğu olmayan kişilerin oturup dua ettiği, çocuk istediği yerlerden bir tanesidir. Kavak ağaçları, Tanrı'ya ulaşma ve dilek yerlerindendir. Kavak ağaçlarının bulunduğu alanlar, Hızır'ın göründüğü ve kutlu ermiş kişilere Tanrı kelamını öğrettiği yerler olarak bilinmektedir. O "Dua Kaba Ağaç"tır, "Allan Kavağı" dır (Ergun, 2012: 272).

Bayterek, Türk destanlarının önemli karakterlerinden ve motiflerinden bir tanesidir. Manas Destanı'nda Semetey'i koruma amacıyla yola çıkan Kanıkey, Bukar'a doğru giderken zor durumda kaldığında karşısına "Bayterek" çıkar. Dallarından sıvı sızdıran, koruyup kollayan Baytereğe kendisi ile yetimini kollaması için dua etmektedir. Dua içerisinde Baytereğin vasıfları şöyle aktarılmaktadır:

"Evliya isen el açıp,
Duacı olsana Bayterek
Evliyamdan ayrılıp
Karaltı bulamadan dururuz,
Bizim gibi zavallılara
Ata olsana Bayterek.
Aziz candan geçtik
Gizleyip saklamak için

Kurbanın olayını Beyterek
Altına sığındık, baş sunduk,
Kendimden geçtim uykuya kandırsana,
Kurban olayım Bayterek
Yoruldum canı dinlendirsene,
Kana kana uyuyayım Bayterek
Yetimine güç versene.
Ayağa kalkayım Bayterek.
Haksız, nimetsiz kaldım süt versene
Sönen ateşimi yandırsana,
Ölen canı diriltsene,
Kopup gittim birleştirsene!" (Ergun, 2012: 443-444).

Dede Korkut Kitabı'nda ağaç çeşitli şekillerde ve özelliklerde yer almaktadır. Deli Demrul, Allah'tan canını kendisinin almasını Azrail'in almamasını istemektedir. Burada gök ile ağaç arasında bağlantı şu şekildedir:

"Yücelerden yücesin
Kimse bilmez nicesin
Görkü Tanrı
Nice cahiller seni gökde arar yirde ister
Sen hod mü'minlerin könlündesin
Dayim duran Cebbar Tanrı
Menüm canum alur olsan sen algıl
Azraile almağa komagıl" (Ergin, 2012: 180).

Deli Dumrul'un, Allah'ı bilmesi, birliğine inanması ve şükretmesi, Tanrı'nın hoşuna gider ve kendi yerine bir can bulması şartıyla serbest bırakır. Sonrasında beylik vasıflarını yerine getiren, Tanrı'nın verdiği emirleri yerine getireceğine söz veren Deli Dumrul ve eşine Tanrı tarafından kırkar yıl ömür verilir:

"Yücelerden yücesin
Kimse bilmez nicesin
Görklü Tanrı
Çok cahiller seni gökte arar yirde ister
Sen hod mü'minlerün könlindesin
Dayim duran Cebbar Tanrı
Ulu yollar üzerine
İmaratlar yapam senun için

Yalınçak görsem tonadayım senün içün
Alur-isen ikimüzün canın bile algıl
Kor-isen ikimizün canın bile kogıl
Keremi çok kadir Tanrı" (Ergin, 2012: 184).

Dede Korkut Kitabı'nda bulunan "Uşun Koca Oğlı Segrek Boyı"nda beyin kafir elinden kurtulup Oğuz eline dönmesiyle "kölgelüce kaba ağaç"ın yeniden canlanması ve yeşermesi, Segrek'ın anasının duasında şöyle aktarılmaktadır:

"Agzun içün öleyim oğul,
Dilün içün öleyim oğul,
Karşı yatan kara tağun
Yıkılmış idi, yüceldi ahır
Akındılu görklü suyun
Soğılmış idi, çağladı ahır
Kaba ağaçda tal budagun
Kurımış idi, yeşerip göğerdi ahır." (Ergin, 2012: 173).

Yine Dede Korkut Hikâyeleri'nde ağaç şöyle betimlenmektedir:

"Ağaç ağaç dir isem sana erilenme ağaç
Mekke ile medinenün kapusı ağaç
Musa Kelimün asası ağaç
Büyük büyük sularun köprüsi ağaç
Kara kara denizlerün gimisi ağaç
Şah-ı Merdan Alinün Düldülinün eyeri ağaç
Zülfikarun kını-y-ile kabzası ağaç
Şah Hasan-ile Hüseynün bişiği ağaç.
Eger erdür eger avratdur korhusı ağaç
Başun ala bakar olsam başsuz ağaç
Dibün ala bakar olsam dipsüz ağaç
Meni sana asarlar götürmegil ağaç
Götürecek olur-isen yigitligüm seni tutsun ağaç
Kara hindu kullarıma buyura-y-idim
Seni para para toğrayalar-idi ağaç" (Ergin, 2014: 108-109).

Türk kültür ve inançları içerisinde ağaç çeşitli şekillerde kutsallaştırılmış ve kullanılmıştır. Anadolu'nun çoğu yerinde nahıl geleneğinin olduğu görülmektedir. Nevşehir ve Ürgüp yöresinde 1.5 metre boylarında bir ağaç dalı veya bir ağaç düz tahta bir zemine dikine yerleştirilmektedir. Bu ağaç üzerine yapay dallar yapılarak çeşitli süsler, kâğıtlar, kumaşlar, yapma çiçekler, yapma meyveler yerleştirilir. Bu nahıl, oğlan

evi tarafından nahılbende yaptırılır. Kına gecesi nahıl, eğlencelerin yapılacağı odaya gönderilir. Orada bulunanlar geleneksel olarak nahılı överler. Daha sonra düğün günü gelin almaya gidilirken kafilenin en önünde taşınır. Gerdek gecesi nahılın çevresinde mumlar yakılır ve bu mum yakmanın nahılla birlikte bereket ve uğur getireceğine inanılır. Edirne, Kırklareli çevresinde düğünlerde ahret ağacı/çiçeği yapılmaktadır. Gelinin en yakın kız arkadaşı tarafından hazırlanan, geline evden çıkmadan önce verilen bu çiçeğin bereket vereceğine inanılmaktadır. Adı geçen yörelerde bu ağacın yeni eve bolluk ve bereket getireceği düşünülmektedir (Üçer, 2019: 91).

Adana türbelerinde ağaç kültü ile ilgili karşılaşılan ilk özellik ağaçların kutsallığı ve dilek aracı olarak kullanılmasıdır. İnsanların türbelere gidip soyut olan dualarını, isteklerini ağaca kurdele, bez, çaput olarak çeşitli materyallerle bağladıkları ve dileklerini soyutlaştırdıkları görülmektedir. Türbe çevresinde bulunan her canlı ve nesne saygı görürken ağacın diğer canlı ve nesnelerden ayrışarak daha kutsal hâle geldiği görülmektedir. Bulut Dede Türbesi'nin avlusunda bir dilek ağacının bulunduğu ve kullanıldığı tespit edilmiştir. Adana il merkezinde bulunan Şıhmus Dede Türbesi'nde bir dilek ağacının ve avluda büyükçe bir incir ağacının bulunduğu, gelen insanların çeşitli ritüeller, ibadetler sonrasında ağaçlara dileklerini temsilen çaput, bez, kumaş veya peçete bağladıkları görülmüştür. Türbe çevresinde bulunan ağaçlara kutsallık yüklenmektedir ve inanç merkezine türbe ve makamdan sonra ağaç yerleştirilmektedir. Bu mistik güç ve kutsallığın türbede yatan zatın kutsallığından geçiş yaptığı düşünülmektedir. Türbeden sonra ağaç kutsamakta ve muteber hâle gelmektedir.

Çoban Dede'nin bulunduğu alan ormanlık bir alandır. Türbenin arka ve ön taraflarında makama, türbeye yakın olan ağaçlar kutsal kabul edilmektedir. Sultan Habibin Nacar Türbesi, Doğumevi'nin bahçesinde bulunmaktadır. Doğumevi'ne gelen insanların veya doğumu bekleyenlerin, çocuk isteyenlerin uğradığı yerlerden bir tanesidir. Burada bulunan portakal ağacı kutsal kabul edilip saygı görmektedir. Burada doğuma gelen insanların çeşitli dualar ve ritüellerden sonra çocuğun hayırlı doğması, büyümesi veya çocuğunun olması için adaklar adayıp ağaca çaput ve bezler bağladıkları aktarılmaktadır. Türk inanç ve düşünce dünyasında çocukla ağaç kültünün bağlantılı olduğu mâlumdur. "Saaytarı" adı verilen çocuğun doğumu sırasında yapılan bir törenin var olduğu aktarılmaktadır. Doğum esnasında kadının yanına erkek elinin kavrayacağı büyüklükte bir kayın ağacı parçasının kesildiği ve doğum yapacak olan kadının yanına dikildiği üzerine giysi giydirildiği aktarılmaktadır (Dilek, 2014: 156). Kadına yardımcı

olması için getirilen ağaç parçasıyla Sultan Habibin Nacar Türbesi'ndeki ağaca doğumun rahat geçmesi için asılan çaput arasında paralellik olduğu görülmektedir.

Durhasan Dede Türbesi avlusunda bir çınar ağacı bulunmaktadır. Gelen insanların her dilekleri için bu ağaca çaput astıkları görülmektedir. Tanrı kutuna sahip olduğuna inanılan ağaç, insanların inançlarını ve kansız kurban olarak çaput bağladıkları bu sayede tanrıya dileklerini, yakarışlarını aktardıkları aktarılmaktadır. Narlı Dede Türbesi'nde, iki adet nar ağacı bulunduğu, bu nar ağaçlarından dolayı türbede meftun olmuş kişiye ad verdiği kaydedilmiştir. Nar ağaçlarına dokunulmadığı, meyvelerinin yenmediği de aktarılmaktadır. Buraya gelen insanların bu nar ağaçlarına çaput bağladıkları yapılan mülâkatlarda kaydedilmiştir. Nar, cennet meyvesi olarak bilinirken, yaşam ağacı ve sonsuz yaşam inançları ile kutsallık kazanmış meyve ve ağaç türüdür. Nar ağacının bütün yıl boyunca yeşil kalması, sembolik olarak canlılığı, ruhun ölmezliğini ve Tanrı'nın sonsuzluğunu betimlemektedir. Nar, ateş kızıllığı ve kırmızılığından dolayı dünyanın boş işlerinden arınmış, Hak aşkı için yanan kalplerin sembolü olarak simgeleştirilmiştir. Nar, efsanelerden, ninnilere, halk hikâyelerinden bilmecelere kadar çoğu halk anlatı türlerinde önemli yer edinmiştir. Narın cennet meyvesi olduğuna inanılmaktadır. "Nar ye ki cennete gidesin!" şeklinde ataların öğütlerinin olduğu, narın Hz. Muhammed'le bağlantısı kurularak daha da kutsallaştırıldığı, nar tanelerinin Hz. Muhammed'in dişleri olduğuna inanılması, nar tanelerini yere dökmenin günah ve saygısızlık olduğuna inanılmaktadır (Şenocak, 2016: 243-246). Narın bolluk ve bereket simgesi olarak görülmesi itibarıyla türbede nar ağacına çeşitli dilekler için çaputlar bağlanması ve isteklerin aktarılması inanışında kutsallığını göstermesi yönünden önem arz etmektedir.

Cabbar Dede Türbesi, portakal bahçesinin kenarında çevresinde ulu ve büyük ağaçların olduğu bir alandadır. Burada bulunan mağaranın giriş ve çıkış kısımlarında iki ağaç, dilek ağacı olarak kullanılmaktadır. İnsanlar çocuk isteklerini tülbent ve çeşitli kumaşlarla beşik yaparak göstermekte ve türbe etrafında simgeleşen ağacın dallarında somutlaştırmaktadırlar. Yakutlarda bulunan "Arık Mas" adındaki ağaç kısır kadınların çocuk sahibi olmasına vesile olan kutsal bir ağaç olduğuna inanılmaktadır. Çocuk sahibi olmak isteyenlerin ormandaki "Arık Mas" adındaki kutsal ağaca gidip çeşitli çaputlar bağlayıp şu duayı okumaktadırlar:

"Sana nazar ettim, sana karşı sevgi duydum. Bebeklere ihtiyacım var, bana bebeğimi ver. Haydi sevişelim!" (Dilek, 2014: 26-27). Cabbar Dede Türbesi içerisinde bulunan

bu ağaçlar evliya-türbe-ağaç üçgeninde çocuk isteyen insanların dileklerine vesile olmakta ve genel ağaç kültü ile bütünlük arz etmektedir.

Türk inanış ve düşüncesinde ağaçlar kutsallığı olan canlılardır. Büyük ve ulu ağaçların saran ve geniş kolları, gökyüzüne görkemli uzanışları, gökyüzü ile yeryüzünü birbirine bağlar gibi durmaktadır. Bu kutsallık, insanlar arasında ağaca dokunulmaması, kesilmemesi, kırılmaması ve zarar verilmemesi şeklinde kendini göstermektedir. Ağaçların bazen de evliyalar tarafından koruma altına alınan bir obje olarak göze çarpmaktadır. Habibi Nacar'ın başhekimin rüyasına girerek yerini söylediği ve portakal ağacının altında makamının olduğunu belirtmesi bu durumu açıklamaktadır. Ağaca zarar verildiğinde insanlara bela ve musibetlerin, hatta ölümün geldiği bu kutsallığın ve dokunulmazlığın bir tezahürüdür. Timurtaş Dede'nin makamında bulunan bir ağacı kesen kişiye belâ getirmesi şöyle aktarılmaktadır:

"Demirtaş Dede, köy mezarlığının içindedir. Yumurtalık yolu üzerindedir. Yolundan gelen geçen çoktur. Bir gün mal yüklü bir kamyon mezarlığın ordan geçiyor, mezarlığın önünde duruyor. Ordaki muslukta elini, yüzünü yıkıyor. Daha sonra makamın ordaki ağaçtan dal koparıyor akşam yemek yaparken kullanmak için dalı kırıyor, gidiyor. Daha sonra yol üstünde giderken nedeni belli olmayan, bilinmeyen şekilde kamyon yanmış, şoför zor kurtulmuş. Daha sonra türbeye gelip ağaç dikmiş." (KK 37, 55).

Ağaçların dokunulmaz olmasına vesile olan bu korkutma durumları, ağaçların uzun ve görkemli olmalarına, günümüze kadar gelmelerine, türbeden sonra kutsallığın merkezi hâline gelmelerine de sebep olmaktadır.

Genel olarak bakıldığında, Türk dünyasında var olan ağacın kutsal olması ve inanç merkezi olması özellikleri Adana'da da görülmektedir. Ağacın dilek ve istekleri somutlaştırma aracı olduğu, bir iletişim kanalı olduğu ve simgeleştiği tespit edilmiştir. Bunun yanında türbede yatan zatların makamlarının ortaya çıkmasında ve korunmasında önemli oldukları da görülmektedir. İnanç ve düşünce sisteminin genelinde görülen ağaç, korku ve saygı duyulan, dileklerin kabul olmasında aracı olan, kutsal bir simge durumundadır.

6.2.Atalar Kültü

Ölmüş atalar için yapılan anma ve kurban sunma âdetleri, geleneksel Türk dinînde önemli bir yere sahiptir. Ölen ataların, özellikle babaların ruhlarının geride kalanlara iyilik vereceği, kötülüklerinin dokunabileceği, kötü durumlara karşı uyarabileceği inancı, onlara karşı duyulan minnet hissi, atalar kültünün temelini oluşturmaktadır (Günay, Güngör, 2019: 71). Atalar kültü, ilâh inancı ile bağlantılı bir külttür. Yaratıcının çeşitli sıfatlarını üzerine alan veya özellikle belli özelliklere sahip yaşlı kimseler, ata olarak nitelendirilmiş ve saygı görmüşlerdir. Ataların yaratıcı ile bağlantısı, Türk kültürü içerisinde atalar kültünü önemli bir yere koymaktadır (Yıldız Altın, 2021: 161). Eski Türklerde atalara saygı duyulur, sözlerine itibar edilir, tecrübelerine güvenilir. Aile düzeninde ata, gücü ve korumayı simgelerken soyun devamını sağlayan bir figür olarak da karşımıza çıkmaktadır. Toplum nezdinde atalara duyulan saygı, kurban sunma, onların yaşadıkları mağaraları ziyaret etme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu tür ritüellerin amacı ataların ruhlarını memnun etme ve rızalarını alma amacıyla yapılmaktadır. Türklerde İslamiyet'ten sonra da atalar kültünün devam ettiği görülmektedir. Evliya, ermiş, veli, pir ve farklı adlarla adlandırılan ziyaret yerlerini, ata mezarlarını, türbelere toplum bir ümit kapısı olarak görüp düzenli gitmektedirler (Dıykanbayeva, 2018: 57).

Bayat, atalar kültünün Türk mitolojisi içerisinde üç anlam üzerinde işlevselleştiğini belirtmektedir. Bu işlevler:

> *"1-Soya adını veren ve ilk ata: Oğuz Ata, Kırgız Ata. Bunlar atalar kültü bağlamında değerlendirilir, simgeleri ilklik, türeticiliktir.*
>
> *2-Toplumda ata olarak kabul edilen ve medenî işlevi olan mitolojik şahıslar: Korkut Ata, Kambar Ata, Baba Dekhan. Simgeleri bilgelik ve evliyalıktır.*
>
> *3-Eski Türk atalar kültü bağlamında şekillenen ve İslam'dan sonraki medenî kahramanlık işlevini meslek ve sanat pirleri olarak yerine getirenler."* (Bayat, 2018: 78).

Türk topluklarında Çoban Ata adıyla bilinen ve koyunların hamisi olan bu koruyucu ruh, Tatarlarda hem ata hem de baba adıyla adlandırılmaktadır. İslamiyet'in kabul edilmesinden sonra ata kültü Orta Asya, Azerbaycan ve Anadolu sahalarında evliya özelliği kazandırılarak kutsallığını devam ettirmiştir. Çoban Ata, Kazaklarda Şopan Ata, Kırgızlarda Çapan Ata, Kazan Tatarlarında Çupan veya Çulpan Ata, Çupan veya Çulpan

Baba adıyla bilinmektedir. Bozkırdaki hayvanları evcilleştirdiği, bu hayvanlara ilk çobanlığı yaptığı aktarılan Çoban Ata, İslamiyet'in kabulünden sonra evliyalık özelliği kazanmıştır. Türk erenleri Zengi Baba, Hakim Baba, Enver Baba ev hayvanlarının çobanları olduğuna inanılmaktadır (Bayat, 2018: 79-81).

Altaylılar atalarının kurt olduğuna inanmaktadırlar. Kurttan doğduklarına inandıkları için bayraklarında kurdun temsilini taşımaktadır. Burada önemli olan kurdun ruhunun yaşadığına, gücünün ve ruhunun bayrakta olduğunun düşünülmesindedir. Bu bayrak ordulara öncülük etmektedir. Bayrakta kurdun temsilini taşıyan kurt başlığı, kurdun hâlâ canlı olduğu ve onun varlığının yerine koyulduğunu aktarmaktadır (Roux,1999: 190-191).

Ataların çeşitli şekillerde ve mekânlarda yaşadıklarına inanılmaktadır. Göktürklerde hakanın çadırı Ötüken Dağı'ndadır. Çadırın kapısı doğuya bakmaktadır. Her yıl komutanlarıyla birlikte ataların mağarasına gidip onlara kurban sunarlar, her ayın ilk on günü ırmak kenarında bu ruhlara kurban keserler. Ötüken Dağı'nın batısında bulunan bir dağ üzerinde ağaç ve ot yoktur. Burada "Budun inli" adı verilen "ülkenin koruyucu olan ruhu, atası" bulunmaktadır (İnan, 2020: 4).

Hakas Şamanizmi'nde bu dünyadan göçmüş olan ataların, yer üstünde yaşayan soyları ve kuşakları arasında bir devamlılık olduğu düşünülmektedir. İnanışa göre, yaşayan insanlar atalarına karşı çeşitli sorumlulukları varken, ataların da toprak üstünde yaşayan soylarına karşı sorumlulukları mevcuttur. Atalar, tüm çocuklarının koruyucu iken onlara "hayat veren eli" de denilmektedir. Bu durum Hakas destanlarında destan kahramanlarının yardımı dokunan kişilere "Atam olup yardım ettin" gibi cümlelerde belirtilen şükran ifadelerinde görülmektedir. Ataların mezarlarına büyük saygı gösteren Türk toplulukları mezarlara dönük bakım ve ilgiyi bir görev olarak görmektedirler. Ataların mezarları, kemikleri ve küllerinin yattığı mezarlara karşı saygısızlık yapıldığında başa kötülüklerin geleceğine inanılmaktadır (Davletov, 2021: 298-307).

Altay Şamanizmi'nde şamanların yardımcı ruhları vardır. Bu ruhlar şamanlara atalarından miras kalmıştır. Her kam, kendi hayatının bağlı bulunduğu ruhlara sahiptir ve bu ruhlar onu korumaktadır. Şaman ata ruhlarına yeterli saygı göstermediğinde ruhların onu ağır bir şekilde cezalandıracağına inanılmaktadır. Altay kamlarında ataları şaman olmaları için onlara baskı yapmaktadırlar. Bu ruhların, ölen kamların ikizi

olduğuna inanılmaktadır. Ruhlar, ölüler dünyasına göç etmeden miras bıraktıkları şamanın etrafında dolaşmaktadırlar (Potapov, 2012: 172-274).

Atalar kültü, İslam öncesi Türk inanışlarının en keskin inançlarından biriyken İslam'ın kabulünden sonra yeni dinin özelliklerini yüklenerek devam etmiştir. İslam öncesi devrin kahramanları, ataları, ruhları, yerini keramet sahibi velilere, evliyalara bırakmıştır. Müslüman olan kavimler içerisinde veli-evliya kültü en güçlü olan topluluk Türk toplumlarıdır. Bugün her Türk toplumunun sınırlarında keramet sahibi veli ve evliya mezarları mutlaka mevcuttur (Peker, 2015: 126-127).

Atalar kültü çeşitli kültlerle de iç içe bir külttür. Her atanın bir mezarının olması, mezarına dönük ritüellerin olması, mezar kültü ile yapılan ziyaret ve ibadetler esnasında bir adak adanması, çocuğun adının koyulması, tatlı dağıtılması kurban kültüyle bağlantılıdır. Türbenin yakınlarında bulunan ağaçlara çaput asılması, beşik yapılması, ağaca hürmet gösterilmesi ağaç kültü ile türbenin yüksek bir tepede, dağda bulunması dağ kültüyle alakalıdır. Bu örnekleri çeşitlendirmek mümkündür. Nitekim, atalar kültü çeşitli özellikler göstermektedir. Bu özellikler:

1-Ata kültünde atalar, canlıdır.

2-Ata kültünde atalar, olağanüstü özellikler gösterirler.

3-Ata kültünde atalar, insanları mükâfatlandırır.

4-Ata kültünde atalar, şifa dağıtır.

5-Ata kültünde atalar, ibadetlerini eksiltmezler.

6-Ata kültünde atalar, cezalandırırlar.

7-Ata kültünde atalar, savaşçıdırlar ve savaşa katılırlar.

8-Ata kültünde atalar, insanlardan yardım isterler

9-Ata kültünde atalar, insanlara rüyalarında seslenirler.

10-Ata kültünde atalar, birbirleriyle akrabadırlar.

1-Ata kültünde atalar, canlıdır.

Ataların canlı olduğu, ölmedikleri, mekân farketmeksizin yaşadıkları çoğu efsane ve menkıbelerde yer almaktadır. Evliyaların ve önemli şahsiyetlerin ölümlerinden sonra hayatlarını devam ettirdikleri, kendisine gelen insanların çeşitli istek ve dilekleri için

Allah'ın sevdiği kulu olmaları sebebiyle "yüzleri suyu hürmetine" kendilerine müracaat edip dileklerinin gerçekleşeceğine inanılmaktadır (Çobanoğlu, 2015: 177). Adana türbelerinde yatan zâtların ölmüş olmalarına rağmen hâlâ yaşadıklarına, müşkillerini gidermek için yardımcı olabileceklerine inanılmaktadır. Aktarılan anlatılarda Arpacı Dede, Cabbar Dede, Çoban Dede, Timurtaş Dede, Sofu Dede, Gaffur Baba, Mutlu Dede gibi ataların, ak saçlı, ak sakallı oldukları, alınlarında yeşil veya kırmızı kurdele bağlı olduğu, uzun boylu oldukları, gür seslerinin oldukları aktarılmaktadır.

Durhasan Dede Türbesi'nde, Durhasan Dede'nin canlı olduğuna dönük anlatılar mevcuttur. Erzincan Depremi'nin olduğu vakitte köyde oturan birisi makamın orda bulunuyormuş. Türbeye büyük bir ışığın düştüğü ve Durhasan Dede'nin türbeden çıktığı ve geri adamın yanına geldiği söylenmektedir. Adamın dedeye "Ne oldu dede?" sorusuna karşılık dede " Geç kaldım evladım, kötü oldu, geç kaldım." demiştir. Durhasan Dede Türbesi, ihtilal döneminde halka kapatılmış ve bunun sonucunda Durhasan Dede bölge komutanının rüyasına girip kendisini uyarmıştır. Bu olay şöyle aktarılmaktadır:

"İhtilal döneminde yakın yerin karakoluna yeni bir komutan atandı. Komutan biraz sert ve acımasız bir adamdı. İnancı da düşük bir insandı galiba gelir gelmez türbeyi kullanıma kapattı. Halk orda toplanıyor kalabalık oluyor sohbet ediyor diye. Daha sonra Durhasan Dede Türbesi 10-15 gün bu şekilde kapalı kalıyor. İnsanlar gizliden de gidemiyor çünkü tepenin başına her gün asker geliyor nöbete. Daha sonra o günlerden birinde Durhasan Dede komutanın rüyasına girmiş ve onu sert bir şekilde uyarmış ve korkutmuş. Gece komutan uyanmış ertesi gün komutan türbeyi açtırmış ve insanlara olayı anlatmış." (KK 35)

Durhasan Dede Türbesi'nin yakınlarında olan köyde zamanında "Elif Ebe" isminde ebe bir kadın bulunurmuş. Çevre köylerin doğum işlerini yaparmış. Bu kadının ebe olmasına Durhasan Dede'nin sebep olduğuna inanılmaktadır. Elif Ebe'ye ebeliği, rüyasında Durhasan Dede'nin verdiği ve yapması gerekenleri rüyasında onun aktardığı anlatılmaktadır.

Arpacı Dede, şehir merkezinde bulunan, ayakkabı imalatının yapıldığı çarşıda makamı bulunmaktadır. Bir gün bulunduğu mahallede büyük bir yangın çıkmış. Mahallede bulunan bir evde yeni doğmuş, kundaklanmış bebeklerde bulunmaktaymış. Arpacı Dede, o eve girmiş ve bebekleri kurtarmış. Daha sonra bölgedeki evler, bebeklerin evi

onarıldıktan sonra her sabah namazına o ailenin evine gittiği, sabah namazı için o evde abdest alıp namaz kıldığı anlatılmaktadır.

Sultan Habibin Nacar Türbesi, Adana Doğumevi'nin avlusunda, bahçesinde bulunan bir türbedir. Zamanında hastahanenin başhekiminin rüyasına şikayet maksadıyla girmiştir. Hastahane personellerinin, hastahane çöplerini makamın bulunduğu alana attıkları ve bu durumun kendisini rahatsız ettiğini söylemiştir. Rüyanın sabahına başhekim çöpleri toplatmış ve bir daha çöplerin orada toplanmamasını personellerine bildirmiştir.

Cabbar Dede'nin türbenin bulunduğu alanda hem kahvaltı yapıp hem de ibadet etmek için gelen iki kadına yardım ettiği anlatılmaktadır. Kadının, dönüşte ıssız bir alanda arabasının lastiğinin patladığı ve akşam karanlığına kaldığını söylenmektedir. Bu esnada kadının Cabbar Dede'ye yetişip, yardım etmesi için dua ettiğini, 30 dakika sonra ak saçlı, ak sakallı birisinin geldiği ve sorunu çözdüğü anlatılır. Arabanın sorununu giderirken adamın kadına " Kızım korkma biz seni Adana'ya kadar sağ salim evine götüreceğiz." dediği aktarılır. Kadın o gece rüyasında Cabbar Dede'yi görür ve Cabbar Dede kadına "Seni yolda bulan, hacetini gideren, Adana'ya sağ salim getiren bizlerdik." dediği kadın tarafından anlatılmaktadır.

2-Ata kültünde atalar, olağanüstü özellikler gösterirler.

Toplum tarafından dinî konumlarından dolayı atalara olağanüstü özellikler yüklenmektedir. Kendileri hakkında yapılan ritüellerin başlıca sebebi de bu durumdadır. Adana türbelerinde yatan zâtların çok yönlü özellikleri bulunmaktadır.

Cabbar Dede'nin Bozoğlan adındaki çobanı dirilttiği, öldüğüne zor durumda kaldığına dönük durumun kendisine ayan olduğu şöyle anlatılmaktadır:

"Bozoğolan vardır. Mersindedir. Bulgar da derler. Bozoğan Silifkede mekânı da tepede yürümeyle çıkılmaz derler. Bozoğlan çoban koyun güdermiş. Buraya da her Cuma nur iner gelir tepesinde de yıldız olurmuş görenler var bunu. Bunun nedenine gelirsek bu Bozoğlan bir gün karın ortasında tipin ortasında kalmış koyunlarını güderken havada çok soğukmuş. Daha sonra çetin bir tipiye yakalanmış. Cabbar Dede'ye olay ayan olmuş mübarek koşarak çıkmış yerinden tepede Bozoğlanı aramış, taramış sonunda bulmuş. Bozoğlan'ı ölü gibi yatar vaziyette bulmuş. Cabbar Dede dokunmuş, öldün mü kaldın mı kardeşim demiş. Bozoğlan canlanıvermiş. Koşarak mağaraya girmiş. Oradan da yok olmuş göğe uçmuş. Burada ne zaman mal sürüsü geçse tepelerde hep yıldız dolanır

durur. Her Cuma o Mersindeki mağaradan Cabbar Dede'nin türbesine iki ışık nur gelir tepelerinde yıldız olur. Perşembe akşamı gelir Cuma sabahı yıldızlar gider." (KK 39).

Cabbar Dede'nin Lokman Hekim'le ölümsüzlüğü aradığı ve bulduğu efsane şöyle aktarılmaktadır:

"Cabbar Dede, ölümsüzlük bulmak istiyor ve aramaya çıkıyor. Misis köprüsünden Lokman Hekimle beraber Misis Köprüsünden geçiyorlar. O dağdan Misise tünel varmış. Şahmaran yılanla karşılaşıyorlar. Şahmaran : "Beni yeryüzüne çıkarmayın. Ne dilerseniz dileyin benden." Lokman Hekim ölüme çare bulmayı istediğini belirtiyor. Daha sonra Şahmaran o dağda ölümsüzlüğün sırrının sarımsak tohumu olduğunu söylüyor. Lokman Hekim ve Cabbar Dede ölüme çare bulmak için o dağa çıkıyorlar ve sarımsak tohumunu bulamıyorlar. Günümüzde de sarımsağın tohumu yoktur." (KK 2).

Çoban Dede Türbesi'nin eski dönemlerde ormanlık alanda ıssız bir yerde bulunduğu söylenmektedir. Yolu olmayan, patika yoldan gidilen bir alan durumundayken daha sonra Seyhan Baraj Gölü'nün yapılması, göl kenarının sahil şeridi gibi belediye tarafından dizayn edilip peyzaj çalışmaları sonucunda halkın piknik için gittiği yoğunluğun olduğu bir alana dönüşmüştür. Bu peyzaj çalışmaları esnasında türbeyi yıkmak isteyen kepçenin dişlerinin kırıldığı, boşluğa ve suya devrildiği, bunun sonucunda üç kepçenin kullanılamaz hâle geldiği, iki kepçe operatörünün vefat ettiği aktarılmaktadır.

3-Ata kültünde atalar, insanları mükâfatlandırır.

Evliyalar, kendilerine iyilikle gelen, temiz niyetle gelen, makamına saygı ve hürmet gösteren kişilere karşı cömerttirler ve o kişileri mükâfatlandırırlar.

Çoban Dede'ye bir kişi, içten bir şekilde gittiğini, ibadetlerini yaptığı ve dileğini dilediği, dileğinin yarım saat sonra gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu dileğinin hızlı şekilde gerçekleşmesinde Çoban Dede'nin etken olduğunu söylemektedir. Başka bir kişi ise uzun bir işsizlik döneminden sonra Çoban Dede'ye giderek çikolata ve şeker dağıtmış. Ardından iş için ibadetler etmiş. Bu ibadetlerin üstünden bir hafta geçmiş ve o kişi işe girmiştir.

Eczacı Mehmet ile ilgili anlatılan bir anlatı da bir kadın mezarlıktan şeker almak istemiş ve bir kadın bu duruma kızmış. Kadın bu duruma çok içerlemiş ve iyiliğe dönük dualar

etmiş. Daha sonra ak sakallı bir adamın kadına şeker verdiği bu durumun Eczacı Mehmet tarafından ayan olduğunu aktarmış (KK 42

Narlı Dede Türbesi'nin bulunduğu köy geçimini topraktan sağlamaktadır. Uzun kuraklık dönemi sonrası köylü toplanıp Narlı Dede'ye yağmur duasına gitmişlerdir. Bu dua ve ibadetlerden sonra üç gün aralıksız yağmur yağdığı aktarılmaktadır (KK 37).

Bir zaman Sofu Dede Türbesi'nin önünden geçen çiftçi mahsulünün bereketsizliğinden dertlenmiş ve Sofu Dede'nin kabrine anlatıp dua etmiş. Mahsul döneminde çiftçinin mahsulünün bölgenin en bereketlisi olduğu anlatılmaktadır (KK 23).

Durhasan Dede'nin tabutunda delik bulunmaktadır. Buraya iyi niyetle gelen insanlar bu deliğe ellerini soktuklarında ellerine toprak geleceğine, iyi niyetle gelmeyen, inancı zayıf insanların ellerine toprak gelmediğine inanılmaktadır. Bu toprak çocuğun olmasına, hastalıkların geçmesine, insanların şifa bulmalarına imkân tanımaktadır (KK 35).

Ağca Baba Türbesi'nin karşısında bulunan karakolda askerlik görevini yapan bir asker terhisine yakın bir zamanda dedeye durumunu içten bir şekilde anlatmıştır. Terhis olduğunda otogarda çantasında tomarla para bulmuştur. Yolda uyuya kaldığında rüyasında Ağca Baba'nın parayı kendisinin koyduğunu, isyan etmeden sabırla beklediği için parayı koyduğunu söylediğini aktarmaktadır (KK 40).

4-Ata kültünde atalar, şifa dağıtır.

Evliyalar, çeşitli sıkıntılar için başvurulan şahsiyetlerdir. Hastalığı olan, şifa arayan insanların da adreslerinden bir tanesidir. Çocuğu olmayan aileler Zilli Dede Türbesi'ne şifa aramaya gitmektedir. Burada çeşitli ibadetler yapılır, ardından kadınlar türbenin karşısında veya avlusunda makama karşı "Al sana bir göbek/ Ver bana bir bebek" şeklinde mâni okuyarak oyun oynamaktadırlar (KK 14).

Torunu olmayan bir kadın Durhasan Dede'ye gider. Burada çeşitli ibadetler yapan kadın türbe içerisinde uykuya yatar. Rüyasında Durhasan Dede'yi görür ve dede kadına "Torunun olacak, hacetin hayırlısıyla gerçekleşecek kızım" der. Olayın ardından torununun olacağına dönük haberi aldığı aktarılmaktadır (KK 27).

Timurtaş Dede'ye gelen bir aile burada ibadet ettikten sonra dilek ağacına tülbentten beşik yapmışlardır. Türbe ziyaretinden sonra çocukları olmuştur.

Gaffur Baba, İzmirde yaşayan bir kadının rüyasına girip yanına gelmesini söylemiştir. Kadın kanser hastasıymış. Kadın türbeye gelmiş. Eşiğinde bayılıp uyuyakalmış. Gaffur Baba, rüyasında kadına iyileşeceğini söylemiş. O günden sonra kadının kanser hastalığı geçmiş ve iyileşmiş (KK 25).

Cabbar Dede Türbesi'nde sırt taşları mevcuttur. Buraya sırt ağrısına gelen insanlar bu taşlara sırtlarını dayamakta ve sırtlarını sürtmektedirler. Taşın kutsal olduğuna inanılmaktadır. İyi niyetle gelen insanların iyileştikleri aktarılır. Bunun yanında aynı türbede, makamda delik bulunmaktadır. Kol ağrısı çeken insanlar, bu deliğe ellerini sokup ağrıyan yerlerini sıvazlamaktadırlar (KK 39).

Mutlu Dede Türbesi'ne hastalık için gelen kadın türbede rüyaya yatar. Rüya esnasında Mutlu Dede'nin onu ameliyat ettiği ve iyileştiği şöyle aktarılır;

"Onların ablası ölümcül bir hastalığa yakalandı. Balcalı'ya hastaneye doktora gitmişler. Doktor günü bekleyin hastalık umutlu haber vermiyor demiş. Ameliyat yaparız ama yaşı, hastalığı masada kalması yüksek ihtimal ona göre karar verin demişler. Daha sonra Karataş'a dönmüşler. Hasta ablaları rica etmiş Mutlu Dede'ya bırakmışlar. Orada akşama kadar ibadetini yapmış adaklar adamış bakurlar yakmış. Daha sonra yerini yapmış türbe içerisinde uyumuş. Biz görmedik ama çeşitli yakınen tanıdığımız kadınlar izini görmüşler. Türbe içinde Mutlu Dede ameliyat etmiş. Uykudayken rüyasında Mutlu Dede'yi görmüş. Mutlu Dede ona kızım sakin ol ben şimdi seni ameliyat edip iyileştireceğim inşallah demiş. Sabah uyanmış yorgun vaziyette hastalığın bulunduğu yere bir bakmış iz var. Daha sonra çocuklarını kardeşlerini aramış çağırmış. Gelmişler apar topar Balcalı'ya hastaneye götürmüşler. Doktorlara durumu anlatmışlar doktorlar böyle bir şey doğru değil mümkün değil demişler. Kadını hemen incelemeye almışlar. Bütün tetkikleri yapmışlar hastalıktan eser kalmamış. Doktorlar şok olmuş. Sonra tabi taburcu edilmiş. Kadın hiçbir şey olmamış gibi hayatına devam etti." (KK 41).

5-Ata kültünde atalar, ibadetlerini eksiltmezler.

Atalar kültünde büyük bir sevgi ve saygıya mazhar olan evliya, veli ve pirler dinî boyutları, Allah dostu olmaları sebebiyle halk nezdinde güçlü bir konumda yer almaktadırlar. Canlı olduklarına inanılan bu şahsiyetlerin, ibadetlerini de eksiksiz yerine getirdiklerine inanılmaktadır. Arpacı Dede'nin bir eve her sabah namazında uğradığı abdest alıp namaz kıldığı, Ali Dede'nin bir eve her sabah namazında gittiği ve ev halkını namaz için uyandırıp namaz kıldığını aktarılmaktadır. Horasan ereni olarak bilinen

Hasan Esad Bağdadi'nin bir dönem bir eve yatsı namazlarında gittiği, abdest aldığı ve namaz kıldığı, hane halkının da dede için yatsı namazlarından önce abdest aldığı yere su koydukları anlatılmaktadır (KK 28).

6-Ata kültünde atalar, cezalandırırlar.

Evliyalar çeşitli şekillerde insanları kusurları ve saygısızlıkları sebebiyle cezalandırırlar.

Timurtaş Dede Türbesi'nden bir dal parçası alan kişinin aracının yandığı aktarılırken Çoban Dede Türbesi'nin yakınında içki içenlerin uyarıldığı uyarıyı dikkate almayanların başına kötülükler geldiği anlatılmaktadır (KK 22).

7-Ata kültünde atalar, savaşçıdırlar ve savaşa katılırlar.

Atalar, ne kadar dinî hüviyette olup Allah dostu olarak bilinse de en önemli özellikleri iyi bir savaşçı olup yurdun tehlikeli anlarında savaşa katılmaları ve düşmanlarla savaşmaları görülmektedir. Horasan ereni olan bu şahsiyetler, gaza uğruna savaşan savaşçı veli tipleridirler.

Ali Dede'nin türbesinde, harp döneminde bir akşam vakti ışıkların ve nurların yükseldiği, Kıbrıs Barış Hârekatı'na katıldığı, savaş sonrasında türbeye orada savaşan askerlerin geldiği aktarılmaktadır. Bulut Dede'nin Kıbrıs Savaşı döneminde Lefke'de bulunan askerlerin üstüne bulut şeklinde gittiği onların üstünde durduğu ve onları bulutla koruduğu anlatılır. Ağca Baba'nın türbesinden birçok nurun yükseldiği Kıbrıs Barış Harekâtı'na gittikleri anlatılmaktadır. Yedi Kardeşler türbesinde yatan zâtların Bizanslılarla harp ettikleri Anadolu'yu müslümanlaştırmak için geldikleri ve Kozan'da şehit oldukları belirtilmektedir. Hasan Esad Bağdadi'nin de Bizanslılarla savaştığı Kozan Dağı eteklerinde şehit olduğu ve oraya gömüldüğü anlatılmaktadır. Sofu Dedenin de savaşçı veli tipine ait özellikler gösterdiği aktarılmaktadır (KK 14, 28, 55). Mutlu Dede'nin türbesinden hârekat esnasında bir nurun yükseldiği ve pilotun yanına oturduğu, askerlerle hârekat yaptıkları şöyle aktarılmaktadır:

" Kıbrıs Harekatı başladığında burda türbeden de nurlar, ışıklar uçuşmuş. O dönem yakıt için bir savaş uçağı Adana'ya dönüyor Karataş semalarında pilotun yanına Mutlu Dede oturmuş. Sen geri dön sür evladım demiş. Pilot korkmuş kimsin sen demiş. Ben aşağıdaki Mutlu Dedeyim, Sen sür savaşı kazanalım demiş. Mutlu Dede de bir şey olmayacak Allahın izniyle demiş. Daha sonra pilot geri Kıbrıs'a sürmüş. Savaşı kazanmışlar, Adana'ya kadar Mutlu Dede pilotun yanındaymış, gitmişler. Pilota

evladım görüşürüz, sen işin görevin bitince Adana Karataştayım yanıma gel demiş. Mutlu Dede dersen sana yerimi gösterirler demiş. Daha sonra pilot Adanadaki görevini bitirmiş. Ankaraya dönmüş komutanlarına, ailesine durumu anlatmış. Sivil vaziyette Adana'ya gelmiş Garnizonda komutana olayı anlatmış. Komutan yardımcı olmuş pilotu arabayla Karataşa türbeye götürmüş. O pilot orda adaklar kestirip insanlara dağıtmış. Daha sonra orada ibadetlerini yapmış. Ankaraya geri dönmüş." (KK 41).

8-Ata kültünde atalar, insanlardan yardım isterler.

Evliyalar olağanüstü özelliklere sahip olsa da bazı durumlarda zor durumda kalıp insanlardan yardım istemektedirler. Genellikle yerlerinin belli olmasından, yerlerinin bakımsız ve kirli olmasından dolayı insanlardan yardım talep ederler.

Bulut Dede, bir gün İstanbul'da yaşayan bir kişinin rüyasına girip yerini söylemiştir. Daha sonra kabrinin bulunduğu evin üstüne nur inmiştir. Rüyasında gören kişi ev sahibine durumu anlatmış ve makamın olduğu yeri türbeye çevirmişlerdir (KK 54).

Narlı Dede ve Arap Baba bulundukları yerdeki olumsuzlukları köyden haca giden bir kişinin rüyasında o kişiye söylemişlerdir. Haca giden kişi hac dönüşünde Narlı Dede'nin çevre duvarlarını yaptırırken, Arap Baba'nın bulunduğu avluyu düzelttirip temizletmiştir (KK 56).

9-Ata kültünde atalar, insanlara rüyalarında seslenirler.

Olağanüstü özelliklere sahip olan evliyalar bazı durumlarda insanların başına gelecek olan belaları da görmektedirler. Bu insanların rüyalarına girerek onları uyarır, kötü yolda gidiyorlarsa bir ihtar verirler.

Durhasan Dede, insanları rüya yoluyla uyaran bir zâttır. İzmir'de yaşayan bir insanın rüyasına giren dede, başına türlü sıkıntılar geleceğini yanına gelmesini tembihlemiş. Bu olay şöyle aktarılmaktadır:

"İzmirden bir gün birisi geldi hâli vakti yerinde bir adam. Bir akşam rüyasında görmüş. Akşam vakti evine giderken 5 tane ekmek almış. Ailesiyle yemeği yemiş ve içi geçmiş uyuyakalmış koltukta. Ondan sonra rüyasında Durhasan Dede'yi görmüş. Nur yüzlü, yeşil sarıklı alnında kırmızı başlık bağlıymış. Dur, korkma demiş. Senin başına çeşitli sıkıntılar gelebilir. Allahtan gelen hayırlı gelsin. Sen benim yanıma gel demiş. Bana Durhasan Dede derler oraya gel ibadetini et. Hayırlısıyla başına onlar gelmeyecek ama gel demiş. Daha sonra adam geldi ibadet etti. Burada yardıma ihtiyacı olanlara yardım

etti. Daha sonra da başına musibetler gelmemiş. O rüya Durhasan Dede bir nebze onun yolunu buldurmuş, uyarmış, hizaya çekmiş." (KK 55).

10-Ata kültünde atalar, birbirleriyle akrabadırlar.

Evliyaların genelinin Horasan ereni olduğu, Anadolu'yu Müslümanlaştırmak için geldikleri aktarılır. Bu nedenle toplumlar, bu kişileri birbirleriyle akraba ya da kardeş yapmaktadırlar. Adana'da çeşitli evliyaların birbirleriyle akraba oldukları aktarılmaktadır. İsimleri bilinmeyen Yedi Kardeşler Türbesi'nde yatan zâtların kardeş oldukları anlatılmaktadır. Bunun yanında Çoban Dede, Ali Dede, Arpacı Dede, Cabbar Dede, Zilli Dede, Bulamaç Dede ve Sadık Sultan'ın birbirleriyle kardeş oldukları farklı meslek gruplarında iş yaptıkları anlatılır. Bunun yanında Ali Dede ve Çoban Dede arasında geçen bir olayda şöyle aktarılmaktadır:

"Çoban Dede dağda çoban kardeşi küçüksaatte köşkermiş. Ali Dede onun da ismi o da evliya. Çoban Dede kardeşini ziyarete geliyor. Dağdaki keçilerden kardeşine mendil içerisine süt sağıyor. Mendille kardeşine sütü getiriyor. Kardeşi severmiş muhterem Ali Dede. Her neyse Küçüksaatin orda köşker evliya Ali Dedenin yanına gitmiş orada otururken dükkânın önünden kadınlar geçmiş Çoban Dede bir an nefsine uyup kadınlara bakmış. Ali Dede de görmüş isini bırakmış ve şöyle demiş: "Eeee kardeşim dağda evliya olmak kolay iş zor olan şehrin göbeğinde evliya olmak." demiş. Çoban Dede utanmış kızarmış tabi." (KK 9).

6.3.Ateş Kültü

Ateş, bütün toplumlarda önem bir yere sahiptir. Toplumlar ateşin çıkışıyla ilgili çeşitli mitler türetmiştir. Maddi ve mânevi niteliğinden dolayı insan hayatının vazgeçilmez unsurlarından olan ateş, yakıcı ve yok edici olması sebebiyle insan içerisinde korku ve sakınma duygusunu yaratmaktadır. Ateşin insan hayatındaki bu özelliği, ateş ve ateşin yandığı alan olan ocak kelimesinin de anlamsal açıdan zenginleşmesine sebep olmuştur (Kumartaşlıoğlu, 2016: 1). Türkler, ateşe od adını verirken ateşe saygı gösterip onun kutsal özelliğinin bulunduğuna, temizleyici bir gücü olduğuna inanıyorlardı. Altaylılar ve Yakutlar ateşteki bu arınma ve kutsallık üzerine ateşe "ot izi" (ateş sahibi) adını vermektedirler (Günay, Güngör, 2019: 67). Ateşin insan hayatındaki başlıca fonksiyonu, insanları ve ailelerini beladan, musibetten, hastalıktan korumak, hayvanların artmasını, evin bereketini artırmak, ölmüş kişilerin ruhlarının arınmasını sağlamaktır (Bayat, 2018: 113). Türk-Moğol topluluklarının inançlarında ateş çok kutsal sayılmakta ve ruhu olduğuna inanılmaktadır. Ateşin temizleme, kötü ruhlardan ve hastalıklardan insanı arındırma ve koruyucu özelliklerinden dolayı ateşe kurban sunulup saçılar yapıldığı aktarılmaktadır. Altay Türkleri'nin dua tasvirlerinde ateş ruhunun ayaklı dişi bir ruh olduğu ifade edilirken Tanrı Ülgen'in bir ak bir de kara taşla gelerek insanlara ateşin nasıl yakılacağını öğrettiği de aktarılmaktadır (Çoruhlu, 2015: 56-57).

Ateş, yaşam, zenginlik kaynağı olarak tasvir edildiği için bütün canlıların canının ocakta olduğuna inanılmaktadır. Ateşin yaratıcısının başlangıçta kadın olarak tasvir edilmesi, Ot Ene ismiyle müracaat edildiği aktarılmaktadır. Hakas ve Teleütlerde Şaman ayine başlarken Umay'a müracaat ederken önce ateşi çağırmaktadır. Sibirya halklarının çoğunluğunda ocak yaratıcısının kadın olduğu belirtilirken Udgan, Otkan (ateşin sahibi, hakimi, hanı) unvanı taşımaktadır. Moğollar ateş kültüne ana anlamlarına gelen Otgan-Galahan ehe, El-Galahan ehe, Ötehe, Odehe, Utehe sıfatlarını kullandıkları görülmektedir (Bayat, 2018: 115-117).

Kuzey Sibirya'da yaşayan Yakutlar ateşin doğuşunu şöyle anlatmaktadırlar:

> *"Sıcak bir yaz gününde, yapacak hiçbir işi olmayan, dağlarda başıboş dolaşırken dinlenmek için oturan yaşlı bir adam, bir taş alıp ötekine vurmuş. Bu darbeler sayesinde kıvılcım belirmiş ve kuru otlarla birlikte yanlarındaki çerçöp tutuşmuş. Ateş büyümüş ve dört bir yandan insanlar bu tuhaf şeyi görmek için koşup gelmiş. Ateş büyüyerek yayıldıkça insanlardaki korku ve dehşet artmış; fakat neyse ki yağan şiddetli yağmur*

ateşi söndürmüş. O günden sonra Yakutlar nasıl ateş yakacaklarını ve söndüreceklerini öğrenmişler." (Frazer, 2018: 139).

Altay Türklerinde evin ocağına ot-ana denilmektedir ve ot ana ile ilgili çeşitli yasaklar mevcuttur. Ateşi kirletmek, sivri metal aletler koymak, ateş içine çöp atmak, ocak üzerinden geçmek, külleri karıştırmak ve ayakla çiğnemek yasak olan eylemlerdir. Altay Türkleri'nde her ev sahibi ateş iyesine her gün beslendikleri yiyecekten ikramda bulunmak zorundadırlar. Evlerin kalan ateş külleri insanların, hayvanların geçip çiğnemeyecekleri yerlere dökülmesi, bırakılması gerektiği aktarılmaktadır. Yukarıda bahsedilen yasaklar çiğnendiği vakit ateş iyesinin ev sahiplerine musibet, kötülük ve hastalık getireceğine inanılmaktadır (Potapov, 2012: 135).

Yakut Kahramanlık Destanı Olonho'da ateşin koruma ve arındırma özellikleri görülmektedir. Kötü ayıı bahadırlarının ateşle temizlendiği sonradan diriltmek için bahadırların ateşle yakıldığı aktarılmaktadır. Olonho kahramanları genellikle sefere çıkmadan evvel ocak ruhlarına başvurduğu, ruhlardan kendilerini korumaları ve yardım etmelerini talep ederler. Ocak ruhlarının ise onlara hayır duası ettikleri belirtilmektedir (Puhov, 2015: 47-70).

Urenhalar'ın ölü âdetlerinde ateşle bağlantılı ritüeller bulunmaktadır. Mezardan dönen kişiler, yıkandıktan sonra yemek yiyip arak içerler. Yakın dost ve akrabalar evde misafir kalırlar. Yemek yenmeden önce ateşe arak ve yemek atılır. Gömme işleminden yedi gün sonra köy veya oba toplanıp mezara giderler ve mezar başında ateş yakarlar. Herkes yanında getirdiği araktan ve yemeklerde bir parça yakılan ateşe atarlar (İnan, 2020: 187).

Muğla Türkmen Alevilerinde ocak ve ateş önem arz eden kültlerden bir tanesidir. Öznek denilen bir ritüelde ortaya koyulan sacda üç dilim çıra yakılır. Kayınbaba, ocağın üzerine "Ocağınız canlı yansın" diyerek bir çıra atar. Kayınvalide ve orada bulunan insanlar saca birer tane çıra atarlar. Çıralar yanarken güvender önde, arkada sağdıç, damat ve gelin üç defa sacın etrafında dolanırlar (Töret, 2017: 310).

Aleviler, Ayin-i Cem esnasında erkândan geçecekleri sırada ocağa niyaz edip ateşe rakı serpmektedirler. Erkan değneğinin yıkanacağı zaman su tevzi edilirken ateşin de payı verilmektedir. Ocağa ve ateşe tükürülmez, ocağa bakarak esneyen insanın ağzının çarpılacağına inanılmaktadır (Yörükân, 2015: 186).

Elazığ ve Ağrı'nın köylerinde ateşle ilgili inançların hâlâ güçlü olduğu görülmektedir. Dibekli, Yedibağ, Saraycık, Kaşlıca, Tekevler, Üçdeğirmen, Aydıncık köylerinde ocağa

su dökülmesi sakıncalıdır. Ateş külle kapatılır. Bölgedeki insanların aktarımına göre eski dönemlerde ocak söndürmenin boşanma sebebi sayıldığı aktarılmaktadır (Aksoy, 2007: 177). Toros yörüklerinde ateşe kansız bir kurban sunulmaktadır. Şeytanın kovulması adına ateşe "gonursu", "kestel", "kıl" ve "yağ" atılmaktadır. Toros yörüklerinde, ekmek yapımı esnasında ilk ekmek yenmez. Yediğinde babanın vefat edeceğine veya evin kısmetinin kesileceğine inanılmaktadır. Burada ateşe ilk ekmek yoluyla kansız kurban sunulmaktadır (Alptekin, 2015: 316-318).

Adanada bulunan türbelerde perşembe, cuma, özel günler, kandiller, arife günleri bayramlarda dua ve dilek amacıyla yapılan ziyaretlerde bakur yakma, tütsü yakma, mum yakma şeklinde çeşitli ateşler yakılmaktadır. Ateş yakılan türbeler; Çoban Dede, Sultan Habibin Nacar, Durhasan Dede, Narlı Dede, Arap Baba, Cabbar Dede, Mutlu Dede, Timurtaş Dede, Gaffur Baba ve Sadık Sultan'dır.

Sultan Habibin Nacar Türbesi'nde çocuk isteyen kişiler mum yakıp bölmeye koyarlar. Bu mum söndürülmez, kendiliğinden sönmesi, tükenmesi beklenir. Ateşin arınmayı sağladığına ve ruhları memnun eden bir nesne olduğuna inanılmaktadır. Çoban Dede, Arap Baba, Narlı Dede türbelerinde tütsüler yakılmaktadır. Bu tütsüler dilek dilendikten, ibadet edildikten sonra yakılmaktadır.

Timurtaş Dede, Gaffur Baba ve Sadık Sultan türbelerinde ocak bulunmaktadır. Ziyarete gelenlerin ocakta günlük ağaç dallarını yakıp türbe etrafında üç kere döndükleri ve o esnada dua ettikleri gözlemlenmiştir.

Mutlu Dede Türbesi'nde taş kültü ile ateş kültünün birbirleriyle bağlantılı olduğu görülmektedir. Bu türbede kişiler türbe içerisinde ibadet ederler. İbadet ettikten sonra türbede bulunan sepetin içerisindeki küçük çakıl taşlarından bir tane alıp yanan bakurun, tütsünün içerisine atarlar. Taşı atarken dileklerini de söylerler. Ardından dilek dileyerek türbenin etrafında üç kere dönerler ve dilek ağacına çaput bağlayarak ibadetlerini tamamlarlar (KK 47).

6.4.Dağ Kültü

Türk inanç ve düşünce sisteminde dağ önemli kültlerden biridir. Doğada var olan her nesnenin iyesinin olması durumu dağ içinde geçerlidir. Canlı bir varlık olarak algılanan dağın, ruhunun olduğuna, ruhun kendisi olduğuna inanılmaktadır. Her dağın bir iyesi olduğuna inanılırken Türkler'in kutsal dağı Altay Dağları'dır. Altaylılara göre dağ ruhlarının birbirinden bağımsız topluluklar olduğu düşünülmektedir. Ülgen ve Erlik'le bağlarının olmadığı aktarılmaktadır. Dağ ruhları, insanlara iyilik yapar, refah, bolluk, bereket ve saadet verirken, saygısızlığa karşı da kişiyi cezalandırır ve başına musibet gönderir. Dağ ruhlarının, hayvanların çoğalması, sağlık, umumi, emniyet ruhlarıyla uzlaşması ve nimetler verdiği aktarılmaktadır:

"Güneş dolaşmaz tunç dağım,
Sürü sürü mallara (Hayvanlara) bereket vermiş
Göbeklerimize kir (pas) bırakmasan ne olur?
Kirpiklerimizi yaşartmasan ne olur?" (İnan, 2020: 416).

Saha olonglarında görülen iyeler, dağ aşıtı ve geçidi ruhlarıdır. Destanlarda aktarılan dağ aşıtı ve geçidi ruhları, Atıır Mohsogol, Aartık Hatın Abaahıta, Aartık İççite, Haya İççite, Buo Haan. Aartık Hatın Abaahıta ve Aartık İççite adı verilen dağ aşıtı ve dağ geçidi iyelerinin memnun olması ve geçen kişilere merhamet etmeleri için insanlar olongholarda kurban keserken, bez ve at kuyruklarını bırakmaktadırlar. Kurban edilen kurbanlara, cöllürge adı verilmektedir (Ergun, 2019: 283).

Dağ ruhlarının yaşadıkları yerler kişilerin yaşadığı yer dairesidir. Başka ruhlardan bağımsız oldukları için onlar gibi gökte veya yer altında yaşamazlar. Altaylılar dağ ruhlarını üçe ayırmaktadır: 1-Yer-Su 2-Yezim Tayka 3-Altay. Bu ruhların adı "ee" veya Yezim-piy'dir. Bu ruhlara şahsiyet verilmektedir. Şahsiyetler etrafında dağların, ırmağa, göle ve kayaya sahip oldukları düşünülür. Dağ adları Altaylılar da sahibi olan ruhun adıdır. Abu-Kaan, Süt-köl, Ülemen, Ak-Kaya sadece coğrafi ad değil, canlı

varlıklar ve Altaylıların taptığı ilahlar olarak görülmektedir. Bu ruhların insanların dualarına cevap verebileceğine, bolluk ve bereket verdiğine, gerektiğinde insanları cezalandırdığı aktarılmaktadır. Bu dağ ve dağ ruhlarına şahsiyet yüklendiği için onların çocukları olduğu düşünülmektedir. Abu-Kaan Dağı'nın iki kızı olduğu ve ikisine Yelbis adı verilmiştir. Bu ilahi varlıklara Altaylılar şöyle dua etmektedir:

"Sümer Ulan dağım
Süt gölüm, Sümer dağım!
Altın hükmünü versin,
Beyaz başımı esen eyliye!" (İnan, 2020: 416-417).

Altaylı her topluluk dağların, ırmakların, kayaların kendi soyunun koruyucusu olduğuna inanırken onları iyi ruhlardan görerek tapmaktadırlar. Altaylılar yedi nesilden beri tapmanın devam ettiğini yer töslerinin ise yerle beraber yaratıldığını şöyle söylemektedirler:

"Yedi babamız (sana) ibadet etmiş
Arı ruh Abu Kaan!
Yer bittiği zaman yaradılmış ruhumuz"

Altaylılar dağ ruhlarına tapınmanın yanında saçı ve kurbanlar da sunmaktadırlar. Dağ ruhlarına verilen kurban, üştüğü ayininden bir gün sonra gerçekleştirilir. Şaman ayinlerine yapılan şartların hepsi bu ayinlerde de yapılır (İnan, 2020: 416-418).

Kuzey Altaylılar, Kaçinler ve Sagaylarda kamlar gizil güçlerini, kutsal dağlardan almaktadır. Katun Nehri Altaylılarında kamlar, şamanın ilk tefi hazırlama iznini, Ülgen'in ve kutsal dağın vermesini, Ülgen'in kızları ve kutsal dağlardan almaktaydı. En eski tösler, Mustag Dağı ve Abıkan Dağı gösterilebilir. Kuzey Altay ve Hakas şamanları yeni teflerini kutsal dağlarına, Mustag Dağı'na, Çalkanlar ise Üç Sürü (Üç Zirveli) diye adlandırılan Ergintag Dağı'na göstermektedirler. Ülgenden inmiş üç zirveli kutsal dağ diye aktarılmaktadır. Ülgenden inmiş olan bu kutsal dağ, şamanlığın veraset ile geçtiğini belirtmektedir (Potapov, 2012: 105-112).

Dağ, ata veya büyük akrabadır. Kocasının evine gelen kadın soy dağına kayınbabası gibi bakar ve ondan yüzünü gizler. Bu durum dağın canlı bir varlık olarak aktarılmasını da gösterir. Bazı Türk halkları dağı, Ada-Kağan, Ök-dağ-ana olarak adlandırıp ata ana, ulu ata, ulu ana şeklinde seslenerek dağa şahsiyet vermektedir. Kırgızlarda Kayberen, dağın kutsal bir mesken olduğunu da ortaya koyar. Iduk dağlarda dolaşan, dağı mesken tutan, dağın çevresinde bulunan insanları koruyan kutsal dağ iyesidir. Dağdaki

hayvanlarda koruması altında olduğu için belirli zamanlarda avcıların izin almak için ona kurbanlar sunduğu yardım istediği belirtilmektedir (Bayat, 2018: 224-225).

Göktürkler, "ıduk Yer-sub" mukaddes yer su diye ifade ettikleri kavram hem koruyucu iye hem de vatandır. Eçümiz apamız tutmış Yer-sub (atalarımızın idare ettiği Yer-su) cümlesinde Yer-su'yun vatan kültüne konu olan Yer-su olduğu görülmektedir. Yer-su Ötügen ve Budun İnli Dağları ve ormanlarını temsil etmektedir. Yer-su ruhlarının en önemli alanı dağlardır. Şamanist Türkler, dağ ile Gök Tanrı'yı birleştirmektedir. Hunlar Gök Tanrı'ya eski vatanları olan Yeni-si-şan, Şan-din-şan sıra dağları ve Han-yoan Dağı'nda kurban kestikleri aktarılmaktadır (İnan, 2020: 49-50). Ötüken anamız fikri, Şamanizm döneminde ortaya çıkmıştır. Yapılan dualarda, "Göğün yerden ayrıldığı zaman doğmuşsun! Sen anamız! Ötüken ayağından, ortaya çıkmışsın!" düşüncenin gücü görülmektedir. Bu düşünce kaynağını ebedi gök tanrı, altın yüzlü yer-su ve Ötüken'den almaktadır. Ötüken ve Altay Dağları'nın ata, ana, vatan olmaları eski Türklerden itibaren geniş kesimlerde kabul gören bir düşüncedir (Ögel, 2014: 559).

Dağa, ata, baba, ana gözüyle bakılması İdigey Destanı içerisinde Ural Dağları için söylenen sözlerde şöyle görülmektedir:

"Hiç durmadan yollar aşıp,
Ural'ım diyerek geriye döndüğü dağ!
Herkese yuva olan dağ!
Herkese ana olan dağ!

Ey, Ural Dağı, Ural Dağı,
Kuşu-kurdu, geyiğin
Boynundaki ilin
Güzel kız gibi övülüp,
Anne-baba gibi sevildiği
En şanlı olandır Ural Dağı!
...
Kendisini korumak adına savaş açmış,
Göz göre göre kan dökmüş,
Yiğitlerin kemiklerini,
Yüreğinde biriktiren dağ idi." (Arslan, 2017: 57).

Dağın ana gibi koruma ve kollama işlevi de yine aynı destanda Ural Dağları'na sığınan Başkurt yiğitleri için şöyle betimlenmektedir:

"Ey, Ural Dağı, Ural Dağı,

Koynunu açan ana gibi,

Kayasındaki yiğidi,

Gilzeyip koruyan dağ idi."(Arslan, 2017: 58-59).

Dağın kutsal olması, iyelere sahip olduğuna inanılması, insanlara yardımcı olabileceği düşüncesi ve canlı bir varlık olması sebebiyle dualarda da yer almaktadır. Şaman ayini esnasında kamın, Altay'lara hitap ettiği, yalvardığı, taptığı ve medet umduğu görülmekte ve şöyle hitap etmektedir:

> *"Bir kurbanın mukaddes ve ulu Altay'a ulaşsın, onun karar vereceği yere bağlansın. Güttüğümüz davayı halledecek mi? Bereket ve refah bize verecek mi? Bu kurbanım her engeli aşarak ulu ve mukaddes Altay'a ulaşsın."*
>
> *Ey mukaddes ve geniş Altay'ın yargı yeri! Durmadan kısmet veren Altay bii yıpratmamak için hüküm veren Altay! Saçları ağarmış ihtiyarlarımıza istirahat sağlayan Altay! Yer ve denizler yaratıldığı zaman ata babalarımızın takdis ettiği ve taptığı Altay!.*
>
> *Temiz yurdumuz yıpranıyor, az ulusumuz sıkıntı çekiyor. Ey mukaddes Altayım, biz ne yapalım! Ak sakallı atalarımın takdis ettiği ulu Altayım, geçim versen ne olur? Vücudumuz kirlenmese, gizlerimiz yaşarmasa ne olur? Bereketli sürülerimizin kutlarını yaradan mukaddes Altayım, yer-suyum!..*
>
> *Üzülmeyelim, tanrı var, tasalanmayalım Altay var! Altayım diye tapınıyoruz."* (İnan, 2020: 52).

Dağa, Dede Korkut Hikâyeleri'nde yer alan "Dirse Han Oğlı Buğaç Han Boyını Beyan İder" hikâyesinde beddua edilmektedir:

"Kara başum kurban olsun oğul sana

Akar senün sularun Kazılık Tağı

Akar iken akmaz olsun

Biter senün otlarun Kazılık Tağı

Biter iken bitmez olsun

Kaçar senün geyiklerün Kazılık Tağı

Kaçar-iken kaçmaz olsun taşa dönsün" (Ergin, 2016: 89).

Yine aynı hikâye içerisinde oğul Kazılık Dağı'nın suç olmadığını söyle aktarmaktadır:

"Berü gelgil ak südin emdügüm kadunum ana

Ağ pürçeklü izzetlü canum ana

Akarlıda sularına kargamagıl

Kazılık Tagıunun günahı yokdur

Biterlide otlarına kargamagıl

Kazılık Tağınun suçı yokdur

Kaçar geyiklerine kargamagıl

Kazılık Tağınun günahı yokdur
Arslan-ile kaplanına kargamagıl
Kazılık Tağınun suçı yokdur" (Ergin, 2016: 90).

Kutsal kayalar, yerler, dağlar Ortasya'da var olurken Anadolu'da da çeşitli yerlerde kutsal dağlar mevcuttur. Güney'de yer alan Tahtacılar, Toros Dağları'nın ruhu olduğuna inanırken o ruha kurban sunmaktadırlar. Aleviler, Kaz Dağları'na giderek Sarı Kız'ı ulu hâle getirecek çeşitli ritüel ve uygulamalar yapmaktadırlar (And, 2012: 363). Türk-İslam coğrafyası içerisinde yaygın şekilde Hz. Ali'nin dağ iyesi olduğu aktarılmaktadır. Hz. Ali, dağlarda atı Düldül'ün ayak izleriyle iyeye dönüştüğü, Kayseri, Adana ve Adıyaman'da ona atfedilen dağların, dağ iyeleriyle bağlantılı olduğu görülmektedir (Ergun, 2019: 111).

Adana, ovaya kurulu bir kent olmasının yanında arkasında Toroslar, Bolkar, Kozan Dağı gibi dağları da barındırmaktadır. Kozan Dağı'nın eteklerinde bulunan Hasan Esad Bağdadi Türbesi ve Ağca Baba Türbesi yüksek bir konumda yer almaktadır.

Kozan'da Toroslar'ın uzantısı olan, ilçenin yüksek konumunda olan ve makama ulaşmak için patika yollardan çıkılan dağ ve ata kültlerine bağlı olarak bu tepenin zirvesinde Çomak Dede Türbesi bulunmaktadır.

Dağ ruhları, bulunduğu muhitin, çevrenin, topluluğun manevî bekçileri ve hâkim atalarıdırlar. Ceyhan ilçesi Durhasan Köyü'nde bulunan Durhasan Dede Türbesi, köyün yüksek bir tepesinde dağ yamacında bulunmaktadır. Bölge halkının, dertlerini, sıkıntılarını, hacetlerini gidererek bölgede manevî bekçilik yapmaktadır.

Çoban Dede Türbesi'nin eski zamanlarda yolunun kötü olduğu, patika yolla çıkıldığı, ormanlık alan içerisinde olduğu aktarılmaktadır. Şuan için merkezde bulunan türbe, şehrin yüksek bir konumunda ve şehri görmektedir.

Karaisalı ilçesi Kaledağı Köyü'nde bulunan Sofu Dede Türbesi de ata ve dağ kültüyle bağlantılı olup köyün yüksek bir yerinde yer almaktadır.

6.5.Evliya Kültü

Tabiat kültleri ve ata kültleri ile bağlantısı bulunan hami ruhlar inancının temelinde, dünya üzerine bulunan canlı cansız varlıkların, kutsal varlıklar tarafından korunduğu himaye edildiği, her varlığın özünde bir sahibinin olduğu düşünülmektedir. Kutsal varlıklara dayalı bu inanç sistemini ilerleyen dönemlerde ata ruhu, pir, evliya adlarıyla nitelenen kutsal insanlar izlemiştir. Çevresini uyaran, koruyan bu insanlar, çeşitli

yetenek ve mesleklerle aktarılmaktadır. Eski Türk inanç sistemi ve düşüncesinde önemli bir yere sahip olan ata ruhları ve pirler günümüzde yerini geleneksel meslek kollarıyla anılan evliyalara bırakmıştır (Ergun, 2011: 2).

Anadolu toprakları içerisinde takribi 12. yüzyıl başlarında başlayan sufilik etkisini bünyesinde barındıran evliyalık kültü, Ahmed Yesevi ve öğrencilerinin Anadolu'ya girişleriyle beraber yaygınlık kazanmıştır. İslamiyet'e geçişten önce Kam-Ozanlar bu yapıyı ata yurdunda yapan kişilerdi. İslamiyet'in kabulünden sonra, eren/veli/evliya gibi sufî, olağanüstü karakterlerin meslek pirleriyle halkın içinde tekrardan kendisine yer bulmuştur. Fütüvvet ahlakına göre, her mesleğin bir büyüğü veya bir piri vardır ve bu kurucu kişi saygıyla anılmak zorundadır. Ahilik kurumunun kurumsallaşmasından sonra Fütüvet'te her mesleği peygambere dayandırma alışkanlığı yerini halk arasında ermişliği görülen, sade ve örnek yaşamlarıyla halka ilham olan kişilere bırakmıştır (Bayat, 2018: 109). Anadolu Türklüğü, Oğuz töresi ve Oğuz ritüellerine bağlı olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Anadolu'da kurulan Türk devletleri millî ruhun yanında dinî ruhu da yansıttıkları görülmektedir. Başlangıçtan itibaren savaşlar ekseninde alp, alp eren, dervişler, gaziler, evliyalar, veliler aracılığıyla gaza ruhunun çok güçlü olduğu kolonizatör dervişlerin yaşayışları sayesinde Anadolu'nun bir Müslüman Türk yurdu hâline getirilmesinde büyük etken olmuştur (Günay, Güngör, 2019: 366-367). Ahmed Yesevi ve öğrencilerinin sufilik adına yaptıkları kolonizatör dervişlik, Anadolu'nun fethiyle coğrafyaya yerleşen evliya kültünü Ocak şöyle anlatmaktadır:

> *"Ahmed-i Yesevî ve özellikle haliflerinin Çin Türkistanı, Mâverâünnehir ve Hârezm gibi, Orta Asya'daki çeşitli bölgelerde yaşayan göçebe Türk toplulukları arasında heterodoks bir nitelik kazanmış olan bu İslâm yorumunu yerleştirmede oynadıkları rol, belki Türk tarihindeki en önemli olaylardan biridir. Eski geleneksel kalıplarla ifade edilmek ve yorumlamak durumundaki bu mistik heterodoks İslâm, bu sûfî propagandacılar sayesinde çok tabii olarak eski atalar kültü ve Budizm'den kalan aziz kültü üstüne bina edilen güçlü bir evliya kültü etrafında kurumlaşarak gelişti ve Türk halk İslâmının-Sünnî kesimi de dahil olmak üzere ana karakteristiğini yarattı. Evliya kültü, yani tabiatüstü bir takım ilâhi güç ve yetkilerle donanmış bulunduğuna inanılan kutsal bir şahsiyetin mistik karizması etrafında şekillenen sarsılmaz inanç, bağlılık ve takdis duygusu, bu halk Müslümanlığında yüzyıllardır kitâbî İslâm'dan daha derinlere işlemiş bir hale bugüne kadar gelmiştir. Türk dünyasının hemen her tarafını dolduran adı belli ve belirsiz sayısız evliyâ türbeleri, evliyâ kültüne dayalı bu İslâm yorumunun somut kanıtlarıdır."* (Ocak , 2021: 51).

Evliyalar olağanüstü özelliklere sahip kişiler oldukları için insanların onlara korku ile karışık saygı duyduğu görülmektedir. Evliyaya karşı yapılabilecek saygısızlıklar da çarpılma, ani felç durumları, bir hastalığa yakalanma, sancıyla ölme gibi cezalarla cezalandırılacağına inanılmaktadır. Ruhanî kudretinden dolayı insanlar bolluk ve

bereket için evliyalardan iyilik yönünde fayda sağlamak istemektedirler. Dünya hayatının bitmesinden dolayı diğer hayatta yardımcı olması için Allah dostu olan evliyalardan yoldaşlık beklenirken onlara bu yönde saygı gösterilmektedir. (Ocak, 2016: 36).

Bir evliya/velinin kült olabilmesi için üç şart aranmaktadır. Bu şartlar:

> *"1-Velî adına yapılmış bir mezar veya türbenin yahut kendisinden kalan, ya da kaldığına inanılan bir kısım eşyanın mevcudiyeti,*
>
> *2-Söz konusu mezar, türbe veya eşyanın bazı dileklerin gerçekleşmesi, hastalıkların tedavisi gibi herhangi bir maksatla ziyaretlere ve bunlar esnasında adak ve kurbanlara sahne olması*
>
> *3-Dua mâhiyetinde olarak velî ile ilgili ve onun adı geçen birtakım sözlerin mevcudiyeti."* (Ocak, 2016: 36).

Dede Korkut, İslam öncesi devirde efsanevi bir şahsiyettir. Türkler'in İslamâ geçişiyle birlikte kopuzuyla Dede Korkut'un veli olduğuna inanılmaktadır. Dede Korkut, Sibirya havzasında, Kazak-Kırgızistan'da, Tiyanşan ve Ural Türkleri'nde büyük velilerden sayılırken, zora düşüldüğünde kendisinden yardım istenmektedir (Ocak, 2016: 42). Dede Korkut Hikâyeleri'nde Dede Korkut'tan şöyle yardım beklenmektedir:

> *"Su ayağı Er-Korkut,*
> *baksıların piri,*
> *gözünü sal,*
> *kolumu tut.*
> *Baksı-Baba sen yardım et!*
> *Dar yolda sana sığındım!*
> *...*
> *Su ayağında Er-Korkut!*
> *Belaları sen korkut!*
> *Çağırdığım zaman gel,*
> *Pirim!*
> *Kaygulu ile hastanın devasını bul, söyle!"* (Ögel, 2014: 119).

Anlatılar içerisinde 356 veliden bahsedilmektedir. Bu velilerin Allah dostu oldukları ve Allah'ın katında yaşadıklarına inanılırken sürekli zikirle meşgul olmaktadırlar. 6 çeşit veliden bahsedilmektedir. Bunlar; 1-Üçyüzler, 2-Kırklar, 3-Yediler, 4-Beşler, 5-Üçler ve 6-Bir. Kutup olmak üzere veli/evliya kurumu altı tabakadan meydana gelmektedir. Herhangi bir tabaka içerisinde ölüm gerçekleştiğinde altındaki bir evliya vefat edenin yerine geçer ve bu geçişler Üçyüzler bitene kadar devam eder. Kutup vefat ettiğinde

Üçler'den biri yerine geçmektedir. Üçler'in yerine Beşler'den bir kimse gelir. Yediler'den biri Beşler'in, Kırklar'dan biri Yediler'in makamına Üçyüzler'den bir kimse de Kırklar'ın makamına geçmektedir. Son üç yüzüncü veli Kutup makamına gelene kadar bu döngü devam eder. Kutup makamına gelen veli vefat ettiğinde âhir zamanın geldiğine inanılmaktadır (Ocak, 2021: 378).

Evliyalar, toplum nezdinde saygı ve sevgi gören bir makamdır. Yaşamları boyunca öldükten sonra da olağanüstü işleri başarma, insanların hacetlerini giderme sebebiyle varlıkları her zaman ve her alanda devam etmektedir. Gösterdikleri mucize, kerametler sebebiyle halk tarafından yoğun ilgiye de mazhar olmaktadırlar. Evliyaların kerametlerine bakıldığında; kendinden güçlü birine karşı meydan okuma, düşmanın hakkından gelme, olağanüstü uyarılarla insanları uyarma, bir kişiyi veya topluluğa gelen belaya, musibetlere karşı uyarma, koruma, çocuksuz insanların çocuklarının olması, çeşitli hastalıklarda iyileştirme, çeşitli insanların mallarına bereket bolluk getirme, canlı cansız varlıkları koruma, ölüleri diriltme, ölülerle iletişim kurma, uçabilme, yok olma, göğe yükselme, ölüm sonrasında vücudunu çürümekten koruma gibi kerametleri gösterdikleri görülmektedir (Boratav, 2016: 53-55).

Evliyaların yerlerini belirtme, buldurma durumları da çeşitli şekillerde olmaktadır. Bazen rüya yoluyla insanlara yerini gösterirken bazen su dolu bir ibriğin boşalması ile ortaya çıkmaktadır. Evliyaların çoğu bir hastalığa, çocuksuzluğa, deliliğe karşı insanları tedavi ederler. Burada asıl mesele inanarak inançla ziyaret yerine gitmektir. Çocuğu olmayan kişilerin çocukları olduktan sonra tekrar türbeye gidip çocuklarını adamaları, çocukları adına adak kesmeleri, çocuğunun adını türbede yatan kimsenin adını koymaları, çocuğu türbe içinde tespihin içinde 3,5,7 kez geçirmeleri gibi birtakım ritüeller yapılmaktadır. Evliyaların iyilik karşısında kötü niyetli insanlara çeşitli musibet ve cezalar verdiği de görülmektedir (Boratav, 2016: 96-98).

Baksılar, Kırgız Türkleri'nin yarı Müslüman kamlarıdırlar. Dualarının içerisinde peygamber, Allah'tan, olağanüstü ruh olan ata veya evliyadan bahsederken Gök Tanrı'dan da bahsetmektedirler. Bir kamın duası şöyledir:

> *"Şıngız (Çingiz) Han, Kızıldağ'ın başında! Kız Evliya, Öküz dağının başında! Öküz Evliya, Koç Dağının başında! Kel Evliya, Büyük Geyik'in, (Dünyanın) içinden çıkan Ejderha yılanın! Bek-Reü'nün babası Bek-Ezil!*
>
> *...*
>
> *Ölü desem, ölü değil!*

Biri desem, diri değil!

Korkut-Ata Evliya!

Uak boyunun atası Er-Kökşö! Erliğinin belgüsü!..” (Ögel, 2014: 345-346).

Evliya ve dağ kültleri birbiriyle bağlantılı kütlerdir. Kimi evliyanın adı dağa, kimi dağın adı evliyanın adı olmuştur. Kazak-Kırgız baksısı duasında evliyaların ölse de kalsa da insanlara topluma dönük faaliyetlerini de “ölü desem ölü değil; diri desem diri değil” şeklinde ifade etmektedir. Kırgız-Kazak baksısı Binboğa’ya dönük şunları söylemektedir:

> *“Mekke de evliya, Medine de evliya, Han Çingiz de evliya! Kızıl dağın başında, Kız evliya! Öküz dağın başında Öküz evliya! Kaçgar dağın başında, Konur Baş evliya!.. Bek-tav Ata (Bey-dağ Ata)… Ölü desem, ölü değil; diri desem diri değil, Ata-Korkut Evliya…”* (Ögel, 2014: 463).

Alevi inancında yatır ve evliya ziyaretleri önemli ritüellerden bir tanesidir. Evliya ziyaretlerinde dilek dileme, çaput bağlama, mum yakma, tütsü yakma uygulamalarının yanında gülbanklarda okunmaktadır. Cemaat hâlinde yapılan bir gülbank esnasında topluluk secdeye kapanır ve dileklerin gerçekleşmesi için eren ve evliyalardan yardım istemektedir. Tahtacılar’ın evliya ziyaretlerinde “Yatırlar Gülbankı” okunmaktadır. Yatırlar Gülbank’ı şöyledir:

> *“Allah Allah, Bism-i Şah, çerağ-ı dervişan, zuhur-ı iman, kanun-ı evliya, fütüvvet-i abdalan, güruh-ı naci, nur-ı Âl-i abâ.*
>
> *Vakitler hayır ola, hayırlar feth’ola, şerler def’ola, akıbetlerimiz hayır ola, namazımız niyazımız kabul ola, her işlerimiz âsan ola, gönülde olan muratlarımız hâsıl ola; Allah, erenler Mehmet Ali katarından ayırmaya; Allah, erenler tarfatü’l-ayn içre kadar bizi nefsimize ısmarlamaya, yollarından yol, hâllerinden hâl nasip ve müyesser eyleye; Allah, erenler nidelim neyleyelim didirmeye; Allah, erenler bol kısmet, bol nasip kerem eyleye, her geldikçe haklısı hayırlısı gele, redd-i kaza, def-i belâ aff-ı taksirat, mahv-ı seyyiat, hastalarımıza şifalar, dertlilerimize devalar, borçlularımıza edalar kerem eyleye; vakt-i seher, vakt-i aziz, yolunuz açık ola, fütühatımız gani ola; Allah, erenler yardımcımız ola, duamız nur ola, belâlar dur ola, müminler zar ola, münafıklar mat ola, yuf münkire, lânet Yezid’e…*
>
> *Enbiya-yı izam ve evliya-yı kiram, sadat-i ekrem, meşayih-i kiram, Oniki imam, Ondört Mâsum-i Pâk ve ve’l-pîran, Üçler, Beşler, Kırklar, Yediler, gerçekler, erler, pîrler, dervişan, âşıkan, sâdıkan, ârifan, budalan, meczuban, muhibban, hâzıran, gaiban, mevcut erenler, kerem-i Ali, gülbank-ı Muhammed-i nur-ı nebi, pirimiz kutb-ı âlem Hacı Bektaş-ı Velî, Şah Abdal Musa Sultan efendimizin himmeti hâzır ola, gerçeğe hû…”* (Yörükân, 2015: 338-339).

Evliyalar olağanüstü özellikler göstermesi, topluma iyi yönde etkide bulunmaları sebebiyle bulundukları bölgede hatta ulusal düzeyde popülerliğe sahip olarak ziyarete gidilen makamlardır. Bulut Dede Türbesi, şehir merkezinde yer alan türbelerdendir. Halk, türbeye yağmur yağması için hastalıklarının şifa bulması için ve çeşitli dilekleri

için gittikleri söylenmektedir. Bulut Dede'nin yağmur duası dışında toplumsal açıdan Kıbrıs Barış Hârekatı'na da katıldığı da aktarılmaktadır.

Zilli Dede Türbesi, gazetelere televizyonlara konu olan ulusal çapta bir türbedir. Türbede yatan zâtın 7 kardeş olduğu söylenmektedir. Çocuğu olmayanların geldiği türbede, gelen insanların türbeye dönük mâni ve oyun türettikleri de tespit edilmiştir. İbadetini yapan insanların türbe makamının karşısına geçip "Al sana bir göbek/ Ver bana bir bek" mânisini tekrar ederek çiftetelli oynamaktadırlar.

Çoban Dede Türbesi, çevresinde geniş piknik alanlarının bulunduğu, hâkim bir tepede bulunmaktadır. Çoban Dede'ye Adana ve başka illerden insanlar ziyarete gelmektedir. Adak kesim alanı da bulunan türbede, insanlar türbe etrafında tavaf edip yerden taş toplamaktadır. Toplanılan taşı eve götüren insanlar, taşın eve bolluk ve bereket getireceğine inanmaktadır. Bunun yanısıra insanlar taşlara dileklerini çizdikleri de aktarılmaktadır.

Sultan Habibin Nacar Türbesi, Adana Doğumevi bahçesinde bulunmaktadır. Buraya doğuma ya da çocuk kontrolüne gelen insanlar; evliyanın anlatılan kerametlerinden dolayı çocuklarının olması, doğan çocuklarının hayırlı ve sıkıntısız doğması için ibadet eder, adak adayıp mum yakmaktadırlar.

Ceyhan ilçesinde bulunan Durhasan Dede evliya olması, keramet göstermesi, bölge halkına iyiliklerinden dolayı ismini köye de vermiştir. Bulunduğu alan mahalli idare içerisinde Durhasan Köyü olarak geçmektedir. Atalar kültüyle bağlantılı olarak hem köye isim verilmiş hem de türbeye gelip muradına eren ailelerin çocuklarına da Hasan ismini koydukları tespit edilmiştir (KK 55). Türbenin çevresinde buluna nesnelerin kutsal olduğuna inanan halk, makamda bulunan delik daire içerisinden toprak almaya çalışmaktadır. Alınan toprak parçasının hastalıklara iyi geleceği, çocuğu olmayanların çocuklarının olacağına inanılmaktadır.

Yedi Kardeşler Türbesi, Kozan Mezarlığı'nda yer almaktadır. Alp tipi evliyaya örnek olabilecek olan Yedi Kardeşler'in kim olduklarına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Selçuklu döneminde gaza ruhu ile Bizans'lılarla savaşmak adına Kozan'a geldikleri ve şehit olup buraya gömüldükleri anlatılmaktadır.

Evliya dağ kültünün bütünleştiği türbelerden bir tanesi de Çomak Dede Türbesi'dir. Türbe, Kozan'ın yüksek bir tepesinde bulunurken adak alanı da mevcuttur.

Evliyalar insanlara yardım edip hacetlerini giderirken kimi zamanda kendilerine ait olan eşyaların izinsiz alınmasından doalyı insanları cezalandırmaktadır. Timurtaş Dede'nin başucunda bulunan ağaçtan ve yerlerden alınan ağaç dallarını izinsiz alan kişinin cezalandırıldığı anlatılmaktadır. Evliya ve Atalar Kültü'nü ortaya koyan isim verme konusu Timurtaş Dede Türbesi'nde de görülmektedir. Timurtaş/Demirtaş Dede'nin, bulunduğu köye ismini verdiği de tespit edilmiştir.

Evliyaların bulundukları yerlerde toplum tarafından anma günleri, toplu ibadet günleri düzenlenmektedir. Her sene nisan, mayıs aylarında Sofu Dede ve Şehitleri Anma Günü Sofu Dede Türbesi'nin avlusunda yapılmaktadır. Anma gününde türbe etrafında çeşitli ritüeller gerçekleştirilmektedir. Geleneksel hâle gelen anma gününü bölge halkı benimsemiş ve sahiplenmiştir. Bu sayede bu anma gününün düzenli olarak yapıldığı görülmektedir.

6.6.Hızır Kültü

Hızır, sıkışan insanlara yardım eden, ak sakallı nur yüzlü bir ihtiyar veya başka biçimlere girerek insanları imtihan eden bir olağanüstü tiptir. Allah tarafından gönderildiklerine inanılmaktadır (Çobanoğlu, 2015: 89). Hızır kültü ile, Türklerin Müslüman olmalarından sonraki hayatlarında karşılaşılmaktadır. Kültün hayatın içinde çeşitli alanlarda yer almasının temel nedeni İslam öncesi inançlardır. İslam öncesi Türklerde zor durumda kalanlar kayın ağaçlarından inen, insanlara yardım eden gök sakallı ihtiyarlardan bahsetmektedir (Ögel, 2014: 4). Hızır-Bay, Hızır-Beg, Hızır-Çora, Kökçin Sakal, Kök-Ayuk, Gök Sakallı Kocalar gibi ak sakallı hızırların Hıdır, Kıdır, Kısır gibi adlarla da anıldığı İslâm öncesi Türklerde Hızır'ın adlandırılmalarıdır (Ögel, 2014: 113-114).

Hızır, (el-Hadir), hemen hemen bütün kaynaklarda lakap olarak aktarılmaktadır. El Hadır'ın, yeşil, yeşil dal ve yeşilliği çok olan yer anlamlarına geldiği, el hadır adının verilmesinin, kuru yer üzerine oturduğunda otlar yeşerip dalgalanması hadisine bağlanmaktadır. Hıdırın çeşitli araştırmacılar tarafından İslamiyet nezdinde bir bitki tanrısı olarak görüldüğü anlatılmaktadır.(Ocak, 2012: 58). Türk halk inançları içerisinde Hızır'ın yeşil elbise veya beyaz elbiseler içerisinde, boz veya kır atı olan, yüzü bazen açık bazen kapalı olan, istediği her kılığa bürünen, her yaşta kendini gösterebilen bir karakter olarak tasavvur edilmektedir. En çok ak sakallı, ak saçlı ihtiyar şeklinde adlandırılmaktadır (Ocak, 2012: 120).

Hızır'ın ab-ı hayat suyu içtiği ve ölümsüzlüğe kavuştuğuna inanılmaktadır. Peygamber veya velî olduğuna inanılan Hızır, darda kalanların imdadına yetişmesinden dolayı çeşitli kalıplaşmış sözlerde de yer edinmiştir: "Kul bunalmayınca Hızır yetişmez, Hızır gibi yetişmek" vb..

Hızır İlyas efsanesinde, iki karakterin ölümsüzlük için ab-ı hayat aradıkları bir pınar kenarında Hızır'ın parmağından damlayan suyun balığı canlandırması sonucunda ab-ı hayatı bulduklarını düşünüp sudan kana kana içmişlerdir. Böylece ölümsüz hâle gelen Hızır ile İlyas Allah'ın takdiriyle dünyaya, sıkıntıya düşen insanların yardımına koşmuşlardır. Kıyamete kadar devam eden bu görevde Hızır denizde, İlyas karada görevini yapmaktadır. Her ikisi de senede bir gün buluşup Kâbe'ye haca giderlermiş. Onların buluştukları bugüne Hıdırellez denilmektedir. Hızır efsaneleri halk anlatılarının çoğunda bulunması halk arasında yaygın durumda olması sebebiyle Hızır'a ait makamlar ve yer adları mevcuttur (Pala, 2015: 204-205).

Türk düşünce sistemi içerisinde Ak-Koca, Kök-Koca, Ak Sakallı Gök Koca, Altın Sakallı Ay Koca, Ayaz Ata, Muz Ata, Ak Sarıklı gibi adlarla anılan ve ilahî bir kaynağa dayanan, çocuğu olmayanlara çocuk bahşeden, doğan çocuğa ad koyan, yardım bahşeden, çiftçilere bol mahsûl veren, kısmet açan, yolculara yol gösteren olağanüstü fonksiyon, görünüm ve davranışlara sahip şahsiyetlerin bulunduğu aktarılmaktadır (Çetin, 2002: 33). Tanrı Dağları'nın uzantısında yer alan Ala Tavlar ve Kara Tavlar'da aziz, baba, bab, ata, ana sıfatlı evliyâ veya yarı evliyâ sayılan ulu şahısların çevresinde oluşan inançlar sayesinde bu şahıslara genel anlamda Kıdır ismiyle adlandırılmaktadır. Kıdır'ın halk arasında gezen, kalbi temiz, niyeti temiz, insanlara yardım eden, onları destekleyen, koruyan kişi olması sebebiyle kut iyesi olarak sayıldığı ve Kıdır olarak adlandırıldığı görülmektedir. Kıdır'ın sevdiği insanları kutlu kıldığı, kişinin işlerinin rast gittiği şansının arttığı görülürken Kazak Türkleri'nde Kıdırla ilgili şu dualar mevcuttur : *"Tanrı koldasın, Kıdır ondasın, Kuday jarılgasın, Kıdır esirgesin, Kıdır darısın, bak kalasın"* (Çetin, 2002: 33-35).

Hızır destan ve halk hikâyelerinin çoğunda görülen yardımcı bir karakterdir. Ana karakterin zor anlarında yanına gelir ve ona yardımcı olur. Hızır, karakterlere yol gösterir, felaketleri haber verir ve onları tehlikelerden korur. Köroğlu Urfa rivayetinde, Hasan Bey eşkıyalığa giderken Hoca Hızır'a rastlar, Hasan Bey anasının nazarına maruz kalıp attan düştüğünde Hoca Hızır onu kurtarmaktadır (Boratav, 2016: 120-121). Hızır'ın, Timur'un ordusunun önünde gittiği ve onu savaşa götürdüğü aktarılır. Hızır da

kurt gibi hükümdarın gözüne görünmektedir. Hızır yalnızca zor durumda kalmışlara yardım ederken âşıkların da koruyucusudur (Bayat, 2020: 175).

Çocuğu olmayan padişahların beylerin yardımcısı yine Hızır olmuştur. Kırgızların Canış Bayış Destanı'nda Asılkan çocuk arzusu içerisindeyken hızırın gelişi şöyle aktarılmaktadır:

> *"Asılkan adlı bir padişah varmış. O çok zenginmiş. Ancak hiç çocuğu olmamış. O tahtını bırakıp, Allah'a yalvarıp, Mekke ve Medine'nin yoluna düşer. Yolda giderken Hızır İlyas'a rastlar. Hızır İlyas, "Sen kimsin?" diye sorar. "Ben asılkan padişahım" der. "Dileğin Allah'a ulaştı, kabul edildi." "Amin" der ve kaybolur. Dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat sonra ikiz çocukları olmuş."* (Dıykanbayeva, 2018: 227).

Danişmend Gazi Destanı'nda Artuhi zor durumda kalır ve Allah'a dua eder. Daha sonra duvar yarılır ve içinden yeşil giymiş ak sakallı bir ihtiyar çıkar. Aksakallı Artuhi'nin yaralarına dokunur ve yaralar iyileşir, yaşlı adam kaybolur. Daha sonra tekrar göründüğünde Artuhi yaşlı adama kim olduğunu sorar. Yaşlı adam, Allah tarafından gönderildiğini, Melik Danişmend'e ulaştırması gereken duayı söyler ve o dua şöyledir:

"Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla. Ey Allah'ım, ey Rahman, ey Rahim, ey çok acıyan, çok ihsan eden, ey ölüleri dirilten, ey fazilet ve ihsan sahibi, Sen'den başka İlâh, güven verici yoktur. Sen'in rahmetin güven vericidir. Ey merhametlilerin en merhametlisi! Sen noksanlıklardan münezzehsin." (Demir, 2018: 125-126). Dede Korkut'ta, Baksı-Baba yerine konduğu ve hikâyelerde kahramanlara yardımcı olduğu görülmekte ve çeşitli şekillerde dua biçiminde adı geçmektedir:

> *"Su ayağı Er-Korkut, baksıların piri, gözünü sol, kolumu tut. Baksı-Baba sen yardım et! Dar yolda sana sığındım!*
>
> *Su ayağında Er-Korkut! Belaları sen korkut! Çağırdığım zaman gel, Pirim! Kaygulu ile hastanın devasını bul, söyle!"* (Ögel, 2014: 119).

Hızır, İslâmiyetle birlikte Türk düşünce sistemine giren karakterlerdendir. İslâmiyet öncesinde de çeşitli adlar ve şekillerde aktarılan Hızır, insanlara zor durumlarında yardım etme, müşküllerini giderme düşüncesi etrafında şekillenmiştir. Tanrı'nın yeryüzündeki yardımcıları olarak görülen, Hızır toplum nezdinde bilinmekte, günlük hayatta kalıp sözlerle anılmakta ve çağrılmaktadır.

Hızır kültünün, insanlara yardım eden, zor durumlarında yardımına yetişen tarafı Adana ilinde bulunan 5 türbe çevresinde anlatılan anlatılarda görülmektedir. Arpacı Dede'nin bulunduğu mahallede büyük bir yangın çıktığı yeşiller içerisinde mahalleliye göründüğü

ve bebeklerin bulunduğu yangın yeri olan eve girdiği bebekleri kurtardığı sonrasında sabah namazlarında o eve abdest almaya gittiği aktarılmaktadır.

Adana ilinde bulunan Cabbar Dede Türbesi'ne giden bir kişinin ıssız türbe yolunda arabasının kaldığı ve o esnada dua ettiği, ak sakallı birinin geldiği ve gece rüyasında kendisinin duasının kabul olduğu ve Cabbar Dede olduğunu şöyle aktarmaktadır:

"Arkadaşımla bir gün kahvaltıya gittik. Cabbar Dede Türbesi'nin yakınına, dönüşte arabanın lastiği patladı tabi ıssız bir çevre, karanlıkta kaldık. Dua etmeye başladım karanlık içinde. İçimden yarabbim yetiş bizi kurtar dedim. Daha sonra bir cip yanaştı, durdu ve içinden bir amca indi. Amca bize hayırdır kızım bir şey mi oldu diye sordu. Bende durumu anlattım, yolda kaldığımızı belirttim. Amca arabasının bagajından ekipmanları çıkardı ben size yardımcı olayım dedi. Arabamızın lastiğini değişti, daha sonra amca eğilmiş, kızım korkma biz seni Adana'ya kadar sağ salim götüreceğiz dedi. Daha sonra amca gülerek hızlı bir şekilde gitti. Bizde Adana'ya vardık. O gece rüyamda nur yüzlü, ak saçlı sakallı Cabbar Dede'yi gördüm. Bana seni yolda bulan, hacetini gideren, Adana'ya sağ salim bizler getirdik dedi. Uyandıktan sonra şükür namazı kıldım, çocuklara çikolata dağıttık." (KK 31)

Evliyaların hızır gibi yetişip kötü olaylar olmadan insanları uyardığı da görülmektedir. İzmir'de yaşayan bir kişinin rüyasına Durhasan Dede nur yüzlü, yeşil sarıklı şekilde girerek, çeşitli sıkıntıların başına geleceğini, hayırlı olmasını ve kendisinin makamına gelmesini belirtmiştir. Bunun sonunda adamın makama gittiği ibadetler ve adaklar yaptığı sonrasında yine Durhasan Dede'nin rüyasına girerek musibetlerin gelmediğini belirtmiş. Burada Durhasan Dede, rüya yoluyla kişiye yolunu buldurmuş ve uyarmıştır.

Anadolu'da önemli bir inanç karakteri olan Hızır'ın çeşitli makamları ve türbeleri mevcuttur. Adana ili Yumurtalık ilçesinde de Hızır-İlyas Türbesi adında, mezarın olmadığı mağara içinde terkedilmiş bir türbe olduğu tespit edilmiştir.

Kozan ilçesinde bulunan Ağca Baba Türbesi karakolun arkasında bulunmaktadır. Bu karakolda nöbet tutan bir askerin duası sonucunda onun dileğini yerine getirdiğini ve bunu rüyada kendini göstererek yaptığı da aktarılmaktadır.

Cabbar Dede'nin Bozoğlan ismindeki bir çobanı soğuktan kurtarması ve bu durumun ona ayan olması, yetişmesi, tekrardan dirilen Bozoğlan'ın bir gedik içerisinde yok olması şöyle aktarılmaktadır:

“Bozoğlan bir gün karın ortasında tipin ortasında kalmış koyunlarını güderken havada çok soğukmuş. Daha sonra çetin bir tipiye yakalanmış. Cabbar Dede’ye olay ayan olmuş mübarek koşarak çıkmış yerinden tepede Bozoğlanı aramış, taramış sonunda bulmuş. Bozoğlan’ı ölü gibi yatar vaziyette bulmuş. Cabbar Dede dokunmuş, öldün mü kaldın mı kardeşim demiş. Bozoğlan canlanıvermiş. Koşarak mağaraya girmiş. Oradan da yok olmuş göğe uçmuş.” (KK 39).

6.7.Işık Kültü

Işık, en ilkel toplumlardan itibaren kutsal ve hayatî olarak kabul edilmiştir. Türk kültürü ve mitolojisinde de ışık kutsal ve mübarektir. Uygurlarda ışığın kutsal oluşu “Iduk Kut” üzerinden aktarılmaktadır. Barçuk-Art Tigin’in bir Iduk Kut olduğuna inanılmaktadır. Uygur Devleti’nin kağanlarına Idık Kut denilmektedir. Uygurların atalarının ve kendilerinin yaşadığı yurtlarında, Kara-Korum adlı bir dağ mevcuttur. Bu dağdan çıkan iki nehire Selenge ve Tola denilmektedir. Bir gece bu iki nehir arasındaki ağaca kutsal ışık indiği aktarılmaktadır. Bu ışığı gören topluluk ağacın yanında toplanmaya ve beklemeye başlamışlardır. Işık indikten sonra ağaçta bir şişkinlik oluşmuş, ağacın gövdesi gebe bir kadın karnı gibi şişmiştir. Bu süreçte gökten ağaca ışık inmeleri devam etmiştir. Dokuz ay on gün geçtikten sonra, ağaçtaki şişlik çatlamış ve içinden dünyadaki insanlar gibi beş çocuğun doğduğu aktarılmaktadır. Bu çocuklardan en küçüğü Bögü-Han idi ve o da Uygurların Kağanı olmuştur (Ögel, 2014: 93). Moğollarda, Çingiz Han’ın atası Alan-Ko’a Hatun’un kocasız olarak gökten inen bir ışıkla üç çocuk doğurduğu da belirtilmektedir (Ögel, 2014: 605).

Türklerin kendi coğrafyalarında doğan şaman dininde “uçmak” olarak aktarılan, sonsuz mutluluklar ve cennet tasviri yapılan ülkenin bir ışıklar dünyası olduğu belirtilmektedir. Bu inanç içerisinde yerden on yedi kat göğe doğru gittikçe aydınlanan bir ışık dünyası mevcuttur. Bu on yedinci katta göz kamaştırıcı ışıltısıyla Türk Tanrısı oturmaktadır. Uygurlar döneminde kabul edilen, “Işık dini” denilen Maniheizm’in esas tanrısı, iyilik ve ışık tanrısıdır. Bu dinî Türklere kabul ettiren Bögü Kağan’ın rüyalarına giren ışık biçimindeki kızın, din içerisinde nûr ve ışık bakiresi olarak aktarıldığı görülmektedir (Demirel, 2015: 97-98).

Işık, Türk destanlarının çoğunda mutlu geleceği ifade etmektedir. Destanlar içerisindeki parlaklığı, aydınlığı, olumlu gelişmelerin olacağının işareti ışıktır. İslâmiyet öncesi ve İslâmiyet sonrası destanlarında ışık, önemli motiflerden biridir. Kahramanların yüzü

aydın, güneş gibi parlak ve nurludur. İslâmiyet sonrası eserlerde varlığını devam ettirmiş, Allah'ın nuru olarak aktarılmıştır. Destanlara bakıldığında, Ak Matım'a doğru deryanın başlangıç kısmından başlayarak kendisine doğru bir ışığın geldiği, Seyitbek'in "Yüzün, güneş ışığı gibi parlayıp hep gülsün" dileğini dilemektedir. Battal Gazi öldükten sonra mezarı üzerine gökten ışık indiği ve orayı nurlandırdığı aktarılmaktadır. Battal Gazi'nin ölümünden sonra ışık, bir direk şeklinde onun mezarı üzerine iner (Kaya, 2014: 583, Artun, 2014: 262). Oğuz Kağan'ın doğduğunda yüzünün mavi ve ışıklı olduğu, birinci eşini gökten süzülen ışığın içinde bulmuştur. Oğuz Kağan'ın üç çocuğunun adlarının ışıkla ilgili olduğu ve adlarının Gün, Ay, Yıldız olduğu görülmektedir. Oğuz Kağan'a yol gösteren kurdun bir ışık huzmesinden çıktığı ve Oğuz Kağan'a yol gösterdiği aktarılmaktadır (Kaya, 2014: 583-584).

İslâm inancında ışık kavramı yerine nûr kullanılmaktadır. Nûr, Allah tarafından kutsal insanlara verilen bir olağanüstülüktür. Türbelerin üzerine, şehitlerin üzerine, peygamberlerin kabirlerine nûr indiği aktarılmaktadır:

> *"İmâm Hüseyin'in annesi Fâtıma, Peygamber'in kızıdır. Bekârete gelince, özellikle Nûr öğretilerine göre Fâtıma olağan bir anne olmayıp, İmâm Hüseyn'in doğumu için tanrısal bir aracıdır. Nûr, Allah'ın niteliklerindendir ve onun yazgısı baştan bellidir ve bitimsiz. Sonsuz ışıktan doğmuştur. Nûr ya da ışık Tanrının önemli niteliklerinden biridir. Selmân-ı Fârisî, rivâyet ettiği bir hâdisde Peygamber'in kendisine "Selmân, Allah beni ışığından yarattı, beni çağırdı, ben de kabul ettim, ona itaat ettim. Sonra benim ışığımdan Alî'yi yarattı, o da kabul etti. Benim ve Alî'nin ışığından da Fâtıma'yı yarattı, o da itaat etti. Benim, Alî'nin, Fâtıma'nın ışığından da Hasan ile Hüseyin'i yarattı. Onlar da itaat ettiler" dediğini söylemiştir."* (And, 2012: 184).

Işıklı kabirler, ışık saçan kabirler, Türk kültürlü halklarda görülen olağanüstülüklerden bir tanesidir. Taşlıçay'ın Yukarı Oluklu köyünde bulunan Melik Ejder kayasının pehlivan Melik Ejder'e başka bir rivayete göre, Hz. Ali'ye ve Hz. Hızır'a ait olduğu söylenmektedir. Bu kayadan Perşembe akşamları ışığın parladığına inanılmaktadır (Abdurrezzak, Kalafat, 2020: 75). Çobanoğlu'nun derlediği ışıkla ilgili bir memoratta, toprağa verilen bir kadının mezarından bir ışık yandığı ve sabaha kadar devam ettiği aktarılmaktadır(Çobanoğlu, 2015: 214).

Işık kültünün olağanüstü kişiler ve özellikleri ile İslâmî unsurlarla bağdaştığı görülmektedir. Adana türbeleri etrafında gelişen önemli kültlerden bir tanesi de ışık kültüdür. Cabbar Dede, Mutlu Dede, Durhasan Dede, Ali Dede ve Bulut Dede türbelerinin anlatılarında kimi zaman kendi yerini belirtmek, kimi zaman savaşa katılmak için mezarının üstüne ışıklar indiği aktarılmaktadır. Bulut Dede Türbesi'nde,

Bulut Dede'nin bir kişinin rüyasına girdiği, türbesinin yerini söylediği, rüyadan sonra evin tepesine ışıklar içinde nur indiği aktarılmaktadır.

Işık, mezarlarda olağanüstülüğün belirtisidir. Bu olağanüstülük İslâm öncesine dayansa da İslâmdan sonra nûr olarak ifade edilmektedir. Durhasan Dede Türbesi'nde perşembe akşamları yatsı namazından sonra türbeye bir ışık indiği ve tepe üzerinde olduğu anlatılmaktadır. Işık genellikle türbede yatan kişinin kutsallığını belirleyen bir durumdur. Işığın kökeni Cabbar Dede Türbesi için şöyle anlatılmaktadır:

" Bozoğolan vardır. Mersindedir. Bulgar da derler. Bozoğan Silifkede mekânı da tepede yürümeyle çıkılmaz derler. Bozoğlan çoban koyun güdermiş. Buraya da her Cuma nur iner gelir tepesinde de yıldız olurmuş görenler var bunu. Bunun nedenine gelirsek bu Bozoğlan bir gün karın ortasında tipin ortasında kalmış koyunlarını güderken havada çok soğukmuş. Daha sonra çetin bir tipiye yakalanmış. Cabbar Dede'ye olay ayan olmuş mübarek koşarak çıkmış yerinden tepede Bozoğlanı aramış, taramış sonunda bulmuş. Bozoğlan'ı ölü gibi yatar vaziyette bulmuş. Cabbar Dede dokunmuş, öldün mü kaldın mı kardeşim demiş. Bozoğlan canlanıvermiş. Koşarak mağaraya girmiş. Oradan da yok olmuş göğe uçmuş. Burada ne zaman mal sürüsü geçse tepelerde hep yıldız dolanır durur. Her cuma o Mersindeki mağaradan Cabbar Dede'nin türbesine iki ışık nur gelir tepelerinde yıldız olur. Perşembe akşamı gelir cuma sabahı yıldızlar gider." (KK 39).

Türbede yatan zatların toplumun sorunlu ve sıkıntılı zamanların da herkesin gördüğü şekle büründüğü ve insanlara umut olduğu görülmektedir. Ali Dede Türbesi'nde Kıbrıs Barış Harekâtı esnasında türbeden ışıklar ve nurlar yükselmesi, Karataş ilçesinde bulunan Mutlu Dede Türbesi'nde nurların ve ışıkların çıkması Kıbrıs Barış Harekâtı'nda savaşması ve askerlere yardımcı olması şöyle aktarılmaktadır:

"Kıbrıs Harekatı başladığında burda türbeden de nurlar, ışıklar uçuşmuş. O dönem yakıt için bir savaş uçağı Adana'ya dönüyor Karataş semalarında pilotun yanına Mutlu Dede oturmuş. Sen geri dön sür evladım demiş. Pilot korkmuş kimsin sen demiş. Ben aşağıdaki Mutlu Dedeyim, Sen sür savaşı kazanalım demiş. Mutlu Dede de bir şey olmayacak Allahın izniyle demiş. Daha sonra pilot geri Kıbrıs'a sürmüş. Savaşı kazanmışlar, Adana'ya kadar Mutlu Dede pilotun yanındaymış, gitmişler. Pilota evladım görüşürüz, sen işin görevin bitince Adana Karataştayım yanıma gel demiş. Mutlu Dede dersen sana yerimi gösterirler demiş. Daha sonra pilot Adanadaki görevini bitirmiş. Ankaraya dönmüş komutanlarına, ailesine durumu anlatmış. Sivil vaziyette

Adana'ya gelmiş Garnizonda komutana olayı anlatmış. Komutan yardımcı olmuş pilotu arabayla Karataşa türbeye götürmüş. O pilot orda adaklar kestirip insanlara dağıtmış. Daha sonra orada ibadetlerini yapmış. Ankaraya geri dönmüş." (KK 41, 46,47).

6.8.Kurban Kültü

İlkel dönemden modern döneme kadar insanların vâr olduğu her yerde Tanrı veya kutsal nesnelere kanlı, kansız şekilde kurban ritüelini icra ettiği görülmektedir. Kurban, insan, hayvan gibi canlı varlıklar üzerinden gerçekleşirse kanlı kurban, canlı olmayan varlıklar üzerinden gerçekleşirse kansız kurban denilmektedir. İnsanlar, Tanrı olarak gördükleri varlıklara saygı ve sevgi göstermek, iyilik görmek, kötülüklerden korunmak için inandıkları Tanrılara kurban vermektedir. Türklerin dağınık şekilde yaşamaları, boy boy ayrışmaları, farklı coğrafyalar da hareket hâlinde bulunmaları nedeniyle kurban âdetlerinin farklılık gösterdiği görülmektedir. Türbe çevresinde kurban, adak adama yoluyla gerçekleşmektedir. Dilek dileyen insanların kanlı veya kansız adak adamaları, dileklerinin kabul edilmesi yönünde türbede yatan kişiye karşı yapılan bir ritüeldir.

Adak, tanrıya, kutsal sayılan bir nesne veya kişiye, kutsal olan bir yere (Ağaç, Mağara, Kuyu vb.) bir dileğin gerçekleşmesi, gerçekleşmesi hâlinde yerine getirileceği aktarılan şartlı bir vaat, bir sözdür. Kimi zaman adak, anında, yerinde, tütsü, mum vb. ritüel araçlarıyla yerine getirilmektedir. İslâmi motif açısından yasin okumak, namaz kılmaz, oruç tutmak da adak içerisinde görülüp kansız kurban olarak aktarılmaktadır. Adağa sebep olacak dilekler ise; çocuğu olmak, yaşamak, yürümek, hastalıktan kurtulmak, başa gelen hayırsız iş veya kötülükten kurtulmak, iş bulmak, üniversite kazanmak, bir kızın kısmetinin açılması, borçtan kurtulmak, mahsullerin bereketli gelmesi gibi sebepler sayılmaktadır. (Tanyu, 1967: 8-10).

Adak, çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Boratav'a göre adak:

> *"1-Yatırla bir konusunda anlaşmak*
>
> *2-Kesilen kurban*
>
> *3-Yapılan bağış*
>
> *4-Önemsiz ya da garip de olsa, yatırın hoşuna gidecek bir eylem."* (Boratav, 2016: 52).

Kurban, kutsal bir ruha veya tanrıya şükran, sevgi bildiren bir göstergedir. Türkler bilindikleri ilk dönemden günümüze kadar kurban kültünü her zaman diliminde diri tutmuşlardır. İlk dönem Türk dininde Türkler'in ecdat mağaralarına gidip orada ölen atalarına ve kutsal ruhlara dönük kurbanlar kesildiği aktarılmaktadır (Günay, Güngör,

2019: 61). Şamanların kurban törenlerinde etkin rolde oldukları görülmektedir. Kurban sunum törenleri Şaman'ın asıl işlerinden bir tanesidir. Kurbanın Tanrı veya kutsal ruhlar tarafından kabul edilmesi için Şaman olağanüstü özellikleri sayesinde iletişime girmektedir. Kurban edilen canlı varlığın ruhunun tanrı veya kutsal ruha çıkması için Şaman'ın da eşlik ettiği aktarılmaktadır. (Gürcan, 2018: 68). Kurban, sıradan yerlerde icra edilmemektedir. Kurban'ın tanrıya ulaştırılacak yerinde kutsal veya özel olması beklenir. Orta Asya'da her kabilenin kurban alanlarının, kurban odalarının olduğu görülmektedir. Kurban ritüelinin gerçekleştirildiği anda dilekler, şarkılar, dualar söylenmektedir. Kurban ilkel Türklerde belirli zaman dilimlerinde yapılmaktadır. İlkbahar, Hıdırellez, Nevruz gibi özel ve kutsal günlerde kurban ritüelinin yapıldığı görülmektedir. Bir kurban takvimi şöyledir:

> *"1-Kameri ay: gök ve yere kurban adam. Atalara kurban adama (atalar daha sonra gök ve yere dahil olacaktır.)*
>
> *2-Kameri ay: gök ve yere, ünlü dağlara, büyük nehirlere kurban adama;*
>
> *3-Kameri ay: rüzgâra, yere, göğe, göğe (yeniden) ve Mou-ye dağına kurban adam;*
>
> *4-Kameri ay: Mou-ye dağına, rüzgâra ve geyiğin tinine kurban adama;*
>
> *5-Kameri ay: gök ve yere, kutsal hatuna, Mou-ye dağına, rüzgâra, beyaz at ruhuna kurban adama;*
>
> *6-Kameri ay: gök ve yere kurban adama. Göğe kurban adama;*
>
> *7-Kameri ay: Mou-ye dağına kurban adama,*
>
> *8-Kameri ay: gök ve yere kurban adama (3 kere)*
>
> *9-Kameri ay: Mou-ye dağına kurban adama,*
>
> *10-Kameri ay: gök ve yer, geyiğin tinine kurban adama."* (Roux, 2005: 198-199).

Hakaslar, yılın iki döneminde, ilkbahar ve sonbaharda dua/alkış törenleri eşliğinde Yer-su ruhuna kurban olarak ak koç kurban ederlerdi. Tören tepelik bir yerde ya da nehir kıyısında yapılırdı. Kurban törenini aksakal yönetirken Kuday'la beraber Yer-su tanrısından insanlara ve hayvanlara sağlık istenirdi. Kanlı kurbanın yanında Yer-Su ruhuna süt ile un karıştırılıp yapılan mamulü de çevreye serperek kansız kurbanda yaparlardı (Bayat, 2018: 15). Altay-Sayan Türkleri'nin kurban ritüelleri kanlı ve kansız olmak üzere iki türlüdür. İkisi de aynı anda sırayla yapılmaktadır. Dağa yapılan bu kurbanlar esnasında at keserlerken kansız kurban olarak çevreye çay ve yağ saçarlardı. Şaman önderliğinde yapılan bir kurban ritüeli şöyle aktarılmaktadır:

> *"Şamanın bir elinde şarap kâsesi, diğer elinde de süt kasesi her tarafa şarap ve süt serptikten sonra boşalmış kâseleri yere atar ki Dağ ve Su ruhunun yapılan duaları kabul edip etmediğini öğrensin. Bütün bunlardan sonra kurbanlık koçları kesip etlerini kazanda pişirdikten sonra masaya koyarlar. Şaman, cübbeli ve papaklı, davulsuz ve*

tokmaksız ancak elinde ağaç budağı, kayın ağacının kuzey batı tarafında yer alır. Her şey hazır olduktan sonra ağacın ve adanmış atın çevresinde güneşin hareketi istikametinde üç defa dolaşmağa başlarlar. Şaman, yeniden bütün çevredeki nehir ve dağların ruhuna ve özellikle de kurban sunulan dağın ruhuna dua eder. Kayın ağacını üç defa dolaştıktan sonra Şaman, atın başından kuyruğuna kadar süt serper. Sonra tahta kâseyi atın kuyruğu üstüne koyup atı başıboş bırakır ve bununla da kurban ritüeli sona ermiş olur." (Bayat, 2018: 232-236).

Kurban, toplumun Tanrıya, atalara ve kutsal ruhlara hürmet ettikleri önemli ritüellerden biridir. Bu ritüeller çeşitli şekillerde yapılmaktadır. Belirli bir kutsallık çevresinde gelişen kurban ritüeli, belirli din insanları tarafından yönetilmektedir. Bu yönetim şekli de çeşitli şekillerde oluşmaktadır. Kimi zaman kişisel bir durum olan kurban kimi zamanlarda şaman veya aksakallı önderliğinde yapılmaktadır. Kanlı kurban kesilirken, kesildikten sonra, kansız kurban dağıtıldıktan sonra veya dağıtılırken tekrar edilen dualar, dilekler ve temenniler mevcuttur. Bir ak sakallının kurban törenini yönetirken okuduğu dua şöyledir:

"Gökte duran gök sema, sek
Bizi üzerinde taşıyan kara yer, sek
Üldürbe yaratıcı Kayra Kan, sek
Gök beyaz senin şeritlerin
Beyaz koç senin kurbanın
Sunuyoru sana, sek
Çimir çamır Kayra Kan
Yumuşakça ver, sek sek
Her şeyin başlangıcı adlı şanlı şöhretli
Tigir tayıpan Kayra Kan, sek
Çılğı harapan Kayra Kan, sek
Adlı şanlı şöhretli
Ala tü Kayra Kan, ek
Baba olup bizi yediren, sek
Ana olup bizi döşleriyle emziren, sek
Senden süzülüp akan, gürültü ile aşağı dökülen nehir, sek
Budakların senin
Çalılıkta yetişen
Sivri uçlu taşların senin, sek
Bırak kurbanlık senin dağına ve nehrine ulaşsın, sek
Kederli olma, sek sek
Göğsünün altında senin çocukların
Kucağında senin evlatların

Yaşlıyı gençliği
Koruyan, sek sek
Beyaz koç senin kurbanın
Kanını yere dökmeden sunarız, sek sek
Doğduğumuz ve büyüdüğümüz yer
Büyük Horgız, küçük Horgız, sek
Beyaz koç kurban senin
Sana adak olarak sunarız, sek
Beyaz tavşana binip giden insan
Sana beyaz koç sunarız, sek" (Bayat, 2017: 243-244).

Ağaç kültü ile kurban kültünün birleştiğini bir başka duada Kaçinlerde şöyle görülmektedir:

"Dokuz dallı bay kayın, Tanrı
Dokuz koç kurban ettik, Tanrı
Yağmur isteriz, Tanrı
Mahsul isteriz, Tanrı
Hayat mutlulukla dolsun, Tanrı" (Bayat, 2017: 245).

Adana türbeleri etrafında kurban ritüellerine dönük çok sayıda uygulama tespit edilmiştir. Kurbanların ne için, hangi dilekler için yapıldı dikkate alındığında şu sebepler ile karşılaşılmaktadır:

1-Çocuk sahibi olmak

2-Çocuğun sağlıklı, hayırlı bir şekilde doğması

3-Çocuk hastalıkları

4-Üniversite kazanmak

5-Hastalıklardan kurtulmak

6-İş sahibi olmak

7-Askere sağ salim gidip gelme

8-Yağmur yağmasını talep etmek

9-Malının, evinin bereketlenmesi vb. pek çok sebep için türbelere adaklar adanıp kurbanlar kesilmektedir.

Ceyhan ilçesinde bulunan Narlı Dede ve Arap Baba'ya çiftçiler ihtiyaç hâllerinde yağmur yağması için gitmektedirler. Yağmur duasından sonra kurban da

kesmektedirler. Bu iki türbede, dua edilip kurban kesildiğinde yağmur yağacağına inanılmaktadır.

Kanlı Kurban

Kanlı kurban olarak adlandırılan kurban, çeşitli hayvanların kesilmesiyle gerçekleştirilmektedir. Kanlı kurbanda kesilen hayvanlar genellikle keçi, koyun, horoz ve tavuktur. Bir türbeye yapılan ziyaret esnasında genellikle ilk adak kanatlı kümes hayvanlarından kesilmektedir. "Dileğim hayırlısıyla olur, gerçekleşirse Allah rızası için dileğimin kabulünden sonra bir horoz, tavuk keseceğim, kan akıtacağım." şeklinde adak adanmaktadır. Adağın da inançlar içerisinde mesuliyeti vardır. Adak, dileğin gerçekleşmesi hâlinde hemen yapılması, zaman olarak uzatılmaması gerekmektedir.

Ali Dede, Şıhmus Dede, Arpacı Dede, Çoban Dede, Durhasan Dede, Cabbar Dede, Yedi Kardeşler, Ağca Baba, Sofu Dede, Çomak Dede, Hasan Esad Bağdadi, Mutlu Dede, Timurtaş Dede, Gaffur Baba, Sadık Sultan türbelerine giden hastalığı olan insanların türbeye gittikleri, şifa diledikleri ve iyileştiklerin de adaklarını türbede bulunan kesim alanında kesip pişirip insanlara dağıttıkları tespit edilmiştir.

Askere gidenlerin sağ salim gidip gelmeleri için adak adanmaktadır. Çoban Dede türbesinde gerçekleşen bir kurban ritüelinde, Suriye'ye askerliğe giden kişinin ailesi çocuklarının sağ salim gidip gelmeleri için adak adamışlardır. Adak, Çoban Dede'ye adanıp hayrına dağıtılacağına niyetlenilmiş. Ailenin oğlu Suriye'den sağ salim geldikten sonra Çoban Dede de kurban kesilip kavurma yapılıp halka dağıtılmıştır (KK 18).

Çocukla ilgili niyetler içinde adak kesilmektedir. Zilli Dede ve Sultan Habibin Nacar türbelerine çocuk talebiyle giden insanlar, çocuğun olması, hayırlı doğması ve büyümesi için adak adayıp kurban kesmektedirler. Çocukları olduktan sonra ailelerin her sene çocuklarının sağlıklı büyümesi, vatana millete faydalı olması için kanatlı kümes hayvanı kestikleri de aktarılmaktadır.

İnsanlar iş ve gelecek kariyerleri içinde adak niyetlenip kesmektedirler. Kozan'da bulunan Yedi Kardeşler Türbesi'ne giden bir kişinin rahat bir şekilde atanmak, mesleğini icra etmek için dua edip adak adadığı sonrasında dileğinin kabul olması sebebiyle adağını kesip hayrına dağıttığı aktarılmaktadır (KK 13).

Kansız Kurban

Kanlı kurban canlı hayvanla gerçekleşirken, kansız kurban çeşitlilik arz etmektedir. Adana'da bulunan türbelerde en yaygın görülen kansız kurbanların; çaput bağlamak, helva dağıtma, halka tatlısı dağıtmak, para bırakmak, tespih bırakmak, mum yakmak, tütsü yapmak şeklinde sıralamak mümkündür. Hemen hemen her türbede çaput bağlama, para bırakma, helva veya tatlı dağıtma görülmektedir.

Sultan Habibin Nacar Türbesi'nde türbeye gelen insanların kansız kurban olarak mum yakıp mumluk alanlarına bıraktıkları aktarılmaktadır. Timurtaş Dede, Mutlu Dede, Durhasan Dede, Cabbar Dede ve Çoban Dede türbelerinde çeşitli dilekler için gelen insanlar türbe alanlarında tütsü yakmaktadır.

Yedi Kardeşler Türbesi, Cabbar Dede Türbesi ve Timurtaş Dede Türbeleri'nde sadaka taşlarının olduğu kansız kurban olarak insanların buraya para bıraktığı tespit edilmiştir.

Zilli Dede Türbesi'nde insanların çocuk istekleri için yatır karşısında oynadıkları oyun da bir kansız kurban örneğidir. Yatırlar, yaşadıkları dönemde yaptıkları işler veya sonrasında anlatılan menkıbeler sebebiyle toplumu etkilemektedir. İnsanlar da zâtın ruhunu etkilemek, hoş tutmak amacıyla onlara bu yönde adak adamaktadırlar. Zilli Dede Türbesi'nde yatıra dönülerek kadınların üç, beş, yedi kere "Al sana bir göbek/ Ver bana bir bebek" manisiyle çiftetelli oynamaları da kansız kurban örneğidir.

Çocuğa ad koyma Türk kültüründe önemli bir ritüellerdir. İnsanlar çocuklarına ecdatlarının adlarını koyarak onların ruhlarını yaşatmaya çalışmaktadır. Bu durum atalar kültüyle de bağlantılıdır. Ad koymanın türbeler etrafında gerçekleşmesi kansız kurban ile ilişkilidir. Durhasan Dede'ye gelen çocuğu olmayan aileler dua edip dileklerini diledikten sonra, çocukları olduktan sonra erkek çocuklarına Hasan adını verdikleri aktarılmaktadır. Burada insanlar çocuklarına zâtın adını koyarak ruhunu memnun etme amacı gütmektedir.

6.9.Mağara Kültü

Mağara, mitolojik ananın rahimle bağdaştırdığı kültleşmiş bir kavramdır. Bu kavram dağ kültünden bağımsız durumda değildir. Doğal sığınak olan mağara, ilkel insanın yaşaması ve kendisini dış dünyadan koruma yeri özelliklerinin yanında, dini inançlarını uyguladıkları, ritüelleri yerine getirdikleri mekânlar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Moğol kabilelerinde mağara, "ehın umay" (ana rahmi) şeklinde adlandırılmaktadır ve kabilede çocuğu olmayan kadınların bu mağaralara ziyaretler gerçekleştirdiği bu sebeple mağaranın rahimle, doğurganlıkla özdeşleştirildiği aktarılmaktadır. Mağaranın

doğurganlık simgesi bugün çoğu Türk coğrafyasında uygulanan pratikler içerisinde görülmektedir. Azerbaycan'ın çeşitli yörelerinde çocuğu olmayan kadınların, mağaralara gittiği, mağaraların tavanından damlayan suları toplayıp içtiği veya o suları karınlarına sürdüğü, geceleri mağaralarda uyudukları ve hamile kalmak istedikleri görülmektedir. Bu uygulamalar sonucunda doğan çocuğu, mağaranın ve mağara içindeki suyun verdiğine inanmaktadırlar. Mağaraya girip çıkan her şey yeni bir yaşam formu bulur. İslamiyet içerisinde Hz. Muhammed'in vahyi mağarada alması, ilk sufilerin mağarada ibadete ve inzivaya çekilmesi, mağaraların sadece doğumun değil, değişmenin de ana meskenlerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır. (Bayat, 2020: 31-32).

Mağara, ana rahmi olarak algılandığı için çoğalmayı, yenilenmeyi, hayatı, diriliği sembolize etmektedir. Mağara, şamanizm içerisinde yeraltına inmek isteyen kamın giriş yapacağı kısımdır. Yeraltına yolculuk yapacak olan destan kahramanının mağara içerisinde bir kuşa binip gökyüzüne uçtuğu aktarılmaktadır. Mağara kültü, çeşitli halk anlatılarında da karşımıza çıkmaktadır. Battal Gazi'nin atı Aşkar bir mağarada dünyaya gelmiştir. Köroğlu'nun çeşitli kollarında, Köroğlu ömrünün son kısmında atı Kırat'la birlikte bir mağaraya girdiği ve kaybolduğu, Bolot'un on dört yaşına geldiğinde üvey annesi Ak Kanış'la birlikte Köçpös Bay'ın köyünden kaçtığı ve bir mağarada yaşamaya başladıkları görülmektedir. Şayız, yerin yarılması ve kendisini saklaması için tanrıya dua eder, karşısına bir mağara çıkar ve içine girer. Şayızın'ın girdiği mağarada yer yarılır ve içine girer, kaybolur. (Kaya, 2014: 586).Mağara, evliyaların, sığınağı, barınağı ve ibadet alanları olurken çeşitli inançlara da konu olmuştur. Ashab-ı Keyf anlatması içerisinde yedi kardeşin mağaraya girdikleri ve mağara içerisinde uykuya daldıkları da aktarılmaktadır. Ermişlerin günün birinde mağaraların içerisine girip sır olduklarına inanılırken, Karacaoğlan'ın böyle sır olduğu da aktarılmaktadır (Boratav, 2016: 64).

Anadolu'da Muhammed Hanefi'nin, önüne çıkan geyiği kovaladığı, geyiğin bir mağaradan içeriye girdiği ve takip ettiği, mağarayı geçtikten sonra bir düzlüğe çıkıldığı cennet bahçesinde Mine Hatun'a rastladığına inanılmaktadır. Güney Sibirya masallarında, bir bahadırın geyik kovaladığı, geyiğin Bakır-Dağı'nda bir gediğin açıldığı ve içeriye çocukla beraber girdiği, çocuğun arslanlar, ayılarla beraber yaşayan 13 kıza rastladığı ve kızların kurt donlarına girerek çocukla mağarada savaştıkları aktarılmaktadır. Yine bir Güney Sibirya masalında, bir çocuğun mağara deliğinden yer altına düştüğü, burada bulunan kötü ruhların çocuğu hapsettiği, çocuğun zincirlerden

kurtulup kaçmaya çalışırken Kuğu-Hanım'ın çocuğun çıkmasına mani olduğu ve uzun savaşlardan sonra çocuğun kurtulup yeni bir hayata başladığı aktarılmaktadır. Sibirya'daki Türk masallarında yeraltına giden bu kapının Altın-Dağ'da bulunduğuna ve "kaya kapısı" adıyla anıldığı görülmektedir. Bu kapının önünde 7 köpeğiyle Cedey-Han bekçilik yapmaktadır. Altay Şamanizmi içerisinde yer altında bulunan bu kapıya "dünyanın bacası" denildiği ve şamanların bu delikten yeraltına gittikleri söylenmektedir(Ögel, 2014: 28-30).

Her erkeğin bilincinde yer alan ve arketip olarak dişil cinsel organının simgesi olan mağara, metafor olarak insanlığın ilk döl yatağıdır. Türk ve Moğol köken mitlerinin çoğu mağarada geçerken burada ilk yerleşim yeri, ilk insan, ırkın kökeni, ataların oturdukları yere kadar aktarım vardır (Roux, 2021: 168).

Mağara, Göktürk türeyiş efsanesinde Göktürklerin türeyiş mekânı olarak aktarılmaktadır:

> *"Buradan kaçan kurt, (Batı) Denizi'nin doğusundaki bir dağa gitmişti. Bu dağ, Kao-ch'ang (Turfan)ın kuzey-batısında bulunuyordu. Bu dağın altında da, çok derin bir mağara vardı. Kurt, buraya gelince hemen bu mağaranın içine girmişti. Bu mağaranın ortasında, büyük bir ova vardı. Bu ova, baştanbaşa ot ve çayırlıkla kaplı idi. Ovanın çevresi de, aşağı yukarı 200 milden fazla idi.*
>
> *Kurt, burada on tane erkek çocuk doğurdu. A-şi-na ailesi, bu çocuklardan birinin soyundan geliyordu."* (Ögel, 2014: 27).

Büyük Hun Devleti'nde kutsal olarak görülen bir ata mağarasının olduğu Çin kaynaklarında görülmektedir. Bu kutsal mağaraya sadece insanların veya şamanların değil devlet yöneticilerinin de saygı gösterdiği, belirli günlerde mağarayı ziyaret ederek törenler yapıldığı aktarılmaktadır. Toba'lar, kayaları oydukları, mağara biçiminde olan bu ata mabedlerine göğe, yere ve han soylarının ruhlarına çeşitli ritüeller sonunda kurbanlar sunulmaktadır. Bu kurban ibadetlerinden sonra kayın ağaçları dikilerek orada kutsal bir orman meydana getirmektedirler (Ögel, 2014: 25-26).

Maaday Kara Destanı'nda mağaranın destan kahramanını saklayan özelliği şöyle aktarılmaktadır:

> *"Bahadır delikanlı atının üzerinden doksan podluk dökme demir tokmağı eliyle alıp önüne koymuş. O böylece yol alırken dokuz katlı kara dağ, ayın, güneşin gözünü kapatan yedi katlı dağ olarak karşısına çıkmış. Pamuk yeleli koyu kıra at, durarak "Dokuz köşeli kara dağı, doksan pudluk dövme demir tokmağınla yedi gün tokmakla" deyince, anlı şanlı Ködügey-Mergen, koyu kır atından inerek gece uyku uyumadan; gündüz bir an dinlenmeden dokuz köşeli kara dağı yedi gün boyunca tokmaklamış. Yedi günün sonunda dokuz köşeli kara dağda bir mağara açılmış."* (Bekki, 2020:101-102).

Mısır Türk Sultanlığı'nın ilk insanın yaratılışı "Ay-Atam Efsanesi"nde insanın mağarada dünyaya geldiği aktarılmaktadır. Uzun yağmurlar sonrasında sürüklenen çamurların Kara-Dağ adlı bir dağın içindeki mağaraya dolduğu ve kayaların yarıldığı, yarılan kayıkların insanı andırdığı sürüklenen çamurlar bu kalıpları doldurmuştur. Aylar sonra havalar ısınmış. Halka göre mağaranın, kadını andırdığı, içinin insanlara can veren kadın karnına benzediği söylenmiştir. Dokuz ay durmadan esen rüzgâr, su, ateş ve toprak can vermek için birleşmişlerdir. Bunun sonucunda Ay-Atam ilk insan oluşmuştur. Sonra yine uzun yağmurlar yağmış mağaranın içerisine yine çamurlar dolmuş. Sünbül burcundaki güneş ile çamurlar, sular ile pişmiş. Bir kadın oluşmuş, adına "Ay-va" denilmiş. Ay-Atam ile Ay-Va Hatun birleşip evlenmişler ve kırk çocukları olmuş. Daha sonra Ay-Atam ile Ay-va ölmüşler, çocukları doğdukları mağaraya onları gömmüşlerdir (Ögel, 2014: 252-253).

Türk-İslam düşüncesinde mağara, kurtarıcı olan kişilerin mağaradan çıkacaklarına inanılan kutsal mekânlardan biridir. Şiilerin kaybolan 12. İmamı Muhammed Mehdi'nin mağaradan çıkıp geleceğine inanılmaktadır. Samarra Camii'sinde bulunan mağaradan Muhammed Mehdi'nin çıkacağı aktarılmaktadır. Her Cuma namazı sonrasında bu mağaranın önüne altın eğerleri giydirilmiş bir at bekletilmektedir. Mehdi'nin şiiler gözünde zamanın sahibi ve Müslümanların kurtarıcısı olarak görüldüğü aktarılmaktadır. Bu sayede mağaranın doğurganlık özelliği yanında insanları kurtaracak olan kutsal insanların da barındığı yer olarak aktarıldığı da görülmektedir (Bayat,2020, 36).

Mağara, doğurganlığı, yenilenmeyi simgelemektedir. Doğurganlık ve dilek dileme Adana ili Ceyhan ilçesinde bulunan Cabbar Dede Türbesi'nde görülmektedir. Cabbar Dede Türbesi'nin arka taraf bahçesinde dilek ağaçlarının hemen altında mağara bulunmaktadır. İnsanlar dileklerini diledikten sonra bu mağaraya girmekte arka kısımdan çıkarak orada bulunan dilek ağacına çaput bağlamaktadır. Mağarada insanların dilekleri için obolar yaptığı tespit edilmiştir. Çocuk isteyen kişilerin çaputlardan beşik yaptığı bunun ardından mağaraya üç kere girip çıktıkları aktarılmaktadır. Bu durum mağaranın ana rahmi olarak düşünüldüğünü bu sebeple çoğalmayı, yenilenmeyi temsil ettiğini göstermektedir.

Mağaralar ermiş kişilerin ibadet ettikleri, inzivaya çekildikleri yerdir. Ağca Baba Türbesi'nde yer alan yerin altına inen kısım Ağca Baba'nın çilehanesi olarak aktarılmaktadır. Oraya dilek ve ibadete gelen insanların kilitli olan kapıya çeşitli dualar yazdıkları ev ve araba görselleri çizdikleri tespit edilmiştir.

Adana, Yumurtalık ilçesinde bulunan, bakımsız, terk edilmiş durumda olan Hızır İlyas Türbesi de yerin altında olan mağara türbelerdendir. Türbe içerisinde sadaka taşı, namazlık ve tespihler bulunmakta ancak kullanım açısından terk edilmiş durumdadır.

6.10.Obo Kültü

Eski Yunancada var olan "Bomos" kelimesi, ilahlara kurban sunulmak amacıyla yapılan yüksek yer anlamına gelmektedir. Bu kelimenin Türkçedeki "oba" "obo" sözcükleriyle anlam ve ses olarak yakınlığı görülmektedir. Altay, Yenisey ve Urenha-Tuba Türkleri, obo ismini mukaddes görmüşlerdir. İnançlarına göre obolarda kabileleri koruyan ruhların bulunduğuna inanmaktadırlar. Obolar, dağ tepelerinde, ırmak boylarında ve yol üzerlerinde bulunmaktadır. Bunun yanında şamanlar ayin ve merasimleri içinde obolar yapmıştı. Urenha-Tuba Türkleri, "obo tagir" (obo ayini) yaptıkları, bunun içinden suni bir tepe ile obo temsili yaratmaktadırlar. Mançularda obo kelimesi, tepe anlamına gelmektedir. Obo hususi ayinlerden bir tanesidir. Obo, toplulukların kendi alanlarında var olan yerlerde yapılır. Kam, bir ocağın ruhunun bir yerde bulunduğunu söylerken topluluk oraya bir obo yaparak obo etrafında ayin yaparlar. Obo, topluluklar tarafından koruyucu ruhların olduğuna inanılırken bu ruhlara kurbanlar sunulmaktadır. O bölgeden geçen yolcular oboya, adak olarak at kılı veya bez parçaları atarlardı. Topluluklar bu obolarda çeşitli zamanlarda toplanıp ayin yapar ve kurban keserlerdi. Kırgız ve Nogay Türkleri, oboları kutsal görmüşlerdir. Kabilenin tanrısına adaklar adadıkları kutsal yerlere bu ismi vermişlerdir. Oğuzlarda obo kelimesi, etrafında toplanılan alan, koruyucu ruha tapan aile olarak aktarılmaktadır (İnan, 2020: 614-616).

Altay Türkleri, yol üzerinde bulunan obolara taş bırakmayı yolculuk esnasında yapılacak kutsal bir ritüel olarak görmektedirler. Yola çıkan kişinin, yolculuğunun rahat geçmesi, kaza bela gelmemesi, amacına erişmesi, evine sağ salim gidip gelmesi amacıyla bu ritüel yapılmaktadır. Bu ritüelin yapılmaması durumunda amacına ulaşmaması, kötü iyelerin yanında bulunacağına, eli boş evine döneceğine inanılmaktadır (Dilek, 2014: 137-138).

Kutsal vatan anlayışının sembollerinden biri olan obo ilk olarak Altaylarda görülmektedir. Obo, Müslüman Türklerin geçici olarak kurduğu yerler anlamını barındırırken, şamanlarda ayin yapmak adına kurulan alan, Moğollarda etrafında üç kere dönülen, bez bağlanan taş yığınına kadar çeşitli anlamlar ifade etmektedir. Sibirya'da dağ başlarında bulunan, geçilmesi zor yollarda yığılan taş birikintilerine obo

denilmektedir. Türk ve Moğol toplulukları, yol kenarlarında bulunan taş yığınlarını kutsal kabul edip para, taş, kumaş bırakmanın kişilere ve topluluklara iyilik getireceğine inanmaktadır. Özel tapınma yeri olarak görülen obolar, genellikle iki-üç metre boyutunda taş yığınlarıdır (Bayat, 2018: 237-243).

Yakut Türkleri'ne göre, dağlarda yerin göbeğinde bir deliğin olduğu düşünülürken şamanlar bu deliği kapatmak ve dünyanın göbeğini topluma göstermek amacıyla üst üste taş koyup obo yaratmaktadırlar. Obo'da ibadet yapan şaman, üç defa dolaşır, obonun etrafında tütsüler yakıp ilahiler söyler, bu ilahiler esnasında "Gümüş Oba, Altın Dağ bizi koru, esirge ve besle" şeklinde dualar etmektedir. Ön Türkler'de durumu olan insanların cesedinin örtülmesi amacıyla üzerine obolar yapıldığı aktarılmaktadır. Orta Asya'da obolar ile gökyüzü bağdaştırılmaktadır. 12 sekiden meydana gelen obolar, gökyüzündeki gök çarkı ve 12 takımyıldızını ifade etmektedir. Alevi ve Bektaşi geleneğinde obo, düşek olarak adlandırılmaktadır. Burada çeşitli ritüeller yapılırken, kurbanlar kesilip dilekler taşa okunup üst üste koyulmaktadır. Denizli ilinde bulunan dağ zirveleri ve köy giriş çıkışlarında obolar mevcuttur. Babadağ, Karababa, Akbaba, Çökellez ve Bozdağ zirvelerinde obolar görülmektedir (Şıracı, Yakaryılmaz, 2013: 18-23).

Türkmenler kendileri için değerli aile üyesi öldüğünde yas törenleri esnasında mezarın üstünde obo yapmaktadır(Gökçe, 2008: 192).

Obo, Türkler'in önem gösterdikleri ibadet alanlarından bir tanesidir. İlk Türkler'den günümüze kadar obo kültünün canlı kaldığı hemen hemen her dönemde topluluklar içerisinde yer edindiği görülmektedir. Yol iyeleri, kutsal mezarlar, mezarlar, dilek aracı olarak oboların çeşitli anlamlar çerçevesinde kullanıldığı tespit edilmektedir.

Adana ili Ceyhan İlçesi'nde bulunan Cabbar Dede Türbesi'nde obo kültünün var olduğu tespit edilmiştir. Türbenin arka tarafında bulunan mağara içerisinde insanların obolar yaptıkları görülmektedir. Yaptıkları ibadetlerin, dileklerin kabul edilmesi için oluşturulan obolar, türbede bulunan her şeyin kutsal kabul edilmesi sebebiyle dileklerinin kabul olması adına taş üstüne taş ekleme ritüelinin yapıldığı tespit edilmektedir.

6.11.Taş Kültü

Tarihin ilk ilkel dönemlerinden bugüne kadar taş etrafında çeşitli inanç ve âdetler gelişmiştir. Taşlar çevresinde, sihir, büyü, tapınma, uğur, ilaç, şifa, adak, çocuk

doğurmak, yardım etmek, cinsiyet tayini, yağmur ve kar yağdırmak gibi beklentiler meydana getirilmektedir. Kültürümüzde yardım amaçlı taşlar (sadaka taşları, yemek taşı, dinlenme taşı, misafir taşları), kutsal taşlar (Hacerü'l- Esvet, Rükn-i Yemâni Taşı, Bengü, Yada, Teslim, İstihâre) taşları bulunmaktadır (Acun, 2018: 7). Taşlar, Türk kültür ve edebiyatı içerisinde de geniş bir yer tutmaktadır. Altay Yaratılış Destanı'nda taş şöyle betimlenmektedir:

"Ülgen bu emre uydu, uzattı ellerini,
İçinden tekrarladı, Semânın sözlerini.
Denizden çıkan bir taş, fırladı çıktı yüze,
Hemence taşı tuttu, bindi taşın üstüne!
Artık Ülgen memnundu, rahatı bulmuş idi,
Üzerinde duracak bir yeri olmuş idi" (Ögel, 2014: 465).

Tanrı suda zor durumda kalan, boğulmak üzere olan Ülgen'i kurtarmak amacıyla suyun dibinden sağlam bir taş çıkarmıştır. Burada taş kurtarıcı mahiyette, üzerinde durulabilen, korunaklı bir yer konumundadır.

Türk topluluklarının çoğu metinlerinde taş ile karşılaşılmaktadır. Göç Destanı'nda Çinlilerin çeşitli oyunlarla kutlu kayanın parçalanması ve ülkeden götürülmesi, Türk yurdunda işlerin tersine dönmesine neden olması aktarılmaktadır. Metinde "Vatan toprağından bir çakıl taşı bile verilecek olursa sonuçları ağır olur" gibi bir cümle ile Türklerin taş ile ana yurdu bütünleştirdikleri, kutsallaştırdıkları görülmektedir (Peker, 2015: 168).

Türk kültürünün ilk yazılı belgelerinden olan Orhun Yazıtları'nda taş aracılığıyla, topluluğa, tarihe, kültüre ve medeniyete ait bilgiler aktarılmıştır. Türk kültüründe taşa gizil güç ve gizemlilik yada taşı üzerinden de anlatılmaktadır. Yakutlarda yad, yada, sata, Kıpçaklarda cay, cama, Kırgızlarda joytaş, Anadolu'da yada taşı denilen taşın yağmur yağdırma gücüne sahip olduğuna inanılmaktadır. İslâm kaynakları da dâhil olmak üzere çoğu kaynakta yada taşıyla ilgili çeşitli efsaneler anlatılmaktadır (Yardımcı, 2008: 2). Gerdizi'ye göre yada taşının kökeni Nuh Peygamberin duasına dayandırılmaktadır:

"Nuh Peygamber Allah'a dua edip Yasef'e bir isim (dua) öğretmesini, bu duayı okuyunca yağmur yağmasını niyaz etti. Allah onun duasını kabul etti. Yasef'e bir dua öğretti. Yasef bu duayı bir taş üzerine yazdı. İhtiyaten unutmaması için bu taşı boynuna astı. Bu duayla yağmur yağmasını istediği zaman yağmur gelirdi. Bu taşı suya vurursa su hastaya şifa verirdi. Bu taşa onun oğulları mirasçı oldular. Oğuz, Hazar, Karluk ve benzerleri gibi onun nesli çoğaldı. Sonra, bu taş sebebiyle nesli arasında anlaşmazlık

çıktı. Bu taş Oğuzların elinde idi. Yasef'in oğulları 'bir gün toplanıp kura çekelim, taş kime çıkarsa ona verelim.' dediler. Bunun üzerine Oğuzlar, aynı şekilde bir taş yaptılar. Bu duayı onun üzerine de yazdılar. Oğuzların büyüğü bu sahte taşı boynuna astı. Kararlaştırılan gün gelince, kura çektiler. Taş Karlukların hissesine düştü. Oğuzlar yaptıkları sahte taşı Karluklara verdi. Esas taş yanlarında kalda. Oğuz boylarından Anadolu'da Türklerin taşla yağmur istemeleri bu sebeptendir." (Şeşen, 1998: 72).

Maaday-Kara Destanı'nda yada taşı kızu taşı olarak aktarılırken işlevi şöyle betimlenmektedir:

"Anlı şanlı boz kısrak, gözün alabildiği pamuk beyazı çölde yere yatıp ağnamış. Gözün seçemediği uçsuz bucaksız çölde yerinden kalkıp silkinmiş. Aksırarak burnunda taşıdığı kızu taşı fırlatınca keskin bir soğuk düşmüş ve Altay'ın üstü donmuş." (Bekki, 2020: 35).

Taşlara yüklenilen bir başka kutsallık cenaze dönemlerinde karşılaşılmaktadır. Kırgızlarda cenaze mezara götürülmeden önce talil taşları çekilmektedir. Cenaze namazı öncesinde imam 20-30 kişi ile birlikte salavat eşliğinde tespih çeker, sevabı ölüye bağışlarlar. Sonrasında taşlar mezara götürülür ve definden sonra mezarın üzerine dökülür. Kimi zaman yaşlı insanlar ta'lil taşlarını kendileri hazırlar, üzerine okur, ölene kadar saklarlar. Bu ta'lil taşları insanları günahlarından arındırır ve kıyamet gününde hesaplarını kolaylaştırdığına cennete girmelerine sebep olacağına inanılmaktadır (Dıykanbayeva, 2018: 176).

Taş, Türk kültüründe ve sosyal hayatında önemli bir yere sahiptir. Taş; evlerde duvar taşı, dibek taşı, fırınlarda fırın taşı, değirmenlerde değirmen taşı, türbelerde dilek taşları, mezarlarda mezar taşları, hamamlarda göbek taşları, camilerde musalla taşı, olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sadaka taşları, cami, türbe, cadde ve sokakların en ücra köşelerindeki, mezarlık, han ve çarşı gibi yoğunluğun olduğu yerlerde bulunmaktadır. Burada "Veren eli, alan el görmez" inancı mevcuttur. Timurtaş Dede Türbesi, köy mezarlığı içerisindedir ve türbe alanında sadaka taşı bulunmaktadır.

Türbede ve türbe alanında bulunan her nesnenin kutsal olduğuna inanılmaktadır. Çoban Dede Türbesi'nde insanların küçük düz taşlara dileklerini çizdikleri, türbe etrafında tavaf ettikleri, tavaf ederken her dönüşte yerden 1 tane taş aldıkları aktarılmaktadır. 11 kez tavaf eden insanların 11 taşı aldıkları her taşa 1 Kulhü 1 Elham okudukları ve bu taşları evde müsait bir yerde sakladıkları, bu taşlarında eve bereket getireceğine inanmaktadır.

Türbede bulunan taşların kutsallığı ve şifa vermesi yönüyle kullanıldığı görülmektedir. Cabbar Dede Türbesi'nin giriş kısmında iki adet yatık vaziyette şifa taşı olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında giriş kısmında sadaka taşının olduğu ve ibadete gelen insanların bu taşı hâlâ kullandığı görülmektedir. Girişte bulunan yatık taşlara sırt ağrısı çeken insanların yatması ve sırtını sürtmesi, sürtme esnasında 3 Kulhü 1 Elham okuması ile ağrılarının geçeceğine inanılmaktadır.

Taş ve ateş, Mutlu Dede türbesinde beraber kullanılmaktadır. Türbede ibadet ve ritüelleri yerine getiren insanlar kapının yanında bulunan sepetten çakıl taşı alıp, çakıl taşına dileklerini söyleyip yaktıkları ateşe attıkları tespit edilmiştir. Adana'da taş ve taşa bağlı ritüellerin türbelerde hâlâ canlı olarak yaşatıldığı görülmektedir.

7.MEZAR KÜLTÜ VE ADANA YÖRESİNDEKİ MEZAR MOTİFLERİ

7.1.Mezar Kültü

Türklerin bulunduğu coğrafyalarda farklı farklı ölü defnetme âdetlerinin olduğu görülmektedir. Türklerin farklı coğrafyalarda, farklı kültürlerle etkileşimde bulunması sebebiyle sebebiyle farklı ölü defnetme durumları ile karşılaşılmaktadır. Türklerin ölü gömme çeşitliliğini Roux şöyle sıralamaktadır:

> *"1-Ağaçlar üzerinde sergilenen ceset*
> *2-Hayvanlara terk edilen ceset*
> *3-Yakılan ceset*
> *4-Mumyalama uygulanan ceset*
> *5-Gömülen ceset."* (Roux, 1999: 236).

Türkler var oldukları günden bu yana güçlü mezar kültüne sahip milletlerden biridir. Topluluk hâlinde yaşayan Türklerin hemen hemen hepsinde mezar kültünün bulunduğu görülmektedir. Türklerde mezar, büyük öneme, sevgiye ve saygıya mahzar olmuştur. Türklerde bulunan mezarların mahiyeti ile ilgili Tryjarski şöyle bir tespitte bulunmuştur:

> *"Bu uygulamanın bu halkların inançlarında ve tinsel yaşamlarında ne denli yansımasını bulduğu, binlerce meydan muharebesi-baskın ve kabile savaşlarına rağmen ortaya çıkmaktadır."* (Tryjarski, 2012: 492).

Mezarlar ölümden sonraki hayata olan inancın kesin kanıtlarından biridir. Cesetlerin cenin konumunda toprağa verilmesi yeniden varoluşu göstermektedir. Mezar yönlerinin, ruhun akıbetinin güneşin hareketiyle bağlantılı duruma getirilmesi, yeniden doğuş umuduyla dünya sonrası hayata dönük varoluş umudunu açığa çıkarmaktadır (Eliade, 2015: 23-25). Günümüzdeki anıt mezar ve türbeler eski Türklerde önemli kişilerin gömüldüğü kurganların yansımasıdır. Türbe, ölünün toprağa gömüldüğü ve üzeri kubbe ile örtülü anıt mezarlardır. Kümbet ise cenaze veya mumyanın bodrum katı üzerinde silindir biçiminde piramit örtülü anıtlara verilen genel bir isimdir (Yıldız Altın, 2021: 484). Mezarlar Türklerin yaşadıkları her dönem ve coğrafyada büyük saygı ve sevgi duyulan mekânlardandır. Tryjarski mezara karşı duyulan saygı ve sevgiyi şöyle aktarmaktadır:

> *"Mezarlar ve bununla ilgili diğer objeler Kırgızlar için âdeta kült merkezleridir. Batıl inançlı bir göçebe; yabancı veya dost bir boya ait mezara asla dokunmayacaktır. Ancak mezarlık yapılırken atından iner ve mezarın koruyucu ruhuna kısa bir dua okur. O bile, atına binip giderken küçük bir adak kurban bırakmayı unutmayacaktır. Bu, mezarın yakınında bulunan sırıklara bağlanmış çok sayıda saç buklelerini ve at kıllarını açıklamaktadır. Sırıklardaki kumaş parçalarının çoğu kendi elbisesinden yırtılmıştır.*

Herhangi bir mezarın üstündeki veya kutsal yerlere yakın ağaçlardaki bu eşyaların sembolik değerleri vardır." (Tryjarski, 2012: 492-493).

Göktürklerde defin törenine bakıldığında gömme merasimi bittiğinde üst üste dizilen taşların üzerine hatıra direği dikilmektedir. Taşların çok olması, fazla olması öldürdüğü düşmana bağlı bir durumdur. Ölünün adına kesilen kurbanların başları bu dikilen direğin üzerine yerleştirilmektedir (Çoruhlu, 2019: 374). Göktürklerde mezarların üzerine heykel dikilmektedir. Bu ritüelin Bulgarlar ve Kumanlarda da yapıldığı görülmektedir. Çin kaynaklarında Göktürkler'in öldürdükleri insan sayısı kadar taş diktikleri aktarılmaktadır. Altay dağlarında bulunan kurganlarda kurganın yanında dikilmiş taşların ve bu taşların yanında heykeller bulunmaktadır. Bu heykeller balbaldır. Şamanlar bu heykellere her zaman saygı duymuş kurbanlar kesmişlerdir (Ögel, 2020: 170).

Yakutlar'ın ruh ve kut ile ilgili inançları cenaze törenleri ile bağlantılıdır. Ruhlara dönük tören ve defin merasimleri yapılmaktadır. Bu törenlerden birinin adı "kut araarıı" (kutun ayrılması) dır. Yakutlar, ölen kişin yakınlarının ruhlarını da yanında götürebileceklerine inanmaktadırlar. Yakutlar, defin merasiminden sonra ölen kişinin çadırına şaman davet ederek defne dönük özel ayin yapmaktadırlar. Şaman bu ayin içerisinde ölen kişinin yakınlarından birinin ruhunu alıp olmadığını sorar ve almışsa ruhu geri almaya çalışırdı. Kuzey Yakutlar'ın düzenledikleri törene de kut süyüdüyüüte (ölenin kutunun ölüm diyarına ayrılışı) adı verilmektedir. Tören esnasında şaman, ölenin kutunu, ruhunu kendi bedenine yerleştirerek onun ağzından ölüm nedenlerini, şikayetlerini anlatır ve insanlara aktarırdı. Bu tören, kutun, ruhun ölüm diyarına gönderilmesiyle son bulmaktadır (Potapov, 2012: 71).

Kırgızlarda mezarın geniş olması önem arz etmektedir. Mezara önem veren Kırgızlar, mezarın ölen kişinin ebedi evi olduğuna inanmaktadırlar. Kırgızlarda mezar taşı dikmek ailenin sorumluluğunda olan önemli görevlerinden bir tanesidir. Mezar taşının bir yıl içinde dikilmesi gerekmektedir. Bu mezar taşı dikilmezse bir yıl içinde aileye ölüm veya kötülük getireceğine inanılmaktadır. Yaşlı insanlara topraktan mezar taşı yapılmaktadır. Bunun nedeni, toprak ana inancına bağlanmaktadır. İnsanın toprak anadan geldiği toprak anaya döneceği düşünülmektedir (Dıykanbayeva, 2018: 189).

Yakutlarda Aranas isminde ağaçtan yapılan mezar bulunmaktadır. Bu mezarın çardak biçiminde bir mezar olduğu, saygı gösterilen ölülerin cesetlerinin çıplak biçimde üzerleri sığır veya at derisiyle kapatılarak koydukları bir çardaktır. Bu çardağın

yapımında dallı budaklı ağaçlar seçilmektedir. Cesedi, kayın ağacı kabuklarına sarıp çardağın içerisine koyarak üzerine toprak atılan bu gömme biçiminde ala renkli, beyaz başlı inek de kurban edilmektedir. Ölen şamanların giysileri ve tefi bu çardağın yakınındaki ağaca asılmaktadır. Burada düşen cesetler üç kere kaldırılır. Üçüncü düşüşte artık saygı duyulan kişinin kemikleri toprağa defnedilir (Dilek, 2014: 24).

Muğla yöresi Alevi Türkmenler'inde mezarlıklar yerleşim yerlerin yakın konumdadır. Akrabalar yan yana gömülürken herkes kendi mezarlığına defnedilmektedir. Defin işleminden sonra hece taşı, baş tahtası denilen tahtalar mezarın doğu ve batı yönlerine dikilmektedir. Erkeklere ait mezar taşlarında beyaz ya da yeşil sarık koyulduğu, kadınlarda ise çeşitli renkli yazmaların bağlandığı aktarılmaktadır. Evlilik yaşında evlenemeden vefat eden genç kızın mezar taşına duvak ve Türk bayrağı asılırken erkek içinde Türk bayrağı mezar taşına asılmaktadır (Töret, 2017: 331).

Anadolu'da mezarlar, Türkler'in yerleşik hayata geçmeleri sebebiyle kalıcı somut varlıklar hâline gelmiştir. Bu sebeple şehirde, köyde, belde de yaşayan insanlar atalarının bulundukları mezarlara sahip çıkarak sevgi ve saygılarını göstermişlerdir. Yıldönümlerinde, arife günlerinde, bayramlarda mezarları ziyaret edip gerekli inanış ve uygulamaları yapmaktadırlar. Mezar taşı yaptırmak, mezara çeşitli çiçek, saksı, çardak yaptırmak, su dökmek, mezar ayakucuna veya başına ağaç dikmek, tütsü yakmak, merhum kişinin kıyafetlerini mezar başına dikmek veya asmak gibi İslâm öncesi inanış ve uygulamaları İslâmi bir form içerisinde yapılmaya devam edilmiştir.

Günümüzde mezar onarım ile bakımları belediyeler ve mezarlıklar müdürlüğü tarafından yapılmaktadır. Cenaze evine çadır verme, çay şeker dağıtımı, cenaze nakil aracı, ölü yıkama hizmeti, mezar parselleme ve yer tahsisi gibi işlemler yine belediyeler tarafından yürütülmektedir.

Adana ili merkezinde bulunan Asri Mezarlık, Akkapı Mezarlığı, Buruk Mezarlığı, Kabasakal Mezarlığı, Küçükoba Mezarlığı, Havutlu Mezarlığı, Sülüklüpınar Mezarlığı, Kimsesizler Mezarlığı, Karslı Mahallesi Mezarlığı ile ilçe ve köylerde bulunan çeşitli mezarlıklar saha araştırması teknikleriyle araştırılmış, araştırma sonucunda 902 mezar tespit edilip çalışmaya dâhil edilmiştir.

7.2.Ağaç Motifi

Türk kültüründe ağaç motifi önemli motiflerden biridir. İnanç boyutunda ağaç dikmek, ağaca hürmet göstermek iyi ruhları memnun etmek adına yapılan uygulamalardır.

Ölümde ağacın yeri önemlidir. Ağacın, ruhları tekrar göğe çıkaracağına, ait oldukları yere götüreceğine inanılmaktadır. Mezarlıklara bu sebeple ağaç dikilmekte, mezar taşına ağaç motifi işlenmektedir. Uçmak ağacı, ölümün anlamı, ruhun taşıyıcısıdır. Eski Türk inancında ve İslam'ın kabul edilmesiyle hayat ağacı canlılık ve iyiliği temsil etmektedir. Yakutların doğum ve çocukları koruduğuna inandığı ruh Kübey Hatun, Altaylıların doğum ve çocukları koruyan ruhunun hayat ağacı üzerinde yaşadıklarına inanılmaktadır (Ergun, 2012: 205). (FOTOĞRAF 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10).

Cennete özgü meyve ve ağaçlardan kabul edilen hurma, Adana mezar taşlarında görülen bir ağaç motifidir. Mezar taşlarında görülen hurma, merhumun hacı olduğunu temsil etmektedir. (Fotoğraf 11, 12, 13, 14, 15). Hurma, Hz. Muhammed'in hadislerinde de geçmektedir: "Acve, Cennet meyvelerindendir. O, zehirlenmeye karşı şifadır." ve "Sabahleyin aç karına hurma yiyin, çünkü bağırsak kurtlarını öldürür" şeklinde bahsedilmektedir. Peygamber'in mescitte bir hurma kütüğünü hutbe okumak için kullandığı ve Kur'an-ı Kerim içerisinde hurma kelimesinin 24 kere geçtiği aktarılmaktadır (Çavuş, 2018: 67).

Mezara çam, nar, zeytin, mandalina gibi ağaçlar dikilmektedir. Mezara ağaç çeşitli sebeplerle dikilmektedir. Dut ağacının meyvesinin kuşlar tarafından yendiği, sevabın ölünün ruhuna ulaşacağına inanılmaktadır (KK 2). Mandalina ağacının dikilmesi de aynı sebeple açıklanmaktadır. Kuşların faydalanacağı yatanın hayrına olacağı, ruhuna değeceğine inanılmaktadır(KK 5). Adana'da vefat eden kişinin kalbinin üstüne nar ağacı ekildiği aktarılır. Nar ağacı cennette bulunan ağaçlardan bir tanesidir. Kalbinin bulunduğu alana ekilen nar ağacının köklerinin kalbe doğru ulaşacağı ölen insanın yeniden yeşerip yaşayacağı düşünülmektedir (KK 17). Bir ağaç dikiminde yer alan düşünce şöyle anlatılmaktadır: "Babaannem dedem öldüğünde ağaç dikmişti ona sormuştum niye dikiyoruz diye o da bana şey demişti; Oğlum biz bir canı kaybettik toprağa verdik toprağa bir can dikiyoruz. Dikiyoruz ki bir can filizlensin demişti" (KK 18). Atalar kültü ve toprak anayla bağlantılı olan bu durumu Bayat şöyle açıklamaktadır:

> *"Menşe mitlerinde ağacın rolü ölen adamların mezarı yanında ağaç ekmek ve biten ağaçların, ölünün ruhunu simgelemesi, bir kez daha ağaçtan türeme paradigmasının geniş olduğunu gösterir. Altay-Sayan Türkleri, mezarlıklarındaki kabirlerin etrafında yetişen ağaçlara bakıp ölen adamın mutlu olduğuna ve ağaçların insan kemiklerinden yetiştiğine inanırlarmış."* (Bayat, 2017: 181).

Mezarlığa zeytin ekilip üretilen zeytinlerin mezarlık için kullanılması şöyle anlatılmaktadır:

“Ağaç, özellikle zeytin ağacı dikilir bizim oralarda. Yaprakları yaz kış dökülmez ve en bereketli en güzel sağlıklı meyve verdiği için özellikle dikilir. Sebebine gelirsek; köylüler veya bakımını üstlenen insanlar o zeytinlerden gelir elde ederek mezarların bakımlarının yapılması yıllardır devam eder. Tabi günümüzde bu tür işleri belediyeler yapıyor. Belediyelerde bu zeytinleri ihale yoluyla satıyor, mezarlığa kazanç olarak işlerler, yine mezarlık için kullanılır. Onun haricinde çam ve zeytin yoğunluktadır. Tabi bu ağaçların dikilmesi, yeşillik olmasındaki amaç, ölen kişilerin mezarlığa girdiği zaman mezarlığın sıkmaması, rahat olması, ruhunun yanmaması, günahlarının affolması diye söylenir. O ağaç her uzadığında, yaprak verdiğinde, her meyve verdiğinde günahlarının dökületeceği inancı yaygındır. Her ağaç diken bu şekilde diker atasının mezarına.” (KK 14).

Mezarlara şeritler ve çaputların asılması eski şaman inançlarından günümüze kadar gelen ritüellerden biridir. İslamiyet’in kabulünden sonra bu inanış dinî bir vazife gibi uygulanmaya devam edilmiştir. Şaman, bu inancı, dağ, orman, ağaç ve su ruhlarına, hepsinin toplamında yer su ilahına bağışlamaktadır. Yer su ruhlarının koruyucu ve merhametli oluşundan dolayı insanların çaput bağlama geleneğini uyguladıkları görülmektedir (İnan, 2020: 472). Adana’daki mezarları da mezarın başında veya ucunda bulunan ağaçlara şeritler veya çaputların asıldığı tespit edilmiştir (Fotoğraf 16, 17).

Çam, söğüt, çınar ve servi gibi ağaçlarda mezarlara dikilmektedir. Meyve veren ağacın ekilmeyeceği, bu ağaçların gölgesinden yatanın faydalanması inancından dolayı ağırlıklı olarak bu ağaçların mezarlarda dikimi gerçekleştirilmektedir(KK 6, KK 7, KK 9, KK 10). Servi ağacının motif olarak mezar taşında da yer aldığı görülmektedir (Fotoğraf 18). Servi ağacı, ölüm ve faniliğin sembolüdür. Yaz kış yeşil kalması, özel kokusunun olması ve dik duruşu sebebiyle vahdeti ruhun Allah’ın katına yükselişini simgelemektedir. Servi ağacının rüzgârda sallanırken çıkan “Hu” sesinden dolayı Allah’ı zikrettiğine inanılmaktadır. Ve halk arasında her Hu sesinde yatan kişinin bir günahının affolduğuna, servi ağacı kuruduğunda ise yatan kişinin günahlarının bittiğine inanılmaktadır (Arslan, 2014: 7).

7.3.Tütsü Yakma

Adana’daki mezarlarda günlük ağacından bahur denilen tütsülerin yakıldığı görülmektedir (Fotoğraf 19). Bu tütsünün yatan zatın kötü ruhlardan arınacağına, toprak altında daha az kabir azabı göreceğine inanılmaktadır (KK 32). Buryatlar da ardıçla

tütsüleme ve temizleme işlemi bulunmaktadır. Bu işlemi ata ruhlarının bulunduğu dağ yamaçlarındaki akağaçların yanında yapmaktadırlar. Tanrı'ya sunulan kurban ve içine koyulan ağaç tabak ardıçla tütsülenmektedir. Tütsünün toplumu aydınlatacağı ve temizleyeceğine inanılmaktadır. Altaylılar da dağ geçitlerinden geçerken ardıçtan bir dal yakıp tütsüleyip ruhları kovaladıkları ve rahatça yollarına devam ettikleri aktarılmaktadır (Ergun, 2012: 285). Bahurların mezarda, evde yakılmasının bir başka sebebi ise, evdeki kötü ruhları, kötü nazarı alıp dumanıyla beraber götürsün diyedir. Bahur, ardından güzel koku bırakırken salavat çekilip dua edilip tütsü yakma ritüeli bitirilmektedir. Ateş söndürülmez kendiliğinden sönmesi için köşeye bırakılır (KK 47). (Fotoğraf 20).

Altaylarda ateş ve dumanın iyi bir temizlik maddesi olduğuna inanılmaktadır. Buryatlar, cenaze törenlerinde cenaze çadırının önünde yakılan ateşin üzerinden atlayarak kötü ruhlardan arındıklarına ve temizlendiklerine inanmaktadırlar. Sibiryalılar da benzer uygulama görülmektedir. Topluluk olmasa bile cenaze sahibi aile ateşin üzerinden atlayarak dumanla, tütsüyle arınmaya çalışmaktadırlar (Harva, 2014: 187). Elbeyli ve diğer oymaklarda ölünün mezarının başında ateş yakılmaktadır. Mezarın başında ateş yakmak Türkmenlerin eskiden kalma bir ritüelleridir. Bulgar Dağı Türkmenleri'nde, ölünün yıkandığı yerde, gece bir ateş yakılmakta, mezarın başında da ateş yakıldığı aktarılmaktadır (Ögel, 2014: 666).

Mum yakma Adana mezarlarında çok görülmemektedir. 900 civarı mezar içerisinde sadece bir tanesinde tespit edilmiştir (Fotoğraf 21). Türk Şamanlığı içerisinde şaman vefat ettiğinde karyolası kırılmaktadır. Bu karyola kırma olayına Tuvacada "orun buzarı" denilmektedir. Vefat eden şamanı yere serilmiş deri üzerine yatırılı ve başucunda mum yakılmaktadır. Hangi tarafa gittiği, kötü ruhların kovulması amacıyla mum yakılmaktadır (Bayat, 2019: 263).

Çuvaşalarda mezar veya ölünün başında mum yakmaktadırlar. Burada mühim olan mumun çıkaracağı ateşin yönü ve rengidir. Mum alevinin açık renk olması ölen kişinin öbür dünyada yerinin iyi olduğu, aksi durumda ise yerinden memnun olmadığı anlaşılmaktadır. Mumun yere damlaması ölenin öbür dünyada ağladığına yorumlanmaktadır. Ölü veya mezar başında mum yakılması Çuvaşlarda sadece yetişkinler ve 3-4 yaş üzeri çocuklarda yapılmaktadır. Karaim Türkleri'nde tabutun yakınında akrabası kadar mum dikilip yakılmaktadır. Bu mumlar cenaze taşınana kadar yanmaktadır ve söndürülmesi yasaktır (Tryjarski, 2012: 362-384). Irak Türkmenleri'nde

vefat eden atalara saygı ve sevgi gösterisi olarak mezar başında mum veya buhur yakılmaktadır. Ölünün gömüldüğü gün mezarının üstünde mum veya buhur yakan Irak Türkmenleri, inanca göre, ilk gün ölüye kabrin karanlık geleceği, mum veya buhurun yolunu aydınlatması amacıyla yakıldığı aktarılır. Cenaze evinde, ölünün yıkandığı yer üç gün üst üste akşam saatlerinde mum yakılıp aydınlatılmaya çalışılır (Bayatlı, 2011: 156-157).

7.4.Kurdele

Mezarların üzerine gerilmiş ip ve şeritler yatan zatın ruh hâli ilgili bilgiler vermektedir. Yeşil şeritlerin dinine düşkün olan insanları temsil ettiği aktarılırken beyaz şeritlerin saflığı, kırmızı şeritlerin kötü ruhlardan koruması için asıldığı aktarılmaktadır (KK 32, KK 33). (Fotoğraf 22, 23). Altay bölgesinde bulunan evlerde vefat eden ataların, ruhların resimleri asılmaktadır. Bu resimlerin yakınına gerilmiş ip bulunurken bu ipin üzerlerinde dokuz tane bez ve şerit asılıdır. Burada ruhun temizliği simgelenmektedir (Harva, 2014: 444-445). (Fotoğraf 24, 25). Hakas Türkleri'nde atalarının hâkimiyetinde olan mezarlara büyük sevgi ve saygı gösterildiği görülmektedir. Bu mezarlarda kansız kurban ve atalar kültüne dair çeşitli göstergeler mevcuttur. Mezar taşı işlevi gören dikili taşların çevresinde veya mezar alanında bulunan ağaçlara veya dallarına çaputların asıldığı, şeritlerin çekildiği, para, sigara gibi nesnelerin bırakıldığı aktarılmaktadır. Bu örnekler geçmişten günümüze kadar atalar kültünün varlığını ortaya koymaktadır (Davletov, 2021: 308-309). Tuva Şamanizmi içerisinde gök tapınma esnasında sabah çayının üstü göğe saçılırken dua edilmektedir. Bu gök tapınma esnasında gök gürültüsü, yıldırım gibi durumlar olduğunda ağaca ak bez parçalarının bağlandığı ve göğe doğru şamanın "Gök Tanrı, affet!" şeklinde yalvardığı aktarılmaktadır (Bapaeva, 2013: 46). Adana mezarlarına bakıldığında genellikle yeşil, sarı ve kırmızı renkli kurdeleler, bezler ve çaputlar asılmaktadır. Uygur Türklerinde asılan renkli kurdelelerin çeşitli anlamları bulunmaktadır. Yaşlı insanların mezarlarına beyaz çaput, doğum esnasında vefat etmiş kadınların mezarlarına kırmızı çaput, genç yaşta olan erkek çocuklara mavi, genç kızlara ise sarı çaput bağlanmaktadır (Yıldız Altın, 2021: 181). Tahtacılarda ölenin kefeninden peçeler kesilip mezarın üzerine çekilmektedir. Bu ip daha ölüm olmaması için Azrail'in yolunu bağlamak amacıyla yapılmaktadır (Kayabaşı, 2016: 152). Türk düşünce ve inanışında renkler yönleri de bildirmektedir. Kara rengi kuzeyi, kızıl rengi güneyi, gök rengi doğuyu, ak rengi batıyı temsil etmektedir. Türkler bu bakış açısıyla Anadolu'nun

fethedilmesiyle kuzeyindeki denize Kara Deniz, batıdaki denize Ak Deniz, güneyindeki denize Kızıl Deniz şeklinde tanımlamışlardır (Yuvalı, Yoska, 2019: 371).

7.5.Çarkıfelek

Arap ve İran kavimleri yıldızların belirli periyotlarla gökyüzünde yer değiştirme hareketine "Çerhi Felek" demektedirler. Türkler bu sözü çarkıfelek olarak kullanmaktadırlar. Orta Asya'daki Türkler, göğün döngüsel hareketlerinin insanlara iyi ya da kötü talihler getireceğine veya kaderlerinde bu döngüsel hareketin önemli yer edindiğine inanırken bu haeketi "gök çığrığı" olarak adlandırmışladır (Baş, 2013: 411). Çarkıfelek sembolü, dünyanın ve evrenin devinimli hâlini, kaderi, sonsuzluğu, ölümsüzlüğü ve değişimi simgelemektedir. Türk süsleme sanatında da görülen çarkıfelek, birden çok kolu ile döngüsel etki gösteren süslemeler ile fırıldak, pervane, yanar döner, oklu çark, gök çığrısı ve tezginç gibi anlamlara da gelmektedir. Anadolu'da var olan simgelerden en eskisi çarkıfelek sembolüdür. Dünyanın ve evrenin hareketli yapısı, kaderi ve feleğin çemberini gibi manalar yüklenmiş bir motiftir. Anadolu'daki Türk-İslam eserlerinde, cami, medrese, kervansaray, türbe ve mezarlarda çarkıfelek sembolü sıklıkla görülmektedir (Altın, 2021, 29-33). (Fotoğraf 26). Mezar taşlarında genellikle bulunan çarkıfelek motifi, sonsuzluğu, talihi ve bahtı tanımlamaktadır. Çarkıfelek, ölümün kaçınılmazlığını hayatta olan her şeyin mutlaka bir gün yok olacağını, öleceğini anlatmaktadır (Çavuş, 2018: 94). Adana'da mezarlıkta tespit edilen bu mezar taşında kalın oklu bir çarkıfelek motifi mezar taşına işlenmiştir.

7.6.Kıyafet Asma

Kıyafet asma, atalar kültü inancıyla bağlantılı bir ritüeldir. Bu ritüel mezara defnedilen kişinin bir eşyasının mezar taşına veya mezarına asılmasıyla gerçekleştirilmektedir. Kişinin ruhunu hoş etmek, onu unutmamak ve anmak amacıyla mezarına kıyafet asıldığı aktarılmaktadır (KK 46). (Fotoğraf 27)Türkistan coğrafyasında ölüyü cenin duruşunda gömülmesi, ölenlerle birlikte eşyalarının mezarına koyulması veya gömülmesi, özel bir erginleme töreni olarak anlatılmaktadır (Yıldız Altın, 2021: 195)(Fotoğraf 28). Çin Kazak-Kırgızları, bir erkek vefat ettiğinde atının eğeri, cenaze çadırının ön tarafına koyulur. Ölen kişinin elbise ve cübbesi eğerin yanına koyulur. Ölünün elbiseleri yıkanır ve gökyüzünde yıldızlar belirmeden önce sokağa asmaktadırlar (Katanov, 2004: 71-74)(Fotoğraf 29). Altay Şamanlığında her ailenin yaşadığına inanılan körmöslerinin var olduğu aktarılmaktadır. Körmöslere ait tasvirler ve nesneler sırık içerisinde

asılmaktadır. Bu iyi ruhların nesneleştirilmesini Adana mezarlarında da görülmektedir. Ölen kişinin ruhunun hoş tutulması, memnun edilmesi için kıyafetinin asıldığı tespit edilmiştir (Fotoğraf 30) (İnan, 2020: 425). Irak Türkmenleri'nde ölen kişiye yönelik bir kukla hazırlanmaktadır. Bu kukla, ölen kişinin giydiği kıyafetler giydirilip silah kuşatılmaktadır. Daha sonra bu kukla siyah bir kaftan giydirilip ata bindirilmektedir. Bu şekilde kukla, ölen kişinin mezarın başına götürülüp anma etkinlikleri yapılmaktadır (Fotoğraf 31) (Bayatlı, 2011: 440). Avrupa Hunları'nda mezara kıyafet, eşya bırakılması ve götürülmesi âdeti mevcuttur. Attila'nın değerli eşyaları ile birlikte gömüldüğü aktarılmaktadır (Çoruhlu, 2019: 328). (Fotoğraf 32). Hakaslarda mezara ölen kişiye ait tarak, sigara, kaşık gibi ölüye ait eşyalar bırakılmaktadır. Bunun yanında ölen kişinin yaptığı mesleğe dönük eşyaların da tabuta veya mezara koyulduğu, şapkasının baş tarafına koyulduğu, son dönemlerde tabutunun üzerine mont örtüldüğü görülmektedir (Davletov, 2021: 187) (Fotoğraf 33). Adana mezarlıklarında ölen kişinin tülbenti, kravatı, usta yeleği, gömleği, yazması çeşitli nesnelerinin mezara bırakıldığı veya bir çubuk ile asıldığı, bu inancın o insanların bedenen öldüğü, ruhen yaşadığına dönük atalar kültü inancıyla ortaya çıktığını düşündürmektedir (Fotoğraf 34, Fotoğraf 35, Fotoğraf 36, Fotoğraf 37, Fotoğraf 38).

7.7.Bayrak

Bayrak, şehitlerin kanı ile ortaya çıktığına inanılan kutsal bir unsurdur. Türklerin hemen hemen her topluluğunda bayrağa sevgi ve saygı duyulmaktadır. Göktürkler'in kurttan türemelerine inanmaları ve kurdu bayraklarına taşımaları, Türkiye Cumhuriyeti kurulurken kan gölüne yansıyan ay yıldız simgesinin bayrak olduğuna inanılması bu durumun kutsallığını ortaya koymaktadır. (Fotoğraf 39, Fotoğraf 40). Altay Türkleri'nin çadırlarından bazı sırıklar üzerine bağlanmış bezleri astıkları, Doğu Türkistan Türkleri'nde mezar bayraklarının olduğu görülmektedir. Türkler en eski zamanlardan bu yana al bayrak kullanmaktadırlar. Bu al renginin al ateş kültüyle açıklandığı ve al renginin çeşitli anlamları olduğu şöyle aktarılmaktadır:

> *"1-Alkış: Bütün Türklerde, tebrik ve kutlamadır. 2-Al ot: Aile ocağı ateşi (Yakutlarda). 3-Al ot: Azâmetli ateş (Altay kamlarının ilâhilerinde). 4-Alas, alazlama: Ateşle arığlama, temizleme için tören yapma. 5- Al renginin bütün Türklerce mukaddes sayılmaktadır."* (Ögel, 2014: 219-653). (Fotoğraf 41, Fotoğraf 42).

Muğla Alevi Türkmenlerinde vefat edenin niteliği ve durumuna göre bayrak asılmaktadır. Ölen kişi genç bir kız veya oğlan ise, evlenmeden vefat ettiyse mezarının başına kırmızı bayrak asıldığı, şehit cenazesinde ise Türk bayrağı asıldığı

aktarılmaktadır (Töret, 2017: 326). (Fotoğraf 43, Fotoğraf 44). Tahtacılarda düğünlerde bayrak asılmaktadır. Bayraktar ve arkadaşları çam ağacı keserler ve bayrak direği yaparlar. Kesilen ağacın ucuna yaşlı bir kadın tarafından bayrak asılmaktadır (Kayabaşı, 2016: 150). Bahşiş Yörüklerinde düğünlerde üç tane bayrak dikilmektedir. İlk olarak Türk bayrağı dikilirken, ikinci bayrak düğünün alını göstermesi amacıyla kırmızı bir tül veya eşarp bağlanmaktadır. Üçüncü olarak düğünün temiz ve şeffaf olması için beyaz tülbent dikilmektedir (Kayabaşı, 2018: 2018).

Kazak Türkleri'nde ölen kişi için keçeden bir ev yapılmaktadır. Bu evin içine bir mızrak dikilir ve mızrağın ucuna kara bayrak asılmaktadır. Vefat eden kişi gençse kırmızı, orta yaşlarda biri ise kara, yaşlıysa ak bezde ucuna bağlanmaktadır. Kırgızistan'da ölen kişinin durumu iyiyse kurulan cenaze çadırının tepesine bulunduğu aşiret veya boyun damgasını temsil eden bayrak dikmektedirler. Bulgar Dağı'nda yaşayan Türkmenler, boyların cenazelerinde basma al renginde kırmızı bir bayrağı mezara astıkları, Tahtacılarda bayrak asıldığı altına şeker koyulduğu ve ölen kişinin ailesi her tören esnasında o şekerden alıp yedikleri aktarılmaktadır (Yeşil, 2014: 251-284). (Fotoğraf 45, Fotoğraf 46).

7.8.Âşık

Âşık, sazlı, sazsız, doğaçlama veya kalem yoluyla sayılan bu özelliklerin hepsi veya birkaçını üstünde taşıyan âşıklık geleneğine bağlı olarak şiir okuyan, şiir söyleyen halk sanatçılarına denilmektedir. Bu şiir söyleme biçimine âşıklık-âşıklama denilirken âşıkları sanatlarını icra etmeye yönlendiren kurallara âşıklık geleneği olarak bilinmektedir (Artun, 2009: 1). Dilin, kültürün, millî ruhun ve millî bilincin oluşumunda ve aktarılmasında ozanların etki ve katkısı büyüktür. Ozanlar, kültürün ve dilin nesillerden nesillere aktarılmasında önem arz etmektedir (Yakıcı, Sarıtunç, 2019: 1012). Âşık, İslamiyet öncesi Ozan-Baksı geleneğinin İslamiyet sonrası tasavvufi düşünce ve yeni yaşam formu sonucunda ortaya çıkmış bir şâir tipidir. Maddî veya manevî sorunlar sonrasında kutsal atfedilen bir mekânda uykuya dalan, uyku ile uyanıklık arasında görülen rüya içerisinde pir elinden bade içmesi veya bir şey yemesi sonucunda dili çözülen, şiir söyleme kabiliyetinin yanında saz çalmayı da öğrenmektedirler. Halk âşıkları bu rüyalarla olgunlaşmaktadırlar. Rüya sonucunda âşık olan kişiler, hem Allah aşkı hem de beşeri aşk ile yanmaktadırlar. Âşıklar, rüyadan uyandıktan sonra başka bir âşık tarafından sorguya çekilirler ve bu sorgudan başarılı olduklarında âşık olduklarını ispatlar, çevreden saygı görmeye başlarlar (Günay, 1999: 20). Adana'da bulunan

mezarlıkta Âşık Haydar Aslan isminde bir mezar görülmektedir. Bu mezarda kişisel bilgilerin yanında, lale motifinin, saz motifinin, modern hayat ağacı motifinin işlendiği görülmektedir (Fotoğraf 47). Mezar taşının arka yüzünde kişisel bilgilerin yanında âşığın bir şiiri de işlenmiştir:

"İNSAN HAYRANIYIM

İnsan hayranıyım insan kurbanı

Yaramaz ellerden bana taş gelir

Kendini bilmezin olmaz harmanı

Ne olursa olsun yine hoş gelir

Ömrüm geldi geçdi gurbet elinde

Sıla hasreti döner dilimde

Dert ortağım garip sazım elimde

Vurdukça mızrabı göz yaş gelir

Haydar Aslan ileriye çağımız

Deli Hebil Köyü asıl bağımız

Güzel Hasan Dağı karlı bağımız

Her zaman gördükçe bana coş gelir." (Fotoğraf 48).

7.9.Umay Ana

Umay, Orhun-Yenisey yazıtlarında Tanrı, Iduk ve Yer-Sub'la birlikte anılan mitolojik varlıklardan bir tanesidir. Umay, Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk yazıtlarında kadın ilah olarak aktarılmaktadır. Tonyukuk abidesinde Umay'ın işlevi şöyle açıklanmaktadır: "Tenri umay ıduk yer sub basa berti erinç neke tezerbiz. (Tanrı, Umay, kutsal Yer Su onlara zafer verdi, niye kaçarız.). Şamanlık içerisinde Umay, ikiye ayrılmaktadır:

> *"1-Çocukların, annelerin ve aile ocağının koruyucusu olan Umay. Bu Umay, Orhun-Yenisey abidelerinde Gök-Tanrı ile birlikte Türk milletinin ve Türk devletinin koruyucusu gibi işlevselleştirilmiştir.*

2-Çocuklar öldüren Kara Umay ki, buna bazı Altay kavimlerinde Karay May da denilir." (Bayat, 2018: 47-48).

Umay Ana, kadınların gebelik dönemlerinde, doğum esnasında ve doğumdan sonra, çocukların büyüme evrelerinde geçirilen süre toplamında onları kötü iyelerden, her türlü kötülüklerden koruyup gözettiği, onları himayesi altına aldığına inanılan bir iyedir (Kayabaşı, 2016: 222). Şorlarda Umay Ana, hem çocukları koruyan ruh hem de ölen insanın ruhunu yolcu eden ruh olarak adlandırılmaktadır (Potapov, 2012: 337).

Adana'da Umay Ana Tacı adlı mezar taşlarının olduğu tespit edilmiştir. Yakut Folklorunda Umay Ana ve tacı şöyle aktarılmaktadır:

"Bembeyaz süt gölünden su içen
Surun dağında hayat sürdüren
Taç görünümlü başıyla Umay-Ene,
Elinde tutan tacını o altından
Ayaklarını üst üste koyarak oturan
Altınlı saçlarıyla Umay-Ene." (Dıykanbayeva, 2018: 74).

Umay Ana, Türk toplumlarında çeşitli şekillerde tasvir edilmektedir. Umay Ana, genel olarak üç boynuz süslü bir başlık veya üç yapraklı taç takan bir figür olarak tasvir edilmektedir(Şimşek, 2018, Fotoğraf 49). Tasvirlerde görülen tac formu Adana'da bulunan isimsiz bir mezar taşında tespit edilmiştir (Baytok, 2015, Fotoğraf 50). Taşeli Yöresi'nde gelinin bindiği atın yularına veya gelininelinde bulundurduğu mendile, Umay tasvirleri veya Umay Ana tacı (üç şualı) işlenmektedir (Kayabaşı, 2016: 150). Bunun yanında Umay Ana tacı çeşitli şekillerde Adana'da bulunan çoğu kadın mezar taşlarında görülmektedir. Umay Ana inancının hâlen etkili olduğu Adana'da kadın mezar taşlarında Umay Ana tacının bilinçli veya bilinçsiz kullanımı, Umay Ana'nın insanları kötü iyelerden sakınma, himayesi altına alması, merhamet göstermesi ve koruma içgüdüsünden dolayı bu taç formunn kadın mezarlarında kullanılmaktadır. (Fotoğraf 51, Fotoğraf 52, Fotoğraf 53, Fotoğraf 54, Fotoğraf 55).

7.10.İbrik

İbrik tasviri, Türk el sanatları ve çeşitli işlemeler üzerinde görülmektedir. İslam kültüründe ibrik, Kur'an-ı Kerim'de "ebârik" olarak geçmekte ve cennette içerisine içecek doldurulan kaplar olarak tanımlanmaktadır. Miraç esnasında Hz. Muhammed'in içerisinde Kevser suyu bulunan iki ibrikle abdest aldığı, bu ibrik ve leğeni cennetin bekçisi olarak adlandırılan Rıdvan meleğinin getirdiği aktarılır. İbrik, İslam'ın ilk şartı

olan abdestin alınması sırasında kullanıldığı ve su ile ilişkisi çeşitli gelenek ve inanışları da ortaya çıkarmıştır. Anadolu'da çeşitli malzemelerle yapılan ibriklerin insanları nazardan koruduğuna inanılırken Trakya'da gelin alma, ölüm, cenaze gibi geçiş dönemlerinde nazardan korunma amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Adana ili mezarlıklarında dört adet mezarda ibrik tasvirinin olduğu görülmektedir. Yazıları silinmiş eski mezarlarda bulunan tasvirlerin genel amaca dönük şekilde işlendiği düşünülmektedir (Fotoğraf 56, Fotoğraf 57, Fotoğraf 58, Fotoğraf 59). Iğdır'ın çeşitli köylerinde ibrik motifi mezar taşlarına işlenmektedir. Bu işlemenin çevrede cömert insanlara mahsus bir tasvir olduğu belirtilmektedir. Bu merhumun, hâlim selim bir insan olduğu, hayatı boyunca toplumun iyiliği için çalıştığı, gerisinde ismen ve cismen işler bıraktığı, fedâkar insan oldukları, daima yaşayacaklarına inanılmaktadır (Altıer, 2019: 152-166). Erzincan'ın Söğütözü köyünde, mezar taşına ibrik motifi, yatan kişinin dinî bütün ve temiz olduğunu anlatmak adına işlenmektedir (Örnek, 2017: 89).

7.11.Eşik

Bir mezar taşında kapı girişi, eşik tasviri yapılmıştır. Bu dünyadan öbür dünyaya geçişi sağlayan unsur ölümdür. Ölüm ile insan farklı bir boyuta geçmektedir. Mezar tasvirinde de kafa ve ayak yönlerinde eşik tasvirinin yapıldığı görülmektedir. Eşik, Türklerin gündelik hayatında var olan inanış ve ritüellerine yansıyan bir motiftir. Eşik, bir evin kapısının önü, göğe açılan bir kapı veya yer ve ruhlar âlemini birbirinden ayıran bir sınır anlamalarına gelmektedir. Eşik bir an evvel terk edilmesi gereken yerlerden birisidir. Makul olan durum bir an önce eşiğin geçilmesidir. Eşik sadece geçiş kısımlarında makul görülen bir alandır. Eşik, iki ayrı atmosferin, iki ayrı sürecin, iki farklı durumun, iki farklı dünyanın, iki farklı havanın arasında kalan bir yer olarak tasvir edilmektedir (Türkyılmaz, 2019: 154-155). Eşik, Tasavvuf'ta dışardan içeriye girmek, zahirden batına ulaşmak gibi ulvi anlamlar içermektedir. Bu geçişler eşikten geçmekle gerçekleştirilmektedir. Kutsal olmasından dolayı eşiğe basılmaz, içeriye girilirken eşik öpülür ve eşiğe baş koymak ifadesi de buradan gelmektedir. Beşikten eşiğe kadar ifadesinde beşikle doğum ifade edilirken, eşik ile de ölüm kastedilmektedir (Kaya, 2014: 331) (Fotoğraf 60, Fotoğraf 61).

7.12.Beşik

Beşik, geçiş dönemlerinin başlangıcı olan doğumun en önemli nesnelerinden biridir. Yöreden yöreye değişik formlarda yapılan beşik, bebeğin ana kucağından sonra ilk evi,

ilk yuvasıdır. Bir insanın hayatı beşikten başlayarak mezarda son bulmaktadır. Halk nezdinde sevgi sözcüğü, bağlılığı bildirmek amacıyla "Beşikten mezara kadar" kalıp cümlesi kullanılmaktadır. Adana mezarlarında 3 adet beşik biçiminde lahit formunda mezar tespit edilmiştir. Mezarlara dönük bilgi bulunmazken mezarlar büyük mezarların yanında bulunmaktadır. Küçük yaşta ölerek yuvasından ayrılan bebeğin yeni yuvasının yine beşik olması düşüncesiyle mezarının da beşik formunda olduğunu görmek mümkündür (Fotoğraf 62, Fotoğraf 63, Fotoğraf 64).

7.13.Edebî Dizeler

Ölüm, hayatla her zaman iç içe olmuş bir kavramdır. Yaşamın karşıtı olarak algılanan ölüm, insanın estetik dünyasında, fikir ve duygu evreninde, sanatsal faaliyetlerinde temel meselelerden biri olmuştur. Her topluluk ölümü kendi kültürlerinde kabul etmiş, benimsemiş ve buna dönük ritüel ve inanışlar ortaya koymuştur. Toplumların yarattığı bu ölüm algısı da kendi estetik dünyasını ve ölüm edebiyatını meydana getirmiştir. Adana mezarlarında mezar taşlarına işlenen edebi şiirler, şairlerden ve ozanlardan alınan şiirler aşağıda fotoğraf sırasına göre aktarılmıştır:

(Fotoğraf 65)

"Tükendi nakdi ömrüm

Dilde sermayem bir ah kaldı."

(Fotoğraf 66)

"İşte geldim işte gidiyorum

Son sözüydü.

Günden güne arttı derdim

Garip kalır yerim yurdum

Dostlar beni hatırlasın

Yiğit gider adı kalır"

(Fotoğraf 67)

"Neylesin ölüm herkesin başında

Kim bilir nerede nasıl kaç yaşında

Uyudum uyandım olacak

Bir namazlık saltanatı olacak

Taht misali o musallah taşında”

(Fotoğraf 68)

“Dostlar benden size nasihat

Aldanmayın dünya malına

Bugün ölüm bende ise

Yarın sizedir.

Hayat bir zindandır görmüyor gözüm

Seneler geçtikçe çürüyor özüm

Cemal derki işte bitiyor sözüm.”

(Fotoğraf 69)

“Seni yüreğinde kurşun

Mor menekşe karanfil

Seni türkü seni şiir seni sevda

Seni hiç solmayanından

Yaşamışsın gibi düşünüyorum

Canım anneciğim.”

(Fotoğraf 70)

“AHİRET HAVA YOLLARI

Hareket: Yeni Dünya

Varış Yeri: Ahiret

Uçuş Saati: Her an kalkabilir

Müracaat: Azrail A.Ş.

Adresten teslim alır.

Not: Biletler sadece gidiş içindir.

Müsaade Edilen Eşyalar: 9 Metre Beyaz Bez,

Salih Amel, Hayırlı Evlat, Faydalı İlim.

Yolcu Beraberinde Başka Eşya Götüremez.

Huzurlu ve rahat yolculuk için sayın yolcularımızdan

Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerdeki talimatlara uymaları önemle rica olunur.

Not: Görevlilere verilecek formları doğru ve noksansız doldurunuz.

1-Ömrünü nerede tükettin?

2-Gençliğini nerede geçirdin?

3-Malları nereden kazandın?

4-Allah için ne yaptın?"

(Fotoğraf 71)

"Yüzünü görmesem

Sesini duymasam

Sen gözlerimde bir renk

Kulaklarımda bir ses

İçimde bir nefes olarak kalacaksın"

(Fotoğraf 72)

"Açar solar türlü çiçek

Kim güldü kim gülecek

Ölüm gerçek murat yalan

Dostlar beni hatırlasın

Ne kaldı güzden geriye

Yaşlı gözlerden başka

Özlemlerden örülü

Anılar kaldı geriye”

(Fotoğraf 73)

“Hüvelbaki

Bir katresin içen çeşmei

Purhunu fenadan

En başını alamaz

Bir dahi baranı beladan

Asude olam dersen

Gelme eğer cihana

Cihana gelen kurtulamaz senki kazadan”

(Fotoğraf 74)

“Ahiret Hava Yolları

Hareket Yeri: Dünya

Varış Yeri: Ahiret

Uçuş Saati: Her an kalkabilir

Müracaat: Kimlik kartı yeterlidir.

İsim: Ademoğlu

Cinsiyet: Toprak

Adres: Dünya

Ahiret Hava Yolları Genel Müdürlüğü

Yetkili Müdür: Azrail”

(Fotoğraf 75)

“Gözlerimizin önünde ilginç bir yaşam

Sürdürdü anlattı dinledi güldürdü

Ölümü düşünmüyorduk düşündürdü”

(Fotoğraf 76)

“Güzel ömrü kısa bitti

Herkesin canı ciğeriydi

Muradını almadan gitti

Adı Ali Haydar idi”

(Fotoğraf 77)

“ÖLÜM!

Ölüm aklına geldiği zaman

Boş yere ahlayıp vahlama

Çünki bu sözlerinle Allahı incitmiş olacaksın

Ecel kapını çaldığı zaman

Evi boş yere telaşa düşürme

Çünki o geldiği zaman

Sen gitmiş olacaksın.”

(Fotoğraf 78)

“Bu adam benim babam sekiz köşe kasketiyle

Omuzunda sekosuyla hey!

Cebinde yok parası bafradır cigarası

Yüreğindedir yarası

Sekiz çocuk büyütmüş bir işçi maaşıyla

Bu adam benim babam hey!”

(Fotoğraf 79)

“Nefes nefese sensiz günler,

Ezik, buruk beni kahretmekte…

Cıvıltısı yok artık kuşların,

Leylaklar solgun, güllerse

seni yadetmekte, biliyorum…

Ağlasam, yalvarsam da bana

Yeniden gelmeyeceksin,

Anladım atık bana, geri dönmeyeceksin…

Ağıtlar yaktın adına

Güller döktüm yollarına

Islaklığını hissettiğim, gözyaşlarım

Taştan bir yol yaptı yanağıma…”

(Fotoğraf 80)

“Kade torbama el attım

Tecelli kâğıdım karalı

Kalbim kırık yüreğim yaralı

Çarşamba günü verdiler

Hakkımızda ferman

Yolcu da etsele kalmadı

Bacaklarımın dermanı”

(Fotoğraf 81)

“Ne zaman çöller deniz

Denizler çöl olursa

Kayalarda nilüfer çamlarda gül biterse

Hava kararır ay denize düşerse

O zaman unutur bu yaralı kalbim seni

Seni hiç unutmayacağım.”

(Fotoğraf 82)

“On yedi yaşındaydın.

Dağ gibiydin,

Seni kimse yıkamaz derdik.

Bir sabah vakti

Dolmuşta yakaladı Azrail seni

Senin sebebin gizli kalpti dedi

Biz bilmezdik gizli kalbi

Çalmaz derdik ölüm senin kapını,

Hayat onu da seninle öğretti.

Unutma ki sen daima.

Annenin babanın tek oğlu

Ablanın kız kardeşinin bir tanesiydin.”

(Fotoğraf 83)

“Sen doğduğunda herkes gülsün

Sen ağlayan ol.

Öyle bir hayat sür ki

Sen öldüğünde

Herkes ağlasın

Sen gülen ol

Sen kalbimizde her zaman yaşayacaksın”

(Fotoğraf 84)

“Anneciğim,

Aydur bende gelmişem.

Erenler bezminden

Payım almışam.

Meram kabe ise

Gönül yamışam.

Her gönülden bir yol

Gider ol burca

Dostlar eyvallah”

(Fotoğraf 85)

“Huzura divana vardım

Eyli Beyite selam verdim

El bağlayıp divan durdum

Durdum amma doyamadım

Mümüne de ne güzel İslam”

(Fotoğraf 86)

“Huzura divana vardım

Eyli Beyite selam verdim

El bağlayıp divan durdum

Durdum amma doyamadım

Medineyim halim ayan

Halim kime edem beyan

Fırsat elde etme ziyan

Gezdim amma doyamadım”

(Fotoğraf 87)

“Yol verin Binboğa aşam sizleri

Görülmez mi aladağın düzleri

Acıman samadan hacarı beri

Gözümün önüne getir Binboğa

Gel Binboğa beni aşır başından

Öpeyim hep toprağından taşından

Gözlerim çağlıyor hicran yaşından

Beni gül yüzlüme yetir Binboğa”

(Fotoğraf 88)

“Veysel der çıkalım karşıki dağa

Ağaçlar bezenmiş yeşil yaprağa

Zaman olur tenim düşer toprağa

Karışır çamura toz olur gider.”

(Fotoğraf 89)

“Ali nur ola Ali kul ola

Ali şefat vere Ali şefaat bula

Ali gül ola Ali pir ola

Ali sır ola sırlarla kaybola

Aliye sordular resulün kimdir diye

Dedi ki resulüm Muhammeddir.

Aliye sordular seni yaradan kimdir diye

Ali dedi ki beni yaradan Allah’dır.”

(Fotoğraf 90)

“Yürü bire koca dünya

Sana konan göçer bir gün.”

SONUÇ

Pamuğun ana yurdu olan, büyük sanayi kuruluşlarıyla çevrenin önemli kentlerinden biri olan Adana, kültürel kaynak bakımından da ilk çağlardan günümüze kadar farklı uygarlıklara ve kültürel zenginliklere ev sahipliği yapmıştır. Şehrin önemli mânevi mekânlarından sayılan türbe, yatır ve mezarlar Adana'nın manevi kültürünü ve kültürel tarihini yansıtması bakımından önemli bir konumdadır. Türbe, yatır ve mezar üzerine yapılan bu çalışmada toplamda 35 adet türbe, 902 mezar tespit edilmiştir. Bu yerlerden 32 tane türbe, 902 mezar saha araştırması ile tespit edilirken 3 türbe çeşitli çalışmalardan alınarak ilgili bölümlerde çalışmaya dâhil edilmiştir.

Adana, tarihin her döneminde verimli toprakları, iklimi ve geçiş güzergâhı olması sebebiyle nüfus yoğunluğunun fazla olduğu illerdendir. Bu nedenle Adana'nın Kozan, Ceyhan, Karataş, Yumurtalık, Feke, Saimbeyli, Tufanbeyli, Seyhan ilçeleri köklü bir tarihî gemişe sahiptir. Bu tarihî geçmiş, türbe ve yatırların oluşmasında önem arz etmektedir.

Adana merkezinde ve ilçelerinde bulunan türbe ve yatırların bir kısmında yatan zâtlar; Anadolu'nun Türkleşmesi ve müslümanlaşmasında öncü rol oynayan gazi-veli tiplerine örnek gösterilebilecek Horasan velileri olarak aktarılan velilerdir. Bu velîler dışında kalan zâtlar, bölgede yaşamış tarikat liderleri, bölgenin önde gelen öncüleri veya hakkında detaylı bilgiler bulunmayan şahıslardır.

Adana'da bulunan türbelerin birçoğu merkezde bulunurken çoğu da ilçe ve köylerde bulunmaktadır. Türbeler, şehrin, köyün yüksek bir tepesi veya dağ yamacında bulunmaktadır. Kimi velîler de yerin altında yatmaktadır. Bulunduğu yerlerde sade, tek odalı alanların içinde, mezar formunda bulunan türbelerin çevresinde kutsal kabul edilen ağaç, taş, kaya gibi çeşitli yapılar bulunmaktadır. Bu kutsal yapı ve nesnelerin olağanüstü gücü olduğuna inanan insanlar buralarda dilekleri ve sıkıntıları için çeşitli ritüeller ve uygulamalar gerçekleştirmektedir. Türbede bulunan kimseye dileklerinin kabul olması için adaklar adanmaktadır. Kanlı kurban olarak kümes hayvanları tavuk, horoz çıkarken keçi ve koyunun da adak olarak adandığı görülmektedir. Kansız kurbanlar da çaput, mum yakma, tütsü yakma, çocuğun adını koyma, çakıl taşı, tespih gibi adaklar şeklindedir. Yapılan bu uygulamalar eski Türk inanışlarında ruhlara, tabiatüstü varlıklara yapılan ritüellerin ve inanma şeklinin bir yansıması olduğu düşündürmektedir.

Çalışmada tespit edilen 35 türbenin ziyaret yerlerinin yapısına bakıldığında, bulundukları yerler, unvanları, kerametleri, mekanlar çevresinde yapılan uygulamalar, adlarına adanan adakların farklılık gösterdiği görülmektedir. 35 türbede yeri belli olan 30 türbe bulunmaktadır. 5 türbenin yeri bilinmemektedir. Bu türbe, yatır, ziyaret yerlerinin 25 tanesinin tek odalı veya daha büyük bir yapı içerisinde bulunduğu, 10 tanesinin açık alanda mezar formunda olduğu görülmektedir. Halk nezdinde bütün bu yapılara türbe adı verilmektedir.

Türbe, yatır ve ziyaret yerleri; toplumun dilek, şikâyet, sıkıntılı durumlarında gittikleri yerlerdir. Adana'da tespit edilen türbelerin 12 tanesi şehir merkezinde yer alırken 23 tanesi ilçe ve köylerde yer almaktadır. Olağanüstü güçlere sahip olduklarına inanılan ve bu özellikleri sayesinde kutsallık kazanıp sevgi ve saygı gören evliyalar, toplum tarafından kendilerine atfedilen anlatı ve menkıbeleri oluşturmuştur.

Veli, evliya, pîr, dede, efendi, baba diye adlandırılan bu şahsiyetlerin ölmeden önce veya öldükten sonra keramet gösterdikleri, insanların hacetlerini giderdikleri, zor anlarında yardım ettikleri, cezalandırdıkları, rüyada veya gerçek hayatta insanlara kendilerini gösterdikleri aktarılmaktadır. Yörede 29 türbede çeşitli anlatılar derlenirken 6 türbede herhangi bir anlatıya rastlanamamıştır. Adana merkezinde bulunması, ulusal çapta haberlere konu olması sebebiyle Çoban Dede ve Zilli Dede türbelerine dönük anlatıların çok olduğu tespit edilmiştir.

Adana'daki türbelerde bulunan şahsiyetlerin bazılarında ortak özellik olarak gazi-veli tipine rastlanmaktadır. Anadolu'nun Türkleşmesi ve müslümanlaşması için gaza ruhuyla gelen velîler burada savaşmış ve dinî yaymaya çalışmışlardır. Kozan'da bulunan Yedi Kardeşler, Hasan Esad Bağdadi'nin, Karaisalı ilçesinde bulunan Sofu Dede'nin bu özellikleri taşıdığı görülmektedir.

İslâm öncesi inançlarda atalar kültü önemli bir konumdayken İslâmiyet'in kabulünden sonra yerini evliya kültüne bırakmıştır. Bu kimseler, toplumun zor anlarında ortaya çıkarak topluma yardım ettikleri görülmektedir. Ali Dede'nin, bulunduğu mahallede çıkan yangında bebekleri kurtardığı, Bulut Dede'nin Kıbrıs Savaşı'nda bulut şeklinde askerleri koruduğu, Ağca Baba'nın nur şeklinde savaşa gittiği, Mutlu Dede'nin yine Kıbrıs Savaşı'na katıldığı aktarılmıştır.

Adana'da yaşayan insanların toplu şekilde ya da bireysel olarak çeşitli sıkıntıları ve dilekleri için bölgede kutsal kabul ettikleri türbe, yatırlara başvurdukları görülmektedir.

Çalışmada insanların toplu olarak yağmur duası için Bulut Dede, Narlı Dede, Çomak Dede ve Boğa Dede türbelerine gittikleri ve yağmur duası yapıp ibadet ettikleri tespit edilmiştir. Bireysel olarak çocuk isteme, iş isteme, evlenme, sınav kazanma, çeşitli hastalıklar içinde türbelere gidildiği görülmektedir.

Kurban; en eski Türk topluluklarından günümüze kadar kutsal atfedilen şahsiyetlere ve ruhlara karşı sunulan bir dinî uygulamadır. Adana'da hemen hemen bütün türbe ve yatırlarda kanlı-kansız kurban sunulduğu görülmektedir.

Obo, Türk toplumlarının önem gösterdiği ibadet türlerinden bir tanesidir. Sadece Cabbar Dede Türbesi'nde mağara kültüyle bütünleşmiş şekilde tespit edilmiştir.

Işık, Türk kültürü ve mitolojisi içerisinde kutsal ve mübarek kabul edilen motiflerdendir. Cabbar Dede, Mutlu Dede, Durhasan Dede, Ali Dede, Bulut Dede, Bulamaç Dede, Topçu Dede türbelerinde bu motifin var olduğu görülmektedir.

Kutsal mekânlar çevresinde insanları bir araya getiren özel günlerin canlı bir şekilde hatırlandığı ve yaşatıldığı zamanlar vardır. Hıdırellez, Muharrem Orucu, bayram günleri, arife günü sabahı ve akşamı, kandil akşamları, cuma günleri insanların kalabalıklar hâlinde türbeleri ziyaret edip türbe etrafında piknik yaptığı, mevlit okuttuğu, kanlı-kansız kurbanlar adadığı, dua ve sohbet ettikleri çeşitli etkinlikler türbelerin etrafında yapılmaktadır. Sofu Dede Türbesi'nde her sene nisan-mayıs aylarında "Sofu Dede ve Şehitleri Anma Günü" adında etkinlik gerçekleştirilmektedir. Bu gibi etkinlikler insanları bir araya getirirken millî ve dinî duygusal bütünlüğü de insanlar arasında sağladığı görülmektedir.

Türbede yatan şahsiyetlerin yaşarken veya öldükten sonra çeşitli olağanüstülükler, kerametler gösterdikleri aktarılır. Adana'da bulunan evliyalar, kendilerini rüyada göstererek insanları ameliyat ettiği veya yerini söylediği, rüyasına girdiği insanın başına gelecek kötülükler için uyardığı belirtilmektedir. Kendilerine karşı saygı ve sevgide eksiklik göstermeyen insanları, velîler maddi ve mânevi olarak ödüllendirdiği çeşitli türbelerinin anlatılarında görülmektedir.

Adana ili merkezi, ilçe merkezleri ve köylerinde bulunan mezarlar da araştırma kapsamındadır. Bu sayılan mezarlar içerisinde 902 adet mezarda çeşitli uygulama ve ritüellerin yapıldığı, mezar taşlarında motiflerin olduğu tespit edilmiştir.

Mezarlarda yöre halkının “bir canı toprağa verdik, yeni bir can filizlensin” düşüncesiyle mezar baş tarafına ağaç dikmişlerdir. Genellikle meyve ağaçları dikerek hayvanların meyvelerden nasibini alması ve yatana hayır, sevap getirmesi amacıyla bu ağaçları diktikleri tespit edilmiştir. Mezar başlarında, toprak altında yatan insanın kötü ruhlardan rahatsız olmaması, günahlarından arınması ve rahat yatması amacıyla tütsü yakıldığı belirtilmektedir. Bu durum eski Türk dinî inanış ritüellerinin hâlâ canlı şekilde uygulandığını göstermektedir.

Mezar başına veya üzerine kıyafet asma, yerleştirme eski Türk inanışlarının günümüze yansımasıdır. Adana’da bulunan mezarlarda ölen kişinin yakınları ölen kişinin tespihi, yazması, duvağı kıyafetini mezar başlarına astıkları tespit edilmiştir. Bunun yanısıra mezar taşlarına, çarkıfelek, ibrik, eşik, çiçek ve hayat ağacı motiflerinin işlendiği görülmektedir.

Çocuk mezarlarında beşik formunda lahitlerin kullanıldığı, bazı mezarlarda saç motifinin ve gerdanlık motifinin de işlendiği tespit edilmiştir.

902 mezar içerisinde 37 mezar taşında, taşın arka veya yan taraflarında aile üyeleri veya ozan ve şairlerin şiirlerine yer verildiği ölüm üzerinden estetik algı oluşturma düşüncesinin yaratıldığı görülmektedir.

Belirli sosyo-kültürel alışkanlık içerisinde yer bulan türbe, yatır ve mezar ziyaretleri toplumsal ve sosyal yaşama da ışık tutmaktadır. Bir topluluğun yaşam ve ölüm algısını bu tür yerler üzerinden görmek mümkündür. Çeşitli ritüel ve uygulamaları bünyesinde barındıran bu mekânlar geçmişle gelecek arasında köprü görevi görmektedirler. Bu çalışmada Adana’nın toplumsal tarihine bir katkıda bulunmak, keşfedilmemiş kültürel hazinelerini gün yüzüne çıkarmak amaçlanmıştır. Bu sayede eski Türk dinî inançlarının günümüzde İslâmi formda türbe, yatır ve mezarlarda varlığını canlı bir şekilde devam ettirdiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

(Ed.) Çelik, M. B. (2017). *İslam öncesi Türk tarihi ve kültürü*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Acun, H. (2018). *Türk kültüründe taşlar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

Aday, E. (2003). *Afyon ve yöresi halkbilimi ürünlerinde eski Türk inançlarının izleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Aday, E. (2013). *Kütahya ili türbe ve yatırları etrafında oluşan inanç ve uygulamalar*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Ağaoğlu, Z. E. (2009). *Dini ziyaret yerleri ve halk inanışları açısından Kızılcahamam-Çamlıdere*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ak, M. (2012). *Ziyaret fenomeni çerçevesinde Türk popüler dindarlığı: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ak, M. (2018). Kültürel kimlik ve toplumsal hafıza mekânları olarak ziyaret yerleri. *Turkısh Studıes*, 13 (3), 13-25.

Akalın, Ş. H. (Haz.), (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksoy, M. (2007). *Doğu Anadolu kültürü üzerine bir inceleme*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Akyüz, Ç. (2017). Dağ, su ve mağara kültleri bağlamında Ankara Hüseyin Gazi Türbesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 81, 151-171.

Alper, Ş. (1999). *Aşkale ve yöresi halk inanışları üzerine karşılaştırmalı bir araştırma (farklı köy örnekleri).* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Alptekin, A. B. (2015). *Anadolu'dan Kıbrıs'a halk kültürü köprüsü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Alptekin, A. B. (2015). *Halk bilimi araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Alptekin, A. B. (2015).*Halk bilimi araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Alptekin, A. B. (2018). *Efsane ve motifleri üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Altan, A. (2007). *Beykoz Yûşa Türbesi bağlamında türbe ziyaretlerinin psiko-sosyal yönden incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Altıer, S. (2019). Osmanlı sanatı'nda ibrik tasvirleri ve ikonografisi. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı,* 26, 149-202.

Altın, A. (2021). Türk-İslam kubbelerinde çarkıfelek formları. *Sanat Tarihi Yıllığı,* 30, 29-80.

Ambrosıo, A. F. (2012). *Dervişler tarihi, antropolojisi, mistik yönü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

And, M. (2012). *Ritüelden drama kerbelâ-muharrem-ta'ziye*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

And, M. (2019). *Oyun ve bügü Türk kültüründe oyun kavramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Araz, N. (1958). *Anadolu evliyaları*. İstanbul: Fatiş Yayınevi.

Arıkan, R., Çetin, M. C. (2019). *Bilecik küplü Osmanlı mezar taşları ve kitâbeleri*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

Arıoğlu, İ. E. (2000). *Ankara'daki ziyaret yerlerinin halk bilimi bakımından değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Arslan, M. (2003). Türk toplumuna geleneksel dinî yaşam ve halk inançları: Taşrada yaşayan insanlar arasında uygulamalı bir çalışma. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (2), 23-46.

Arslan, M. (2015). Kutsal ve seküler arasında: Hıdrellez ve türbe kültleri çevresinde gelişen eğlence kültürü. *Birey ve Toplum,* 5 (10), 91-104.

Arslan, M. (2017). *Başkurt Türklerinin tarihî destanı İdigey ile Moradım*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Arslan, N. (2014). *Odunbazarın suskunları*. Eskişehir: Eskişehir Valiliği.

Artun, E. (1998). Adana yağmur yağdırma törenlerinde boğa dede, bulut dede ve tosun dede kültü. *1 . Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri*, 43-52. 5 Şubat 2022 tarihinde https://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/makaleler/22.php sayfasından erişilmiştir.

Artun, E. (1999). Günümüz Adana aşıklık geleneğinde ölüm, mezar teması. *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri*, 336-377. 5 Şubat 2022 tarihinde https://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/makaleler/13.php sayfasından erişilmiştir.

Artun, E. (2002). Adana'da inanç merkezleri ve bunlara bağlı kültür değerleri. *Tarsus Uluslararası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri*. 5 Şubat 2022 tarihinde https://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/makaleler/20.php sayfasından erişilmiştir.

Artun, E. (2006). Çukurova konar-göçer Türkmenlerinin halk kültürlerinde eski Türk inançlarının izleri. *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni*, 1-22. 5 Şubat 2022 tarihinde https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/artun_konar_gocer.pdf sayfasından erişilmiştir.

Artun, E. (2009). *Âşıklık geleneği ve âşık edebiyatı*. İstanbul: Kitabevi Yayıncılık.

Artun, E. (2014). *Ansiklopedik halkbilimi/halk edebiyatı sözlüğü terimler-motifler-kavramlar*. Adana: Karahan Kitabevi.

Artun, E., Koz, M. S. (Ed.) (2000). *Efsaneden tarihe tarihten bugüne Adana köprü başı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Atalan, Ş. (2000). *Zonguldak ilinde kutsal mekân anlayışı ve yaygın halk inançları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Ayar, A. R., Doğanbaş, M. (2016). *Amasya kitabeleri ve mezar taşları*. Amasya: Amasya Valiliği.

Ayhan, B. (2012). *Çankırı inanç rehberi camiler türbeler şifalı sular*. Çankırı: Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları.

Ayhan, Z. (2002). *Çubuk ve çevresinde halk inanışları üzerine bir araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Aytürk, N., Altan, B. (1992). *Türkiye'de dini ziyaret yerleri*. Ankara: Altanoğlu İlim ve Kültür Hizmetleri Yayınları.

Babür, Y. (2019). Müslüman evliyası ile hristiyan azizlerin menkıbe ve kerametleri üzerine bir mukayese denemesi. *Gazi Türkiyat*, 25, 87-145.

Balcı, F. (2019). *Kuzey Kıbrıs Türk halk kültüründe geçiş dönemleri ve bunlara bağlı inanışlar*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Bapeva, J. M. (2013). *Tuva şamanizmi*. Konya: Kömen Yayınları.

Barkan, Ö. L. (2021). *İstilâ devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri (nufüs ve iskân meselelerine dair toplu çalışmalar)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Baş, G. (2013). *Diyarbakır'daki İslam dönemi mimari yapılarında süsleme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Baş, G. (2013).*Diyarbakır'daki İslâm dönemi mimari yapılarında süsleme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Başar, S. (2017). *Osmanlı şeyhülislamları eserleri, fotoğrafları ve aileleriyle*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Bayat, F. (2017). *Türk mitolojik sistemi 1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bayat, F. (2018). *Türk mitolojik sistemi 2*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bayat, F. (2019). *Ana hatlarıyla Türk şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bayat, F. (2019). *Oğuz destan dünyası Oğuznamelerin tarihî, mitolojik kökenleri ve teşekkülü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bayatlı, N. Y. (2011). *Irak Türkmen folklorunda halk inançları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Baytaş, G. (2019). *Latin harfli mezar taşları üzerine halk bilimsel bir inceleme: Karaman merkez örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

Baytok, K. (2015). Adana'da üç başlı kurgan taşı geleneği. *Onturk Wordpress*. 22 Nisan 2022 tarihinde https://onturk.wordpress.com/2015/08/06/adanada-uc-basli-kurgan-tasi-gelenegi/ sayfasından erişilmiştir.

Beğen, A. (2001). *Ürgüp ilçesi ve çevresi halk inançlarının dinler tarihi açısından değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Bek, W. (2018). *Afganistan kültüründeki türbe ve ziyaret fenomeninin toplumsal rolü: Kunduz örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Bekki, S. (2020). *Maaday-Kara Altay kahramanlık destanı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Berk, S. (2006). *Zeytinburnu'nun tarihi mezar taşları zamanı aşan taşlar*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.

Beşirli, H., Erdal, İ. (Ed.) (2008). *Osmanlıdan cumhuriyete yörükler ve türkmenler*. Ankara: Phoenix Yayınları.

Bilgin, Ö. (2000). *Bolu ilinde mevcut halk inançları ve ilin günümüz inanç coğrafyası*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Boratav, P. N. (2016). *100 soruda Türk folkloru*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Boratav, P. N. (2016). *Halk edebiyatı dersleri*. Ankara: Bilgesu Kültür Sanat.

Boratav, P. N. (2016). *Köroğlu destanı*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Boratav, P. N. (2017). *Folklor ve edebiyat 1*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Boratav, P. N. (2018). *Halk hikâyeleri ve halk hikâyeciliği*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Budak, A. (2020). Kültürel belleğin yinelenmesi: Kayseri'de koçgiri aşireti'nin yerleştiği köylerde bezemeli mezar taşları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 95, 277-299.

Büyükokutan Töret, A. (2017). *Muğla Alevi Türkmen kültürü*. Konya: Kömen Yayınları.

Civan, C. (2013). *İstanbul'un 100 türbesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Cook, D. (2017). *İslam'da şehitlik*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken türkçe sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Çağımlar, Z. (1994). *Adana yöresi yatır-ziyaret ve ocaklarla bunlara bağlı anlatılan efsaneler.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Çağımlar, Z. (2000). Efsaneden tarihe tarihten bugüne Adana köprü başı. Artun, E., Koz, M. S. (Ed.), *Adana ve çevresinde insana bağlanan umudun yatırlar ve ziyaret boyutu* içinde (ss. 524-533). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çağımlar, Z. (2013). *Adana halk kültüründe efsaneleriyle yatır-türbe ziyaret inancı*. Adana: Ceyhan Belediyesi Kültür Yayınları.

Çakmak, M. (2008). Çankırı merkez İç Yenice Köyde ölü ve ölümle ilgili inanç ve uygulamalar. *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, 3, 279-288.

Çal, F. (2017). *Rize'de evliya menkıbeleri ve türbeler etrafında oluşan ritüeller*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.

Çam, N. (2010). *Türk kültür varlıkları envanteri 01 Adana*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Çanak, E. (2017). *Tarihî, siyasî sosyal ve iktisadî yönleriyle Adana (Seyhan) (1923-1956).* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Çavuş, F. (2018). *Osmanlı mezar taşlarının sırları*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat.

Çelik, A. A. (2013). *Türbe mekânı, türbe kültürü: İstanbul'da üç türbede yapılan niteliksel araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çelik, K. (2000). Efsaneden tarihe tarihten bugüne Adana köprü başı. Artun, E., Koz, M. S. (Ed.), *Millî mücadele yıllarında Adana ve çevresi* içinde (ss. 108-121). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çepni, R. (1994). *Çayeli yöresinde halk inançlarının fert üzerindeki etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Çetin, İ. (2002). Türk mitinde kut iyesi kıdır ve medeniyet değişikliğinde kıdır'dan hızır'a geçiş. *Millî Folklor Dergisi*, 54, 30-34.

Çetin, İ. (2007). Türk kültüründe bab (baba)/ata geleneği. *Milli Folklor Dergisi*, 76, 70-75.

Çıblak, N. (2002). Anadolu'da ölüm sonrası mezarlıklar çevresinde oluşan inanç ve pratikler. *Türk Kültürü*, 474, 605-614.

Çınar, A. A. (2017). *Muğla halk inançları*. Muğla: Muğla Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Çınar, A. A. (2018). *Muğla inanış merkezleri (erenler/ziyaret yerleri)*. Muğla: Muğla Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Çıpan, M. (2020). *Hz. Mevlâna'nın türbesi ve pûşîdeleri (sanduka örnekleri)*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Çıplak, N. (2005). Çukurova'da halk hekimliğiyle ilgili uygulamalarda eski Türk inançlarının izleri. *Türk Kültürü Dergisi*, 507/508, 199-214.

Çimtay, M. (2002). *Şanlıurfa ili Akçakale ilçesindeki yaygın halk inanışları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Çobanoğlu, Ö. (1998). Durmuş Dede örneğinden hareketle yatırların yerinin değiştirilmesinde halk inançlarının durumu üzerine tespitler. *Milli Folklor Dergisi*, 5 (40), 7-10.

Çobanoğlu, Ö. (2015). *Türk halk kültüründe memoratlar ve halk inançları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Çobanoğlu, Ö. (2015). *Türk halk kültüründe memoratlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Çobanoğlu, Ö. (2019). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Çorak, R. (Ed.) (2020). *Tarihi, Edebi ve Kültürel Açıdan Osmanlı mezar taşları*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

Çoruhlu, Y. (2011). *Türk mitolojisinin ana hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Çoruhlu, Y. (2019). *Eski Türklerin kutsal mezarları kurganlar orta ve iç asya'nın erken devir Türk mezar mimarisi üzerine bir deneme*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Demir, N. (2018). *Dânişmend Gazi destanı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Demirel, H. (2015). *Türk destanlarının ana unsurları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Dere, Ö. F. (2011). *Eyüpsultan'da taşa işlenen medeniyet.* İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Detienne, M., Vernant, J. P. (2020).*Yunan diyarında kurban mutfağı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Dıykanbayeva, M. (2018). *Kırgızlarda atalar kültü*. Konya: Kömen Yayınları.

Dilek, İ. (2014). *Resimli Türk mitoloji sözlüğü Altay/Yakut*. Eskişehir: Eskişehir Valiliği.

Doğan, M. (2011). *Doğan büyük türkçe sözlük*. İstanbul: Yazar Yayınları.

Duymaz, A. (2000). Balıkesir ve çevresindeki yatırları fonksiyonları açısından bir değerlendirme. *BÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (4), 337-354.

Dündar, A. (2001). *Niğde ve çevresinde ziyaret ve ziyaret yerleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Düzgün, Ü. K. (1999). *Giresun'da adak inancı ve adak yerleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Eflâkî, A. (2012). *Ariflerin menkıbeleri*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Ekici, M. (2020). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmenistan sahra nüshası soylamalar ve 13. boy Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ekiz, İ. (2000). *Manisa ili Alaşehir ve Kula ilçeleri halk inanışlarının karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Eliade, M. (2013). *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi Muhammed'den reform çağına*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Eliade, M. (2015). *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi Taş Devrinden Elusis Mysterialarına*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Elmacı, L. (2017). *Ziyaret fenomeni ve din (Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi) örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.

Engin, R. (2014). *Balkanlardaki yatır, türbe, tekke ve zaviyelerimiz*. Eskişehir: Eskişehir Valiliği.

Erdal, G. (2015). İstanbul II. Bâyezıd cami haziresi mezar taşlarında meyve motifleri (batı etkisi, dini hoşgörü, kutsallık ve değişim). *Turkısh Studies*, 10 (2), 351-366.

Erdoğan, O. (2013). *Aziz Mahmut Hüdayi ve türbesi etrafındaki folklorik unsurların incelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Eren, İ. (2001). *Çayıralan ve çevresinde halk inançlarının dinler tarihi açısından değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Ergin, M. (2016). *Dede Korkut kitabı 1-2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ergun, P. (2011). *Atlarla suların hami ruhu yılkıcılarla bagşıların piri Kambar Ata Baba Gammar*. Konya: Kömen Yayınları.

Ergun, P. (2012). *Türk kültüründe ağaç kültü*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Ergun, P. (2019). *Sibirya Türklerinin destanlarında iyeler*. Konya: Kömen Yayınları.

Eyüboğlu, İ. Z. (2018). *Anadolu inançları*. İstanbul: Derin Yayınları.

Frazer, J. G. (2018). *Ateşin kökenine dair mitler*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Furtuna, M. (2003). *Selendi ilçesindeki yaygın halk inanışları ve bu inanışlardaki eski Türk inancının izleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Golden, P. R. (2018). *Türk halkları tarihine giriş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Gökbel, A. (1998). *Anadolu Varsaklarında inanç ve âdetler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

Gökbel, A. (2002). Şarkışla yöresinde ziyaret yerleri ile ilgili inanç ve uygulamalar. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 1-16.

Gökçe, M. (2008). Osmanlıdan cumhuriyete yörükler ve türkmenler. Beşirli, H., Erdal, İ. (Ed.), *Seyyahlara göre 19. asırda hazar ötesi türkmenlerin sosyal ve ekonomik yaşamı* içinde (ss. 187-200). Ankara: Phoenix Yayınları.

Gökçe, M., Akgün, H. C. (2020). Atayurttan Muğla'ya Türk tarihi ve kültürü hakkında yazılar. Gökçe, M., Eroğlu, E. F. (Ed.), *Türk kültüründe dağ kültü ve kaya resim alanları* içinde (ss. 27-51). Muğla: Muğla Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Gökçe, M., Eroğlu, E. F. (Ed.). (2020). *Atayurttan Muğla'ya Türk tarihi ve kültürü hakkında yazılar*. Muğla: Muğla Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Güleç, M. M. (2017). Bursa'nın dağlık bölgelerinde kadın türbeleri etrafında oluşan ritüeller ve ana tanrıça kültü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 37, 108-121.

Günay, U. (1999). *Türkiye'de âşık tarzı ve şiir geleneği ve rüya motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Günay, Ü., Güngör, H. (2019). *Başlangıçlarından günümüze Türklerin dinî tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat.

Günay, Ü., Güngör, H., Taştan, V., Sayım, H. (1996). *Kayseri ve çevresinde ziyaret ve ziyaret yerleri*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Günaydın, A. (2019). *Zonguldak yöresi türbe, yatır ve ziyaret yerleri etrafında oluşan inanış ve uygulamalar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

Güngör, H. (2020). *Türk din etnolojisi*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat.

Gürcan, K. (2018). *Kutsal şaman elbiseleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Gürocak, H. (2001). *Şırnak'taki Tatar aşiretinin halk inanışı ve Şırnak ili'nin günümüz inanç coğrafyası.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Güzel, E. (2020). *Malatya sancaktar mezarlığın'ndaki Osmanli dönemi mezar taşları*. İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Halaçoğlu, Y. (2000). Efsaneden tarihe tarihten bugüne Adana köprü başı. Artun, E., Koz, M. S. (Ed.), *Adana tarihçesi* içinde (ss. 10-17). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Halis, G. (2019). *Göbeklitepe sembolizmi Taş Çağı'ndan bugüne uzanan anlamların analizi*. İstanbul: A7 Yayıncılık.

Halis, G. (2020). *Anadolu'da batıl inanış, ritüel ve mit*. İstanbul: A7 Kitap Yayıncılık.

Hançerlioğlu, O. (2000). *Felsefe ansiklopedisi cilt 7*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Harva, U. (2014). *Altay panteonu mitler, ritüeller, inançlar ve tanrılar*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Hoppal, M. (2021).*Şamanlar ve semboller*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Işık, Ö. (2000). *Güneydoğı Anadolu'da halk inanışları üzerine bir inceleme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Işık, Z. (Ed.), (2016). *Nehrin piri: Koyunbaba Sempozyumu, 13-14 Mayıs 2016.* Ankara: Salmat Basım Yayın.

İçli, R. (2007). *Sosyolojik açıdan ziyaret fenomeni (Erzurum Abdurrahman Gazi Türbesi örneği)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

İmanov, Ö., Uğur, B. Y. (2011). *Vefa'nın cennet bahçeleri 1-2*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

İnan, A. (2020). *Makaleler ve incelemeler 1-2*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İnan, A. (2020).*Tarihte ve bugün Şamanizm materyaller ve araştırmalar*. Ankara: Altınordu Yayınları.

İşli, H. N., Kökrek, M. (2017). *Yeniçeriler remizleri ve mezar taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kaçan, A. (2000). *Çukurova evliyaları*. Adana: Ufuk Yayınevi.

Kalafat, Y. (1988). *Doğu Anadolu'da eski Türk inançlarının izleri*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kalafat, Y. (2009). *Ahlatsahlar'dan günümüze Bitlis ve çevresinde halk inançları*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Kalafat, Y. (2009). *Harezim'den Hakkâri'ye Hakkâri'den Golan'a Türk kültürlü halklarda halk inançları*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Kalafat, Y. (2011). *Türk kültürlü halklarda Orta Asya'dan Orta Doğu'ya inanç göçü*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Kalafat, Y. (2011).*Türk kültürlü halklarda ulucanlar*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Kalafat, Y. (2012). *Anadolu kültür coğrafyasında erenler*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Kalafat, Y. (2012). *Türk halk inançlarında renkler*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Kalafat, Y. (2012). *Türk halk kültüründe Zazalar*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Kalafat, Y. (2015). *Türk halk edebiyatından Türk halk inançlarına*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Kalafat, Y. (2015). *Türkoloji ve halkbilim yazıları*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Kaldırımcı, A. (1998). *Yahyalı ve çevresi halk inanışlarının dinler tarihi açısından değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Karakaş, M. (2010). *Şanlıurfa evliya ve âlemleri*. Konya: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Karakaş, M. (2011). *Şanlıurfa mezar taşları*. Konya: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Karakaş, M. (2012). *Şanlıurfa ve ilçelerinde kitabeler*. Konya: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Karakaş, R. (2014). *Siirt menkıbeleri ve türbe ritüelleri*. Ankara: Maya Akademi Yayın Dağıtım.

Karatay, O. (2020). İslam öncesi Türk tarihi ve kültürü. Çelik, M. B. (Ed.), *Din ve inanç* içinde (ss.217-233). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Kartal, A. (2017). *Konya halk kütüründe türbeler etrafında oluşan inanç ve uygulamalar*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Katanov, N. F. (2004). *Türk kabileleri arasında*. Konya: Kömen Yayınları.

Kaya, D. (2014). *Türk dünyası ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı kavramları ve terimleri sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kaya, E. (2012). *Ayasuluğ bölgesinde bulunan beylikler devri mezar taşları ve kitabeleri*. İstanbul: Zinde Yayınevi.

Kayabaşı, O. A. (2016). Taşeli yöresi tahtacılarının geçiş dönemlerinde mitolojik unsurlar. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 78, 139-158.

Kayabaşı, O. A. (2016). Türk mitolojisinin kutsal dişisi: Umay. *Journal of Evrasia Social Sciences,* 7 (22), 220-228.

Kayabaşı, O. A. (2020). Atayurttan Muğla'ya Türk tarihi ve kültürü hakkında yazılar. Gökçe, M., Eroğlu, E. F. (Ed.), *Türk kültür coğrafyası ekseninde Taşeli Yöresi Yörük-Türkmen kültürü: Doğum öncesi uygulamalar ve ritüeller* içinde (ss. 90-104). Muğla: Muğla Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Kayabaşı, O. A. (2022). Güney Batı Toroslarda saç motifli mezar taşları: Muğla, Denizli örneği. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4 (8), 661-670.

Kayabaşı, R. G. (2018). Bahşiş yörüklerinde evlilik ile ilgili âdet ve inanmalar. *Folklor/Edebiyat,* (24) 94, 67-93.

Keskin, H. (1998). *Isparta ve civarında yaşayan halk inançları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Kılıç, Y. (2004). *Karaman ve çevresindeki ziyaret yerlerinin ve manevi halk inançlarının dinler tarihi ve din olgusu açısından tahlili*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Kıyak, A. (2010). *Elazığ ve yöresinde ziyaret fenomeni üzerine bir din bilimi araştırması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Kıyak, A. (2013). *Elazığ evliyaları (tarikat şeyhleri- mutasavvıflar- müderris- âlimler- şehit veliler- isimsiz veliler)*. İstanbul: TBDD Yayınları.

Kimya, Z. (2019). *Din sosyolojisi açısından türbe ziyaretlerinin anlamı üzerine bir araştırma (Veysel Karani Türbesi örneği)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Kolcu, B. (2007). *Çankırı türbeleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kolcu, B. (2008). Türbelerde halk hekimliği uygulamaları ve Çankırı türbeleri örneği. *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, 3, 271-278.

Komisyon, (1991). *Adana il yıllığı 1991*. Adana: Adana Valiliği.

Komisyon, (1991). *Yurt ansiklopedisi Türkiye il,il dünü, bugünü, yarını cilt 1*. İstanbul: Yurt Yayıncılık.

Komisyon, (1996). *İslâm dünyasında mezarlıklar ve defin gelenekleri 1-2*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Komisyon, (2020). *Temel İslam ansiklopedisi 1-2-3-4-5-6-7-8*. İstanbul: İSAM Yayınları.

Kökrek, M. (2019). *Börk bir başlığın tarihî serüveni ve Edirne'deki börklü mezar taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Köse, F. N. (2001). *Burdur ve yöresi halk bilimi ürünlerinde eski Türk inançlarının izleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Ksenefontov, G. V. (2011). *Yakut şamanlığı*. Konya: Kömen Yayınları.

Kulaz, M., İgit, İ. (2018). *Tunceli'deki mezarlıklar ve mezar taşları*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Kumartaşlıoğlu, S. (2016). *Türk kültüründe ateş ve ocak kültü*. Konya: Kömen Yayınları.

Kurt, F. (2013). *Yozgat'taki türbeler ve ziyaret yerleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kurt, S. (2020). Atayurttan Muğla'ya Türk tarihi ve kültürü hakkında yazılar. Gökçe, M., Eroğlu, E. F. (Ed.), *Muğla yöresinde ağaç kültü* içinde (ss. 105-118). Muğla: Muğla Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Mermutlu, B., Öcalan, H. B. (2011). *Tarihi Bursa mezar taşları 1 Bursa hazireleri*. İstanbul: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Mermutlu, B., Öcalan, H. B. (2011). *Tarihi Bursa mezar taşları 2 Emirsultan Mezarlığı*. İstanbul: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Muratoğlu, M., Kalafat, Y., Türkeroğlu, C. (1996). *Özbekistan-Anadolu karşılaştırmalı Türk halk inançları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Ocak, A. Y. (2012). *İslam-Türk inançlarında hızır yahut Hızır-İlyas kültü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Ocak, A. Y. (2012). *Türk sufiliğine bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ocak, A. Y. (2016). *Kültür tarihi kaynağı olarak evliya menâkıbnâmeleri XV-XVII. yüzyılları*. İstanbul: TİMAŞ Yayınları.

Ocak, A. Y. (2020). *Sûfilik geleneğinin efsanevi öncüsü Veysel Karenî ve üveysîlik*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Ocak, A. Y. (2020). *Türk folklorunda kesik baş tarih-folklor ilişkisinden bir kesit*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Ocak, A. Y. (2021). *Tasavvuf, velâyet ve kâinatın görünmez yöneticileri tarihsel, sosyolojik ve eleştirel bir yaklaşım*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Ocak, A. Y. (2021). *Türkler, Türkiye ve İslâm yaklaşım, yöntem ve yorum denemeleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Okuşluk Şenesen, R. (2018). *Günümüzde anlatılan Adana efsaneleri (motif incelemesi)*. Adana: Karahan Kitabevi.

Okutan Davletov, N. (2021). *Hakas Türklerinde Şamanizm ve ölüm*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ögel, B. (2014). *Türk mitolojisi 1-2*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ögel, B. (2020). *Dünden bugüne Türk kültürünün gelişme çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Ögel, B. (2020). *Dünden bugüne Türk kültürünün gelişme çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Ögel, B. (2020). *İslâmiyetten önce Türk kültür tarihi orta asya kaynak ve buluntularına göre*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Önal, E. F., Doğan, O. (2012). *Osmanlı'nın manevî önderlerinden Şeyh Edebâlî ve türbesi*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.

Önal, M. N. (2003). Dağ kültü, eren kültü ve şenliklerinin Muğla'daki yansımaları. *Bilig Dergisi*, 25, 99-124.

Örnek, S. V. (2017). *Anadolu folklorunda ölüm*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Örnek, S. V. (2017). *Anadolu folklorunda ölüm*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Öz, H. (2005). *Mersin'deki ziyaret yerlerinin halkbilimi açısından incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Özakpınar, Y. (2019). *İslâm medeniyeti ve Türk kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Özbek, M. (2003). *Yeşilhisar ve çevresi halk inancının dinler tarihi açısından değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Özcan, A. R. (2007). *Türk kültür ve medeniyet tarihinde fatih külliyesi 1-2-3*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Özcan, A., R. (2013). *İstanbul'un 100 mezar taşı*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Özcan, H. (2006). *Halkın Çoban Dede'den beklentilerinin psikolojik nedenleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Özcan, S. (1996). *Tokat ili Pazar yöresi gelenek görenek ve inançları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Balıkesir.

Özden, H. Ö., Bilen, Y., Elmalı, O., Kurt, A., Bingöl, İ. (2017). *Erzurum'da gizli kalan cinis (ortabahçe) köyü mezar taşları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Özdoğan, R. (2006). *Amasya'da adak yerleri ile ilgili halk anlatıları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Özkan, İ. (1993). Türkmenistan'daki adak yerleri ve bu yerlerle ilgili inançlar. *Türk Kültürü Dergisi*, 31 (368), 465-475.

Pala, İ. (2015). *Ansiklopedik divân şiiri sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Parladır, H. S. (2010). *Heterodoksi Türk halkı İslamı ve evliya kültü*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Pehlivan, G. (2009). Manisa ili Akhisar ilçesi Yatağan Köyünde evliya kültü. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 1, 144-160.

Pehlivan, G. (2012). *Manisa şehrinde evliya kültü*. Manisa: Manisa İl Özel İdaresi Yayınları.

Peker, S. (2015). *Mezar ve türbelere kült merkezli bir bakış (Aksaray örneği)*. Konya: Kömen Yayınları.

Pektaş, K. (2007). *Adilcevaz çevresindeki mezar taşları*. İstanbul: Ege Yayınları.

Pişkin, A. C. (2001). *Osmaniye ve çevresinde halk inanışları ve uygulamaları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Potapov, L. P. (2012). *Altay Şamanizmi*. Konya: Kömen Yayınları.

Puhov, İ. V. (2015). *Yakut kahramanlık destanı olonho genel tipler*. Konya: Kömen Yayınları.

Roux, J. P. (1999). *Altay Türklerinde ölüm*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Roux, J. P. (2005). *Orta Asya'da kutsal bitkiler ve hayvanlar*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Roux, J. P. (2021). *Türklerin ve Moğolların eski dini*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Sagalayev, A. M. (2020). *Ural-Altay mitolojisinde arketipler ve semboller*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat.

Sağıroğlu Aslan, A. (2018). *Kayseri zamantı ırmağı çevresindeki bezemeli mezar taşları*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Sakaoğlu, S. (2018). *Efsane araştırmaları*. Konya: Kömen Yayınları.

Samsakçı, M. (2017). *Ölüme açılan estetik kapı Türk mezar taşı edebiyatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Sargın, S. (2006). Yalvaç'ta inanç turizmi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (2), 1-18.

Sayın, Z. (2021). *Ölüm terbiyesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Selçuk, A. (2003). *Mersin yöresi tahtacılarının dini inanç ve uygulamaları hakkında araştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Selçuk, A. (2010). Dede mezarlarındaki sır: Ziyaret fenomeni ve kutsalın tezahürleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 56, 61-72.

Serinsu, A. N. (Ed.) (2019). *Dinî terimler sözlüğü (imam-hatip ve Anadolu imam-hatip lisesi öğrencileri için)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları. 18 Mayıs 2022 tarihinde https://ayazagaaihl.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/34/17/758901/dosyalar/2020_12/11171357_MEB_DOGM_Dini_Terimler_SoYzluYgYuY.pdf sayfasından erişilmiştir.

Sever, M. (2001). *Mersin ve yakın çevresi halk inançları ve halk hekimliği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Seyirci, M. (1985). Afyonkarahisar'da bir hayvan hekimi Karababa Tekkesi. *Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler*, 428-433.

Somanç, Z. A. (2008). *Konya Beyşehir ilçesindeki manevi halk inançlarına dinler tarihi ve din fenemonolojisi açısından bir yaklaşım*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Sönmez, A. (1997). *Merzifon yöresindeki yaygın halk inançları ve dini inançların fert üzerindeki etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Subaşı, Z. (2018). *Kültürel psikoloji bağlamında yerel sağaltım yöntemleri (Karacaahmet Türbesi ve Keçeci Baba Türbesi örnekleri)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Şahin, S. (2002). *Sinop ve çevresinde ziyaret ve ziyaret yerleri üzerine fenomonolojik, morfolojik ve tipolojik bir inceleme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Şenel, A. (2001). *Niğde ilindeki yaygın halk inanışları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Şenocak, E. (2016). Halk anlatı ve inanışlarında mitolojik bir meyve: nar. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4 (8), 228-251.

Şeşen, R. (1998). *İslam coğrafyacılarına göre Türkler ve Türk ülkeleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Şıracı, Ü., Yakaryılmaz, N. (2013). *Mitolojilerle derin Denizli*. Konya: Kömen Yayınları.

Şimşek, K. (2018). Umay taçlı mezar. *Türkçenin Dirilişi*. 22 Nisan 2022 tarihinde https://www.turkcenindirilisi.com/turktarihi/umay-tacli-mezar-kumsal-simsek-h96356.html sayfasından erişilmiştir.

Şişman, B. (1994). *Samsun yöresinde yaşayan halk inançları üzerine bir inceleme*.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Tanyu, H. (1967). *Ankara ve çevresinde adak ve adak yerleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Taş, İ. (2011). *Türk düşüncesinde kozmogoni-kozmoloji*. Konya: Kömen Yayınları.

Taşkaş, B. (1998). *Manisa ili ziyaret yerleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Tatcı, M. (2014). *Yunus Emre dîvân-ı ilâhiyât*. İstanbul: H Yayınları.

Tawfeq, N. B. (2018). *Irak-Erbil yöresi mezar kültürü*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Toprakoğlu, H. (2001). *Serik ve çevresinde yaşayan yörüklerde adet ve inanışlar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Torun, C. (2002). *Halk hekimliği ve Çankırı'daki halk hekimliği ile ilgili inanış ve uygulamalar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tryjarski, E. (2012). *Türkler ve ölüm*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Turan, F. A. (2007). Bulgaristan'da Demir Baba Tekkesindeki inanç sembollerinin ve ritüellerinin çözümlenmesi. *Hacı Bektaş Velî Dergisi*, 43, 1-11.

Türk, H. (2010). Nusayrîlerde hızır inancı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 54, 225-242.

Türk, H. (2012). Hatay türbe inancının sağlık antropolojisi açısından incelenmesi. *Milli Folklor Dergisi*, 21 (94), 91-104.

Türkyılmaz, D. (2019). Eşik altı boş değildir: "eşik" kavramının Türk düşüncesine yansımaları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7 (17), 151-162.

Uludağ, S. (2016). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Uyanıker, N. (2010). *Eyüp Sultan Türbesi etrafında teşekkül eden efsanelerin tespiti ve incelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Üçer, M. (2019). *Türk kültür ve sanatında hayat ağacı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

Ünal, M. (2004). Türk medyasının halk inanışlarına bakış. *TÜBAR*, 16, 43-67.

Ürgenç, O. (2012). *Çukurova doğa ve tarih*. Adana: Adana Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Yağbasan, B. (2001). *Sağdıçlar ve Ulupınar köylerinin halk inanışlarının karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Yakıcı, A. , Sarıtunç, B. (2019). Sözlü Türk kültürünün yaşaması ve aktarımında Hataylı ozanların rolü. *Folklor/Edebiyat,* (25) 100, 1011-1022.

Yavuz, E. (2005). *Harput halk kültüründe ziyaret ve ziyaret yerleri etrafında oluşan inanç ve uygulamalar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Yavuz, K. (Ed.), Komisyon. (2004). *Orta Anadolu (Kuzey-Güney) evliyaları*. İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları.

Yeğin, H. İ. (2015). IV. Uluslararası Bolu halk kültürü ve Köroğlu sempozyumu bildirileri. Öztürk, E. (Ed.), *Ziyaret fenomeni bağlamında Hayrettin Tokadi türbesi* içinde (ss. 23-42). Ankara: Akçağ Yayınları.

Yeşil, Y. (2014). *Türk dünyasında geçiş dönemi ritüelleri (doğum-evlenme-ölüm gelenekleri).* Eskişehir: Eskişehir Valiliği.

Yeşilyurt, B. (2019). *Türk kültüründe umay kültü ve yansımaları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Yıldız Altın, K. (2021). *Türk kültüründe atalar kültü*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Yılmaz, E. (2009). *Türbe ziyaretlerinin fert üzerindeki etkileri (Bilecik örneği)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Yılmaz, M. E. (2013). *Macaristan Budin'de Gül Baba tekkesi ve türbesi*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayım.

Yılmaz, S. (2012). *Türbe ziyaretlerinin sosyolojik anlamı (Şeyh Şaban-ı Veli ve Mevlana türbeleri örneği)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Yiğit, İ. (2014). *Hıdırlık-Ulumezarlık Osmanlı dönemi Çorum mezar taşları*. Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.

Yörükân, Y. Z. (2015). *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Yörükân, Y. Z. (2019). *Müslümanlıktan evvel Türk dinleri Şamanizm*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Yörükân, Y. Z. (2019). *Türklerin Müslüman olmadan evvel benimsediği dinler ve Şamanizmin bu dinler üzerinde görülen tesirleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Yurdakul, İ., Arıkan, R., Demiryürek H. (2019). *Şehrin hafızası Bilecik mezar taşları ve kitabeleri*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

Yuvalı, A., Yoska, E. (2019). *Türk dünyasının ortak kültürel değerleri*. Konya: Kömen Yayınları.

Yücedağ, İ. (2017). *Osmanlı epigrafisi kitabeler ve mezar taşları*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

EKLER

Ek 1: Sözlü Kaynaklar Tablosu

KAYNAK ŞAHISIN ADI, SOYADI	DOĞUM TARİHİ	EĞİTİM DURUMU	MESLEĞİ
K.K.1 İlhan Kemal	1963	Lise	Emekli
K.K.2 Aydın Serçe	1959	İlkokul	Emekli
K.K.3 Zeynep Sema Gülmez	2004	Lise	Öğrenci
K.K.4 Nisa Değer	2004	Lise	Öğrenci
K.K.5 Kaya Menekşe	1979	Ortaokul	Serbest Meslek
K.K.6 Sıtkı Halileci	1977	Üniversite	Kurye
K.K.7 Erdoğan Ezer	1963	Ortaokul	Emekli
K.K.8 Hilmi Serttaş	1954	İlkokul	Emekli
K.K.9 Fatma Serttaş	1960	İlkokul	Ev Hanımı
K.K.10 Mürüvvet Körg	1962	İlkokul	Ev Hanımı
K.K. 11 Hüseyin Körg	1962	Lise	Şoför
K.K. 12 Merve Nur Savur	1996	Üniversite	Öğretmen
K.K. 13 Kürşat Savur	1993	Üniversite	Öğretmen
K.K. 14 Ali Savur	1963	Üniversite	Emekli
K.K. 15 Ayşe Sarıtaş	1982	Lise	Ev Hanımı
K.K. 16 Hasan Serttaş	1979	Üniversite	Memur
K.K. 17 Ali Oturum	1996	Üniversite	Serbest Meslek
K.K. 18 Baran Deniz Özbakırcı	1997	Üniversite	Ziraat Mühendisi
K.K. 19 Emrah Kılıç	1991	Üniversite	Satış Müdürü
K.K. 20 Tamer Doğan	1977	Lise	Matbaa Personeli
K.K. 21 Tuana Akıncı	2004	Lise	Öğrenci
K.K. 22 Hacı Molu	1953	İlkokul	Emekli
K.K. 23 Ethem Yiğittekin	1961	İlkokul	Serbest Meslek
K.K. 24 Lokman Yiğittekin	1992	Lise	Kasap
K.K. 25 Burhan Yiğittekin	1983	Lise	Satış Sorumlusu
K.K. 26 Selahattin Yiğittekin	1997	Lise	Enerji Personeli
K.K. 27 Hüsniye Yiğittekin	1966	İlkokul	Ev Hanımı

K.K. 28 Emin Yiğittekin	1995	Üniversite	Satış Personeli
K.K. 29 Musa Sülüç	1995	Lise	İşçi
K.K. 30 Can Aşır	1994	Üniversite	Öğrenci
K.K. 31 Nurdan Kalan	1962	Ortaokul	Ev Hanımı
K.K. 32 Arzu Yılmaz	1982	Lise	Satış Personeli
K.K. 33 Mustafa Yılmaz	1979	Lise	Şoför
K.K. 34 Mikail Özcan	1965	İlkokul	Emekli
K.K. 35 Bekir Yağan	1950	Ortaokul	Emekli
K.K. 36 Fadime Yağan	1955	İlkokul	Ev Hanımı
K.K. 37 Ersoy Yazıcı	1984	Lise	İşçi
K.K. 38 Haceli Demircan	1957	Ortaokul	Emekli
K.K. 39 Hacıra Çulhaoğlu	1949	İlkokul	Ev Hanımı
K.K. 40 Haydar Çelik	1972	Lise	Şoför
K.K. 41 Şeref Özbakıcı	1953	Üniversite	Emekli
K.K. 42 Azime Yaşar	1952	Lise	Ev Hanımı
K.K. 43 Abdülmuttalip Yaşar	1950	Lise	Emekli
K.K. 44 Botan Batur	1996	Üniversite	Satış Personeli
K.K. 45 Vedat Batur	1996	Üniversite	Muhasebe
K.K. 46 Halil Yüksekbaş	1997	Üniversite	Muhasebe
K.K. 47 Hazar Yüksekbaş	1997	Üniversite	Muhasebe
K.K. 48 Mehmet Ali Koca	1993	Üniversite	Mutemet
K.K. 49 Esin Serttaş	1973	Lise	Serbest Meslek
K.K. 50 Hümeyra Çelik	1997	Üniversite	Öğretmen
K.K. 51 Aysun Karaca	1988	Lise	Serbest Meslek
K.K. 52 Tevfik Karaca	1985	Lise	Satış Müdürü
K.K. 53 Orhan Yiğittekin	1987	Lise	Kasap
K.K. 54 Beytullah Serttaş	1950	İlkokul	Emekli
K.K. 55 Hasan Yağan	1956	İlkokul	Emekli
K.K. 56 Gülsüm Yağan	1959	İlkokul	Ev Hanımı
K.K. 57 Melih Yağan	1996	Üniversite	İş Güvenliği Uzmanı

K.K. 58 Arzu Serttaş	1989	Lise	Ev Hanımı
K.K. 59 Mehmet Serttaş	1983	Lise	Memur
K.K. 60 İzzet Celalettin Sezen	1998	Üniversite	Muhasebeci
K.K. 61 Emre Sezen	1999	Üniversite	Öğrenci
K.K. 62 Ali Sezen	1964	Ortaokul	Emekli
K.K. 63 Hülya Sezen	1970	Ortaokul	Ev Hanımı
K.K. 64 Metin Yaylacı	1974	Lise	Çiftçi
K.K. 65 Rafet Yaylacı	1943	İlkokul	Çiftçi
K.K. 66 Zekiye Yaylacı	1945	İlkokul	Ev Hanımı
K.K. 67 İzzet Celalettin Sezen	1945	İlkokul	Çiftçi
K.K. 68 Emine Dudu Sezen	1950	İlkokul	Ev Hanımı
K.K. 69 Mehmet Demircan	1972	Lise	Elektrikçi
K.K. 70 Ferhat Deniz	1993	Üniversite	Esnaf
K.K. 71 Mehmet Ali Koca	1993	Üniversite	Mutemet
K.K. 72 Kadir Benli	1960	Ortaokul	Emekli
K.K. 73 Emel Benli	1965	Ortaokul	Ev Hanımı

Ek 2: Sözlü Kaynaklara Yönlendirilen Sorular

1-)Yörenizde türbe, yatır veya kutsal ziyaret yeri mevcut mu?

2-)……. türbesinde yatan zâtın kim olduğunu biliyor musunuz?

3-)……. türbesinde yatan zâtla ilgili bildiğiniz, duyduğunuz hikâye, efsane, keramet var mı?

4-)Bahsettiğiniz yer ne sıklıkla ziyaret ediliyor? Özel günü var mı? Dinî günlerde ziyaret ediliyor mu?

5-)…… türbesine hangi tür dilek ve istekler için gidiliyor?

6-)…… türbesinde kanlı ya da kansız adak adanıyor mu? Bu adaklara dönük türbede yer var mı?

7-)……. türbesi etrafında günümüzde çeşitli halk inanışları uygulanıyor mu? (Örnek: Çaput bağlama, para atma.) Uygulanıyorsa bu halk inanışları nelerdir?

8-)Mezar taşlarına işlediğiniz bir görsel, simge, sembol var mı?

9-)Mezarlara ağaç dikiyor musunuz? Hangi tür ağaçlar dikilmektedir? Bu ağaçlar ne amaçla dikiliyor?

10-)Mezar etrafında çeşitli uygulamalar yapıyor musunuz? (Örnek: Tütsü yakma, çiçek ekme, yazm bağlama)

Ad:

Soyad:

Eğitim Durumu:

Doğum Tarihi:

Meslek:

Ek 3: Adana İli'nde Bulunan Türbe, Yatır ve Mezarlara Ait Fotoğraflar

Fotoğraf 1

Fotoğraf 2

Fotoğraf 3

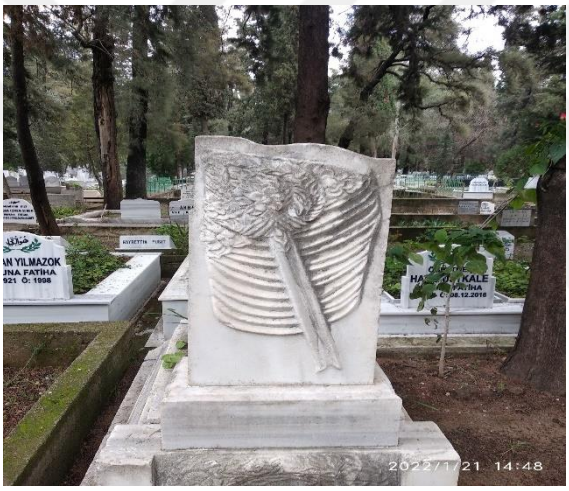

Fotoğraf 4

Fotoğraf 5

Fotoğraf 6

Fotoğraf 7

Fotoğraf 8

Fotoğraf 9

Fotoğraf 10

Fotoğraf 11

Fotoğraf 12

Fotoğraf 13

Fotoğraf 14

Fotoğraf 15

Fotoğraf 16

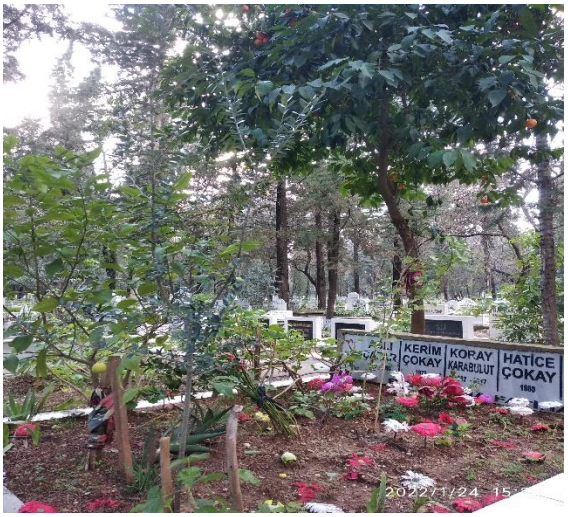

Fotoğraf 17

Fotoğraf 18

Fotoğraf 19

Fotoğraf 20

Fotoğraf 21

Fotoğraf 22

Fotoğraf 23

Fotoğraf 24

Fotoğraf 25

Fotoğraf 26

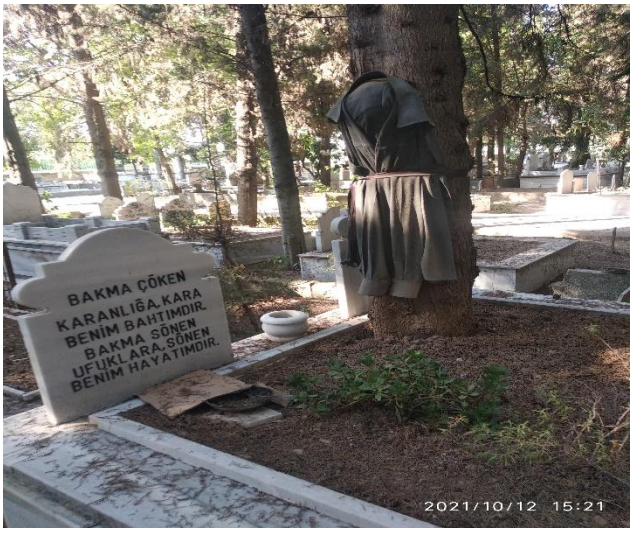

Fotoğraf 27

Fotoğraf 28

Fotoğraf 29

Fotoğraf 30

Fotoğraf 31

Fotoğraf 32

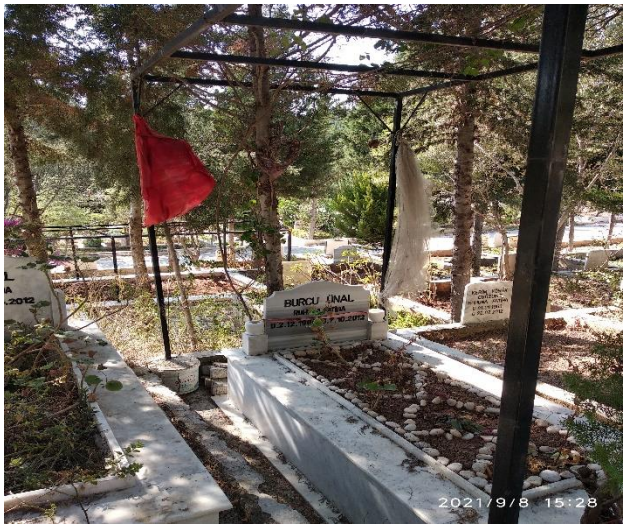

Fotoğraf 33

Fotoğraf 34

Fotoğraf 35

Fotoğraf 36

Fotoğraf 37

Fotoğraf 38

Fotoğraf 39

Fotoğraf 40

Fotoğraf 41

Fotoğraf 42

Fotoğraf 43

Fotoğraf 44

Fotoğraf 45

Fotoğraf 46

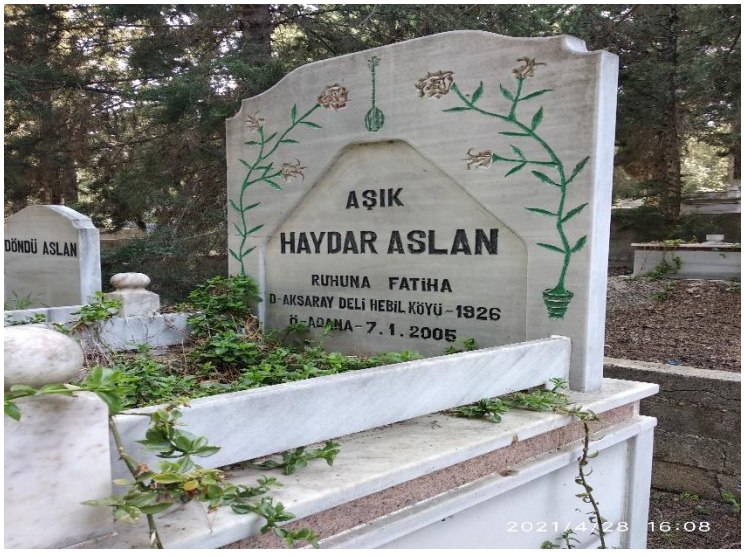

Fotoğraf 47

Fotoğraf 48

Fotoğraf 49 (Şimşek, 2018)

Fotoğraf 50 (Baytok, 2015)

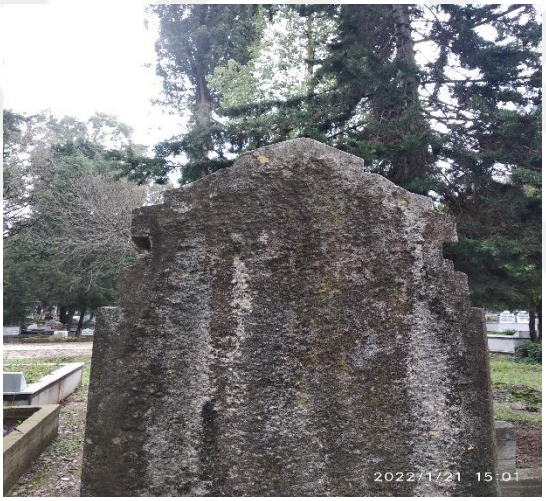

Fotoğraf 51

Fotoğraf 52

Fotoğraf 53

Fotoğraf 54

Fotoğraf 55

Fotoğraf 56

Fotoğraf 57

Fotoğraf 58

Fotoğraf 59

Fotoğraf 60

Fotoğraf 61

Fotoğraf 62

Fotoğraf 63

Fotoğraf 64

Fotoğraf 65

Fotoğraf 66

Fotoğraf 67

Fotoğraf 68

Fotoğraf 69

Fotoğraf 70

Fotoğraf 71

Fotoğraf 72

Fotoğraf 73

Fotoğraf 74

Fotoğraf 75

Fotoğraf 76

Fotoğraf 77

Fotoğraf 78

Fotoğraf 79

Fotoğraf 80

Fotoğraf 81

Fotoğraf 82

Fotoğraf 83

Fotoğraf 84

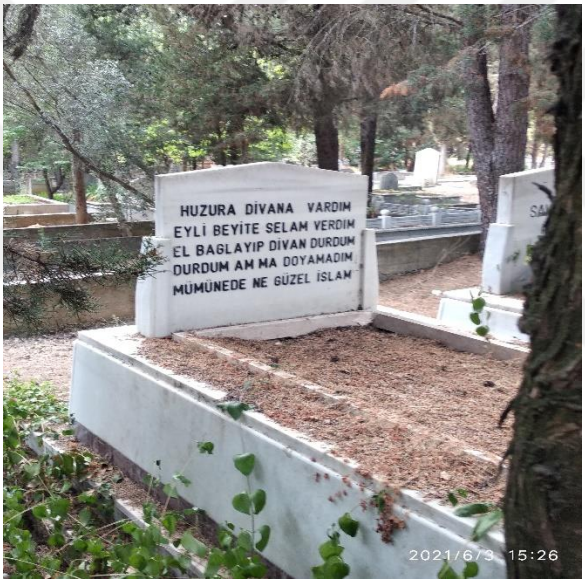

Fotoğraf 85

Fotoğraf 86

Fotoğraf 87

Fotoğraf 88

Fotoğraf 89

Fotoğraf 90

Fotoğraf 91 (Çoban Dede Türbesi)

Fotoğraf 92 (Çoban Dede Türbesi)

Fotoğraf 93 (Çoban Dede Türbesi)

Fotoğraf 94 (Şeyh Movsar İlishani Türbesi)

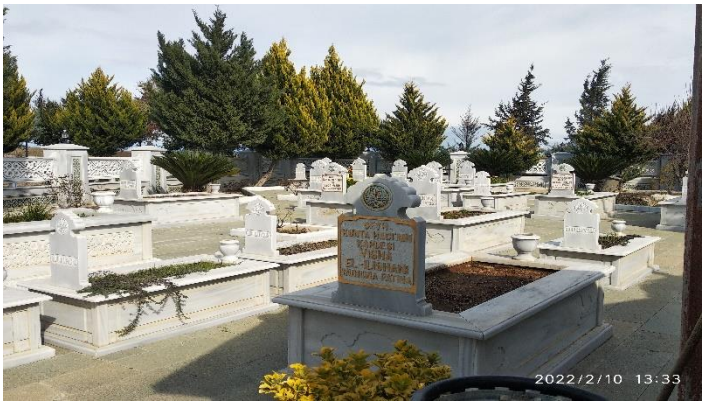

Fotoğraf 95 (Şeyh Movsar İlishani Türbesi

Fotoğraf 96 (Narlı Dede Türbesi)

Fotoğraf 97 (Narlı Dede Türbesi)

Fotoğraf 98 (Arap Baba Türbesi)

Fotoğraf 99 (Arap Baba Türbesi)

Fotoğraf 100 (Durhasan Dede Türbesi)

Fotoğraf 101 (Durhasan Dede Türbesi)

Fotoğraf 102 (Durhasan Dede Türbesi)

Fotoğraf 103 (Drurhasan Dede Türbesi)

Fotoğraf 104 (Timurtaş Dede Türbesi)

Fotoğraf 105 (Timurtaş Dede Türbesi)

Fotoğraf 106 (Timurtaş Dede Türbesi)

Fotoğraf 107 (Hasan Esad Bağdadi Türbesi)

Fotoğraf 108 (Hasan Esad Bağdadi Türbesi)

Fotoğraf 109 (Hasan Esad Bağdadi Türbesi)

Fotoğraf 110 (Hasan Esad Bağdadi Türbesi)

Fotoğraf 111 (Çomak Dede Türbesi)

Fotoğraf 112 (Çomak Dede Türbesi)

Fotoğraf 113 (Ağca Baba Türbesi)

Fotoğraf 114 (Ağca Baba Türbesi)

Fotoğraf 115 (Ağca Baba Türbesi)

Fotoğraf 116 (Ağca Baba Türbesi)

Fotoğraf 117 (Mutlu Dede Türbesi)

Fotoğraf 118 (Mutlu Dede Türbesi)

Fotoğraf 119 (Mutlu Dede Türbesi)

Fotoğraf 120 (Mutlu Dede Türbesi)

Fotoğraf 121 (Ali Dede Türbesi)

Fotoğraf 122 (Ali Dede Türbesi)

Fotoğraf 123 (Cabbar Dede Türbesi)

Fotoğraf 124 (Cabbar Dede Türbesi)

Fotoğraf 125 (Cabbar Dede Türbesi)

Fotoğraf 126 (Cabbar Dede Türbesi)

Fotoğraf 127 (Cabbar Dede Türbesi)

Fotoğraf 128 (Cabbar Dede Türbesi)

Fotoğraf 129 (Cabbar Dede Türbesi)

Fotoğraf 130 (Cabbar Dede Türbesi)

Fotoğraf 131 (Sofu Dede Türbesi)

Fotoğraf 132 (Sofu Dede Türbesi)

Fotoğraf 133 (Hızır İlyas Türbesi)

Fotoğraf 134 (Hızır İlyas Türbesi)

Fotoğraf 135 (Hızır İlyas Türbesi)

Fotoğraf 136

Fotoğraf 137

Fotoğraf 138 (Ziya Paşa Anıt Mezarı)

Fotoğraf 139

Fotoğraf 140 (Yedi Kardeşler Türbesi)

Fotoğraf 141 (Yedi Kardeşler Türbesi)

Fotoğraf 142

Fotoğraf 143 (Eczacı Mehmet Türbesi)

Fotoğraf 144

Fotoğraf 145 (Yatır)

Fotoğraf 146

Fotoğraf 147

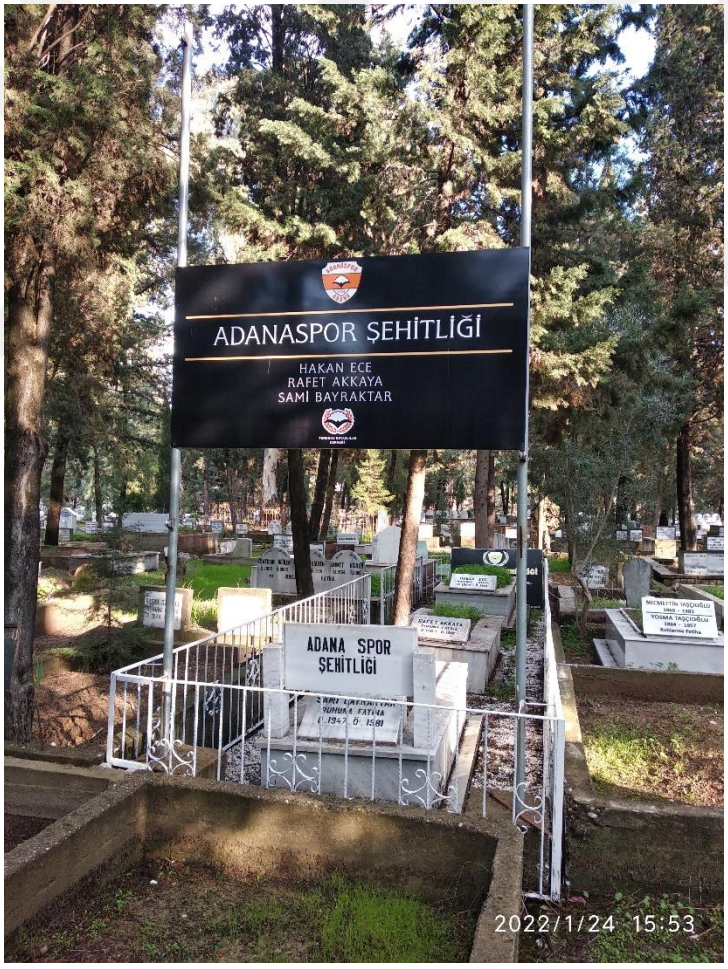

Fotoğraf 148

TEZ DEĞERLENDİRME FORMU

Aksaray Üniversitesi Tez Değerlendirme Formu		
Öğrencinin Adı Soyadı: Hilmi Savur		**EVET**
	Kapak	
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
	İçindekiler	
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
	Giriş	
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
	Özet/Abstract	
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
	Kaynakça	
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
	Atıf Yöntemi **APA 6** ☐ **CMS** ☐ **İSNAD** ☐	
	Genel Değerlendirme	
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	

Bu tezin tarafımdan "Tez yazım kuralları" okunarak dikkatlice hazırlanmış olduğunu ve doğabilecek her türlü olumsuzluktan sorumlu olacağımı kabul ederim.

Öğrencinin imzası